

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟ ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ

Η Διαβούλευση στη Χάραξη Δημόσιας Πολιτικής

Η περίπτωση της περιβαλλοντικής πολιτικής σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ιωάννα Γκικόκα

Αθήνα, 2019

Τριμελής Επιτροπή

Ξενοφών Κοντιάδης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Ευρυδίκη Μπέσιλα Βήκα, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Ευαγγελία Μπάλτα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Ιωάννα Γκικόκα, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέα.

Στους απανταχού υπέρμαχους της διαβουλευτικής δημοκρατίας.

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε το διάστημα μεταξύ Ιουνίου 2019 και Νοεμβρίου 2019 στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Νομική και Διοικητική Επιστήμη» του τμήματος Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Ως την ελάχιστη δυνατή μνεία, οφείλω να ευχαριστήσω όλους όσους συντέλεσαν στην εκπόνησή της. Πρώτα από όλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Κοντιάδη Ξενοφώντα, για την πολύτιμη βοήθειά του και τις παραγωγικές υποδείξεις του που συνέβαλαν στην κατάρτιση της διπλωματικής μου εργασίας. Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω την υποψήφια διδάκτορα Σιούτα Βασιλική η οποία με την υποστήριξή της και τα πνευματικά της προσόντα βοήθησε στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας. Τις ευχαριστίες μου θα ήθελα να εκφράσω και στις καθηγήτριες Μπέσιλα Βήκα Ευρυδίκη και Μπάλτα Ευαγγελία που δέχτηκαν να είναι μέλη της τριμελούς επιτροπής αξιολόγησης.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τους πιο ένθερμους υποστηρικτές μου, τους γονείς μου και τον σύντροφό μου, που με υπομονή και κατανόηση προσέφεραν την απαραίτητη συμπαράσταση σε όλα τα επίπεδα. Στο πλαίσιο της οικογένειας, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τους φίλους μου που με την εγκάρδια υποστήριξή τους συνέβαλαν στην τόνωση του ηθικού και της αυτοπεποίθησης, ώστε να φέρω εις πέρας την παρούσα διπλωματική εργασία.

Περιεχόμενα

Περίληψη	8
Abstract.....	10
Εισαγωγή.....	13
Κεφάλαιο 1. Η θεωρία της δημοκρατικής διαβούλευσης.....	17
1.1 Η έννοια της διαβούλευσης.....	17
1.2 Ιστορική αναδρομή.....	20
1.3 Η διαβούλευση ως προϋπόθεση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.....	21
1.4 Το μοντέλο της διαβουλευτικής δημοκρατίας.....	23
1.5 Η διαβούλευση ως προϋπόθεση της δημοκρατικής νομοθεσίας.....	25
1.5.1 Η διαβούλευση ως εργαλείο της καλής νομοθέτησης.....	26
1.5.2 Ο ρόλος της διαβούλευσης στον διάλογο για τη Συνταγματική Αναθεώρηση.....	28
1.6 Η διαβούλευση ως στοιχείο της ανοικτής διακυβέρνησης	32
Κεφάλαιο 2. Η διαβούλευση στην πράξη	35
2.1 Μορφές διαβούλευσης	35
2.1.1 Τα είδη διαβούλευσης ανάλογα με τη φάση του κύκλου ζωής της δημόσιας πολιτικής. ...	35
2.1.2 Ηλεκτρονική διαβούλευση.....	36
2.1.3 Η έννοια του πληθοπορισμού (crowdsourcing).	36
2.1.4 Οι μορφές διαβούλευσης που εφαρμόζονται στην Ελλάδα.	38
2.2. Μέθοδοι διαβούλευσης	39
2.2.1 Διαβουλευτική δημοσκόπηση (Deliberative Polling).	39
2.2.2 Σώματα ενόρκων (citizens' juries).....	41
2.2.3 Τα συμβούλια πολιτών (citizen panels).....	42
2.2.4 Συνέδριο συμφωνίας (consensus conference).....	42
2.3 Αρχές διαβούλευσης	44
2.4 Οφέλη διαβούλευσης.....	46
2.5 Αξιολόγηση διαβούλευσης.....	49
2.6 Προβληματισμοί και κριτική απέναντι στη διαβούλευση.....	54
Κεφάλαιο 3. Το θεσμικό πλαίσιο της διαβούλευσης	57
3.1. Το υπόβαθρο της διαβούλευσης σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	57
3.1.1 Η Πλατφόρμα REFIT.....	60
3.1.1.1 Τα μέλη της πλατφόρμας REFIT.....	61
3.1.1.3 Πίνακας αποτελεσμάτων REFIT και κυριότερα αποτελέσματα	65
3.2 Το νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα	65
3.2.1 Ο Νόμος 4622/2019.....	65
3.2.1.1 ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ Θ' της Ολομέλειας της Βουλής, Δευτέρα 5 Αυγούστου 2019.....	69
3.2.1.2 Σχόλια πολιτών στη δικτυακή πλατφόρμα του OpenGov.gr, επί του Νομοσχεδίου, σχετικά με τη ρύθμιση της διαβούλευσης.....	70

3.2.2 Ο Κανονισμός της Βουλής.....	71
3.2.3 Ο Νόμος 4002/2011	71
Κεφάλαιο 4. Φορείς και μηχανισμοί διαβούλευσης στην Ελλάδα	73
4.1. Ηλεκτρονική διακυβέρνηση	73
4.1.1 Δι@ύγεια	76
4.2 Διαρκείς κοινοβουλευτικές επιτροπές.....	77
4.3 Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή	80
4.4 Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου-ΕΕΔΑ	81
4.5 Δημοτική και Περιφερειακή Επιτροπή Διαβούλευσης	83
4.6 Ανεξάρτητες Αρχές.....	85
4.7 Συνδικαλιστικές οργανώσεις.....	86
4.8. Επιμελητήρια.....	89
4.9 Ομάδες πίεσης/συμφερόντων	90
Κεφάλαιο 5. Παρουσίαση του OpenGov.gr	91
5.1 Η διαδικασία των διαβουλεύσεων.....	94
5.2 Εργαστήρια ανοικτής συμμετοχικής διακυβέρνησης	95
5.3 Πρακτικά προβλήματα	96
Κεφάλαιο 6. Καλές πρακτικές και παραδείγματα διαβούλευσης από τον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο	103
6.1 Τα Συμβούλια Πολιτών στην αναθεώρηση του Συντάγματος της Ισλανδίας.....	103
6.2 Η διαβούλευση στην Εθνική Συντακτική Συνέλευση της Τυνησίας	105
6.3 Η συμβολή του Σώματος Ενόρκων στο πρώτο δεκαετές οικονομικό σχέδιο της Μελβούρνης.....	109
6. 4 Ο διάλογος με τους πολίτες στο ανατολικό Βέλγιο (The Burgerdialog in Ostbelgien).....	111
Κεφάλαιο 7. Η διαβούλευση στη χάραξη δημόσιας πολιτικής.....	115
7.1 Η διαβούλευση στους Τομείς του Περιβάλλοντος και της Ενέργειας	118
7.1.1 Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω του δικτυακού τόπου διαβουλεύσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής	120
7.1.2 Σε εθνικό επίπεδο μέσω του OpenGov.gr	144
Κεφάλαιο 8. Προτάσεις για την καλύτερη λειτουργία και ενδυνάμωση της διαβούλευσης	172
Συμπεράσματα	178
Πηγές-Βιβλιογραφία	181
Πηγές.....	181
Α΄ Αρχεία	181
Β΄ Νόμοι-Διατάγματα-Σχέδια Νόμου-Εκθέσεις-Κανονισμοί.....	183
Γ΄ Ιστοσελίδες	184
Βιβλιογραφία.....	188
Ελληνόγλωσση	188

Ξενόγλωσση	191
Παράρτημα Α΄	199
Σχόλια στην ηλεκτρονική διαβούλευση του OpenGov.gr επί του νομοσχεδίου για το «Επιτελικό Κράτος» σχετικά με το άρθρο 61 που ρυθμίζει τη διαβούλευση καθώς και τη διάρκεια και τον τρόπο διεξαγωγής της διαβούλευσης.	199
Παράρτημα Β΄	201
Η αρχική σελίδα των ηλεκτρονικών διαβουλεύσεων του OpenGov.gr	201
Παράρτημα Γ΄	202
Διάγραμμα Γ1΄. Ο βαθμός τακτικών διαβουλεύσεων των μεγάλων οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών με τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής σχετικά με τις πολιτικές που αφορούν τα μέλη τους.	202

Πίνακες

Πίνακας 1. Στατιστικά OpenGov.gr	93
Πίνακας 2. Οι διαβουλεύσεις στους τομείς του περιβάλλοντος και της ενέργειας στη διαβουλευτική διαδικτυακή πλατφόρμα της Επιτροπής	126
Πίνακας 3. Οι διαβουλεύσεις στους τομείς του περιβάλλοντος και της ενέργειας στο διαδικτυακό τόπο OpenGov.gr	146

Σχεδιαγράμματα

Σχεδιάγραμμα 1. Η ροή εργασιών της πλατφόρμας REFIT	64
Σχεδιάγραμμα 2. Η διάχυση της δημόσιας πολιτικής	115

Περίληψη

Τις τελευταίες δεκαετίες, οι απόψεις των θεωρητικών της πολιτικής επιστήμης και των εμπειρικών πολιτικών επιστημόνων συγκλίνουν στο ότι η νομιμότητα μιας δημοκρατίας εξαρτάται, εν μέρει, από την ποιότητα των διενεργούμενων δημόσιων διαβουλεύσεων και από την επιρροή που αυτές ασκούν στη χάραξη δημόσιας πολιτικής. Ταυτοχρόνως, η σύγχρονη ευρωπαϊκή και εθνική τάση για την υιοθέτηση μιας πιο συμμετοχικής διακυβέρνησης κερδίζει συνεχώς έδαφος, προβάλλοντας ως αναγκαιότητα τη ρεαλιστικότερη εξέταση των σύγχρονων προβλημάτων, με στόχο την ανιμετώπισή τους και την παροχή ευκαιριών ισότιμης πρόσβασης των διάφορων κοινωνικών ομάδων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών ζητημάτων έχει οδηγήσει, με τη σειρά της, στην κοινή παραδοχή ότι υπάρχει ανάγκη για ενίσχυση της διαβούλευσης στο πλαίσιο της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης και ότι η συμμετοχή των κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών ομάδων, των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) και των εκπροσώπων του επιχειρηματικού περιβάλλοντος στη χάραξη δημόσιας πολιτικής είναι, σήμερα, κρίσιμης σημασίας.

Η ερευνητική μέθοδος της παρούσας εργασίας περιελάμβανε, αρχικά, την ανεύρεση, θεώρηση και κριτική αξιολόγηση της σχετικής έντυπης και ηλεκτρονικής βιβλιογραφίας, με σκοπό την καταγραφή του ιδεώδους της διαβουλευτικής δημοκρατίας, των διαφόρων μορφών που μπορεί να λάβει η διαβούλευση, των αρχών και των οφελών της, των τύπων αξιολόγησης των διαβουλευτικών διαδικασιών, των προβληματισμών και των πρακτικών προβλημάτων που προκύπτουν, του θεσμικού της πλαισίου, καθώς και την παράθεση παραδειγμάτων καλών διαβουλευτικών πρακτικών από τον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο. Εντοπίζοντας, σε δεύτερο στάδιο, την περιστασιακή και περιορισμένη συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό και την εφαρμογή της δημόσιας πολιτικής στη σημερινή Ελλάδα, και την τεχνοκρατική στάση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία δεν έχει επιτύχει την ευρεία συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών, παρά τις όποιες φαινομενικά καλές προθέσεις, το παρόν επιχειρεί μέσα από την περίπτωση μελέτης, ως μεθοδολογία της έρευνας, να αποτυπώσει την υφιστάμενη κατάσταση της δημόσιας διαβούλευσης στους τομείς του περιβάλλοντος και της ενέργειας.

Η μελέτη αφορά, συγκεκριμένα, τη διενεργούμενη ηλεκτρονική διαβούλευση σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μέσω του δικτυακού τόπου διαβουλεύσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και σε εθνικό επίπεδο, μέσω του OpenGov.gr. Έτσι, έλαβε χώρα μία ενδελεχής εξέταση των επιμέρους διαβουλεύσεων της ευρωπαϊκής πλατφόρμας και του OpenGov.gr, με σκοπό τη δημιουργία πινάκων που θα παρουσιάζουν και θα συνοψίζουν τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά τους. Η εφαρμογή της συγκεκριμένης μεθόδου αποσκοπεί στην κατάδειξη των ελλειμμάτων και

αδυναμιών των ηλεκτρονικών διαβουλεύσεων, ενώ δίνει και απαντήσεις ως προς το εξής ερώτημα: Η συμβολή των πολιτών και των ενδιαφερόμενων μερών λαμβάνεται υπόψη κατά τις διαδικασίες χάραξης της περιβαλλοντικής πολιτικής, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο; Και αν ναι, σε ποιο βαθμό;

Το κύριο εύρημα της έρευνας συνίσταται στη διαπίστωση ότι, αν και το αρμόδιο Υπουργείο έχει επιδείξει μια ιδιαίτερα σεβαστή προσπάθεια στην ενεργοποίηση, μέσω της ηλεκτρονικής πλατφόρμας OpenGov.gr, της εμπλοκής των πολιτών κατά τη χάραξη περιβαλλοντικής πολιτικής, οι διαβουλευτικές διαδικασίες παρουσιάζουν ορισμένες ασυνέπειες και ελλείψεις, με κυριότερες την απουσία ουσιαστικών εκθέσεων διαβούλευσης και σαφών κανονισμών που να εγγυώνται την αξιοποίηση της συμβολής των πολιτών. Όσον αφορά την ευρωπαϊκή πλατφόρμα διαβουλεύσεων, ενώ ο αριθμός των διενεργούμενων σχετικών διαβουλεύσεων είναι μεγάλος, η αποδεδειγμένη αξιοποίηση της συμβολής των ενδιαφερόμενων μερών και η σχετική ενημέρωση επί αυτής παραμένει πενιχρή.

Λέξεις-κλειδιά: Διαβούλευση, Ηλεκτρονική Διαβούλευση, Χάραξη Δημόσιας Πολιτικής, Περιβαλλοντική Πολιτική, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ηλεκτρονική Πλατφόρμα OpenGov.gr.

Consultation in Public Policy Making

The case of environmental policy at national and European level

Ιωάννα Γκικόκα

Abstract

In recent decades, the views of political science theorists and empirical political scientists converge that the legitimacy of a democracy depends, in part, on the quality of public deliberations and the influence they exert on public policy making. At the same time, the modern European and national tendency to adopt a more participatory governance is constantly gaining ground, necessitating a more realistic examination of contemporary problems, with the aim of addressing them and providing equal decision-making opportunities to the various social groups. The complexity of environmental issues has, in turn, led to a common understanding that there is a need for enhanced deliberation in the context of global environmental governance, and that nowadays it is of critical importance to involve in the formulation of public policy all the socio-economic and political groups, the non-governmental organizations (NGOs) and the representatives of the business environment.

Initially, the research method of the present paper involved finding, reviewing and critically evaluating the relevant print and electronic literature in order to capture the ideal of deliberative democracy, the various forms that deliberation can take, its principles and benefits, the evaluation types of consultation processes, reflections and practical problems arising, its institutional framework, and examples of European and international good deliberative practices. Identifying, in the second stage, the occasional and limited involvement of citizens in the design and implementation of public policy in present-day Greece, and the technocratic attitude of the European Commission, which has not achieved widespread stakeholder engagement, despite any seemingly good intentions, the present paper attempts to illustrate the current state of public deliberation in the field of environment and energy through a case study, as a research methodology.

The study concerns, in particular, the online deliberation carried out at European level through the European Commission's consultation website, and nationally, through OpenGov.gr. Thus, a thorough examination of the individual consultations of the European platform and OpenGov.gr took place, with the aim of creating tables that present and summarize the quantitative and qualitative characteristics of the consultations. The purpose of this method is to demonstrate the shortcomings and weaknesses of e-deliberation processes and to answer the following question: Are citizen and stakeholder contributions taken into account in environmental policy making processes

at European and national level? And if so, to what extent?

The main finding of the research is that although the relevant Ministry has made a very respectable effort to activate citizens' involvement in environmental policy-making through the OpenGov.gr online platform, the deliberation processes present some inconsistencies and shortcomings, most notably in the absence of meaningful consultation reports and clear regulations guaranteeing the use of citizens' input. With regard to the European consultation platform and environmental policy, while the number of consultations is high, the information on the actual use of stakeholder input remains poor.

Keywords: Deliberation, Online Deliberation, Public Policy Making, Environmental Policy, European Commission, OpenGov.gr Online Platform.

Εισαγωγή

Η θεωρία της διαβούλευσης εντάσσεται στα πιο δημοφιλή πεδία έρευνας και ανάπτυξης της πολιτικής επιστήμης των τελευταίων χρόνων. Η ανάπτυξή της ενισχύεται από συζητήσεις σχετικά με την επικοινωνιακή λογική στην πολιτική θεωρία, ενώ η ίδια βρίσκει ολοένα και περισσότερο εφαρμογή στην πολιτική ψυχολογία, στην έρευνα περί δημοκρατίας, τις διεθνείς σχέσεις και τις ευρωπαϊκές μελέτες.¹ Τις τελευταίες δεκαετίες, οι απόψεις των θεωρητικών της πολιτικής επιστήμης και των εμπειρικών πολιτικών επιστημόνων συγκλίνουν στο ότι η νομιμότητα μιας δημοκρατίας εξαρτάται, εν μέρει, από την ποιότητα των διενεργούμενων δημόσιων διαβουλεύσεων².

Φυσικά, το έντονο, σημερινό ενδιαφέρον για τη δημόσια διαβούλευση δεν αποτελεί ένα μεμονωμένο φαινόμενο. Απεναντίας, ενσωματώνεται σε μια ευρύτερη τάση, στην οποία η χάραξη πολιτικής γίνεται αντιληπτή ως μία διαδικασία που εμπεριέχει αλληλεπιδράσεις μεταξύ πολλών ενδιαφερόμενων μερών. Πρόκειται για μία προσέγγιση που έχει υιοθετήσει τη λογική της διακυβέρνησης και που αποφεύγει τη χρήση απλοϊκών μοντέλων τα οποία αντιμετωπίζουν το κράτος ως κύριο παράγοντα και κυρίαρχη δύναμη στη χάραξη δημόσιας πολιτικής³. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, μάλιστα, η «διακυβέρνηση» έχει αντικαταστήσει, σε μεγάλο βαθμό, την έννοια της «κυβέρνησης»⁴, την ίδια στιγμή, που παρατηρείται αρνητική στάση από τους πολίτες και το κοινό, εν γένει, απέναντι στο πολιτικό σύστημα, με ένα από τα κύρια συμπτώματα -αυτό της μικρής προσέλευσης των εκλογέων στις πολιτικές εκλογές⁵. Και ενώ τα κοινωνικά προβλήματα έχουν καταστεί πιο δύσκολα και πολυδιάστατα, και η λήψη των αποφάσεων στα διάφορα κυβερνητικά επίπεδα πιο περίπλοκη, η πολιτική επικοινωνία αντί να αποτελεί μια διαλογική διαβούλευση τείνει προς την πρακτική του «επαγγελματικού» μονολόγου⁶.

Παράλληλα, οι ανθρώπινες ενέργειες και ο σύγχρονος τρόπος ζωής ασκούν σοβαρές πιέσεις

¹ Karolewski, I. P. (2011). «Pathologies of Deliberation in the EU». *European Law Journal*, 17: 66-79, p. 67.

² Mansbridge, J., Bohman, J., Chambers, S. et. al. (2012). *A systemic approach to deliberative democracy*, In: *Deliberative Systems: Deliberative Democracy at the Large Scale* (pp. 1-26). Cambridge University, p. 1.

³ Hanf, K. & Scharpf, F. W., (1978). *Intergovernmental Policy Studies: Issues, Concepts and Perspectives*, in Hanf, K. & Scharpf, F. W. (eds.), *Interorganizational Policy Making: Limits to Coordination and Central Control* στο Hagendijk, R., & Irwin, A. (2006). «Public deliberation and governance: Engaging with science and technology in contemporary Europe». *Minerva*, 44(2), 167-184, p. 168.

⁴ Hagendijk, R. & Irwin, A. (2006), ό.π., σ. 168.

⁵ Organisation for Economic Co-operation & Development (OECD) (2001), *Citizens as Partners: Information, Consultation and Public Participation in Policy Making*, Paris, France, Organisation for Economic Co-operation & Development (OECD) (2003), *Promises and Problems of e-Democracy: Challenges of Online Citizen Engagement*, Paris, France, Coleman, S. (2004) «Connecting Parliament to the public via the Internet - Two case studies of online consultations», Commission of the European Communities, i2010 eGovernment Action Plan: Accelerating eGovernment in Europe for the Benefit of All, COM (2006) 173, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions στο Loukis, E., Wimmer, M., Triantafyllou, A. et. al. (2007). *Electronic support of participation in the development of legislation: the LEX-IS project*, 5th Eastern European eGov Days 2007, 11-13 April, 2007, Prague, Czech Republic, p. 1.

⁶ Loukis, E., Wimmer, M., Triantafyllou, A. et. al. (2007), ό.π., σ. 1.

στα οικοσυστήματα, τους φυσικούς πόρους και το περιβάλλον εν γένει⁷. Τα αποτελέσματα της ζημιογόνου ανθρώπινης δραστηριότητας σε βάρος του φυσικού αλλά και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος είναι ορατά σε παγκόσμιο επίπεδο και εκδηλώνονται, για παράδειγμα, με την επιδείνωση των κλιματικών συνθηκών, τη ρύπανση σε όλες τις εκφάνσεις της και τις φυσικές καταστροφές. Είναι, πλέον, γεγονός ότι, οι άνθρωποι, κατά τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους, αγνοούν, αρκετές φορές, τόσο τα όρια αντοχής του φυσικού περιβάλλοντος όσο και τον ευεργετικό του ρόλο στην ποιότητα ζωής.⁸

Η πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών ζητημάτων έχει οδηγήσει σε θεωρίες και εμπειρικές μελέτες που επικεντρώνονται σε διαφορετικές σφαίρες ή πτυχές του προβλήματος, με κοινή παραδοχή, ωστόσο, ότι υπάρχει ανάγκη για ενίσχυση της διαβούλευσης στο πλαίσιο της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Η παραδοχή αυτή προκύπτει από δύο, κυρίως, σύγχρονες και συσχετιζόμενες ευρείες συζητήσεις σε διεθνές επίπεδο. Η πρώτη και πιο ευρεία συζήτηση αφορά τη χάραξη παγκόσμιας περιβαλλοντικής πολιτικής, και ειδικότερα τη χρήση της διαβούλευσης ως μέσου για τη διάπλυσή της σε μια πιο δημοκρατική και πιο αποτελεσματική πολιτική⁹. Η δεύτερη συζήτηση προέρχεται από τις Επιστημονικές και Τεχνολογικές Μελέτες [Science and Technology Studies (STS)] και αφορά την ανάγκη για την εγκαθίδρυση μιας νέας σχέσης μεταξύ επιστήμης και κοινωνίας. Εδώ, δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στον εκδημοκρατισμό της επιστήμης -στο να επιτραπεί, δηλαδή, στο κοινό και στους ενδιαφερόμενους φορείς να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στην παραγωγή και/ή αξιολόγηση της επιστημονικής γνώσης¹⁰.

Υπό αυτό το πρίσμα, η συμμετοχή των πολιτών, των κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών ομάδων, των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) και των εκπροσώπων του επιχειρηματικού και βιομηχανικού περιβάλλοντος κ.ά στη χάραξη της δημόσιας πολιτικής είναι σήμερα κρίσιμης σημασίας τόσο για τη νομιμότητα όσο και για την αποτελεσματικότητα των κυβερνήσεων αλλά και για τη συνοχή των κοινωνιών, παρόλο που πρόκειται, αρκετές φορές, για μια μακρά, πολύπλοκη και δαπανηρή διαδικασία. Έτσι, οι κυβερνήσεις καλούνται να στοχεύσουν στον σχεδιασμό

---

⁷ Annex 6 - Horizon Europe Cluster 6 Food, Bioeconomy, Natural Resources, Agriculture and Environment (2019) in Orientations towards the first Strategic Plan implementing the research and innovation framework programme Horizon Europe. Co-design via web open consultation Summer 2019, p.110. Διαθέσιμο στο European Commission, Online consultation to shape Horizon Europe: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/online-consultation-shape-horizon-europe> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁸ Παπαμανώλης, Ν. (2015). Το περιβάλλον. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Παπαμανώλης, Ν. 2015. *Δομική φυσική και αρχές περιβαλλοντικού σχεδιασμού κτιρίων*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 1., σ. 14. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5404> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁹ Dryzek, J.S. (2006), *Deliberative global politics: discourse and democracy in a divided world*, Higgott, R. & Erman, E., (2010), «Deliberative global governance and the question of legitimacy: what can we learn from the WTO?» και Payne, R.A. and Samhat, N.H., (2012). *Democratizing global politics: discourse norms, international regimes, and political community* στο Berg, M., & Lidskog, R. (2017). «Deliberative democracy meets democratised science: a deliberative systems approach to global environmental governance». *Environmental Politics*, 27(1), 1–20, p. 2.

¹⁰ Liberatore, A. & Funtowicz, S. (2003), «Democratising 'expertise', 'expertising' democracy: what does this mean, and why bother?», Jones, R.A. (2014), «Reflecting on public engagement and science policy» και Esguerra, A., Beck, S. & Lidskog, R. (2017), «Stakeholder engagement in the making: IPBES Legitimization Politics» στο Berg, M., & Lidskog, R. (2017), ό.π., σ. 2.

αποτελεσματικών και αποδοτικών δημόσιων πολιτικών, οι οποίες θα ενσωματώνουν τις γνώσεις και την εμπειρογνωμοσύνη πολλών και διάφορων ενδιαφερόμενων μερών και φορέων.¹¹ Όσον αφορά την περιβαλλοντική πολιτική, η υπόσχεση για νέες μορφές περιβαλλοντικής διακυβέρνησης έχει διατυπωθεί μεταξύ πολιτικών θεωρητικών, μελετητών της διακυβέρνησης και πολιτικών, οι οποίοι τα τελευταία χρόνια έχουν προσδώσει πολλές ελπίδες στις νέες διακυβερνητικές ρυθμίσεις που αυξάνουν τη συμμετοχή και τη διαβούλευση σε όλους τους τομείς της αγοράς, της κυβέρνησης και της κοινωνίας των πολιτών¹². Για τους υποστηρικτές της διαβούλευσης, η λύση έγκειται (εν μέρει) στην ανάπτυξη θεσμών που θα προωθούν τη δημοκρατική διαβούλευση (συμμετοχικός και μεστός διάλογος) και που θα υιοθετούν ένα σύνολο περιβαλλοντικών αξιών¹³ για τη λήψη αποφάσεων με γνώμονα το δημόσιο συμφέρον, συμπεριλαμβανομένων των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών και των μη ανθρώπινων όντων¹⁴. Οι εν λόγω πρακτικές θεωρούνται όχι μόνο ως επιθυμητές, αλλά και ως συμβάλλοντες στην αποτελεσματική και βιώσιμη περιβαλλοντική διακυβέρνηση και πολιτική¹⁵.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το θέμα της διαβούλευσης ως διαδικασίας που οδηγεί στην ενδυνάμωση της συμμετοχής των πολιτών και των φορέων της κοινωνίας στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, με έμφαση στην ηλεκτρονική προ-νομοθετική δημόσια διαβούλευση μέσω του διαδικτυακού χώρου OpenGov.gr σε εθνικό επίπεδο και μέσω της ιστοσελίδας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επιχειρείται, συγκεκριμένα, η διερεύνηση του βαθμού και της έκτασης της επιρροής της ηλεκτρονικής διαβούλευσης στη χάραξη δημοσίων πολιτικών, εν γένει, αλλά και ιδίως στην περιβαλλοντική πολιτική που είναι ένα από τα πιο ρυθμισμένα και πιο εξευρωπαϊσμένα πεδία πολιτικής. Η εργασία μελετά, ακόμα, τους όρους υπό τους οποίους πραγματοποιείται η συμμετοχή των πολιτών στις εν λόγω ηλεκτρονικές πλατφόρμες καθώς και τα προβλήματα και τις ελλείψεις που προκύπτουν, τα οποία παρεμποδίζουν την αποτελεσματική λειτουργία τους και την ικανοποιητική αξιοποίηση των γνώσεων, απόψεων και προτιμήσεων των συμμετεχόντων. Το κύριο, λοιπόν, ερώτημα που τίθεται είναι το εξής: Η συμβολή των πολιτών και των εν γένει ενδιαφερόμενων μερών στις ηλεκτρονικές διαβουλευτικές διαδικασίες λαμβάνεται υπόψη από τους αρμόδιους φορείς, κατά τη χάραξη της περιβαλλοντικής πολιτικής; Και αν ναι, σε ποιο βαθμό;

Η εργασία διαρθρώνεται σε οκτώ (8) κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, αναλύεται η έννοια της διαβούλευσης και ύστερα από μία σύντομη ιστορική αναδρομή, εξετάζεται η διαβούλευση ως

¹¹ Loukis, E., Wimmer, M., Triantafyllou, A. et. al. (2007), ό.π., σσ. 1-2.

¹² Backstrand, K., Kronsell, A. et al., (eds) (2010). Environmental politics and deliberative democracy: Examining the promise of new modes of governance. Cheltenham/Northampton: Elgar, p. 4.

¹³ Smith, G., (2003), Deliberative democracy and the environment στο Berg, M., & Lidskog, R. (2017), ό.π., σ. 11.

¹⁴ Dryzek, J.S., (2013), The politics of the Earth: environmental discourses στο Berg, M., & Lidskog, R. (2017), ό.π., σ. 11.

¹⁵ Eckersley, R. (2004). The green state: rethinking democracy and sovereignty στο Berg, M., & Lidskog, R. (2017), ό.π., σ. 11.

προϋπόθεση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, της δημοκρατικής νομοθεσίας και της ανοικτής διακυβέρνησης, ενώ παρουσιάζεται και το μοντέλο της διαβουλευτικής δημοκρατίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται λόγος για τις διάφορες μορφές που μπορεί να λάβει η διαβούλευση γενικά αλλά και συγκεκριμένα στην Ελλάδα, παρουσιάζονται οι αρχές, τα οφέλη και οι τύποι αξιολόγησης των διαβουλευτικών διαδικασιών, και παρατίθενται ορισμένοι προβληματισμοί, με μία εν γένει κριτική απέναντι στο ιδεώδες και την πρακτική της διαβούλευσης. Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται το θεσμικό πλαίσιο που διέπει τη διαδικασία της διαβούλευσης αφενός στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με έμφαση στην ανάλυση, κυρίως, της διαβουλευτικής πρακτικής του δικτυακού τύπου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής καθώς και της λειτουργία της Πλατφόρμας REFIT, και αφετέρου σε εθνικό επίπεδο με την παρουσίαση, κυρίως, του Νόμου 4622/2019, που ρυθμίζει εκ νέου τη διαβούλευση, με αναφορές και στη σχετική Συνεδρίαση της Ολομέλειας της Βουλής, στα δημοσιευμένα στο OpenGov.gr σχόλια των πολιτών στη διαβούλευση επί του νομοσχεδίου και στο τμήμα του Κανονισμού της Βουλής που αφορά τη διαβούλευση.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, περιγράφονται οι θεσμοί και οι μηχανισμοί διαβούλευσης που λειτουργούν στην Ελλάδα, ενώ στο πέμπτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται αναλυτικά η διαδικτυακή πλατφόρμα διαβουλεύσεων OpenGov.gr, που εντάσσεται στους θεσμούς της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, η οποία παρουσιάζεται στο προηγούμενο κεφάλαιο. Ειδικότερα, περιγράφεται η διαδικασία των διαβουλεύσεων, τα τεχνικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά της δικτυακής πλατφόρμας, γίνεται αναφορά στα εργαστήρια ανοικτής συμμετοχική διακυβέρνησης (labs, OpenGov), παρατίθενται κάποια πρακτικά προβλήματα σχετικά με τη διαδικασία της διαβούλευσης μέσω του συγκεκριμένου ιστοχώρου, και εξετάζεται ο βαθμός συμβατότητας της πλατφόρμας με τα πρότυπα που θέτει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ηνωμένο Βασίλειο. Το έκτο κεφάλαιο, αφιερώνεται στην παράθεση παραδειγμάτων διαβούλευσης από τον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο, με έμφαση στις περιπτώσεις εκείνες όπου τα ευρήματα των διαβουλευτικών διαδικασιών λαμβάνονται υπόψη από τους αρμόδιους φορείς χάραξης δημόσιας πολιτικής και επηρεάζουν θετικά τη σχέση εμπιστοσύνης κράτους-πολίτη.

Στο έβδομο κεφάλαιο αναλύεται η διαδικασία διαμόρφωσης των δημοσίων πολιτικών στην Ελλάδα και παρουσιάζεται ως μελέτη περίπτωσης η δημόσια διαβούλευση στους τομείς του περιβάλλοντος και της ενέργειας, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω του δικτυακού τύπου διαβουλεύσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και σε εθνικό επίπεδο μέσω του OpenGov.gr. Στο πλαίσιο αυτό, εξάγονται συμπεράσματα σχετικά με την τήρηση βασικών προϋποθέσεων και τύπων για την αποτελεσματικότητα των διαβουλεύσεων, καθώς και συμπεράσματα σχετικά με την ενσωμάτωση των προτάσεων των πολιτών, μέσω των δύο ηλεκτρονικών πλατφορμών, στη δημόσια περιβαλλοντική πολιτική. Στο όγδοο κεφάλαιο, ακολουθεί η καταγραφή προτάσεων για τη βελτίωση της λειτουργίας και της αποτελεσματικότητας της διαβούλευσης, και την επιτυχή διάχυσή

της σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, με εστίαση στις προτάσεις για την ηλεκτρονική διαβούλευση στην Ελλάδα μέσω του OpenGov.gr. Τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν τόσο από τα επιμέρους κεφάλαια της παρούσας εργασίας όσο και, πιο ειδικά, από τη μελέτη περίπτωσης για τη διαβούλευση στη χάραξη της περιβαλλοντικής πολιτικής σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Ως προς την ερευνητική μεθοδολογία, η εργασία στηρίχθηκε στην ανάλυση γραπτών τεκμηρίων τόσο πρωτογενών, με τη χρήση νόμων, κανονισμών, ευρωπαϊκών οδηγιών, αυτούσιων δημόσιων σχολίων σε συνεδριάσεις της Βουλής των Ελλήνων αλλά και σχολίων κατατεθέντων στην πλατφόρμα OpenGov.gr, όσο και δευτερογενών, με τη χρήση βιβλίων, έντυπων και ηλεκτρονικών άρθρων, μελετών, ερευνών και δημοσιευμάτων στον ηλεκτρονικό Τύπο. Για τη μελέτη περίπτωσης κρίθηκε απαραίτητη η ενδελεχής εξέταση των επιμέρους διαβουλεύσεων στον δικτυακό τόπο διαβουλεύσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και στο OpenGov.gr, με σκοπό τη δημιουργία πινάκων που θα παρουσιάζουν και θα συνοψίζουν τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των διαβουλεύσεων. Η εφαρμογή της συγκεκριμένης μεθόδου αποσκοπεί στην κατάδειξη των ελλειμμάτων και αδυναμιών των ηλεκτρονικών διαβουλευτικών διαδικασιών, ενώ δίνει και απαντήσεις ως προς το τιθέμενο ερώτημα -αν, δηλαδή, η συμβολή των πολιτών και των ενδιαφερόμενων μερών λαμβάνεται υπόψη στη χάραξη της περιβαλλοντικής πολιτικής και σε ποιο βαθμό.

Κεφάλαιο 1. Η θεωρία της δημοκρατικής διαβούλευσης

1.1 Η έννοια της διαβούλευσης

Παρότι στη διεθνή βιβλιογραφία μπορεί κανείς να συναντήσει αρκετούς ορισμούς για τη διαβούλευση, δεν υπάρχει ένας κοινώς αποδεκτός ορισμός στον οποίο να συμφωνούν όλοι οι σχετικοί θεωρητικοί¹⁶. Ένας, όμως, μάλλον αρκετά αποδεκτός ορισμός της είναι εκείνος που την χαρακτηρίζει ως μία συνεχή, αμφίδρομη και διαδραστική διαδικασία που επιδιώκει την αναζήτηση απόψεων, ιδεών ή συμβουλών από άλλα πρόσωπα, στο πλαίσιο του διαλόγου και της ανταλλαγής επιχειρημάτων. «Είναι ένας ανοικτός χώρος δημιουργίας νέων δυνατοτήτων ανάμεσα σε δύο «παράλληλους» κόσμους : αυτόν της εξουσίας και των μηχανισμών της από τη μία και εκείνον της

---

¹⁶ Macedo, S. (1999), Introduction. In: S. Macedo (Ed.), *Deliberative Politics: Essays on Democracy and Disagreement* στο Αποστολίδου, Β.Π. (2009). «Μια ουδέτερη γλώσσα επικοινωνίας για την διαβούλευση ανομοιογενών συλλογικών σωμάτων στο πεδίο της περιβαλλοντικής πολιτικής και της διαχείρισης φυσικών πόρων». Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σ. 37.

κοινωνίας και των μελών της από την άλλη».¹⁷ Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ στο εξής) η διαβούλευση είναι μια αμφίδρομη σχέση στην οποία οι πολίτες παρέχουν ανατροφοδότηση στην κυβέρνηση. Βασίζεται τόσο στην «παθητική» πρόσβαση στην πληροφόρηση κατόπιν αιτήματος των πολιτών όσο και στην ενεργό δράση της κυβέρνησης για τη διάδοση πληροφοριών στους πολίτες¹⁸. Στην πλέον ακαδημαϊκή Εγκυκλοπαίδεια Μπριτάνικα αναφέρεται ότι στη διαβούλευση οι πολίτες ανταλλάσσουν επιχειρήματα και λαμβάνουν υπόψη διαφορετικούς ισχυρισμούς που είναι σχεδιασμένοι για να διασφαλίσουν τα δημόσια αγαθά¹⁹. Μέσω αυτής της συζήτησης, δίνεται η δυνατότητα στους πολίτες να συμφωνήσουν στο ποια διαδικασία, δράση ή πολιτική θα οδηγήσει στην ικανοποίηση του δημοσίου συμφέροντος.

Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να γίνει μία ορολογική διευκρίνιση. Στην παρούσα διπλωματική εργασία, ο όρος διαβούλευση χρησιμοποιείται ως μετάφραση και της λέξης «deliberation» και της λέξης «consultation». Οι δύο αυτές έννοιες διαπλέκονται στενά και στη διεθνή βιβλιογραφία διακρίνονται κυρίως με βάση το κατά πόσο μία διαβουλευτική διαδικασία αποβλέπει στη λήψη αποφάσεων (deliberation) και κατά πόσο έχει απλώς συμβουλευτικό χαρακτήρα (consultation)²⁰. Πολλές φορές, όμως, δεν είναι καθόλου εύκολο να προσδιοριστεί ο βαθμός επηρεασμού των τελικών αποφάσεων από την ίδια τη διαβουλευτική διαδικασία. Το περιεχόμενο των δύο εννοιών φαίνεται να διαφοροποιείται και ως προς το χαρακτηριστικό της δυνατότητας μετασχηματισμού των μεμονωμένων απόψεων σε συλλογικές κρίσεις. Συγκεκριμένα, η διαβούλευση ως μετάφραση του όρου consultation, ενώ αντικατροπτίζει συνολικά την τρέχουσα κοινή γνώμη για ένα θέμα, δεν δημιουργεί συνθήκες στις οποίες οι απόψεις αυτές μπορούν να εξελιχθούν²¹. Υφίσταται όμως και ένα πρόσθετο στοιχείο που διαφοροποιεί τις δύο έννοιες, και αυτό είναι η ενσωμάτωση της διαβούλευσης στα πλαίσια ενός συνολικού διαλόγου για έναν εναλλακτικό τύπο δημοκρατίας, τη διαβουλευτική δημοκρατία (deliberative democracy)²².

Στον ορισμό που προκρίνει η Hartz-Karp²³ για τη διαβουλευτική δημοκρατία, θεμελιώδες στοιχείο αποτελεί η ενίσχυση των φωνών των πολιτών στη διακυβέρνηση, μέσω της εμπλοκής ανθρώπων από διαφορετικές φυλές, κοινωνικές κατηγορίες και ηλικίες στις συζητήσεις που έχουν

¹⁷ Οδηγός Δημοτικής Διαβούλευσης. Υπουργείο Εσωτερικών. Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε., σ. 7. Διαθέσιμο στο: https://www.eetaa.gr/kallikratis/odhgoi/odhgios_dhmotikhs_diavoulefsis.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).

¹⁸ OECD, (2003). *Promise and Problems of EDemocracy*. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), σ. 32.

¹⁹ Eagan, J.L. Deliberative Democracy, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/deliberativedemocracy> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁰ Λιότζης, Ε. (2010). «Διαβούλευση και ηλεκτρονική διαβούλευση: Συναποφασίζοντας με τους πολίτες». *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 24, 13-34, σ. 14.

²¹ Blacksher, E., Diebel, A., Gerlier Forest, P. et. al. (2012). «What Is Public Deliberation?». *Hastings Center Report* 42, no. 2 (2012): 14-17, p. 14.

²² Λιότζης, Ε. (2010), ό.π., σ. 14.

²³ Hartz-Karp, J. (2005), «A Case Study in Deliberative Democracy: Dialogue with the City» στο ίδιο.

άμεσες επιπτώσεις στις δημόσιες αποφάσεις. Επομένως, οι διαβουλεύσεις είναι αυτές που δίνουν την ευκαιρία στους πολίτες και στις κοινότητες να επηρεάσουν τις αποφάσεις που σχετίζονται με τις διάφορες πολιτικές και να «μετρήσουν» την επιρροή τους στη διαχείριση των εκάστοτε ζητημάτων. Σε μία προσπάθεια προσέγγισης του γενικότερου όρου της εμπλοκής της κοινότητας (community engagement) γίνεται αντιληπτό ότι αυτός περιλαμβάνει το στοιχείο της αμφίδρομης επικοινωνίας και διαβούλευσης που λαμβάνουν χώρα μεταξύ της κυβέρνησης και των πολιτών, και επιτρέπουν στους δύο πόλους -κυβέρνηση και πολίτες- να συμμετέχουν από κοινού στη διαμόρφωση της πολιτικής και στην παροχή υπηρεσιών, με την εκλεγμένη κυβέρνηση, ωστόσο, να φέρει σε πολλές περιπτώσεις την τελική ευθύνη²⁴. Από τη στιγμή, δε, που γίνεται λόγος για κοινότητα ανθρώπων, προκύπτει η ανάγκη ενσωμάτωσης της ετερογένειας και της δυναμικής των κοινοτήτων, των ζητημάτων που σχετίζονται με την κοινοτική αντιπροσώπευση καθώς και ζητημάτων σχετικά με τις δυνητικά συγκρουόμενες επιδιώξεις των διαφόρων υπο-κοινοτήτων.

Ο Habermas στο έργο του «Between Facts and Norms» ορίζει τη δημόσια διαβούλευση ως μία διαδικασία που προσδίδει κύρος και νομιμοποίηση στο δίκαιο. Στο έργο του, το αυτόνομο υποκείμενο μεταμορφώνεται σε ένα homo politicus, του οποίου η πολιτική και ιδεολογική ταυτότητα διαπλάθεται μέσα από τη συμμετοχική δράση του στα δημόσια ζητήματα, όπου η βασική ηθική αξία είναι η ανοιχτή άνευ δογματικών αποκλεισμών διαβούλευση μεταξύ αυτόνομων πολιτών²⁵. Αν και η συναίνεση δε χρειάζεται να είναι ο απώτερος στόχος της διαβούλευσης, και οι συμμετέχοντες αναμένεται να επιδιώξουν τα συμφέροντά τους, αυτό που ιδανικά χαρακτηρίζει τη διαβούλευση είναι ένα πρωταρχικό ενδιαφέρον για τη νομιμότητα των αποτελεσμάτων και αποφάσεων²⁶.

Οι Burkhalter, Gastil και Kelshaw²⁷ προχωρούν ένα βήμα παρακάτω στον ορισμό της διαβούλευσης, υποστηρίζοντας ότι μια διαβουλευτική διαδικασία δύναται ακόμα να εμπεριέχει μια περίοδο «διαλόγου», υπό τη μορφή ανοιχτής συζήτησης στην οποία οι συμμετέχοντες δεν προσπαθούν να λύσουν ένα πρόβλημα, αλλά αντιθέτως επικεντρώνονται στο να καταλάβουν τις διαφορετικές εμπειρίες και απόψεις των άλλων συμμετεχόντων. Οι εν λόγω θεωρητικοί εξηγούν ότι σε αντίθεση με τη διαβούλευση που αποσκοπεί σε μια δεσμευτική απόφαση, ένας διάλογος ανοιχτού τύπου μπορεί να φέρει στην επιφάνεια οπτικές που δεν είχαν γίνει αντιληπτές

²⁴ 14, 4 OECD (2001). Engaging Citizens in Policy-Making: Information, Consultation and Public Participation. PUMA Policy brief No 10, στο Cavaye, J.M. (2004), Governance and community engagement. The Australian experience. In: Loran, W.R., Murray, M. & Shaffer, R. (Eds). *Participatory Governance: Planning, Conflict Mediation and Public Decision Making in Civil Society*, Ashgate Publishing UK., p. 3.

²⁵ Habermas, J. (1996), «Between Facts and Norms» και Markell, P. (2000), «Making affect safe for democracy? On “constitutional patriotism”» στο Μακρή, Σ. (2011). Η διαβούλευση ως φιλοσοφική θεωρία της δημοκρατίας. Κανονιστικές, διαδικαστικές και κριτικές όψεις, Ανάπτυξη από την Επιθεώρηση Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, Δικαιώματα του Ανθρώπου (Revue Hellénique Des Droits De L’ Homme), τ. 51, σ. 831.

²⁶ Chambers, S. «Deliberative Democratic Theory», *Annual Review of Political Science* 6 (2003): 307-326, p. 309.

²⁷ Burkhalter, S., Gastil, J. & Kelshaw, T. (2002), «A Conceptual Definition and Theoretical Model of Public Deliberation in Small Face-to-Face Groups» στο Mansbridge, J., Hartz-Karp, J., Amengual, M. & Gastil, J. (2006). «Norms of Deliberation: An Inductive Study». *Journal of Public Deliberation*: Vol. 2 : Iss. 1 , Article 7, p. 8.

προηγούμενως ή δεν είχαν αναγνωριστεί εντός της ομάδας. Απελευθερωμένος από τους περιορισμούς της λήψης μιας δεσμευτικής απόφασης, ο διάλογος αυτός επιτρέπει στους συμμετέχοντες να προσφέρουν διαφορετικές γνωσιολογίες για την αντιμετώπιση ενός κοινού προβλήματος και αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο εξελιγμένη ανάλυση οποιουδήποτε δημόσιου ζητήματος.

1.2 Ιστορική αναδρομή

Οι απαρχές της διαβούλευσης ανάγονται στην Αθήνα του 5ου π.Χ αιώνα, όπου η συζήτηση θεωρείτο ως ένα «απαραίτητο προοίμιο πριν από κάθε σοφή πράξη» (Θουκυδίδης) και όχι ως τροχοπέδη για τη δράση²⁸. Ο Αριστοτέλης, μάλιστα, που καταπιάστηκε με τη διαδικασία της δημόσιας συζήτησης και επιχειρηματολογίας, υποστηρίζει στα «Πολιτικά» του ότι η συνδιαβούλευση και η συναπόφαση των πολιτών δύναται να είναι αποτελεσματικότερη ακόμη και από τις γνώμες των ειδημόνων. Ο Αριστοτέλης, βέβαια, αναφερόταν στις μικρές και άμεσες δημοκρατίες και όχι στις σύγχρονες αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες²⁹.

Στην Αγγλία ο όρος «διαβούλευση» χρησιμοποιείται ήδη από το 1489 για να περιγράψει τις πολιτικές συζητήσεις. Μία σειρά δημοσιεύσεων (The Federalist) στις ΗΠΑ, το 1787-88, στο πλαίσιο της προσπάθειας εκδημοκρατισμού του Συντάγματος, προτείνει ένα σύστημα που θα συνδυάζει διαβούλευση και δημοκρατία. Ο John Stuart Mill, τον 19ο αιώνα εκφράζει την άποψη ότι «η κυβέρνηση μέσω της συζήτησης» μπορεί να περιορίσει τους κινδύνους που πηγάζουν από ανθρώπινα σφάλματα. Έναν αιώνα περίπου αργότερα, η πολιτική συζήτηση θεωρείται πλέον *sine qua non* της δημοκρατίας από στοχαστές όπως ο John Dewey, ο Alf Ross και ο A.D.Lindsay³⁰. Η συζήτηση για τη διαβουλευτική δημοκρατία θα ανακοπεί από τους δύο παγκόσμιους πολέμους και την οικονομική κρίση και θα επανέλθει την δεκαετία του '90 κυρίως μέσα από το έργο του Γερμανού κοινωνιολόγου Jürgen Habermas, ο οποίος αναφέρθηκε στην ιδέα της μετεξέλιξης του υποκειμένου σε *homo politicus* και στη συμμετοχή του στα κοινά ως προϋπόθεση για την ατομική του συγκρότηση. Η διαβούλευση ανάμεσα στους πολίτες -και μάλιστα χωρίς περιορισμούς βάσει φύλου, φυλής, ηλικίας ή κοινωνικής τάξης- αναγορεύεται σε ύψιστη ηθική αξία στο πλαίσιο της

²⁸ Αρβανίτης, Α. (2011). «Οι συμμετοχικοί θεσμοί του προγράμματος Καλλικράτης. Ο ρόλος και η σημασία της δημόσιας διαβούλευσης στην τοπική αυτοδιοίκηση», Τελική Εργασία, Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Δ'εκπ. Σειρά, Αθήνα, σ. 14.

²⁹ Κομπολάκης, Μ. (2016), Ο ρόλος και η σημασία της διαβούλευσης στην τοπική αυτοδιοίκηση στο Παγώνης, Ν.Χ. (2016). «Η Εθνική Πολιτική για την προώθηση της Διαβούλευσης στον Δημόσιο Τομέα, στα ΑΕΙ και στα Κόμματα», Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, σ. 4.

³⁰ Αρβανίτης, Α. (2011), ό.π., σσ. 14-15.

δημόσιας σφαίρας και είναι αυτή η οποία ισχυροποιεί και νομιμοποιεί το δίκαιο³¹. Η σημασία της διαβούλευσης τονίστηκε και από τον κοινωνιολόγο Anthony Giddens, ο οποίος επεσήμανε την ανάγκη για «εκδημοκρατισμό της δημοκρατίας» με την ανασύσταση διαδικασιών κοινωνικής αλληλεγγύης, διαλόγου και κριτικής³².

Η διαβουλευτική αυτή στροφή (the deliberative turn), που σχετίζεται με μια σειρά από συναφείς στοχοθεσίες και απόψεις, επικεντρωνόταν στη νομιμοποιητική ενίσχυση και ιδιαίτερα στην εμβάθυνση των συμμετοχικών δομών της σύγχρονης φιλελεύθερης δημοκρατίας³³. Οι πρόσφατες, μάλιστα, εξελίξεις στους ακαδημαϊκούς και πολιτικούς κύκλους ενδυνάμωσαν έτι περισσότερο το ενδιαφέρον για τη δημοκρατική διαβούλευση. Λαμβάνουν χώρα, λοιπόν, περισσότερα αιτήματα για την αντιμετώπιση της αποξένωσης του πολίτη³⁴, υφίσταται ένα αναπτυσσόμενο ενδιαφέρον για την μελέτη της πολιτικής συμμετοχής³⁵, ενώ αυξάνονται ολοένα και περισσότερο οι ευκαιρίες των πολιτών για συμμετοχή στη διακυβέρνηση³⁶. Η έννοια της διαβούλευσης, ωστόσο, έχει γίνει και αντικείμενο κριτικής. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση των Cooke και Kothari, οι οποίοι, αναφερόμενοι στη «νέα τυραννία» της συμμετοχικότητας, προβληματίζονται αναφορικά με τους μεθοδολογικούς περιορισμούς της συμμετοχής και επισημαίνουν ότι οι συμμετοχικές προσεγγίσεις, όταν μεταφράζονται σε πολιτικές και πράξεις, δεν έχουν απαραίτητα τις προσδοκώμενες επιπτώσεις³⁷.

1.3 Η διαβούλευση ως προϋπόθεση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας

Στο επίκεντρο της δημοκρατικής θεωρίας βρίσκεται η ιδέα ενός κοινού αποτελούμενου από ελεύθερους και ισότιμους πολίτες, ικανούς να διαμορφώσουν ορθολογικές κρίσεις επί ζητημάτων

---

³¹ Habermas, J. (1996), Το πραγματικό και το ισχύον. Συμβολή στη διαλογική θεωρία του δικαίου και του δημοκρατικού κράτους δικαίου (επιμ. Θ. Γεωργίου, μτφρ.: Θ. Λουπασάκης) στο Παναγόπουλος, Ε. (2016). «Η έννοια της ηθικής στην επικοινωνία κατά τον Jürgen Habermas», Πτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, σ. 42.

³² Δεμερτζής, Ν. (1999). Βιβλιοκριτικές, Άντονι Γκίντενς, Πέραν της Αριστεράς και της Δεξιάς. Το μέλλον της ριζοσπαστικής πολιτικής (μετάφραση Στέφανος Ροζάνης), Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, σελ. 407, *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τ. 5-6, 2000-2001, σ. 297.

³³ Παγώνης, Ν. Χ., ό.π., σ. 5.

³⁴ Fishkin, J.S., (1997), «Voice of the people: Public opinion and democracy» και Putnam, R.D. (2000), «Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community» στο Αποστολίδου, Β. Π., (2009), ό.π., σ. 36.

³⁵ Barber, B. (1984), «Strong democracy: Participatory politics for a new age» και Verba, S., Schlozman, K.L. & Brady, H.E. (1995), «Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics» στο Αποστολίδου, Β. Π., (2009), ό.π., σ. 36.

³⁶ Rossi, J. (1997), «Participation Run Amok: The Costs of Mass Participation for Deliberative Agency Decision Making» στο Αποστολίδου, Β. Π., (2009), ό.π., σ. 36.

³⁷ Cooke, B. & Kothari, U. (2001). Participation: the new tyranny? Zed Books, London-New York, σ. 37.

αμοιβαίου ενδιαφέροντος³⁸. Στην αρχαία Αθήνα, η διαχείριση των κοινών στηριζόταν στην άμεση συμμετοχή των πολιτών, οι οποίοι ανάγονταν βαθμιαία σε νόμιμη αρχή. Αυτό το δημοκρατικό μοντέλο κατέληξε στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, στο πλαίσιο της οποίας ο πολίτης δεν συμμετέχει άμεσα στη διαχείριση των κοινών, αλλά εκ μέρους του αποφασίζουν και ενεργούν οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποί του³⁹. Μέσα από την εκλογή της, η εκάστοτε κυβέρνηση νομιμοποιείται να λαμβάνει τις πολιτικές αποφάσεις και να διαχειρίζεται την εξουσία λογοδοτώντας στους πολίτες ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, διασφαλίζεται η κυβερνητική και πολιτική αλλαγή με βάση την κρίση και τη βούληση των πολιτών, με τις ευκαιρίες, όμως, για άσκηση μιας πολιτικής λαϊκής κυριαρχίας, μέσω της διαβούλευσης και της δημόσιας πολιτικής κριτικής, να είναι λιγότερες⁴⁰.

Ωστόσο, εκκινώντας από τη θέση ότι η αντιπροσωπευτική δημοκρατία είναι ένα σύστημα στο οποίο οι δημόσιες πολιτικές και οι αποφάσεις της εκτελεστικής εξουσίας υπόκεινται στη λαϊκή ετυμηγορία⁴¹, η διαβούλευση θα πρέπει να θεωρηθεί αναπόσπαστο στοιχείο της καθώς και στοιχείο της δημοκρατικής νομοθεσίας, διότι αυτή είναι που επιτρέπει την ύπαρξη της λαϊκής ετυμηγορίας. Επιπλέον, η διαβούλευση συνδέεται με ζητήματα που άπτονται της δημοκρατικής νομιμοποίησης και ενός γενικότερου δημοκρατικού ελλείμματος, καθώς μπορεί να μετριάσει τις αρνητικές επιδράσεις που προκύπτουν αφενός από την κυρίαρχη επιρροή των κυβερνήσεων στην ημερήσια διάταξη του συντονισμού των δημόσιων πολιτικών και αφετέρου από τις περιορισμένες δυνατότητες συμμετοχής των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Αυτή η νομιμοποίηση δημιουργεί, με τη σειρά της, σταθερότητα μέσα στο σύστημα και στο καθεστώς που παράγει τους κανόνες⁴².

Ο Antonio Bar Cendon, καθηγητής στο Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, αναλύει τις διαφορετικές μορφές της έννοιας της λογοδοσίας (accountability) και υποστηρίζει ότι, σύμφωνα με τη δημοκρατική λογοδοσία, οι πολίτες και οι κοινωνικές ομάδες, οι οποίες επηρεάζονται άμεσα από τη δραστηριότητα της δημόσιας διοίκησης, καθίστανται οι νέοι παράγοντες του ελέγχου της⁴³. Στην ανάλυσή του κατατάσσει στους μηχανισμούς της

³⁸ Button, M., & Mattson, K., (1999). «Deliberative Democracy in Practice: Challenges and Prospects for Civic Deliberation». *Polity* 31, no. 4: 609-637, p. 609.

³⁹ Τριανταφύλλου, Β. (2015). Η δημοκρατία στην Κοινωνία της Πληροφορίας. [8]. Στο Παρασκευάς, Μ., Ασημακόπουλος, Γ. & Τριανταφύλλου, Β. (2015). *Κοινωνία της πληροφορίας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, κεφ 8., σσ. 354-355 Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/413> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴⁰ Button, M., & Mattson, K. (1999), ό.π., σ. 609.

⁴¹ Manin, B. (1997), «The Principles of Representative Government» στο Παπάζογλου, Μ.Γ. (2010). «Διαβούλευση, συμμετοχή και έλεγχος στη δημοκρατία. Υπάρχουν όρια στη δημοκρατική αμφισβήτηση;». *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 35, σ.130.

⁴² Αποστολίδου, Β.Π. (2009), ό.π., σ. 37.

⁴³ Bar Cendon, A. (1999). Accountability and public administration: concepts, dimensions, developments, Openness and transparency in governance: challenges and opportunities, (eds by Michael Kelly), Proceedings of the second NISPAcee Civic Service Forum held in Maastricht, the Netherlands, October 28-29, 1999, NISPAcee & EIPA, 2000, p. 44.

δημοκρατικής λογοδοσίας, τα μέσα και τα εργαλεία έκφρασης της κοινής γνώμης, καθώς και τους μηχανισμούς της πολιτικής συμμετοχής, επισημαίνοντας ότι η συμμετοχή και ο έλεγχος εκ μέρους των πολιτών αποτελεί κεντρικό στοιχείο της δημοκρατικής νομιμοποίησης της διοικητικής δράσης⁴⁴. Ακόμη και στα πιο κλασικά και γραφειοκρατικά μοντέλα δημόσιας διοίκησης μπορεί να εντοπίσει κανείς ορισμένα μέσα συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία λήψης διοικητικών αποφάσεων. Έτσι, τόσο στη διατύπωση των κανονισμών όσο και στην υιοθέτηση άλλων τύπων πράξεων και διοικητικών αποφάσεων, υπάρχει συχνά ένα μέρος της διαδικασίας που εξετάζεται κατά τη δημόσια διαβούλευση καθώς και από τους ισχυρισμούς των μεμονωμένων πολιτών. Και ασφαλώς, αυτός ο τύπος διαβούλευσης, σε ό, τι αφορά τη διαδικασία και τις συνέπειές του, προβλέπεται και ρυθμίζεται επίσημα⁴⁵.

1.4 Το μοντέλο της διαβουλευτικής δημοκρατίας

Η σύλληψη του όρου διαβουλευτική δημοκρατία (deliberative democracy) έγινε από τον Joseph M. Bessette από τον οποίο και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1980 σε ένα άρθρο του με τίτλο «Deliberative democracy: the majoritarian principle in republican government», στα πλαίσια ενός Συλλογικού Τόμου (Bessette 1980). Σύμφωνα με τον Bessette, η διαβουλευτική δημοκρατία αναφέρεται σε μία μορφή δημοκρατικής νομιμοποίησης (democratic legitimacy), η οποία απορρέει από την εμπλοκή των πολιτών σε θεσμούς και διαδικασίες και ορίζεται ως δημόσια διαβούλευση (public deliberation)⁴⁶.

Το εννοιολογικό πλαίσιο της διαβουλευτικής δημοκρατίας οριοθετείται από δύο καίρια στοιχεία τα οποία της προσδίδουν δυσνόητο χαρακτήρα. Το στοιχείο της δημοκρατίας αναφέρεται στο συλλογικό τρόπο λήψης αποφάσεων μέσω της συμμετοχής όλων των σχετικών δρώντων (πολίτες με δικαίωμα ψήφου), ενώ το διαβουλευτικό στοιχείο αφορά τη διαμόρφωση των αποφάσεων μέσα από μια διαδικασία «δούναι και λαβείν» ορθολογικών επιχειρημάτων⁴⁷. Σε κάθε περίπτωση, το μοντέλο της διαβουλευτικής δημοκρατίας θεωρείται περισσότερο ως επέκταση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, παρά ως μια εναλλακτική λύση⁴⁸. Το εν λόγω μοντέλο προσφέρει στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, αφενός, ένα θεωρητικό πλαίσιο βάσει του οποίου μπορεί να μελετηθεί και να αξιολογηθεί και, αφετέρου, έναν τρόπο να συμπληρωθεί και να ενισχυθεί. Παρόλο

⁴⁴ Στο ίδιο, σσ. 33-43.

⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 43.

⁴⁶ Μακρής, Σ. (2011), ό.π., σ. 824.

⁴⁷ Στο ίδιο, σσ. 827-828.

⁴⁸ Chambers, S. (2003), ό.π., σ. 308.

που σχεδόν όλοι οι θεωρητικοί της διαβουλευτικής δημοκρατίας θεωρούν το μοντέλο αυτής ως προσαρμόσιμο στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, υπάρχει μεγάλη ποικιλία όσον αφορά τις λεπτομέρειες αυτής της προσαρμογής⁴⁹.

Ο Habermas, ηγετική μορφή σε αυτήν τη σχολή, αποδέχεται το γεγονός ότι για τα δημόσια ζητήματα, κανονικά, οι αποφάσεις διαμορφώνονται στο πολιτικό κέντρο από τις κυβερνητικές υπηρεσίες, τα κοινοβούλια, τα πολιτικά κόμματα και τα δικαστήρια. Όσον αφορά τις αποφάσεις ρουτίνας, είναι κατανοητό και αποδεκτό αυτές να λαμβάνονται δίχως εκτενή δημόσιο διάλογο. Όταν, όμως, διακυβεύονται μείζονες κανονιστικές αποφάσεις, είναι σημαντικό ο διάλογος να μην περιορίζεται σε παράγοντες που βρίσκονται στον πυρήνα του πολιτικού συστήματος. Για τα ζητήματα αυτά, θα πρέπει να συμπεριληφθούν στη δημόσια συζήτηση και άλλοι παράγοντες όπως, παραδείγματος χάριν, η κοινωνία των πολιτών, συμπεριλαμβανομένου των οργανισμών της βάσης⁵⁰ (grassroots organizations). Σε τυπικές περιπτώσεις συνεπώς, τα πολιτικά κόμματα μπορούν να προσφέρουν αρκετές ευκαιρίες για πολιτικό διάλογο, αλλά σε κανονιστικά ή καινοτόμα ζητήματα καλούνται να συμπεριλάβουν στη συζήτηση και εξωτερικούς παράγοντες, υπερβαίνοντας τις διαβουλευτικές διαδικασίες ρουτίνας που υπάρχουν στα πολιτικά κόμματα⁵¹.

Η διαβουλευτική δημοκρατία στοχεύει στην επέκταση της ουσιαστικής συμμετοχής των πολιτών στη λήψη πολιτικών αποφάσεων και, ως εκ τούτου, το διαβουλευτικό μοντέλο περιλαμβάνει τους πολίτες σε κάθε στάδιο της διαμόρφωσης πολιτικής, συμπεριλαμβανομένων των σταδίων της έρευνας. Έτσι, στο μοντέλο της διαβουλευτικής δημοκρατίας οι πολίτες δεν ψηφίζουν απλώς τις πολιτικές επιλογές, αλλά καλούνται να επιλύσουν από κοινού τα διλήμματα πολιτικής⁵². Παρόλο που η διαβούλευση μπορεί να καταλήξει σε ψηφοφορία, οι θεωρίες της διαβουλευτικής δημοκρατίας επικεντρώνονται στη σημασία ενός προηγούμενου διαλόγου. Σύμφωνα με τον Chambers, οι θεωρίες αυτές είναι εστιασμένες στη συζήτηση (talk-centric) και όχι στη ψηφοφορία (vote-centric)⁵³. Επομένως, η διαβούλευση περιλαμβάνει μια διαδικασία κριτικής σκέψης στην οποία οι προτιμήσεις και οι απόψεις μπορούν να μελετηθούν και να αμφισβητηθούν και οι εναλλακτικές αξίες και πολιτικές μπορούν να διερευνηθούν. Στη συνέχεια, οι αποφάσεις λαμβάνονται με βάση το αποτέλεσμα αυτής της ισότιμης και ελεύθερης διαβούλευσης⁵⁴. Όπως

⁴⁹ Chambers, S. (2012). Deliberation and mass democracy. In: Parkinson, J. & Mansbridge, J. (Eds.), *Deliberative Systems: Deliberative Democracy at the Large Scale* (Theories of Institutional Design, pp. 52-71), Cambridge: Cambridge University Press, p. 53.

⁵⁰ Οι οργανισμοί της βάσης (grassroots organizations) ορίζονται ως «αυτοοργανωμένες ομάδες ατόμων που επιδιώκουν κοινά συμφέροντα μέσω εθελοντικών οργανώσεων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, οι οποίες συνήθως έχουν χαμηλό βαθμό τυπικότητας αλλά ευρύτερο σκοπό από τις θεματικές ομάδες αυτοβοήθειας, τις κοινοτικές οργανώσεις ή τις γειτονικές ενώσεις» βλ. Radisic, J., Radu, R., Suciu, A., (2012) *Well-being Reconsidered: Empowering Grassroots Organizations*. Budapest: Open Society Foundations, p. 7.

⁵¹ Αποστολίδου, Β.Π. (2009), ό.π., σ. 33.

⁵² Chambers, S. (2003), ό.π., σ. 317.

⁵³ Chambers, S. (2003) στο Benson, J. (2019). «Deliberative democracy and the problem of tacit knowledge». *Politics, Philosophy & Economics*, 18(1), 76–97, p. 3.

⁵⁴ Benson, J. (2019), ό.π., σ. 3.

τίθεται από την Benhabib, για τη διασφάλιση της νομιμότητας και της λογικής, όσον αφορά τις συλλογικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε μια πολιτεία, είναι απαραίτητο οι θεσμοί της πολιτείας να είναι συγκροτημένοι με τέτοιον τρόπο, ώστε αυτό που λογίζεται ως κοινό συμφέρον όλων, να είναι αποτέλεσμα διαδικασιών συλλογικής διαβούλευσης, που επιτελούνται σε ισότιμα και λογικά πλαίσια, μεταξύ ισότιμων και ελεύθερων ατόμων⁵⁵.

1.5 Η διαβούλευση ως προϋπόθεση της δημοκρατικής νομοθεσίας

Καθώς η νομοθέτηση ρυθμίσεων που ασκούν επικυρίαρχη επιρροή στις επιλογές του πολίτη μπορεί να εκληφθεί ως περίπτωση περιορισμού της ελευθερίας αλλά και ως μορφή κηδεμονίας (guardianship) στα δημόσια πράγματα, κάθε ενήλικος πολίτης που υπόκειται στον νόμο θα πρέπει να θεωρείται ικανός να συμμετέχει στη διακυβέρνηση της πολιτείας⁵⁶. Από αυτή τη σκοπιά, οι ρυθμίσεις που ενισχύουν τη δημοκρατική εποπτεία και συμμετοχή -μεταξύ άλλων- αποτελούν εχέγγυα της δημοκρατικής ελευθερίας εξασφαλίζοντας τη μη χειραγώγηση της νομοθετικής εξουσίας. Ο διαλεκτικός έλεγχος των πολιτών και η δυνατότητά τους να αμφισβητούν τις αποφάσεις των εκτελεστικών θεσμών προβάλλονται ως θεμελιώδεις προϋποθέσεις ενός δημοκρατικού συστήματος⁵⁷ και εμφανίζουν τη δυνατότητά τους να αξιώνουν την αλλαγή νομοθεσίας η οποία είναι καταπιεστική και διαμορφώνει κυριαρχικά τη δυνατότητα για ελεύθερες επιλογές⁵⁸.

Το δικαίωμα συμμετοχής των πολιτών στις διαδικασίες διαβούλευσης για τη διαμόρφωση των νόμων θα πρέπει να διασφαλίζεται από την κυβέρνηση και μάλιστα κατά τρόπο ισότιμο. Οι ισότιμες ευκαιρίες, εξάλλου, μαζί με τη δημοσιότητα, τη λογοδοσία και τις βασικές ελευθερίες, συνιστούν θεμελιώδεις αρχές της διαδικασίας διαβούλευσης, που έχει ως σκοπό την αμοιβαία αιτιολόγηση των νόμων. Κατά τον Knops, η διαβούλευση έχει απελευθερωτικό χαρακτήρα, αφού επιτρέπει να ακουστεί η φωνή ομάδων που δεν διαθέτουν επιρροή⁵⁹. Επίσης, η διαβούλευση αφενός αυξάνει την αυτοπεποίθηση των πολιτών, αναφορικά με την ικανότητα συμμετοχής τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, και αφετέρου τους προδιαθέτει θετικά για περισσότερη

⁵⁵ Benhabib, S. (1996), «Toward a deliberative model of democratic legitimacy» στο Αποστολίδου Β.Π. (2009), ό.π., σ. 36.

⁵⁶ Dahl, R. (2000), «On Democracy» στο Παπάζογλου, Μ.Γ. (2010), ό.π., σ. 135.

⁵⁷ Pettit, B. (1997), Republicanism, A Theory Of Freedom And Government στο Παπάζογλου, Μ.Γ. (2010), ό.π., σ. 136.

⁵⁸ Παπάζογλου, Γ. Μ. (2012). Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σ. 267.

⁵⁹ Knops, A. (2006), «Delivering Deliberations Emancipatory Potential» στο Παπάζογλου, Μ.Γ. (2010), ό.π., σ.136.

συμμετοχή⁶⁰. Η δυνατότητα όχι μόνο της συναίνεσης αλλά και της αμφισβήτησης εκ μέρους των πολιτών, στο πλαίσιο της διαβουλευτικής διαδικασίας, αποκτά σ' αυτό το σημείο ιδιαίτερη σημασία καθώς εμφανίζεται ως απαραίτητο στοιχείο για την προάσπιση της ελευθερίας των πολιτών κατά τη διαμόρφωση δημοκρατικής νομοθεσίας.

Η ανάγκη συμμετοχής των πολιτών στη νομοθετική διαδικασία φαίνεται να συνδέεται και με την κρίση της αντιπροσωπευτικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Τούτο ανακύπτει από τον προβληματισμό για το πώς πρέπει να είναι η διαδικασία λήψης αποφάσεων σε ένα σύγχρονο κράτος και πώς μπορεί να συμφιλιωθεί η ιδέα της λαϊκής κυριαρχίας με την έννοια της εκπροσώπησης. Η πολιτική εκπροσώπηση που υπάρχει σε ένα κοινοβούλιο πρέπει να συμπληρώνεται με κάποιο τρόπο από την μη κοινοβουλευτική εκπροσώπηση που συντελείται από διάφορες ομάδες πίεσης, οι οποίες εκφράζουν κοινωνικά, επαγγελματικά, ακόμη και πολιτιστικά συμφέροντα. Αυτός ο τύπος λειτουργικής αντιπροσώπευσης αποτελεί τη σημαντικότερη «διόρθωση» του αντιπροσωπευτικού μηχανισμού στις σύγχρονες δημοκρατίες⁶¹.

1.5.1 Η διαβούλευση ως εργαλείο της καλής νομοθέτησης. Παρότι η ανάγκη για πραγματική συμμετοχή των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες διαβούλευσης για τη λήψη αποφάσεων αναγνωρίζεται ευρέως, η ακριβής ερμηνεία της σημασίας και του ρόλου αυτής της συμμετοχής παραμένει εξαιρετικά αμφισβητούμενη⁶². Η αποτελεσματική διαβούλευση φαίνεται να είναι ικανή να επηρεάσει την ποιότητα των αποφάσεων, καθιστώντας αυτές πιο νόμιμες -τούτο όμως όχι πάντα⁶³. Αν και η δημόσια διαβούλευση δεν συμβάλλει αυτόματα στην καλύτερη νομοθεσία, αν αντιμετωπιστεί σοβαρά, μπορεί να δικαιολογήσει, ωστόσο, τα ληφθέντα μέτρα (σύμφωνα με τη θεωρία του Forst)⁶⁴ και να προσαρμόσει τις ρυθμίσεις πιο κοντά στην πραγματικότητα μιας κατάστασης. Και αυτό, διότι οι ενδιαφερόμενοι έχουν πιο αξιόπιστη εικόνα της δικής τους ιδιαίτερης κατάστασης, των προβλημάτων τους, των αναγκών και των αξιών τους. Οι ενδιαφερόμενοι είναι εκείνοι που πρέπει να αποφασίσουν, αφού έχουν περάσει από μια μετασχηματιστική διαδικασία διαβούλευσης, εάν τα

---

⁶⁰ Morrell, M. (2005), «Deliberation, Democratic Decision-Making and Internal Political Efficacy» στο Παπάζογλου, Μ.Γ. (2010), ό.π., σ.137.

⁶¹ Mikuli, P. & Kuca, G., (2016). «The Public Hearing and Law-Making Procedures». *Liverpool Law Review*, Volume 37, Issue 1–2, p. 6.

⁶² Rummens, S. (2007). «Democratic Deliberation as the Open-Ended Construction of Justice». *Ratio Juris*, 20(3), 335–354, p. 336.

⁶³ Public Participations and Citizens Engagement. (2015), Effective Advising in Statebuilding and Peacebuilding Contexts- How. Geneva, Interpeace στο Mikuli, P. & Kuca, G., (2016), ό.π., σ. 14.

⁶⁴ Forst, R., (2012). «The right to justification: Elements of a constructivist theory of justice» στο Mikuli, P. & Kuca, G. (2016), ό.π., σ. 14.

προτεινόμενα μέτρα και αποτελέσματα είναι αποδεκτά, βάσει της δικής τους πλέον διευρυμένης κατανόησης των δικών τους προοπτικών καθώς και αυτές των άλλων⁶⁵.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποδέχεται, με τη σειρά της, ότι ο πραγματικός αφουγκρασμός της συμβολής όσων επηρεάζονται από τους μελλοντικούς κανόνες, τους οποίους θα κληθούν να εφαρμόσουν, είναι μια ισχυρή συνεισφορά στη βελτίωση της νομοθεσίας⁶⁶. Η διαβούλευση, λοιπόν, βασίζεται στην αρχή ότι πολλοί άνθρωποι, μαζί, μπορούν, μέσω της προσφοράς στη διαβουλευτική διαδικασία των εμπειριών, των αξιών και των πεποιθήσεών τους, να συνθέσουν νέες προσεγγίσεις και λύσεις που ενδεχομένως να μην προέκυπταν χωρίς την εμπλοκή τους⁶⁷. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των προβλημάτων που έχουν χαρακτηριστεί ως «κακά προβλήματα» (wicked problems), η υπερβολική εξάρτηση από τους ειδικούς μπορεί να καταστήσει ακόμη πιο δύσκολη την αντιμετώπισή τους, πυροδοτώντας έναν αρνητικό βρόχο ανατροφοδότησης του κυνισμού, της πόλωσης και της απάθειας που χαρακτηρίζουν την πολιτική κουλτούρα. Τα «κακά προβλήματα», τα πολύπλοκα, δηλαδή, προβλήματα δεν έχουν τεχνικές λύσεις, κυρίως επειδή συμπεριλαμβάνουν διαφορετικές, ανταγωνιστικές, υποβόσκουσες αξίες και παράδοξα που απαιτούν είτε δύσκολες επιλογές μεταξύ αντιτιθέμενων αγαθών είτε καινοτόμες ιδέες που μπορούν να προσπελάσουν τις εντάσεις. Τέτοιου είδους προβλήματα δύσκολα επιλύονται μέσω της επιστημονικής έρευνας⁶⁸. Όταν οι δημόσιες προτιμήσεις αγνοούνται και όταν η χάραξη πολιτικής εγκαταλείπεται στους «τεχνικούς», καθίσταται όλο και πιο δύσκολο να εντοπιστούν τα ατοπήματα και να διορθωθούν τα λάθη⁶⁹. Η έρευνα, βέβαια, μπορεί να παράσχει περισσότερη σαφήνεια σχετικά με τις σκληρές επιλογές που πρέπει να γίνουν, αλλά δεν μπορεί να κάνει τις επιλογές αυτές αυταπόδεικτες.

Στην πραγματικότητα, μάλιστα, τα «κακά προβλήματα» δεν μπορούν να «λυθούν» υπό την έννοια ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί μια λύση που θα πάψει μακροπρόθεσμα τις εντάσεις. Οι εγγενείς εντάσεις μεταξύ βασικών αξιών, όπως η ισότητα, η δικαιοσύνη, η ασφάλεια, η ατομική ευθύνη και η ελευθερία των σημερινών και των μελλοντικών γενεών, δεν μπορούν να επιλυθούν παρά μόνο να γίνουν αντικείμενο καλύτερης ή χειρότερης

---

⁶⁵ Τούτο υποστηρίζεται από πολλούς θεωρητικούς όπως: Habermas (1990, 67–8; 2003, 268), Manin (1987), Benhabib (1996), Gutmann & Thompson (1996) 39, Young (1997) & Cohen (1997) στο Rumens, S. (2007), ό.π., σ. 346.

⁶⁶ COM(2016) 615 final. Better Regulation: Delivering better results for a stronger Union. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council, p. 6.

⁶⁷ Carcasson, M. & Sprain, L. (2010). «Key Aspects of the Deliberative Democracy Movement». Reprinted from Public Sector Digest, Summer 2010, Center for Public Deliberation, Colorado State University, p. 3. Διαθέσιμο στο <https://cpd.colostate.edu/wp-content/uploads/sites/4/2014/01/carcasson-key-aspects-of-deliberative-democracy.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁶⁸ Carcasson, M. (2016). «Tackling Wicked Problems Through Deliberative Engagement». *National Civic Review*, 105(1), 44–47, p. 44.

⁶⁹ Forest, P. G., (2013) «"Citizens As Analysts" Redux: Revisiting Aaron Wildavsky on Public Participation», *Journal of Public Deliberation*: Vol. 9 : 1, 7, pp. 6-7.

διαπραγμάτευσης μέσω της διαβούλευσης. Ομοίως, οι εντάσεις μεταξύ οικονομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών αγαθών θα είναι πάντοτε δυσάρεστες, διότι κάθε σύνθετο ζήτημα έχει και το δικό του σύνολο ανταγωνιστικών αξιών⁷⁰. Σύμφωνα με τον Briand, ακριβώς επειδή για την απόφαση περί του τι είναι «καλύτερο» απαιτείται η εξέταση των απόψεων των άλλων, αναγκαία είναι η δέσμευση σε ένα είδος διαλόγου που θα επιτρέπει τη διαμόρφωση υγιών προσωπικών και δημόσιων κρίσεων. Αυτή η διαδικασία αποτελεί την ουσία της δημοκρατικής πολιτικής⁷¹. Η αξιοποίηση των γνώσεων και της εμπειρογνωμοσύνης των πολιτών θα βελτιώσει όχι μόνο την ποιότητα των πολύπλοκων δημόσιων αποφάσεων αλλά και την ποιότητα των δημοσίων υπηρεσιών⁷². Έτσι, η δημόσια διαβούλευση αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για τη διασφάλιση ότι η νέα νομοθεσία είναι η πλέον κατάλληλη για την επίτευξη των στόχων της και ότι είναι καλά διατυπωμένη και πλήρως κατανοητή από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη⁷³.

1.5.2 Ο ρόλος της διαβούλευσης στον διάλογο για τη Συνταγματική Αναθεώρηση. Η αναθεώρηση του Συντάγματος αποτελεί μία εξαιρετικά κρίσιμη στιγμή τόσο για την οργάνωση όσο και για τη λειτουργία μιας πολιτείας⁷⁴. Σε αυτή τη διαδικασία αναδιατύπωσης των θεμελιωδών κανόνων ενός δημοκρατικού πολιτεύματος, η συμμετοχική και, μάλιστα, η διαβουλευτική διάσταση της συνταγματικής δημοκρατίας τονίζεται ως καίριας σημασίας⁷⁵. Η συνταγματική αναθεώρηση ανταποκρίνεται, όχι μόνο στο αίτημα εκσυγχρονισμού του συνταγματικού κειμένου, αλλά και στη διεκδίκηση ανανέωσης της συναίνεσης επί του περιεχομένου του⁷⁶ και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να αποτελεί μέλημα μονάχα της πολιτικής τάξης⁷⁷.

Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να γίνει μία διάκριση μεταξύ των συμμετοχικών

---

⁷⁰ Carcasson, M. (2016) ό.π., σ. 44.

⁷¹ Briand, M. (1999), *Practical Politics: Five Principles for a Community that Works* στο Carcasson, M. & Sprain, L. (2010), ό.π., σ. 2.

⁷² Loeffler, E. & Bovaird, T. (2018), *From Participation to Co-production: Widening and Deepening the Contributions of Citizens to Public Services and Outcomes*. In: Ongaro E., Van Thiel S. (eds) *The Palgrave Handbook of Public Administration and Management in Europe*. Palgrave Macmillan, London, p. 404.

⁷³ OSCE, ODIHR. *Public Consultation of Draft Legislation. Practical guidelines for public officials, who are responsible for organizing public consultations in Ukraine*, p. 3. Διαθέσιμο στο: <https://www.legislationline.org/searchn2/runSearch/1/key/PUBLIC+CONSULTATIONS+ON+DRAFT+LEGISLATION+Practical+guidelines+for+public+officials%2C+who+are+responsible+for+organizing+public+consultations+in+Ukraine/country/52/rows/10/type/0,0,0,0> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁷⁴ Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2018). Πώς γράφεται το Σύνταγμα; Συνταγματικός σχεδιασμός και διαβουλευτική δημοκρατία. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σ. 17.

⁷⁵ European Cooperation in Science and Technology (COST), (2018). *Memorandum of Understanding for the implementation of the COST Action "Constitution-making and deliberative democracy"* (DeliberativeConstitutionMaking) CA17135, p. 9. Διαθέσιμο στο <https://www.cost.eu/actions/CA17135/#tabs|Name:overview> (πρόσβαση 8-11-19).

⁷⁶ Haberle, P. «Verfassungsinterpretation und Verfassungsgebung» στο Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2018), ό.π., σ. 118.

⁷⁷ Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2018), ό.π., σ. 17.

και των διαβουλευτικών διαδικασιών μιας συνταγματικής νομοθέτησης. Πρόκειται, πράγματι, για διαφορετικές διαδικασίες, καθώς επιδιώκουν διαφορετικούς στόχους και λειτουργούν με βάση διαφορετική δυναμική για την παραγωγή συγκεκριμένων τύπων αγαθών η κάθε μία. Έτσι, οι συμμετοχικές διαδικασίες μέσω, για παράδειγμα, ενός δημοψηφίσματος αποσκοπούν στην κινητοποίηση μεγάλου αριθμού πολιτών για να αποφασίσει, με μία ψήφο «ναι ή όχι» (blebiscite)⁷⁸, για ένα συγκεκριμένο ζήτημα που συνήθως πλαισιώνεται από πολιτικούς παράγοντες, οι οποίοι ενδεχομένως να προσπαθήσουν να εκμαιεύσουν τη συναίνεση του λαού για τα συνταγματικά τους σχέδια. Η επιτυχία της συμμετοχικής αυτής διαδικασίας αξιολογείται, κυρίως, με βάση το εύρος της συμμετοχής και τη σαφήνεια των ερωτημάτων και του αποτελέσματος. Από την άλλη, η διαβούλευση ασχολείται περισσότερο με την ποιότητα της λήψης αποφάσεων και την ικανότητά της να παρακινεί τη δημόσια λογική και να επιτυγχάνει τη συναίνεση. Επομένως, η επιτυχία της δεν ποσοτικοποιείται με μεγάλη ευκολία και μπορεί να προσδιοριστεί από την άποψη των συλλογισμών, της ανταπόκρισης και της ανταλλαγής λογικών επιχειρημάτων⁷⁹.

Στις σύγχρονες πλουραλιστικές δημοκρατίες, λοιπόν, όπου συνυπάρχουν ποικίλες αρχές και αξίες, πεποιθήσεις και συμφέροντα, το Σύνταγμα δεν συνιστά πλέον αποθετήριο «κωδικοποίησης, αναπαραγωγής και επιβολής» του επικρατέστερου φρονήματος. Τουναντίον, το Σύνταγμα κλίνει προς τη μετουσίωση σε ένα δεκτικό σύστημα υποδοχής των διαμορφούμενων στην κοινωνία αλληλοδιαχόμενων συναινέσεων. Πρόκειται για γενναιόφρονες συναινέσεις οι οποίες προκύπτουν από μια διαλογική κατεργασία των επιμέρους συνιστωσών που εκτιμώνται ως συναφείς προς κοινά αποδεκτές απόψεις, ιδέες και αξίες⁸⁰. Η συνταγματική νομοθέτηση οφείλει να βασίζεται, μέσω του διαλόγου και της δημοσιότητας⁸¹, σε συναινέσεις οι οποίες δεν περιορίζονται σε τυπικούς θεσμούς διαβούλευσης όπως το Κοινοβούλιο, όπου συμπτωματικές κομματικές συγκλίσεις ή συγκρούσεις θα μπορούσαν να καταλήξουν σε επισφαλείς, εύθριπτες ή και ακατάλληλες επιλογές⁸².

Επομένως, η συνταγματική αναθεώρηση πρέπει να προκύπτει ως απόρροια μιας μακράς και ουσιαστικής διαλογικής αντιπαράθεσης αντιλήψεων και πολιτικών πεποιθήσεων, όπου θα συμμετέχουν τόσο οι πολιτικοί παράγοντες όσο και οι ειδήμονες, οι

---

⁷⁸ «Η ψήφος του λαού μιας ολόκληρης χώρας ή περιφέρειας» με την οποία «οι ψηφοφόροι καλούνται να μην επιλέξουν μεταξύ εναλλακτικών καθεστώτων ή προτάσεων αλλά να επιβεβαιώσουν ή να απορρίψουν τη νομιμότητα κάποιας μορφής κυβέρνησης ή δράσης». Βλ. Encyclopedia Britannica (2019). Διαθέσιμο στο <https://www.britannica.com/topic/plebiscite> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁷⁹ Suteu, S & Tierney, S. (2018). «Squaring the circle? Bringing deliberation and participation together in processes of constitution-making» In: Levy, R., Kong, H., King, J. & Orr, G. (eds), *The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism*. Cambridge University Press, p. 293.

⁸⁰ Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2018), ό.π., σ. 31.

⁸¹ Στο ίδιο, σ. 74.

⁸² Στο ίδιο, σ. 33.

απλοί πολίτες και οι εργαζόμενοι⁸³. Μάλιστα, ο Joel Colon-Rios υποστηρίζει ότι οι σημαντικές συνταγματικές αλλαγές απαιτούν μια διαδικασία που θα μεγιστοποιεί τη λαϊκή συμμετοχή και το δημοκρατικό άνοιγμα στον ίδιο βαθμό που παρουσιάστηκε κατά τη συντακτική διαδικασία⁸⁴. Για να αποκτήσουν, επομένως, δημοκρατική νομιμοποίηση οι θεμελιώδεις συνταγματικές αλλαγές, επεισοδιακές λόγω της φύσης τους, πρέπει να πραγματοποιούνται μέσω της πιο συμμετοχικής διαδικασίας, η οποία θα επιτρέπει στους πολίτες την ευκαιρία να προτείνουν, να συζητήσουν και να αποφασίσουν γι' αυτές από κοινού⁸⁵.

Εντούτοις, οι θεσμοί διαβούλευσης και λαϊκής συμμετοχής στη συνταγματική νομοθέτηση παρουσιάζουν δυσκολίες και κινδύνους. Πιο συγκεκριμένα, επικίνδυνη είναι η πιθανή χειραγώγηση των πολιτών, με την εμφάνιση φαινομένων συνταγματικού λαϊκισμού, όπως, επίσης, και η θέσπιση ρυθμίσεων που εμφανίζονται εκ πρώτης όψεως θεμιτές, όμως μπορεί να αποδειχθούν (με καθοδηγητική βάση ένα σύνολο κριτηρίων συνταγματικού σχεδιασμού) ατυχείς και δυσλειτουργικές⁸⁶. Επιπλέον κρίσιμα ζητήματα που συνδέονται με λαϊκούς μηχανισμούς, όπως τα δημοψηφίσματα, είναι ο προσδιορισμός των ατόμων που μπορούν να συμμετάσχουν, η σύνταξη του ερωτήματος, η έλλειψη γνώσης των ψηφοφόρων, «ο φόβος της τυραννίας της πλειοψηφίας» και οι ιστορικά αποδεδειγμένες καταχρήσεις των δημοψηφισμάτων⁸⁷. Τα δημοψηφίσματα δεν εκφράζουν απαραιτήτως τη λαϊκή βούληση, και αυτό λόγω των πολιτικών ελίτ (συνήθως η κυβέρνηση)⁸⁸ ή των ομάδων συμφερόντων που χειραγωγούν τους πολίτες ή ελέγχουν την πολιτική ατζέντα, ενώ η ενημέρωση του λαού δεν εκτιμάται πάντα ως αντικειμενική, επαρκής και ισόρροπη μεταξύ των αντιφρονουσών απόψεων και ιδεών. Όμως, αυτό καθαυτό το γεγονός θέτει υπό αμφισβήτηση τη συνδρομή των δημοψηφισμάτων στη διεξαγωγή πραγματικά δημοκρατικών πρακτικών διαβουλευτικού χαρακτήρα⁸⁹.

Αν και εξακολουθεί να υφίσταται η αντίληψη ότι μόνο η πολιτική τάξη είναι αρμόδια να αποφασίζει επί της συγκρότησης του Συντάγματος, αφού λάβει, ενδεχομένως, υπόψη

---

⁸³ Μανιτάκης, Α., «Τα αδιέξοδα και οι αντιφάσεις της συνταγματικής αναθεώρησης» στο ίδιο, σ. 106.

⁸⁴ Colon-Rios, J., «The Second Dimension of Democracy: The people and Their Constitution» στο Roznai, Y., (2017). «Amendment Power, Constituent Power, and Popular Sovereignty: Linking Unamendability and Amendment Procedures». In: Albert, R., Contiades, X. & Fotiadou, A. (eds), *The Foundations and Traditions of Constitutional Amendment* 23-49, Hart Publishing, p. 29.

⁸⁵ Colon-Rios, J., «Weak Constitutionalism: Democratic Legitimacy and the Question of Constituent Power», Colon-Rios, J., «The Legitimacy of the Juridical: Constituent Power, Democracy, and the Limits of Constitutional Reform», Colon-Rios, J., «Notes on Democracy and Constitution-Making», Colon-Rios, J., «The Counter-Majoritarian Difficulty and the Road not Taken: Democratizing Amendment Rules» στο Roznai, Y., (2017), ό.π., σ. 29.

⁸⁶ Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2018), ό.π., σ. 17.

⁸⁷ Butler, D. & Ranney, A., Theory, in Butler, D. & Ranney, A., (eds). *Referendums Around the World: The Growing Use of Direct Democracy* στο Roznai, Y., (2017), ό.π., σ. 30.

⁸⁸ Suteu, S & Tierney, S. (2018), ό.π., σ. 284.

⁸⁹ Roznai, Y., (2017), ό.π., σ. 30.

προτάσεις και ιδέες από ειδήμονες⁹⁰, η διεύρυνση του συνόλου των εμπλεκόμενων στη συνταγματική νομοθέτηση είναι κομβικής σημασίας. Ωστόσο, απαιτείται σαφής προσδιορισμός της διαδικασίας της «συνταγματοπαραγωγικής διαβούλευσης», των σταδίων της, των αρχών της αλλά και του ρόλου κάθε δρώντος προσώπου⁹¹. Απαιτούνται, επίσης, ιδιαίτερες προσπάθειες για να διευκολυνθεί η συμπερίληψη των περιθωριοποιημένων ομάδων στη διαδικασία της διαβούλευσης. Όλες οι μειονότητες πρέπει να έχουν την ευκαιρία να φέρουν στην πολιτική ατζέντα τα ιδιαίτερα συμφέροντα και τις προτιμήσεις τους και να επηρεάσουν τη μορφή των θεμελιωδών κανόνων⁹².

Ένα από τα πιο εντυπωσιακά παραδείγματα διαβουλευτικής δημοκρατίας και συμμετοχικής παραγωγής Συνταγμάτων είναι η περίπτωση των συμβουλίων πολιτών (citizen panels)⁹³ στην Ισλανδία, όπου ο λαός απαίτησε, μετά την οικονομική κρίση του 2008, τη διοργάνωση έκτακτων εκλογών που θα οδηγούσαν σε μια Συντακτική Συνέλευση αρμόδια για την εκπόνηση ενός νέου συνταγματικού κειμένου⁹⁴. Η πρωτοπόρος αυτή περίπτωση συνταγματικής νομοθέτησης, με τις θετικές και τις αρνητικές πτυχές της, αποτέλεσε την απαρχή για την ανάπτυξη του διαλόγου σχετικά με τους εναλλακτικούς τρόπους συνταγματικού σχεδιασμού⁹⁵. Παρότι το εγχείρημα δεν τελεσφόρησε, καθώς η νέα προκύπτουσα, μετά τις εκλογές του 2013, κυβέρνηση αποφάσισε να εγκαταλείψει τη συνταγματική διαδικασία και να ορίσει τη δική της πολιτικοποιημένη, συνταγματική επιτροπή, η οποία αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από δικηγόρους⁹⁶, ωστόσο συντέλεσε στην αντιμετώπιση της κρίσης και έθεσε την Ισλανδία στο προσκήνιο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος υπό ένα θετικό πρίσμα⁹⁷.

Όσον αφορά το ελληνικό εγχείρημα αναθεώρησης του Συντάγματος, η συζήτηση του οποίου άρχισε το 2016, αν και υπήρξαν προσπάθειες για κοινωνική διαβούλευση υπό την καθοδήγηση μιας επιτροπής διαλόγου, αυτές στέφθηκαν άκαρπες. Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών έλαβε χώρα μέσα από την ηλεκτρονική διαβούλευση, ενώ η επιτροπή προχώρησε και σε διαβούλευση με επιστημονικούς και κοινωνικούς φορείς στις

---

⁹⁰ Κοντιάδης, Ξ. Ι., (2015). Το ανορθολογικό μας Σύνταγμα. Γιατί απέτυχαν οι πολιτικοί θεσμοί; στο Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2018), ό.π., σ. 18.

⁹¹ Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2018), ό.π., σ. 18.

⁹² COST, (2018), CA17135, ό.π., p. 10.

⁹³ Βλ. περισσότερα στην υπο-υποενότητα 2.1.4.3 «Τα συμβούλια πολιτών (citizen panels)».

⁹⁴ Eerola, A. & Reuchamps, M. (2016). «Constitutional Modernisation and Deliberative Democracy: A Political Science Assessment of Four Cases». *Revue interdisciplinaire d'etudes juridiques*, volume 77(2), p. 321.

⁹⁵ Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2018), ό.π., σ. 17.

⁹⁶ Eerola, A. & Reuchamps, M. (2016), ό.π., σ. 325.

⁹⁷ Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2018), ό.π., σσ. 17-18.

έδρες των Περιφερειών της Χώρας⁹⁸. Εντούτοις, ο διάλογος για τη Συνταγματική Αναθεώρηση, δεν κατάφερε αφενός να εγείρει επαρκώς το ενδιαφέρον των πολιτών και αφετέρου να διεξάγει ωφέλιμα συμπεράσματα. Αποκορύφωμα της ανεπιτυχούς εμπλοκής των πολιτών στη διαδικασία αποτελεί η μη αξιοποίηση και υιοθέτηση ούτε δείγματος από τη συνολική συμβολή τους, όπως αυτό φάνηκε και από τις κυβερνητικές προτάσεις και τη συζήτηση στην Επιτροπή Αναθεώρησης⁹⁹.

1.6 Η διαβούλευση ως στοιχείο της ανοικτής διακυβέρνησης

Το Αναπτυξιακό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών αναφέρει ότι η διακυβέρνηση περιλαμβάνει τους μηχανισμούς, τις διαδικασίες και τους θεσμούς μέσω των οποίων οι πολίτες και οι ομάδες εκπροσωπούν τα συμφέροντά τους, ασκούν τα δικαιώματά τους και εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους¹⁰⁰. Το Ινστιτούτο για τη Δημοκρατία στη Νότια Αφρική (IDASA), ένας μεγάλος Μη Κυβερνητικός Οργανισμός που προάγει τη δημοκρατία σε ολόκληρη την αφρικανική ήπειρο, ορίζει τη δημοκρατική διακυβέρνηση ως «ένα σύνολο αξιών, πολιτικών και θεσμών, μέσω των οποίων η κοινωνία διαχειρίζεται τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές της διαδικασίες σε όλα τα επίπεδα μέσω της αλληλεπίδρασης μεταξύ της κυβέρνησης, της κοινωνίας των πολιτών και του ιδιωτικού τομέα»¹⁰¹. Στον ιστότοπο του Υπουργείου Διοικητικής Ανασυγκρότησης αναφέρεται για την ανοικτή διακυβέρνηση ότι βασίζεται σε μία σφαίρα πολιτικών αρχών όπως η διαφάνεια, η διαβούλευση, η λογοδοσία και η αποκέντρωση, και ότι βασικό σημείο εστίασής της είναι οι ανάγκες των πολιτών για αξιοκρατία, για πληροφόρηση και για συμμετοχή στις διαδικασίες διαμόρφωσης των αποφάσεων¹⁰².

Τα δημόσια προβλήματα απαιτούν δέσμευση και συντονισμό από ολόκληρη την κοινότητα -άτομα, ομάδες, ΜΚΟ, επιχειρήσεις, εμπειρογνώμονες, εκπαιδευτικά ιδρύματα κλπ.- όχι μόνο από την κυβέρνηση. Η έκκληση για τη μετάβαση αυτή, από την κυβέρνηση στη διακυβέρνηση, ολοένα και αυξάνεται, και όπως έχει υποστηρίξει ο Boyte, η διακυβέρνηση έχει τη δυνατότητα να

---

⁹⁸ Το Βήμα (2017). «Τσίπρας: Οι πολίτες πρέπει να έχουν λόγο στη Συνταγματική Αναθεώρηση». Διαθέσιμο στο: <https://www.tovima.gr/2017/03/06/politics/tsipras-oi-polites-prepei-na-exovn-logo-sti-syntagmatiki-anathewrissi/> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁹⁹ Κοντιάδης, Ξ. (2019). «Η προσχηματική αναθεώρηση του Συντάγματος». Syntagma Watch. Πρώτη δημοσίευση στο *Πρώτο Θέμα* στις 10/2/2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-proschimatiki-anatheorisi-tou-syntagmatos/> (πρόσβαση 8-11-2019).

¹⁰⁰ Strode, A. & Kitty Barrent, G. (2004), Understanding the Institutional Dynamics of South Africa's Response to the HIV/ AIDS Pandemic στο Boyte, H.C. (2005). «Reframing Democracy: Governance, Civic Agency, and Politics». *Public Administration Review*, 65(5), 536–546, p. 536.

¹⁰¹ Στο ίδιο, σ. 536.

¹⁰² Υπηρεσίες του OpenGov. Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/home/services> (πρόσβαση 8-11-2019).

αντιμετωπίσει δημόσια προβλήματα που ούτε μπορούν να λυθούν χωρίς τις κυβερνήσεις αλλά ούτε και οι κυβερνήσεις από μόνες τους μπορούν να τα λύσουν¹⁰³. Η ίδια, δε, η πράξη της συζήτησης δύναται να προκαλέσει νέες ιδέες και κίνητρα για δράση, καθώς και μεγαλύτερη ατομική και κοινοτική ευθύνη για αυτές τις δράσεις. Ο καθηγητής Yeherzkel Dror, επισημαίνει ότι η αύξηση της συμμετοχής των πολιτών ιδίως σε τομείς γενικού ενδιαφέροντος ή σε τομείς όπου οι κοινωνικοί εταίροι έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα συνεισφοράς αποτελεί έναν από τους καλύτερους τρόπους προώθησης της διαφάνειας και της ανοικτής διακυβέρνησης¹⁰⁴. Η νομιμοποίηση των λαμβανόμενων αποφάσεων και των ασκούμενων δημόσιων πολιτικών ορίζεται ως ένας από τους βασικότερους στόχους που τίθενται στη δημοκρατική διακυβέρνηση¹⁰⁵.

Η Ελλάδα έχει και εκείνη συμπεριλάβει στις δεσμεύσεις της την ενθάρρυνση της δημόσιας συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, μέσω αφενός της αύξησης του αριθμού των νομοθετικών πράξεων που διέρχονται τη διαδικασία ηλεκτρονικής διαβούλευσης και αφετέρου της συνακόλουθης αξιοποίησης των σχολίων και προτάσεων των πολιτών, στο πλαίσιο του Ελληνικού Σχεδίου Δράσης της Πρωτοβουλίας Συνεργασίας για την Ανοικτή Διακυβέρνηση (Open Government Partnership)¹⁰⁶. Το Open Government Partnership (OGP) είναι μία διεθνής πρωτοβουλία συνεργασίας των Ηνωμένων Εθνών για την Ανοικτή Διακυβέρνηση, στην οποία συμμετέχει μεγάλος αριθμός χωρών (πενήντα πέντε χώρες-μέλη) και στοχεύει στο να διασφαλίσει συγκεκριμένες κυβερνητικές δράσεις για την προώθηση της διαφάνειας, της λογοδοσίας, της ενδυνάμωσης των πολιτών, της καταπολέμησης της διαφθοράς και της αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών στη διακυβέρνηση¹⁰⁷.

---

¹⁰³ Boyte, H.C. (2005), «Reframing democracy: Governance, civic agency, and politics» στο Carcasson, M. & Sprain, L., (2010). «Key aspects of the deliberative democracy movement». *Public Sector Digest*, 1-5, p. 2.

¹⁰⁴ Yeherzkel Dror, Transparency and openness of quality democracy, Openness and transparency in governance: challenges and opportunities, (edited by Michael Kelly), Proceedings of the second NISPAcee Civil Service Forum held in Maastricht, the Netherlands, October 28-29, 1999, NISPAcee & EIPA, 2000, p. 66.

¹⁰⁵ Ζερβάς, Ν. (2017). «Διακυβέρνηση και Διαβούλευση: Δύο άγνωστες έννοιες για το ελληνικό πολιτικό σύστημα», σελ. 321-333, στο Πανταζής Σπ., Μαράκη Ελ. κ. ά., (2017) επιμ. Ανθρωπιστικές Επιστήμες, Εκπαίδευση, Κοινωνία και Πολιτική Παιδεία - Πρακτικά 3ου Πανελλήνιου Επιστημονικού Συνεδρίου του Ινστιτούτου Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, τόμος Α', Ηράκλειο, σ. 326.

¹⁰⁶ Open Government Partnership. Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/home/open-government-partnership-ogp> (πρόσβαση 8-11-2019).

¹⁰⁷ About Open Government Partnership. Διαθέσιμο στο: <https://www.opengovpartnership.org/about/> (πρόσβαση 8-11-2019).

Κεφάλαιο 2. Η διαβούλευση στην πράξη

2.1 Μορφές διαβούλευσης

2.1.1 Τα είδη διαβούλευσης ανάλογα με τη φάση του κύκλου ζωής της δημόσιας πολιτικής. Η διαβούλευση ως διαδικασία λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο του κύκλου ζωής μίας δημόσιας πολιτικής και έχει ως στόχο τη συμμετοχή των πολιτών στη διαμόρφωση της τελευταίας. Υπό αυτή την έννοια, μπορεί κανείς να διακρίνει τρία είδη διαβούλευσης ανάλογα με τη φάση του κύκλου ζωής της δημόσιας πολιτικής κατά την οποία ενεργοποιείται ως διαδικασία και ανάλογα με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της διαβουλευτικής διαδικασίας¹⁰⁸: i) τη διαβούλευση για τον ορισμό του προβλήματος, ii) τη διαβούλευση επί της λύσης του προβλήματος και iii) τη διαβούλευση αναφορικά με τις εκτιμήσεις της κοινωνίας για τον τρόπο εφαρμογής των λύσεων που έχουν υιοθετηθεί κατά την προηγούμενη φάση.

Η διαβούλευση για τον ορισμό του προβλήματος (agenda setting) πραγματοποιείται με στόχο να αναδειχθούν τα θέματα εκείνα τα οποία θα αποτελέσουν πεδία άσκησης δημόσιας πολιτικής, που θα εγγραφούν, με άλλα λόγια, στην πολιτική ατζέντα της εκάστοτε κυβέρνησης. Αυτό γίνεται μέσω της ιεράρχησης από τους πολίτες των διαφόρων θεμάτων ανάλογα με τη σπουδαιότητα που εκείνοι αποδίδουν στα θέματα αυτά. Στο πλαίσιο της διαβούλευσης για τον ορισμό του προβλήματος, χρησιμοποιούνται ερωτήσεις (triggering questions) και οι απαντήσεις που συγκεντρώνονται συντελούν στον προσδιορισμό των πιθανών διακυβευμάτων, των επιδιώξεων των εμπλεκομένων (stakeholders), των απαιτούμενων πόρων κ.ό.κ.

Η διαβούλευση επί της λύσης του προβλήματος αφορά στη συμμετοχή των πολιτών στον τρόπο λύσης ενός προβλήματος το οποίο είναι ήδη εγγεγραμμένο στην κυβερνητική ατζέντα. Αυτό το είδος διαβούλευσης συνίσταται κυρίως στην προ-νομοθετική διαβούλευση και έχει τα εξής χαρακτηριστικά: i) αφετηρία αποτελεί ένα σχέδιο νόμου και η αιτιολογική έκθεση που το αφορά, δηλαδή μία εκ των προτέρων επεξεργασμένη περιγραφή της λύσης του προβλήματος, ii) ενδεχομένως αποκλείονται εξ' ορισμού μεγάλες ομάδες του πληθυσμού, οι οποίες δεν είναι εξοικειωμένες με τη νομική γλώσσα και ορολογία, iii) η συνεισφορά των πολιτών είναι εκ των πραγμάτων περισσότερο περιορισμένη, αφού καλούνται να εκφέρουν τις απόψεις τους σχετικά με μία «έτοιμη» τρόπον τινά λύση.

---

¹⁰⁸ Κομσέλη, Φ. (2011). Καινοτόμο Εργαστήρι «Καινοτομίες στη διαβούλευση: η συμμετοχή του πολίτη στη λήψη αποφάσεων», Έκθεση πολιτικής, Συμπεράσματα και Προτάσεις, ΕΚΔΔΑ, Αθήνα, Ιούλιος 2011, σσ. 11-13.

Βέβαια, η διαβούλευση αυτού του είδους μπορεί να υλοποιείται και αναφορικά με συγκεκριμένα ερωτήματα που συνδέονται με διάφορες πολιτικές και όχι αναφορικά με έτοιμα κείμενα.

Το τρίτο είδος διαβούλευσης αποτελεί ουσιαστικά αξιολόγηση των δημοσίων πολιτικών, ένα είδος ανάδρασης (feedback) από τους πολίτες σχετικά με τις υπηρεσίες και τις πολιτικές που τους αφορούν.

2.1.2 Ηλεκτρονική διαβούλευση. Χρήσιμη είναι και η διάκριση ανάμεσα στη δια ζώσης διαβούλευση και στη διαβούλευση που πραγματοποιείται με ηλεκτρονικά μέσα, δηλαδή με τη χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ). Η ηλεκτρονική διαβούλευση ως εργαλείο δημόσιας λήψης αποφάσεων προσφέρει σημαντική ευελιξία όσον αφορά το κόστος, τον χρόνο, το ποσοστό συμμετοχής και το επίπεδο δέσμευσης. Από την άλλη, η εφαρμογή της παρουσιάζει και σημαντικά μειονεκτήματα. Ένα από αυτά είναι ο ενδεχόμενος αποκλεισμός από τη διαδικασία σημαντικού ποσοστού του πληθυσμού που δεν έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο ή δεν διαθέτει τις ανάλογες τεχνικές δεξιότητες. Στην περίπτωση, δε, που δεν εξασφαλισθούν οι αναγκαίες προϋποθέσεις, μπορεί να αποκλειστούν από τη συμμετοχή και τα άτομα με προβλήματα αλφαριθμητισμού, με γλωσσικές δυσκολίες, με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ή με ειδικές ανάγκες¹⁰⁹. Για ένα καλύτερο διαβουλευτικό αποτέλεσμα, υποστηρίζεται ότι θα πρέπει να συνδυάζεται η δια ζώσης διαβούλευση με τις ηλεκτρονικές διαδικασίες, έτσι ώστε να διασφαλίζονται αφενός η προσωπική επαφή και η συμμετοχή ακόμη και όσων δεν έχουν πρόσβαση στην τεχνολογία και αφετέρου η συμμετοχή μεγαλύτερου αριθμού ατόμων με μικρότερο κόστος¹¹⁰.

2.1.3 Η έννοια του πληθοπορισμού (crowdsourcing). Ενδιαφέρον, παρουσιάζει η έννοια του πληθοπορισμού (crowdsourcing). Η ετυμολογία του όρου «crowdsourcing» προέρχεται από την ένωση της λέξης «crowd», η οποία αναφέρεται στο πλήθος που συμμετέχει στις πρωτοβουλίες, με τη λέξη «sourcing», η οποία αναφέρεται σε μια σειρά πρακτικών που αποσκοπούν στην εύρεση, αξιολόγηση και εμπλοκή προμηθευτών υπηρεσιών και αγαθών¹¹¹.

Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Jeff Howe τον Ιούνιο του 2006

---

¹⁰⁹ Τριανταφύλλου, Β. (2015), ό.π., σ. 23.

¹¹⁰ Dialogue by Design (2005). The Practice of Online Consultation: Process Models and Case Studies, www.dialoguebydesign.com στο Λιόντζης, Ε.(2010), ό.π., σ. 28.

¹¹¹ Estellés-Arolas, E., & González-Ladrón-de-Guevara, F. (2012). «Towards an integrated crowdsourcing definition». *Journal of Information Science*, 38(2), 189–200, p. 1.

στην έκδοση του «Wired» με τίτλο «The Rise of Crowdsourcing». Ο πληθοπορισμός είναι ένα μοντέλο εθελοντικής, συλλογικής επίλυσης προβλημάτων μέσω του διαδικτύου. Ξεκινάει με τη δημοσίευση διαφόρων προβλημάτων σε ένα άγνωστο πλήθος με ποικίλες γνώσεις και ετερογένεια, μέσω μίας ανοικτής πρόσκλησης, με στόχο να υποβληθούν διάφορες προτάσεις και λύσεις. Ακολουθούν η αξιολόγηση των λύσεων από το πλήθος και η επιλογή των καλύτερων εξ' αυτών από τον φορέα που έθεσε το πρόβλημα. Το πλήθος συμμετέχει στη διαδικασία προσφέροντας προσωπική εργασία, χρήματα, γνώση και εμπειρία ανάλογα με τη φύση, τις ανάγκες και την πολυπλοκότητα της αναληφθείσας εργασίας. Ο πληθοπορισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί από εταιρείες για επιχειρηματικούς σκοπούς αλλά και από κυβερνήσεις ως μηχανισμός επίλυσης προβλημάτων με αμοιβαία οφέλη για τις κυβερνήσεις και τους εμπλεκόμενους πολίτες, ενώ παράλληλα δρα προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της συμμετοχής των πολιτών, της αλληλεγγύης και της κοινωνικής συνοχής¹¹².

Η χρήση του πληθοπορισμού για τη χάραξη πολιτικής και τη νομοθέτηση εξακολουθεί να αποτελεί ένα σχετικά νέο φαινόμενο¹¹³. Μία από τις πιο γνωστές περιπτώσεις πληθοπορισμού είναι εκείνη που έλαβε χώρα στην Ισλανδία το 2011, όταν οι πολίτες της χώρας συμμετείχαν στη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος, σχολιάζοντας 12 συνταγματικά προσχέδια που δημοσιεύθηκαν στο διαδίκτυο¹¹⁴. Πέρα από το παράδειγμα της Ισλανδίας, υπάρχει πληθώρα περιπτώσεων πληθοπορισμού σε τοπικό και εθνικό επίπεδο σε όλο τον κόσμο, καθώς οι κυβερνήσεις εφαρμόζουν το εν λόγω μοντέλο ως μέρος των ανοιχτών κυβερνητικών πρακτικών που στοχεύουν στην ενίσχυση της συμμετοχής του πολίτη και την αναζήτηση πρόσθετων γνώσεων για τις κυβερνητικές πολιτικές. Ωστόσο, πέρα από την έννοια της διαβούλευσης που ελέγχεται από δημόσιους φορείς και διεξάγεται μέσω μίας κεντρικής πλατφόρμας, σύγχρονες προσεγγίσεις αντιμετωπίζουν τη διαβούλευση ως περισσότερο ευρεία έννοια και συμπεριλαμβάνουν σε αυτήν σχεδόν κάθε μορφή ελεύθερης έκφρασης στο διαδίκτυο, σε προσωπικά blogs, forums, ιστοσελίδες που μπορεί να ανήκουν σε ΜΚΟ, ακόμα και σε απλούς πολίτες¹¹⁵.

---

¹¹² Στο ίδιο, σσ. 9-10.

¹¹³ Aitamurto & Landemore, (2015), Christensen, Karjalainen, & Nurminen, (2015), Lehdonvirta & Bright, (2015) στο Aitamurto, T. & Landemore, H. (2016), «Crowdsourced Deliberation: The Case of the Law on OffRoad Traffic in Finland». *Policy & Internet*, 8: 174-196, p. 174.

¹¹⁴ Landemore, H. (2015), «Inclusive Constitution-Making: The Icelandic Experiment» στο Aitamurto, T. & Landemore, H. (2016), ό.π., σ. 174.

¹¹⁵ Κομσέλη, Φ. (2011),ό.π., σσ. 10-11.

2.1.4 Οι μορφές διαβούλευσης που εφαρμόζονται στην Ελλάδα¹¹⁶. Στη σημερινή Ελλάδα προβλέπονται τέσσερις, κατά κύριο λόγο, διαβουλευτικές διαδικασίες, για τη χάραξη δημοσίων πολιτικών: η διαδικτυακή ή ηλεκτρονική, η κοινοβουλευτική, η κοινωνική ή άτυπη και εκείνη που διενεργείται από τα γνωμοδοτικά ή συμβουλευτικά όργανα και επιτροπές. Η πρώτη προέκυψε από τη σταδιακή υιοθέτηση πρακτικών «ηλεκτρονικής διακυβέρνησης» και συνίσταται, κυρίως, στη δημόσια κοινοποίηση προς διαβούλευση των νομοθετικών πρωτοβουλιών της Κυβέρνησης στη διαδικτυακή πλατφόρμα του OpenGov.gr.

Η δεύτερη αφορά τις συνεδριάσεις που διεξάγονται στη Βουλή των Ελλήνων στο πλαίσιο της επεξεργασίας των νομοσχεδίων. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Κανονισμό της Βουλής, κατά τη δημόσια ακρόαση, η Βουλή έχει τη δυνατότητα να προσκαλεί, είτε στις αρμόδιες Κοινοβουλευτικές Επιτροπές είτε στην Ολομέλεια του Σώματος, τους εκπροσώπους της υπαλληλίας, της τοπικής αυτοδιοίκησης, ακόμη και της ιδιωτικής οικονομίας και των παραγωγικών οργανώσεων.

Η τρίτη ταυτίζεται με τον δημόσιο διάλογο που λαμβάνει χώρα μεταξύ των αρμοδίων υπουργών ή του εκάστοτε πρωθυπουργού και γενικά των υπευθύνων για τις δημόσιες πολιτικές από τη μία και των εκπροσώπων των οργανώσεων συμφερόντων και των αντιπροσώπων συνδικαλιστικών οργανώσεων, σωματείων εργοδοτών, εργαζομένων και ελεύθερων επαγγελματιών από την άλλη, συνήθως ύστερα από πρωτοβουλία των πρώτων. Πρόκειται για μία προαιρετική διαβούλευση με άτυπες επαφές που επιδιώκει τη συλλογή πληροφοριών από τα ενδιαφερόμενα μέρη. Η τέταρτη, τέλος, αφορά τη διαβούλευση στο πλαίσιο λειτουργίας των γνωμοδοτικών ή συμβουλευτικών οργάνων και επιτροπών. Τα όργανα αυτά μέσα από τη δραστηριοποίησή τους σε διάφορους θεματικούς τομείς όπως, για παράδειγμα, στο περιβάλλον, την υγεία κ.λπ, γνωμοδοτούν ή αποσκοπούν στην επίτευξη συναίνεσης στη διαμόρφωση των πολιτικών, των νομοθετικών ρυθμίσεων ή των κανονιστικών αποφάσεων. Τόσο οι αρμοδιότητές τους όσο και η εμβέλεια της επιρροής τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων διαφέρουν. Πάντως, κοινός παράγοντας όλων των διαβουλευτικών διαδικασιών αποτελεί η παρουσία σημαντικών ατελειών που ευθύνονται σε σοβαρό βαθμό για τη μη αποτελεσματικότητά τους.

---

¹¹⁶ Μελέτη συγκριτικής αξιολόγησης δημόσιας διαβούλευσης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, Διαβαλκανικό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, Απρίλιος 2011, σσ. 260-261 και Ζερβάς, Ν. (2017). Διακυβέρνηση και Διαβούλευση: Δύο άγνωστες έννοιες για το ελληνικό πολιτικό σύστημα στο Πανταζής, Σ., Μαρακή, Ε. κ.ά., επιμ. (2017), *Ανθρωπιστικές Επιστήμες, Εκπαίδευση, Κοινωνία και Πολιτική Παιδεία*, τόμος Α', Ηράκλειο, σ. 327.

2.2. Μέθοδοι διαβούλευσης

Οι μέθοδοι διαβούλευσης περιγράφονται συνήθως ως ένα κράμα διαβούλευσης και έρευνας. Σκοπός τους είναι η ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων. Ενώ είναι κατά κάποιον τρόπο παρόμοιες με τις ποιοτικές ερευνητικές μεθόδους (π.χ. ομάδες εστίασης), παρέχουν στους συμμετέχοντες την ευκαιρία να μάθουν περισσότερα για ένα θέμα, να εξετάσουν τα σχετικά στοιχεία και να τα συζητήσουν με άλλους συμμετέχοντες προτού παρουσιάσουν την άποψή τους. Η διαδικασία μπορεί να διαρκέσει αρκετές εβδομάδες ή μήνες¹¹⁷. Μερικές από τις πιο κοινές μεθόδους διαβούλευσης είναι η διαβουλευτική δημοσκόπηση (deliberative polling), τα σώματα ενόρκων (citizen juries), τα συμβούλια πολιτών (citizen panels) και τα συνέδρια συμφωνίας (consensus conference). Οι μέθοδοι μπορεί να διαφοροποιούνται ως προς συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως ο τρόπος επιλογής των συμμετεχόντων, ο αριθμός των συμμετεχόντων, ο τρόπος με τον οποίο τους παρέχονται οι πληροφορίες, η διάρκεια της διαδικασίας ή ο αριθμός των συναντήσεων¹¹⁸.

Η χρήση των διαβουλευτικών μεθόδων αυξήθηκε τις τελευταίες τρεις δεκαετίες και κάποιοι υποστηρίζουν ότι αυτό οφείλεται στη δημόσια δυσaráσκεια με προηγούμενες εμπειρίες συμμετοχής και τη μείωση της εμπιστοσύνης στους κυβερνώντες. Η συμμετοχή στις διαβουλευτικές μεθόδους έχει θεωρηθεί ότι είναι ενδεχομένως πιο ικανοποιητική και επωφέλης για τους συμμετέχοντες σε σχέση με άλλες πρακτικές εμπλοκής τους στα κοινά¹¹⁹.

2.2.1 Διαβουλευτική δημοσκόπηση (deliberative polling). Η μέθοδος αυτή βασίζεται στη δημοσκόπηση της κοινής γνώμης, όχι μόνο για να καταγράψει τις απόψεις των πολιτών αλλά και για να τους δώσει την ευκαιρία, μέσω της ενημέρωσης και της διαβούλευσης, να έρθουν σε επαφή με περισσότερες και διαφορετικές προσεγγίσεις ενός θέματος και να ανταλλάξουν απόψεις για αυτό με άλλους πολίτες. Η λογική της διαβουλευτικής δημοσκόπησης είναι ότι, ενώ αρχικά το τυχαίο δείγμα των πολιτών έχει μια ήδη διαμορφωμένη άποψη για ένα ζήτημα, μέσω της πληροφόρησης και της επιχειρηματολογίας η γνώμη αυτή συνήθως μεταβάλλεται¹²⁰.

Αρχικά πραγματοποιείται μία δημοσκόπηση σχετικά με τα βασικά θέματα. Ο αριθμός

---

¹¹⁷ Scottish Government Social Research Group, Social Science Methods Series, (2009). Guide 1: Deliberative Methods, p. 1. Διαθέσιμο στο <https://www2.gov.scot/Topics/Research/About/Social-Research/Methods-Guides/Guide-1> (πρόσβαση 8-11-2019).

¹¹⁸ Αποστολίδου, Β. Π., (2009), ό.π., σ. 52.

¹¹⁹ Scottish Government Social Research Group, Social Science Methods Series, (2009). Guide 1: Deliberative Methods, p. 1.

¹²⁰ Αποστολίδου, Β. Π., (2009), ό.π., σσ. 54-55.

των συμμετεχόντων στη διαδικασία κυμαίνεται περίπου από 200 έως 600 και πρέπει να αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της κοινωνίας. Μετά την πρώτη δημοσκόπηση, οι συμμετέχοντες καλούνται να συγκεντρωθούν για λίγες ημέρες (2-3 ημέρες συνήθως) και να συζητήσουν τα θέματα ενώ τους αποστέλλεται σχετικό ενημερωτικό υλικό. Στον διάλογο μεταξύ των πολιτών συμμετέχουν και εμπειρογνώμονες. Ο διάλογος γίνεται με βάση τα ερωτήματα που οι ίδιοι οι συμμετέχοντες έχουν θέσει σε μικρές ομάδες συζήτησης, υπό τον συντονισμό εκπαιδευμένων ατόμων. Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν στις αρχικές ερωτήσεις εκ νέου. Οι μεταβαλλόμενες απαντήσεις και απόψεις τους είναι αυτές που θα είχε το ευρύ κοινό, αν τα άτομα είχαν πρόσβαση σε καλύτερη ενημέρωση επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Οι διαβουλευτικές δημοσκοπήσεις λειτουργούν τις περισσότερες φορές σε συνεργασία με τηλεοπτικά κανάλια, τα οποία μεταδίδουν μέρος της διαδικασίας, επιτρέποντας στο ευρύ κοινό να ενημερωθεί όπως οι συμμετέχοντες¹²¹.

Η πρώτη πανευρωπαϊκή διαβουλευτική δημοσκόπηση «Η Ευρώπη του Αύριο» έλαβε χώρα το 2007. Από τα 27 κράτη-μέλη της ΕΕ, συγκεντρώθηκε ένα τυχαίο δείγμα 362 πολιτών στο κτίριο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις Βρυξέλλες, όπου, σε ένα Σαββατοκύριακο, συζητήθηκε μια σειρά θεμάτων εξωτερικής πολιτικής καθώς και κοινωνικής και οικονομικής φύσης που επηρεάζουν την ΕΕ και τα κράτη-μέλη. Η σύσκεψη πραγματοποιήθηκε σε 23 διαφορετικές γλώσσες, με ταυτόχρονη μετάφραση¹²². Αξιοσημείωτη είναι και η πρώτη προσπάθεια εφαρμογής της διαβουλευτικής δημοσκόπησης σε μια επίσημη διαδικασία επιλογής υποψηφίου για δήμαρχο του Δήμου Αμαρουσίου. Πρόκειται, χαρακτηριστικά, για την πρώτη φορά μετά από 2.400 χρόνια, που μία τυχαία μερίδα διαβουλευόμενων πολιτών έλαβε μια καίριας σημασίας δημόσια απόφαση στην περιοχή των Αθηνών. Αυτή η καινοτόμος απόφαση του τότε πολιτικού κόμματος ΠΑΣΟΚ, υπό την ηγεσία του Γιώργου Παπανδρέου, φιλοδοξούσε στην εφαρμογή των θεμελιωδών αξιών της πολιτικής ισότητας και της διαβούλευσης στο πρόβλημα της επιλογής των υποψηφίων. Ενώ η αρχική πρόθεση των διοργανωτών ήταν να αποκομίσει συμβουλευτικές πληροφορίες το κόμμα, το εγχείρημα κατάφερε να επηρεάσει τη διαμόρφωση της επίσημης απόφασης για την επιλογή του υποψηφίου του ΠΑΣΟΚ. Ως εκ τούτου, το τελικό ερωτηματολόγιο της διαβουλευτικής δημοσκόπησης ακολουθήθηκε από μυστική

---

¹²¹ Σιόλας, Α., Βάσση, Α., Βλαστός, Θ. κ.ά. (2015). Συμμετοχικός Σχεδιασμός και άλλες μορφές εναλλακτικών προσεγγίσεων του καθολικού σχεδιασμού. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Σιόλας, Α., Βάσση, Α., Βλαστός, Θ. κ.ά. (2015). *Μέθοδοι, εφαρμογές και εργαλεία πολεοδομικού σχεδιασμού*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, κεφ 9., σ. 234. Διαθέσιμο στο: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/5417> (πρόσβαση 8-11-2019).

¹²² Στο ίδιο.

ψηφοφορία που πραγματοποιήθηκε από 138 συμμετέχοντες¹²³. Ενδεικτικό του χαρακτήρα της μεθόδου είναι το γεγονός ότι ο τελικός νικητής Π. Αλεξανδρής είχε στην αρχή της διαδικασίας την μικρότερη αναγνωρισιμότητα σε σχέση με τους υπόλοιπους υποψηφίους¹²⁴.

Ο Fishkin προτάσσει τη διαβουλευτική δημοσκόπηση ή έστω μία παρόμοια μέθοδο ως την πιο αξιόπιστη και πρακτική εναλλακτική λύση, στην περίπτωση που οι αρμόδιοι για τη χάραξη της δημόσιας πολιτικής ενδιαφέρονται πραγματικά για την ενημερωμένη και αντιπροσωπευτική άποψη του κοινού σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα¹²⁵. Βέβαια, η μεγάλη κλίμακα και τα σημαντικά κόστη που χαρακτηρίζουν τη διεξαγωγή της μεθόδου αυτής, που αναπτύχθηκε από τον Fishkin την δεκαετία του 90', έχουν ως αποτέλεσμα την περιορισμένη εφαρμογή της σε θέματα εθνικής σημασίας¹²⁶.

2.2.2 Σώματα ενόρκων (citizens' juries). Τα σώματα ενόρκων (ή κοινοτικές επιτροπές ή συνελεύσεις πολιτών) αποτελούνται από 12-20 (σε ορισμένες περιπτώσεις έως και 100) τυχαία επιλεγμένα άτομα, τα οποία διερευνούν δύσκολα και αμφιλεγόμενα ζητήματα για κυβερνήσεις, φιλανθρωπικές οργανώσεις ή ομάδες προβληματισμού¹²⁷. Η μέθοδος προτάθηκε αρχικά στα μέσα της δεκαετίας του 1970 από τον Ned Crosby, ιδρυτή του Κέντρου Jefferson, μιας ΜΚΟ στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής¹²⁸.

Σε αυτήν τη μέθοδο, μια μικρή ομάδα μη ειδικών εξετάζει ένα δημόσιο ζήτημα αναλυτικώς και καταλήγει σε «ετυμηγορία». Οι σχετικές με το θέμα πληροφορίες που λαμβάνουν οι πολίτες παρουσιάζονται από «μάρτυρες», στους οποίους και θέτουν ερωτήσεις. Αν και τα σώματα ενόρκων δεν χρειάζεται απαραίτητως να καταλήξουν σε συμφωνία, γίνεται, εντούτοις, προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση. Η διαδικασία διαρκεί τέσσερις μέρες. Η πρώτη ημέρα αφορά την εξοικείωση των ενόρκων με το θέμα, οι δύο επόμενες περιλαμβάνουν τις παρουσιάσεις των «μαρτύρων» για τους διάφορους τρόπους

---

¹²³ Fishkin, J., R. Luskin, J. Panaretos, et al. (2008). «Returning Deliberative Democracy to Athens: Deliberative Polling for Candidate Selection», paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Boston, August 28th, pp. 4-5.

¹²⁴ Ινστιτούτο Στατιστικής Τεκμηρίωσης Ανάλυσης και Έρευνας. «Η Πρώτη Διαβουλευτική Δημοσκόπηση® για την επιλογή υποψηφίου Δημάρχου στο Μαρούσι». Κοινή Ανακοίνωση με το Κέντρο Διαβουλευτικής Δημοκρατίας του Πανεπιστημίου του Στάνφορντ, σ. 2. Διαθέσιμο στο <http://www2.aueb.gr/statistical-institute/deliberative-polling/press-release-marousi-greek-15jn06.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).

¹²⁵ Fishkin, J. (2003). «Consulting the Public through Deliberative Polling». *Journal of Policy Analysis and Management*, 22(1), 128-133, p. 132.

¹²⁶ Αποστολίδου, Β. Π., (2009), ό.π., σ. 52.

¹²⁷ Wise, J. (2017). «Citizens' juries for health policy». *BMJ*, j2650, p. 1.

¹²⁸ Pekkonen, A., «Citizens Juries». CIVICUS, with contributions from Ned Crosby, Jefferson Center, USA, p. 1. Διαθέσιμο στο https://www.civicus.org/documents/toolkits/PGX_B_Citizens%20JuryFinalWeb.pdf. (πρόσβαση 8-11-2019).

αντιμετώπισης του ζητήματος και τέλος, την τέταρτη μέρα γίνεται, κατά κύριο λόγο, η σύνταξη των συστάσεων του σώματος¹²⁹. Από τη διαδικασία αυτή, που ενθαρρύνει την επικοινωνία μεταξύ κυβέρνησης και κυβερνώντων, προκύπτει ένα καλά πληροφορημένο και ενεργό σώμα πολιτών, το οποίο διαβουλεύεται με στόχο το κοινό όφελος. Από την άλλη, βέβαια, δεν υπάρχει κάποια τυπική υποχρέωση δέσμευσης, όσον αφορά τις ενέργειες πάνω στην απόφαση που έχει ληφθεί. Επίσης, η μέθοδος είναι πιο αποδοτική σε ζητήματα τοπικής εμβέλειας παρά για θέματα εκτεταμένης κλίμακας¹³⁰.

2.2.3. Τα συμβούλια πολιτών (citizen panels)¹³¹. Τα συμβούλια πολιτών χρονολογούνται από τη δεκαετία του 1970. Από τότε έχουν εξαπλωθεί ευρέως σε όλη την Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική, την Αυστραλία και την Ασία. Ωστόσο, η διάδοσή τους έχει επιβραδυνθεί τα τελευταία χρόνια¹³². Όσον αφορά τη σύνθεση και τον σκοπό της διαβούλευσης, τα συμβούλια πολιτών είναι παρόμοια με τα σώματα ενόρκων. Βέβαια, τα πρώτα διαρκούν συνήθως περισσότερο και τα μέλη τους μεταβάλλονται μερικώς. Συγκεκριμένα, σε κάθε συνεδρίαση, ένα ποσοστό από τα μέλη του συμβουλίου αντικαθίσταται (π.χ. 4 μέλη από τα 12), έτσι ώστε να αυξηθούν συνολικά οι συμμετέχοντες της διαδικασίας.

Ένα ακόμα πλεονέκτημα της μεθόδου αυτής είναι η δυνατότητα παράλληλης λειτουργίας πολλαπλών συμβουλίων, γεγονός που οδηγεί στην ακόμα μεγαλύτερη αύξηση των συμμετεχόντων και στην ταυτόχρονη μείωση του βαθμού αποκλεισμού. Επίσης, στα συμβούλια πολιτών οι συναντήσεις γίνονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Η διαδικασία κατευθύνεται από μία επιτροπή που αποφασίζει τον τρόπο παρουσίασης των στοιχείων και των επιχειρημάτων, ενώ το συμβούλιο παρακολουθεί τις παρουσιάσεις, θέτει στους ειδικούς τα ερωτήματα και διαβουλεύεται. Τα συμβούλια πολιτών, όμως, δεν είναι πανάκεια. Παρουσιάζουν και αυτά τα μειονεκτήματα του σώματος των ενόρκων και απαιτούν σοβαρή επένδυση χρόνου και χρημάτων.

2.2.4. Συνέδριο συμφωνίας (consensus conference). Το μοντέλο των συνεδρίων συμφωνίας (αναφερόμενο συχνά ως «το δανικό μοντέλο») αναπτύχθηκε με βάση το αποτελούμενο από ειδικούς συνέδριο συμφωνίας του Γραφείου Τεχνολογικής Εκτίμησης (Office of Technology Assessment) των ΗΠΑ. Το Δανικό Συμβούλιο Τεχνολογίας (Danish Board of

---

¹²⁹ Σιόλας, Α., Βάσση, Α., Βλαστός, Θ. κ.ά. (2015), ό.π., σ. 231.

¹³⁰ Αποστολίδου, Β. Π., (2009), ό.π., σ. 53.

¹³¹ Στο ίδιο, σ. 54.

¹³² Mann, C., Voß, J.P., Amelung, N. et. al. (2014). Challenging futures of citizen panels. Critical issues for robust forms of public participation. A report based on an interactive, anticipatory assessment of the dynamics of governance instruments, 26 April 2013. Berlin, Technische Universität (TU) Berlin, p. 8.

Technology) ανέπτυξε τη μεθοδό του στα μέσα της δεκαετίας του '80 και το 1987 διοργάνωσε το πρώτο συνέδριο συμφωνίας, με θέμα «Η γονιδιακή τεχνολογία στη βιομηχανία και τη γεωργία». Τα τελευταία 15 χρόνια, η χρήση της εν λόγω μεθόδου ως συμμετοχικής διαδικασίας έχει εξαπλωθεί σε χώρες της Ευρώπης και σε όλο τον κόσμο¹³³.

Κεντρικοί συμμετέχοντες στο συνέδριο συναίνεσης είναι η διευθύνουσα επιτροπή, η οποία υποστηρίζεται ορισμένες φορές από μια ομάδα έργου, η ομάδα των απλών πολιτών με διαφορετικά υπόβαθρα, η ομάδα των ειδικών, ένας συντονιστής και, ενδεχομένως, ένας αξιολογητής¹³⁴. Τα θέματα που συζητούνται είναι επιστημονικής ή τεχνολογικής φύσης. Η διαδικασία περιλαμβάνει δύο στάδια, διαρκεί συνήθως 3-4 ημέρες και περιλαμβάνει περίπου 10-20 συμμετέχοντες¹³⁵. Στο πρώτο στάδιο πραγματοποιούνται συναντήσεις σε μικρές ομάδες με ειδικούς για να συζητηθούν τα θέματα και να επιχειρηθεί μια συμφωνία. Το δεύτερο στάδιο περιλαμβάνει ένα συνέδριο, όπου συγκεντρώνεται το ευρύ κοινό, οι ειδικοί και τα MME και παρουσιάζονται οι βασικές παρατηρήσεις, οι προτάσεις και τα συμπεράσματα.

Ένα μειονέκτημα της μεθόδου είναι ότι για το πρώτο στάδιο δεν μπορεί να διασφαλίσει αντιπροσωπευτική συμμετοχή. Η διαδικασία απαιτεί, επίσης σημαντικούς πόρους. Τα συνέδρια συναίνεσης διευκολύνουν, όμως, τη συζήτηση μεταξύ του κοινού και των εμπειρογνομόνων και όπως έχει υποστηρίξει ο Bijker «Αν ο επικρατούμενος οικονομικο-τεχνικός ορθολογισμός θεωρείται ως δομή της κοινωνικής εξουσίας, μπορεί να υποστηριχθεί ότι τα συνέδρια συναίνεσης αποτελούν ευκαιρία για εκείνους που έχουν μικρή εξουσία να λάβουν πληροφορίες και να ακουστούν, και επομένως μια ευκαιρία για πιο δημοκρατική λήψη αποφάσεων όσον αφορά τη χρήση και τη ρύθμιση της νέας τεχνολογίας»¹³⁶. Άλλωστε, οι γρήγορες επιστημονικές και τεχνολογικές αλλαγές στη βιοτεχνολογία, στην τεχνολογία των πληροφοριών και στη γονιδιωματική δημιουργούν ερωτήματα και προβληματισμούς που είναι δύσκολο να απαντηθούν και να επιλυθούν από τους θεσμούς που υποθέτουν ότι οι άνθρωποι ενεργούν (ή ψηφίζουν) σύμφωνα με σαφείς προτιμήσεις και καλά εδραιωμένα συμφέροντα. Οι επιπτώσεις των νέων τεχνολογιών στην ευημερία των ανθρώπων είναι πολύ αβέβαιες για να επιλυθούν με δημοψηφίσματα ή βουλευτικές εκλογές. Γι' αυτόν τον λόγο, απαιτείται ευέλικτη διαβούλευση που θα επιτρέπει στις διαφορετικές θέσεις και απόψεις να τίθενται ανοικτά και να αντιμετωπίζονται

¹³³ Nielsen, A.P., Hansen, J., Skorupinski, B. et. al. (2006). Consensus Conference Manual. Research Report, The Hague: LEI, onderdeel Wageningen UR - 40 p., p. 5.

¹³⁴ Στο ίδιο, σ. 6.

¹³⁵ Scottish Government Social Research Group, Social Science Methods Series, (2009). Guide 1: Deliberative Methods, p. 1.

¹³⁶ Bijker, W.E. (1993). Dutch, Dikes and Democracy, Technology Assessment Texts no 11 (Technical University of Denmark, Lyngby) στο Andersen, I.E., & Jaeger, B. (1999). «Scenario workshops and consensus conferences: towards more democratic decision-making». *Science and Public Policy*, 26(5), 331–340, p. 336.

2.3 Αρχές διαβούλευσης

Κατά την προσπάθεια ένταξης του θεσμού της διαβούλευσης σε εθνικό ή διακρατικό επίπεδο, γίνεται σε πρώτο στάδιο παράθεση των γενικών αρχών που πρέπει να διέπουν τη διαδικασία της. Σύμφωνα μάλιστα με τον Rosenberg, οι δύο τύποι διαβουλευτικής δημοκρατίας, ο αγγλοαμερικανικός και ο ευρωπαϊκός τύπος, παρά τις διαφορές τους, συμπίπτουν και οι δύο στη διατύπωση των αναγκαίων αρχών και προϋποθέσεων για τη λειτουργία της διαβούλευσης στην πράξη¹³⁸. Οι αρχές αυτές, που εννοιολογικά προέρχονται από τη διαβουλευτική δημοκρατία, περιλαμβάνουν σύμφωνα και με την Ευρωπαϊκή Ένωση¹³⁹:

- Συμμετοχή και Αντιπροσωπευτικότητα: Η συμμετοχή είναι μια βασική δημοκρατική αρχή στην οποία στηρίζεται το ίδιο το ιδεώδες της δημοκρατίας και οι διάφορες θεσμικές εκφράσεις της. Η εξασφάλιση ευρείας συμμετοχής σε όλα τα στάδια της πολιτικής, από τη χάραξη έως την εφαρμογή της, επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα των δημοσίων πολιτικών. Η εποπτεύουσα Αρχή πρέπει να φροντίζει και να δίνει εγγυήσεις ότι στη διαβούλευση θα παίρνουν μέρος όλα τα πρόσωπα που δικαιούνται να συμμετέχουν, και ότι θα προσδιορίζονται με σαφήνεια τα δικαιώματα των όποιων διαφορετικών ομάδων (κοινοτήτων, οργανώσεων, ατόμων). Στα τοπικά ζητήματα μιας πόλης θα πρέπει, για παράδειγμα, να συμμετέχουν όσοι κατοικούν σε αυτήν¹⁴⁰. Η συμμετοχή μπορεί να μεταφραστεί και ως προσβασιμότητα, υπό την έννοια ότι μια πιο προσιτή διαδικασία και πλατφόρμα διαβούλευσης οδηγούν σε μεγαλύτερη εμπλοκή¹⁴¹.
- Διαφάνεια και Λογοδοσία: Η απώλεια της εμπιστοσύνης στα αντιπροσωπευτικά θεσμικά όργανα οδήγησε στην ιδιαίτερη έμφαση στην αρχή της διαφάνειας αλλά και στην πρωτοβουλία

¹³⁷ Hagendijk, R., & Irwin, A. (2006). «Public Deliberation and Governance: Engaging with Science and Technology in Contemporary Europe». *Minerva*, 44(2), 167–184, p. 169.

¹³⁸ Rosenberg, S. (2007). «An Introduction: Theoretical Perspectives and Empirical Research on Deliberative Democracy» στο Λαδή, Σ., (2010). «Συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια πολιτική: από τη θεωρία στην πράξη». *Επιστήμη και Κοινωνία. Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 24, σσ. 83-84.

¹³⁹ Οι τρεις βασικές αρχές της διαβούλευσης σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ένωση (COM, 2002/ 704), σσ. 17-20. Διαθέσιμο στο <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2002/EL/1-2002-704-EL-F1-1.Pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).

¹⁴⁰ Τριανταφύλλου, Β. (2015). Η δημοκρατία στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Κεφ. 8. στο Παρασκευάς, Μ., Ασημακόπουλος, Γ., Τριανταφύλλου, Β. (2015). Κοινωνία της πληροφορίας. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σ. 22. Διαθέσιμο στο https://repository.kallipos.gr/pdfviewer/web/viewer.html?file=/bitstream/11419/413/1/02_chapter_08.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).

¹⁴¹ Aitamurto, T., & Landemore, H.E. (2015). «Five Design Principles for Crowdsourced Policymaking: Assessing the Case of Crowdsourced Off-Road Traffic Law in Finland». *Journal of Social Media for Organizations*. Vol. 2, Issue 1., p. 10.

της Ανοιχτής Διακυβέρνησης, η οποία αναδεικνύει την εν λόγω αρχή ως αναπόσπαστη προϋπόθεση για μία νόμιμη κυβέρνηση¹⁴². Οι διαδικασίες διαβούλευσης πρέπει να χαρακτηρίζονται από διαφάνεια τόσο για αυτούς που λαμβάνουν μέρος σε αυτήν όσο και για το ευρύ κοινό. Για την επίτευξη της διαφάνειας πρέπει να αποσαφηνίζονται επαρκώς: τα θέματα που εξετάζονται, οι μηχανισμοί που χρησιμοποιούνται και οι διαδικαστικές προϋποθέσεις της συγκεκριμένης διαβούλευσης, τα συγκεκριμένα εμπλεκόμενα πρόσωπα ή οι φορείς με τους οποίους πραγματοποιείται η διαβούλευση και γιατί και, τέλος, ποιοι κρίσιμοι παράγοντες της διαδικασίας επηρέασαν τις αποφάσεις κατά τη χάραξη της πολιτικής. Η διαφάνεια στοχεύει στη διασφάλιση της λογοδοσίας και αποτελεί συνιστώσα της δημοκρατικής νομιμότητας¹⁴³. Συγκεκριμένα, η λογοδοσία αφορά στη διασαφήνιση και την εξέταση των συμφερόντων που εκπροσωπούν οι εμπλεκόμενοι φορείς καθώς και των παραμέτρων και του βαθμού της εν λόγω εκπροσώπησης.

- Αποτελεσματικότητα: Για να είναι αποτελεσματική η διαβούλευση πρέπει: i) να είναι χρονικά κατάλληλη και να ξεκινήσει όσο το δυνατόν νωρίτερα, ii) να υπάρχει η πρόνοια για ενδεχόμενα περισσότερα στάδια αυτής, iii) να στοχεύει στην αμοιβαία κατανόηση των εμπλεκομένων και iv) να πραγματώνεται η αρχή της αναλογικότητας, δηλαδή τα μέσα που θα χρησιμοποιήσει (η μέθοδος και το εύρος της) πρέπει να είναι ανάλογα της επίπτωσης που θα έχει η πρόταση που αποτελεί αντικείμενο διαβούλευσης.

Σημαντικές προϋποθέσεις μιας διαβουλευτικής διαδικασίας είναι επίσης οι εξής¹⁴⁴:

- Οι πολίτες προκειμένου να αποφασίσουν αν είναι πρόθυμοι να συμμετάσχουν στη διαδικασία χρειάζεται πρωτίστως να γνωρίζουν τον σκοπό της διαβούλευσης.
- Στη διαβούλευση πρέπει να συμπεριληφθούν όλοι οι ενδιαφερόμενοι ή όσοι έχουν ειδικό έννομο συμφέρον από το συγκεκριμένο ζήτημα.
- Οι ενδιαφερόμενοι (πολίτες, οργανώσεις, ομάδες συμφερόντων) πρέπει να συμμετέχουν οικειοθελώς.
- Η διαβούλευση είναι μια αυτοσχεδιαζόμενη διαδικασία καθώς οι εμπλεκόμενοι καθορίζουν τη διαδικασία της διαβούλευσης.
- Όλοι οι συμμετέχοντες πρέπει να έχουν την ευκαιρία ισότιμης και ουσιαστικής συμμετοχής στη διαβούλευση και τη δυνατότητα πρόσβασης στη σχετική πληροφόρηση. Σύμφωνα με τους Carcasson και Sprain (2010), κανενός η συμβολή δεν είναι εγγενώς πιο πολύτιμη από αυτή των άλλων. Η διαβούλευση απαιτεί αληθινή ποικιλία απόψεων, εμπλέκοντας συμμετέχοντες διαφορετικού υπόβαθρου, πολιτικού προσανατολισμού, επιπέδου εκπαίδευσης, ηλικίας,

¹⁴² Στο ίδιο.

¹⁴³ Στο ίδιο, σ. 8.

¹⁴⁴ Cabinet Office, (2004). Better Regulation Executive, Code of Practice on Consultation, <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20051020170806/http://www.cabinetoffice.gov.uk/regulation/consultation/documents/pdf/code.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).

εθνικότητας, εισοδήματος και επαγγέλματος. Η πραγματικά ισότιμη ευκαιρία είναι πολύ σημαντική ιδίως όσον αφορά την προσέλκυση φωνών που ιστορικά δεν έχουν ακουστεί¹⁴⁵.

- Προαπαιτούμενο είναι η ιδιαίτερη ευελιξία στην επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών ατόμων, με αποδοχή και σεβασμό των διαφορετικών αξιών, συμφερόντων και γνώσεων των συμμετεχόντων.
- Η κυβέρνηση ή τα πολιτικά κόμματα υποχρεούνται να λογοδοτούν για τη διαδικασία της διαβούλευσης που έχουν συμφωνήσει ότι θα εφαρμόσουν.
- Τα χρονοδιαγράμματα, για να ανταποκριθούν στον χρονικό περιορισμό και να συμβάλλουν στην επιτυχή έκβαση της διαβούλευσης, πρέπει να είναι ρεαλιστικά.
- Για την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων απαραίτητη είναι η δέσμευση για την υλοποίηση και την αποτελεσματική παρακολούθηση της διαβούλευσης.
- Πρέπει να υπάρχει σε διαχειριστικό επίπεδο, αξιολόγηση της διαβουλευτικής διαδικασίας τόσο με ποσοτικούς όσο και με ποιοτικούς δείκτες.

2.4 Οφέλη διαβούλευσης

Οι κυβερνήσεις υπό το πρίσμα της κοινωνικής πίεσης αρχίζουν και περιλαμβάνουν τους πολίτες σε όλες τις φάσεις της διαμόρφωσης πολιτικής: από την αναγνώριση του ζητήματος, τον σχεδιασμό, τη λήψη αποφάσεων, την υιοθέτηση μέχρι και την αξιολόγηση. Υπάρχουν όμως αρκετοί πειστικοί λόγοι για να θέλει μια κυβέρνηση να τείνει χείρα σύμπραξης προς τους πολίτες και να ενδυναμώσει την ουσιαστική δημόσια διαβούλευση¹⁴⁶:

- Η συμμετοχική ενασχόληση της κοινωνίας είναι ένας επιπλέον πόρος καθώς διευρύνει τις δυνατότητες άντλησης πληροφοριών, γνώσεων και εμπειρίας με αποτέλεσμα καλύτερες πολιτικές αποφάσεις. Η αξιοποίηση της συλλογικής ευφυΐας καθιστά πιο εύκολο τον σχεδιασμό ρεαλιστικότερης αναπτυξιακής πολιτικής¹⁴⁷. Ο θεσμός της δημόσιας διαβούλευσης, οι κύκλοι της πληροφόρησης και η ενεργός συμμετοχή προσδίδουν στο κράτος έναν χαρακτήρα ικανής διαχείρισης γνώσης και μάθησης, ενώ παράλληλα ενισχύεται η διαπλάτυνση της υιοθέτησης των πολιτικών, καθώς οι πολίτες θα έχουν οι ίδιοι συμμετάσχει στη διαμόρφωση τους και θα είναι καλύτερα ενημερωμένοι.
- Μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στις κρατικές αποφάσεις και πολιτικές. Η δημόσια εμπιστοσύνη, σύμφωνα με τον Ranson, σπάνια απορρέει από τον έντονο ανταγωνισμό των συμφερόντων που

¹⁴⁵ Carcasson, M., & Sprain, L., (2010). «Key Aspects of the Deliberative Democracy Movement». *Public Sector Digest*, p. 4.

¹⁴⁶ Λιότζης, Ε. (2010), ό.π., σσ. 18-21.

¹⁴⁷ Οδηγός Δημοτικής Διαβούλευσης, ό.π., σ. 8.

προκαλεί η ταξική διαστρωμάτωση του κοινωνικού πλεονεκτήματος και του παραγκωνισμού¹⁴⁸. Η δημόσια διαβούλευση προσφέρει, λοιπόν, στην κοινωνία τη δυνατότητα να ενημερωθεί ουσιαστικά, να εκφράσει την γνώμη της, να επηρεάσει την διαμόρφωση των πολιτικών, να κατανοήσει και συχνά να αποδεχτεί τις κρατικές αποφάσεις. Η κυβέρνηση αποδεικνύει κατ' αυτόν τον τρόπο έναν ανοικτό και πιο εμπιστεύσιμο για τον πολίτη χαρακτήρα. Η δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης οδηγεί, με τη σειρά της, στην αναγνώριση της νομιμότητας του κράτους από τους πολίτες, παρέχοντας νέα νομιμοποίηση στις αποφάσεις των κυβερνήσεων, πέρα από τις διαφορές και τις ασυμφωνίες. Μελέτες έχουν καταδείξει ότι η συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων συμβάλλει στη νομιμοποίηση των δημόσιων θεσμών, διότι δημιουργεί ένα αίσθημα «ιδιοκτησίας». Οι πολίτες, βέβαια, δεν χρειάζεται να συμμετέχουν σε κάθε μία από τις ληφθείσες αποφάσεις για να συμμορφωθούν, αλλά πρέπει να αισθάνονται ότι, συνολικά, η διαδικασία διαμόρφωσης αυτών έχει σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να λαμβάνει υπόψιν τα συμφέροντά τους¹⁴⁹. Οι πολίτες δεν επιδιώκουν, απαραίτητα, να κυβερνήσουν οι ίδιοι τους εαυτούς τους. Αυτό που επιθυμούν είναι οι απόψεις και οι αντιλήψεις τους να αποτελούν αναπόσπαστο μέρος οποιασδήποτε διαβούλευσης που μπορεί να τους επηρεάσει¹⁵⁰.

- Η διαβούλευση ενισχύει τις καλές σχέσεις κοινωνίας–κράτους, ισχυροποιεί τη δημοκρατία και ενδυναμώνει τη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, που είναι και η βάση του ενεργού πολίτη. Η ενεργή πολιτικοποίηση και η ενασχόληση με τον πολιτικό και τον δημόσιο χώρο (όπως για παράδειγμα σε πολιτικές συζητήσεις, στις εκλογές, σε ψηφοφορίες κ.λπ) είναι ένα επιπλέον θετικό αποτέλεσμα των καλών σχέσεων κοινωνίας–κράτους. Μέσω των διαβουλευτικών διαδικασιών, αφενός προσφέρεται στον πολίτη η δυνατότητα για άμεση εμπειρία σχετικά με το πώς δρα και λειτουργεί η κυβέρνηση και αφετέρου ενισχύεται η αυτοπεποίθηση και η γνώση του πάνω σε θέματα διακυβέρνησης και πολιτικής.
- Η αποδοχή της άποψης των πολιτών στο χώρο των πολιτικών αποφάσεων ενισχύει όχι μόνο τους δεσμούς κοινωνίας–κράτους αλλά και το γενικό συναινετικό και συνεργατικό πνεύμα. Μέσω της διαβούλευσης, στην οποία οι συμμετέχοντες ακούν και είναι ανοικτοί στα επιχειρήματα των άλλων, μπορούν να απορριφθούν οι ατομοκεντρικές και κοινωνικά επιπόλαιες προτιμήσεις και να επιτευχθεί μια μετατόπιση των προτιμήσεων προς το όποιο κοινό συμφέρον. Αυτή η μετατόπιση θα ενισχύσει τη διευθέτηση ζητημάτων με τρόπο ώστε να επωφεληθεί μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων, και ως εκ τούτου οι ανισότητες του κοινωνικού

¹⁴⁸ Ranson, S. (2003). «Public accountability in the age of neo-liberal governance». *Journal of Education Policy*, 18, 5, σ. 476.

¹⁴⁹ Forest, P.G., (2013), ό.π., σ. 3.

¹⁵⁰ Dovi, S. (2006). «Political Representation» στο ίδιο, σ. 3.

συσχετισμού δυνάμεων δύναται να μην οδηγήσουν νομοτελειακά σε άδικες αποφάσεις¹⁵¹.

- Κατά τη διάρκεια μιας διαβούλευσης, η διατύπωση διαφορετικών κρίσεων από άλλους συμμετέχοντες μπορεί να θέσει ένα πρόσωπο σε προβληματισμούς σχετικά με τις αξίες του και να το οδηγήσει στην ενδοσκόπηση και την αλλαγή στάσεων. Η διαβούλευση θα μπορούσε επιπλέον να επιφέρει την αναθεώρηση της σχέσης των πολιτών με την εθνική ή τοπική κοινότητά τους και του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνονται και αντιμετωπίζουν την όποια συλλογική επιδίωξη.
- Υποστηρίζεται ακόμα ότι η διαβούλευση ενδυναμώνει, συνειδητά και ασυνείδητα, τη συναίσθηση της ιδιότητας του πολίτη, με την αύξηση της εγκόλπωσης μιας ταυτότητας ενεργού πολίτη και πιθανόν ενός «καλύτερου πολίτη».¹⁵² Μια πρώτη οπτική είναι ότι «καλύτερος πολίτης» λογίζεται εκείνος που έχει την τάση να αποφασίζει για τις πολιτικές και εκλογικές του προτιμήσεις πιο κοντά σε αυτό που θα κατέληγε υπό συνθήκες ολοκληρωμένης πληροφόρησης. Μια δεύτερη οπτική του «καλύτερου πολίτη» είναι η ικανότητα αναγνώρισης των συμφερόντων του, η αξιολόγηση του ποιες δεδομένες εκλογικές επιλογές ωφελούν ή τουλάχιστον συμβαδίζουν με αυτά, καθώς και η κατανόηση πολιτικών και εκλογικών προτιμήσεων που τείνουν αφενός προς την κατεύθυνση των δικών του συμφερόντων και αφετέρου προς την κατεύθυνση του εκάστοτε δημοσίου συμφέροντος. Η τρίτη διάσταση προκύπτει από τη δεξιότητα του πολίτη να μπορεί να κρίνει με ψυχραιμία και συνθετική σκέψη τις υπό διάπλαση κυρίαρχες απόψεις ώστε να αντιλαμβάνεται τις στρεβλώσεις των προτιμήσεων που προκαλούνται από την ηγεμονική παρουσία κάποιων. Η τέταρτη και τελευταία διάσταση ορίζει ως «καλύτερο πολίτη» εκείνον του οποίου η δράση και η στάση ενισχύει μια δημοκρατική κουλτούρα της ανεκτικότητας. Εφόσον η διαβούλευση δύναται να ενισχύσει την υποστήριξη των πολιτών στο δημοκρατικό σύστημα, έχει και τη δυνατότητα να αποτρέψει πιθανή συμμετοχή τους σε ενέργειες που αποσκοπούν στην κατάλυση των δημοκρατικών κεκτημένων. Θα μπορούσε κανείς να συμπληρώσει ότι, κατ' αυτή την έννοια, «καλύτερος πολίτης» είναι εκείνος που διαβουλεύεται. Βέβαια, δεν παραγκωνίζεται το γεγονός ότι κατά τους διακεκριμένους αμερικανούς θεωρητικούς το υπόδειγμα του «καλύτερου πολίτη» προσιδιάζει, κατά κάποιο τρόπο, σε αυτό του *homo economicus*. Κατά το πρότυπο αυτό, τα άτομα που σκέφτονται και πράττουν ορθολογικά πρέπει αναμφίβολα να επιζητούν τη μεγιστοποίηση της προσωπικής τους ωφέλειας, ενώ το δημόσιο συμφέρον εξυπηρετείται (μερικές φορές δε καθορίζεται πλήρως) από τη συνάθροιση των προτιμήσεων των ατόμων που ενεργούν σύμφωνα με τα προσωπικά τους συμφέροντα όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερα. Όμως, σύμφωνα με

¹⁵¹ Fung, A. & Wright, E.O. (2001). «Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance». *Politics and Society*, 29, 1, p. 33.

¹⁵² Muhlberger, P. (2005). «The Virtual Agora Project: A Research Design for Studying Democratic Deliberation». *Journal of Public Deliberation*, 1,1, p. 4.

τους Luskin και Fishkin, οι πολίτες είναι «καλύτεροι», όταν λειτουργούν, κυρίως, με γνώμονα το συνολικό όφελος της κοινωνίας. Μονάχα στην περίπτωση που το δημόσιο συμφέρον τυχαία συμπίπτει με το ατομικό συμφέρον των πολιτών, μπορούν να πορίζονται οφέλη από τις πολιτικές αποφάσεις, παρά το αντίστροφο¹⁵³.

- Ευνοεί ενίοτε την αντιστάθμιση της μειωμένης κοινωνικής υποστήριξης κομμάτων και κυβερνήσεων που εκδηλώνεται με τη μειωμένη συμμετοχή στις εκλογές, την αύξηση δυσπιστίας στο εκλογικό και πολιτικό σύστημα, κ.λπ.
- Η δραστική δημόσια διαβούλευση, σε συνδυασμό με την ουσιαστική συμμετοχή και την πλήρη και σωστή πληροφόρηση, έχει ως απόρροια τη διαφάνεια καθώς και την αποτελεσματική λογοδοσία. Η συμμετοχή σε όλα τα στάδια μιας πολιτικής απόφασης δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες να έχουν μια πιο αξιόπιστη εικόνα της πραγματικότητας, με αποτέλεσμα ο έλεγχος του κράτους να είναι πιο ολοκληρωμένος.

2.5 Αξιολόγηση διαβούλευσης

Όπως επισημαίνει ο Joss, η αξιολόγηση είναι ένας όρος που εμπεριέχει αρκετούς διαφορετικούς τύπους κρίσεων. Μπορεί να πρόκειται για άτυπη αξιολόγηση που βασίζεται στη διαίσθηση και την άποψη μέχρι και την αξιολόγηση που γίνεται στα πλαίσια καλά καθορισμένης και συστηματικής έρευνας¹⁵⁴. Τα κριτήρια αξιολόγησης μιας διαβουλευτικής διαδικασίας βασίζονται τόσο στο εύρος όσο και στο βάθος της διαβούλευσης, δηλαδή τον αριθμό των ατόμων που συμμετέχουν στη διαδικασία και την ποιότητα της εμπλοκής τους. Η δημοκρατική αποτελεσματικότητα μιας διαβουλευτικής διαδικασίας, δηλαδή, ορίζεται αφενός από την αντιπροσωπευτικότητα, και αφετέρου από την ποιοτική συμβολή των συμμετεχόντων στην διαδικασία. Κατά τον Laird, για να μπορούν οι συμμετέχοντες να συμβάλουν στην ποιότητα της διαδικασίας θα πρέπει πρωταρχικά να τους παρέχονται τα κατάλληλα μέσα για τη βελτίωση της κατανόηση των υπό διαβούλευση θεμάτων, και οι απόψεις τους να επηρεάζουν πραγματικά τις αποφάσεις¹⁵⁵.

Είναι γεγονός ότι το μεγάλο φάσμα των κριτηρίων που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της ποιότητας της διαβούλευσης και η ποικιλία των χρησιμοποιούμενων μεθόδων και

---

¹⁵³ Luskin, R., & Fishkin, J. (2004). Deliberation and “better citizens” (Research paper). Stanford, CA: Center for Deliberative Democracy, Stanford University, p. 2.

¹⁵⁴ Joss, S. (1995), Evaluating consensus conferences: Necessity or luxury? In: Joss, S. & Durant, J. *Public participation in science: The role of consensus conferences in Europe* στο Αποστολίδου, Β. Π. (2009), ό.π., σ. 56.

¹⁵⁵ Laird, F.N. (1993). «Participatory analysis, democracy, and technological decision making» στο Αποστολίδου, Β. Π. (2009), ό.π., σ. 56.

πλαισίων στα οποία πραγματοποιείται η διαβούλευση, καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη τη διεξαγωγή εμπεριστατωμένης και ακριβούς επιστημονικής σύνθεσης¹⁵⁶. Βέβαια, τα κριτήρια αξιολόγησης της διαβούλευσης καθιστούν δυνατή τη μέτρηση της ποιότητας ως συνάρτηση των πλαισίων και των συνθηκών εφαρμογής της. Δεν έχουν ως στόχο τη μέτρηση της απόκλισης σε σχέση με ένα ιδανικό πρότυπο διαβούλευσης. Η σημασία τους έγκειται στο ότι καθιστούν δυνατή την καλύτερη κατανόηση των δυσκολιών που συνεπάγεται η πραγματοποίηση ορισμένων προϋποθέσεων της διαβούλευσης ή των αντιφάσεων που μπορούν να προκύψουν μεταξύ των κριτηρίων¹⁵⁷.

Υπάρχει μια προφανής σχέση μεταξύ της φύσης της διαβούλευσης, της ποιότητας και του τεχνολογικού πλαισίου της. Η μορφή της επιχειρηματολογίας, ο τύπος της αιτιολόγησης και η έκφραση της συμφωνίας και της διαφωνίας ποικίλλουν ανάλογα με τον τύπο της διαβούλευσης, ενώ διαφορές στην ποιότητα προκύπτουν ακόμη και μεταξύ διαβουλεύσεων του ίδιου τύπου. Σύμφωνα με μία ευρεία μελέτη που χρηματοδοτήθηκε από το γαλλικό Υπουργείο Περιβάλλοντος και η οποία αποσκοπούσε στη σύγκριση των προτερημάτων της διαδικτυακής και της δια ζώσης διαβούλευσης στη Γαλλία, ο υβριδικός (διαδικτυακός και δια ζώσης) διάλογος επιτρέπει την ακρόαση περισσότερων πολιτών και ως εκ τούτου είναι πιο προσβάσιμος. Ο διάλογος σε μία διαδικτυακή διαβούλευση φαίνεται να εμπεριέχει μεγαλύτερη πληροφόρηση και αιτιολόγηση, ενώ η δια ζώσης διαβούλευση επιτρέπει μια πιο εποικοδομητική συζήτηση¹⁵⁸. Τα τελευταία χρόνια, μάλιστα, παρατηρείται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για την ανάλυση των διαδικτυακών διαβουλεύσεων και αρκετοί είναι οι συγγραφείς που έχουν προτείνει την κωδικοποίηση συγκεκριμένων προγραμμάτων που θα μετράνε την ποιότητα της διαδικτυακής διαβούλευσης¹⁵⁹.

Τα κριτήρια¹⁶⁰ που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση της ποιότητας της διαβούλευσης στη γαλλική μελέτη περίπτωσης από τις Monnoyer-Smith και Wojcik είναι τα εξής: η ισότητα, η αιτιολόγηση, ο προσανατολισμός προς το κοινό καλό, ο σεβασμός, η διαδραστικότητα, οι εποικοδομητικές ανταλλαγές, η ειλικρίνεια και η δυνατότητα εναλλακτικών τρόπων έκφρασης (αφηγηματικός τρόπος κυρίως)¹⁶¹.

I. Ισότητα: Το κριτήριο αυτό αφορά την ισότητα κατά την πρόσβαση στη συζήτηση. Όλοι οι συμμετέχοντες πρέπει να τεθούν επί ίσοις όροις όσον αφορά την ευκαιρία για ομιλία. Αυτή η διάσταση της ισότητας μετράται με διάφορους τρόπους: τον αριθμό των συμμετεχόντων που

¹⁵⁶ Monnoyer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011). Technology and the Quality of Public Deliberation.: A Comparison Between On and Off-line Participation. 61st Conference of the International Communication Association, May 2011, Boston, United States, p. 4.

¹⁵⁷ Στο ίδιο, σσ. 11-12.

¹⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 3.

¹⁵⁹ Dahlberg, (2001), Trénel, (2004), Janssen, Kies, (2004), Steiner & al., (2004), Stromer-Galley (2007), Black, Burkhalter, Gastil, (2010), στο ίδιο, σσ. 2-3.

¹⁶⁰ Τα εν λόγω προκύπτοντα κριτήρια βασίζονται σε μια αναθεωρημένη έκδοση του Δείκτη Ποιότητας Συζήτησης (Discourse Quality Index, DQI). Βλ. Steenbergen, M.R., Bächtiger, A., Spörndli, M., & Steiner, J. (2003). «Measuring Political Deliberation: A Discourse Quality Index». *Comparative European Politics*, 1, 21-48.

¹⁶¹ Monnoyer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σσ. 12-17.

παρεμβαίνουν μόνο μία φορά στην συζήτηση, τη συχνότητα της συμμετοχής, τον αριθμό των «μη ενεργών» συμμετεχόντων (παθητικό ακροατήριο ή παθητικό κοινό στο διαδίκτυο) και τις φορές που διεκόπη κάποιος κατά τη διάρκεια μιας ομιλίας¹⁶². Βέβαια, η ισότητα κατά την πρόσβαση στην συζήτηση εξαρτάται πρωτίστως από την ισότητα ευκαιριών για πρόσβαση στην ίδια τη διαδικασία διαβούλευσης¹⁶³. Επομένως, γίνεται λόγος περισσότερο για τη μέτρηση της ποικιλομορφίας του πληθυσμού (από την άποψη του φύλου, της κοινωνικής προέλευσης ή της συμμετοχής σε μια εθνική κοινότητα) παρά για τη μέτρηση του πραγματικού αντίκτυπου της ομιλίας τους στη διαβουλευτική διαδικασία.

II. Αιτιολόγηση: Η συμμετοχή σε μια διαδικασία λογικής ανταλλαγής επιχειρημάτων προϋποθέτει ότι οι συμμετέχοντες θα δικαιολογούν τις θέσεις που προκρίνουν. Το κριτήριο αυτό εξετάζει την παρουσία (ή μη) αιτιολόγησης στην επιχειρηματολογία, ή τη σύνδεση που κάνει ο συμμετέχων μεταξύ της αιτιολόγησης που επικαλείται και των συμπερασμάτων που προκύπτουν από αυτή¹⁶⁴. Έχουν προβλεφθεί και άλλα κριτήρια που αφορούν τη φύση της ίδιας της αιτιολόγησης¹⁶⁵. Παραδείγματος χάριν, τα ρατσιστικά επιχειρήματα ή τα επιχειρήματα που βλάπτουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια πρέπει να ακυρώνουν τη διαβούλευση. Εντούτοις, δεν είναι εύκολο να καθοριστεί τι συνιστά «καλό» ή «κακό» επιχείρημα. Αυτή η δυσκολία επιδεινώνεται, μάλιστα, από τη μεταβλητότητα του χρόνου και του χώρου των επιχειρημάτων¹⁶⁶, αλλά και από τον κίνδυνο μιας «ουσιαστικής» που θεωρεί ότι ορισμένα επιχειρήματα είναι *a priori* αντιφατικά με την ίδια τη φύση της διαβούλευσης. Παρ' όλα αυτά, ένα επιχείρημα μπορεί να εξεταστεί με γνώμονα την ποικιλία των αρχών της αιτιολόγησης¹⁶⁷. Όσο μεγαλύτερη είναι η ποικιλία των αρχών, τόσο περισσότερες οι πιθανότητες να επικρατήσει ένα επιχείρημα. Υπό το πρίσμα αυτό, προκύπτει, με τη συνδρομή του έργου του Boltanski και Thevenot, η κωδικοποίηση των διάφορων αρχών αιτιολόγησης σε τομείς αναφοράς πεποιθήσεων ή αξιών. Οι τομείς αυτοί είναι: πολιτική αιτιολόγηση¹⁶⁸, οικολογική

---

¹⁶² Stromer-Galley, J. (2005), «Decoding Deliberation Online» στο ίδιο, σ. 12.

¹⁶³ Knight, J., & Johnson J., (1997), «What sort of equality does deliberative democracy require ?» In: J. Bohman & W. Rehg (ed.), *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics* στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 13.

¹⁶⁴ Bächtiger, A., Niemeyer S., Neblo, M., Steenbergen & Steiner J., (2010), «Disantangling Diversity in Deliberative Democracy: Competing Theories, Their Blind Spots and Complementarities» στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 13.

¹⁶⁵ Gutmann, A. & Thompson, D. (1996), *Democracy and Disagreement* στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 13.

¹⁶⁶ Dryzek, J.S. (2000), «Deliberative Democracy and Beyond» στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 14.

¹⁶⁷ Kies, R. (2009), «Variation in deliberativeness of Web-debates: Analysis of the external impact hypothesis» στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 14.

¹⁶⁸ Τα επιχειρήματα που αιτιολογούνται από την ιδέα ότι η συμμετοχή των πολιτών είναι από μόνη της καλός παράγοντας για τη δημοκρατία.

¹⁶⁹ Τα επιχειρήματα που αιτιολογούνται με αναφορά στην αναγκαιότητα προστασίας του περιβάλλοντος.

αιτιολόγηση¹⁶⁹, βιομηχανική (ή ρεαλιστική) αιτιολόγηση¹⁷⁰, εσωτερική αιτιολόγηση¹⁷¹, αιτιολόγηση της αλληλεγγύης¹⁷², αιτιολόγηση της εγγύτητας¹⁷³ και αισθητική αιτιολόγηση¹⁷⁴.

III. Προσανατολισμός προς το κοινό καλό: Η αναζήτηση συλλογικών λύσεων για ένα δεδομένο πρόβλημα προϋποθέτει περιορισμό των ατομικών προτιμήσεων. Η υπέρβαση των ατομικών προτιμήσεων για τη συμμετοχή σε μια συλλογική αναζήτηση του κοινού καλού αντανακλά τις προσπάθειες που πρέπει να επιτελούνται σε μια διαβούλευση.

IV. Έκφραση σεβασμού: Η έκφραση σεβασμού και η εκδήλωση ενσυναίσθησης αποτελούν συστατικά στοιχεία του πνεύματος που είναι απαραίτητο για την οικοδόμηση μιας νόμιμης συμφωνίας που χαρακτηρίζει μια υψηλής ποιότητας διαβούλευση. Κατά τον Bohman, αυτή η εκδήλωση σεβασμού αντιστοιχεί σε μία από τις συνιστώσες του κριτηρίου της ισότητας υπό την έννοια ότι οποιοδήποτε επιχείρημα πρέπει να εξεταστεί με την ίδια προσοχή και βαρύτητα¹⁷⁵. Το κριτήριο αυτό αφορά τον σεβασμό που δίδει ο ομιλητής στις ερωτήσεις, στις διαφορετικές απόψεις και στις αντιπαραθέσεις των άλλων συμμετεχόντων. Αν και πρόκειται για ένα σημαντικό κριτήριο, είναι αρκετά σύνθετο όταν τίθεται σε λειτουργία, αφού οι δείκτες υπεροψίας και ασέβειας είναι συχνά παραλεκτικά μηνύματα (στάση, ένταση, συμπεριφορά). Επομένως, στην περίπτωση της δια ζώσης διαβούλευσης, η άμεση παρατήρηση σε πραγματικό χρόνο είναι μια πιο αξιόπιστη πηγή δεδομένων. Στη γαλλική μελέτη περίπτωσης επιλέχθηκε μια διαφορετική κωδικοποίηση που βασίζεται στην προσοχή που δόθηκε σε ένα επιχείρημα μέσω της εκδήλωσης συμφωνίας ή διαφωνίας ή της έλλειψης αναφοράς. Παρότι το κριτήριο αυτό δεν καταφέρνει να καλύψει όλες τις πτυχές του σεβασμού, λαμβάνει ωστόσο υπόψιν μια άλλη σημαντική διάσταση της διαβούλευσης που είναι η ύπαρξη κατηγορηματικών διαφωνιών μεταξύ των συμμετεχόντων¹⁷⁶, αφενός, και η αποφυγή της πόλωσης αφετέρου¹⁷⁷.

V. Διαδραστικότητα: Εδώ μετράται το επίπεδο της αμφίδρομης επικοινωνίας και της εμπλοκής των συμμετεχόντων. Εάν οι συμμετέχοντες εκφράζονται κυρίως με μονολόγους, είναι δύσκολο να θεωρηθεί ότι κάποιος μπαίνει πραγματικά σε μια διαβουλευτική διαδικασία. Εμπειρικά, το κριτήριο της αλληλεπίδρασης είναι δύσκολο να μετρηθεί και τείνει να συγχέεται με το κριτήριο του σεβασμού προς τους συνδιαλέγοντες ή του εποικοδομητικού χαρακτήρα των ανταλλαγών

¹⁷⁰ Τα επιχειρήματα που αιτιολογούνται από την επιτακτική ανάγκη οικονομικής ή πρακτικής αποτελεσματικότητας.

¹⁷¹ Τα επιχειρήματα που αιτιολογούνται από την ανάγκη σεβασμού της σφαίρας της ατομικής αυτονομίας.

¹⁷² Τα επιχειρήματα που αιτιολογούνται από μια αρχή αλτρουισμού και αλληλεγγύης. Η ευημερία των μελλοντικών γενιών, για παράδειγμα, ανήκει σε αυτήν την κατηγορία.

¹⁷³ Τα επιχειρήματα που δικαιολογούνται από την αντίληψη ότι όσο πιο κοντά είναι κάτι τόσο το καλύτερο.

¹⁷⁴ Τα επιχειρήματα που αιτιολογούνται από το αισθητικό ενδιαφέρον (σχετικά με μια πόλη, μια περιοχή κ.λπ.)

¹⁷⁵ Bohman J. (1997), «Deliberative Democracy and Effective Social Freedom: Capabilities, Resources, and Opportunities» στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 15.

¹⁷⁶ Stromer-Galley, J. (2005), «Decoding Deliberation Online» στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 16.

¹⁷⁷ Sunstein, C. (2001), Republic.com και Sunstein, C. (2003), Why Societies Need Dissent στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 16.

(βλ. παρακάτω). Συνεπώς, το επίπεδο της διαδραστικότητας δύναται να μετράται καλύτερα με βάση το ακόλουθο κριτήριο, το κριτήριο του εποικοδομητικού χαρακτήρα των ανταλλαγών.

VI. Ο εποικοδομητικός χαρακτήρας των ανταλλαγών: Το κριτήριο αυτό αφορά την προσπάθεια συνεργασίας που εκδηλώνουν οι συμμετέχοντες. Οι επιστήμονες χρησιμοποιούν την έννοια της αμοιβαιότητας που είναι η πρόταση εναλλακτικών λύσεων¹⁷⁸. Η κωδικοποίηση των Monnayer-Smith και Wojcik προτείνει να γίνει διάκριση μεταξύ διαφορετικών τύπων μηνυμάτων, εκείνων που αντιστοιχούν σε μια πρόταση, σε μια προσωπική γνώμη, σε μια δήλωση, σε μια ερώτηση, ή ακόμα και σε μια έκκληση για κινητοποίηση. Αυτά τα είδη μηνυμάτων αντιστοιχούν σε μορφές εμπλοκής στη συζήτηση, οι οποίες μπορούν να στραφούν προς τη συλλογική επεξεργασία (προτάσεις, ερωτήσεις), προς τομεακά συμφέροντα (εκκλήσεις για κινητοποίηση) ή τελικά προς προσωπικά συμφέροντα (γνώμες, δηλώσεις).

VII. Ειλικρίνεια: Αυτό το κριτήριο παραμένει αρκετά αμφιλεγόμενο. Ο Habermas υποστηρίζει ότι για να είναι νόμιμοι οι ισχυρισμοί περί εγκυρότητας πρέπει να είναι ειλικρινείς. Τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο, αυτό το κριτήριο δημιουργεί πολλά προβλήματα. Ο Neblo διερωτάται αν η εστίαση πρέπει να γίνει στην προσωπική ειλικρίνεια του ατόμου ή στη φύση της επιχειρηματολογίας και στο βαθμό στον οποίο αυτή προκαλεί γόνιμες συζητήσεις και καθιστά δυνατή την επίτευξη λογικής συμφωνίας, ακόμη και αν είναι υποκριτική¹⁷⁹. Μολονότι σε πρακτικό επίπεδο δεν είναι εύκολο να μετρηθεί η επίδραση της ειλικρίνειας στην ποιότητα της διαβούλευσης, καθώς ένα ανειλικρινές επιχείρημα δύναται να συμβάλει στην εμφάνιση μιας εύλογης συμφωνίας, θεωρείται πάντως ότι η ειλικρίνεια παραμένει ένας κανονιστικός παράγοντας για την αξιολόγησή της.

VIII. Εναλλακτικοί τρόποι έκφρασης: Ειδικότερα, η διήγηση ιστοριών αποτελεί μια από τις κυριότερες εναλλακτικές μορφές έκφρασης σε σχέση με τα λογικά επιχειρήματα¹⁸⁰. Τα άτομα που δυσκολεύονται να χτίσουν ένα επιχείρημα με πολύπλοκο σύνολο εννοιών μπορούν να εξηγήσουν τη θέση και την άποψή τους με έναν πιο αφηγηματικό τρόπο, που σχετίζεται με την προσωπική τους εμπειρία.

Στην Ελλάδα, η αξιολόγηση της διαβουλευτικής διαδικασίας βασίζεται κυρίως σε ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες, και όχι τόσο σε υπάρχοντες δείκτες. Η Μονάδα Τεκμηρίωσης και Καινοτομιών του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, η οποία και υποστηρίζει τις διαβουλεύσεις, δημοσίευσε το 2014 την «Έκθεση Αξιολόγησης Λειτουργίας

¹⁷⁸ Steiner, J., Bachtiger, A., Spornli, M. & Steenbergen, M. (2004), «Deliberative Politics in Action. Crossnational Study of Parliamentary Debates» στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 16.

¹⁷⁹ Neblo, M. (2007), «Family Disputes: Diversity in Defining and Measuring Deliberation» στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 17.

¹⁸⁰ Polletta, F. (2006), «It Was Like a Fever. Story Telling in Protest and Politics» και Polletta, F. & Lee, J. (2006), «Is storytelling good for democracy? Rhetoric in public deliberation after 9/11» στο Monnayer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011), ό.π., σ. 17.

Διαβουλεύσεων»¹⁸¹. Η Έκθεση κατέγραφε την πορεία λειτουργίας και πραγματοποίησης των διαβουλεύσεων, προβάλλοντας τυχόν προβλήματα και ενδεχόμενες λύσεις για τη βελτίωσή τους, βασιζόμενη σε μια ποσοτική κατά κύριο λόγο έρευνα που αντλούσε τα στοιχεία από την ηλεκτρονική πλατφόρμα Opengov.gr. Αξιολόγηση έχει πραγματοποιηθεί κι από μέρους των πολιτών μέσω ηλεκτρονικών ερωτηματολογίων που τους αποστάλθηκαν, ενώ έχουν εκπονηθεί, επίσης, εργασίες με μελέτες περιπτώσεων από σπουδάστριες και σπουδαστές της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης¹⁸². Επιπλέον, έχει υλοποιηθεί επί του Τρίτου Εθνικού Σχεδίου Δράσης της Ελλάδας η εξωτερική αξιολόγηση από το «Open Government Partnership», που στοχεύει στην ενίσχυση του διαλόγου και την παρακίνηση των κυβερνώντων για τη συνεχή και επιμελή διεξαγωγή διαβουλεύσεων¹⁸³.

2.6 Προβληματισμοί και κριτική απέναντι στη διαβούλευση

Ο Joseph Schumpeter παρουσίασε τρεις από τις πιο συνήθεις κριτικές κατά της δημοκρατίας, οι οποίες συνδέονται και με τη διαβούλευση. Αυτές οι κριτικές, οι οποίες υφίστανται σε διαφορετικούς βαθμούς μέχρι και σήμερα, είναι ότι οι μάζες είναι ανεξέλεγκτες όταν συναθροίζονται, είναι ανίκανες να αναπτύξουν λογικά επιχειρήματα και δεν μπορούν να δουν πέρα από τα στενά εγωιστικά τους συμφέροντα¹⁸⁴. Αυτή η κριτική του Schumpeter μπορεί να γίνει κατανοητή αν αναλογιστεί κανείς τις ιστορικές προκλήσεις της εποχής του. Ο Held παρατηρεί ότι η εξαιρετικά κρίσιμη κριτική του Schumpeter στα συμμετοχικά συστήματα δημοκρατίας αντανakλούσε τις απόψεις πολλών δυτικών πολιτικών και σχολιαστών που αισθάνονταν ότι η «υπέρμετρη» συμμετοχή θα μπορούσε να προκαλέσει την κινητοποίηση των πολιτών με εξαιρετικά επικίνδυνες συνέπειες, αναφερόμενοι, αναμφίβολα, στη Μεγάλη Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση και τα μαζικά συλλαλητήρια που σηματοδότησαν την έλευση της ναζιστικής Γερμανίας¹⁸⁵.

Εκτός από τους παραδοσιακούς επικριτές της διαβούλευσης όπως ο Joseph Schumpeter και

---

¹⁸¹ Βλ. σχετική παρουσίαση: Παπαστυλιανού, Α., (2015). «Προώθηση Ανοικτών Διαβουλεύσεων και Ανοικτών Προσκλήσεων» στο «Ανοικτή διακυβέρνηση & τρόποι εφαρμογής της», Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ). Διαθέσιμο στο <https://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/14999/2/papastylanou.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).

¹⁸² Βιτσάκα, Μ., (2018). «Η Δημόσια Διαβούλευση και η Συνεισφορά της στη Διαδικασία Λήψης Απόφασης». Πτυχιακή Εργασία, ΕΚΠΑ, σσ. 15-16.

¹⁸³ Διαθέσιμη η αξιολόγηση στο https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2019/06/Greece_End-of-Term_Report_2016-2018_GR.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).

¹⁸⁴ Sanders, L. (1997). «Against Deliberation». *Political Theory*, 25(3), 347-376, p. 354.

¹⁸⁵ Held, D. (1987), *Models of democracy* στο ίδιο, σ. 355.

ο Walter Lippmann, οι οποίοι θεωρούν τις συμμετοχικές μορφές δημοκρατίας είτε άσκοπες είτε επικίνδυνες¹⁸⁶, υπάρχουν και πιο σύγχρονοι επικριτές που πιστεύουν ότι η διαβούλευση στη σημερινή μορφή της αναπαράγει απλώς τις αντιδημοκρατικές τάσεις τις οποίες η ίδια κανονικά θα έπρεπε να ανατρέψει. Οι σύγχρονοι επικριτές υποστηρίζουν ότι το κίνημα της διαβουλευτικής δημοκρατίας έχει αποτύχει μέχρι στιγμής να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι υφιστάμενες σχέσεις εξουσίας, και αυτό με στόχο την υπονόμευση της ανάπτυξης ουσιαστικών διαβουλευτικών μεθόδων που θα υιοθετούν τις αρχές της ευρείας συμμετοχής και της ισοτιμίας. Επιπλέον, ισχυρίζονται ότι οι υποστηρικτές της διαβουλευτικής δημοκρατίας δεν κατάφεραν να συνδέσουν ακόμη και τα καλύτερα διαβουλευτικά εγχειρήματα με διαδικασίες πραγματικών θεσμικών ή κοινωνικών αλλαγών. Παραμένει ασαφές το πώς μπορεί να καλλιεργηθεί μια ουσιαστική διαβούλευση σε μια κοινωνία που πλήττεται από σύνθετες και βαθιά ριζωμένες ανισότητες και πώς οι σπάνιες περιπτώσεις θεμιτής διαβούλευσης μπορεί να οδηγήσουν στη μεταρρύθμιση των πολιτικών, των πρακτικών και των θεσμών που αντικατοπτρίζουν αυτές τις ανισότητες¹⁸⁷.

Ο Mouffe πιστεύει ότι θεωρητικοί όπως ο Habermas και ο Rawls αγνόησαν τις ιστορικές ρίζες και εγγενείς εντάσεις της φιλελεύθερης δημοκρατίας στις δυτικές χώρες. Για τον Mouffe, η δημοκρατία είναι έμφυτα περισσότερο ανταγωνιστική και αγωνιστική, παρά προσανατολισμένη προς τη διαβούλευση και την ανάπτυξη συναίνεσης¹⁸⁸, και ο πολιτικός αγώνας για τα όρια της κυβέρνησης όχι μόνο δεν είναι ένα μειονέκτημα της δημοκρατίας αλλά απεναντίας βρίσκεται στον πυρήνα της. Έτσι, η συμμετοχή του κοινού θα εντάσσεται πάντα σε ένα πλαίσιο αντιμαχόμενων σχέσεων, και, με το να αγνοούμε τούτο το γεγονός, χάνουμε ένα ουσιαστικό χαρακτηριστικό της δημοκρατικής κοινωνίας¹⁸⁹. Επιπλέον, η ενθουσιώδης, αρκετές φορές, υποστήριξη της λαϊκής συμμετοχής από την πλευρά των πολιτικών ελίτ εγείρει το ερώτημα εάν οι πρωτοβουλίες αυτές έχουν πραγματικά ως στόχο την ενίσχυση της συμμετοχής των πολιτών στη λήψη αποφάσεων ή αν αντιπροσωπεύουν μια μορφή πολιτικής διαφήμισης και πειθούς. Δεν πρόκειται, βέβαια, για μία ερώτηση με εύκολη, αμερόληπτη και κατηγορηματική απάντηση¹⁹⁰.

Οι περισσότερες προσπάθειες κατανόησης της διακύμανσης στην αποτελεσματικότητα της συμμετοχής του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων επικεντρώνονται στους «παράγοντες επιτυχίας» ή στα «κριτήρια ποιότητας» των διαδικασιών διαβούλευσης. Εντούτοις, σύμφωνα με τους Fink και Ruffing, αυτή η προσέγγιση είναι συχνά ημιτελής και δεν καταδεικνύει τους

¹⁸⁶ Lippmann, W. (1922) Public Opinion και Schumpeter, J. (1947) Capitalism, Socialism, and Democracy στο Kadlec, A. & Friedman, W. (2007). «Deliberative Democracy and the Problem of Power». *Journal of Public Deliberation*: Vol. 3 : Iss. 1 , Article 8, p. 1.

¹⁸⁷ Kadlec, A. & Friedman, W. (2007), ό.π., σ. 1.

¹⁸⁸ Mouffe, C., (200), «The Democratic Paradox» στο Hagendijk, R., & Irwin, A. (2006). «Public Deliberation and Governance: Engaging with Science and Technology in Contemporary Europe». *Minerva*, 44(2), 167–184, p. 169.

¹⁸⁹ Hagendijk, R., & Irwin, A. (2006), ό.π., σ. 169.

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 170.

υπαίτιους μηχανισμούς, καθώς είναι αμφίβολο κατά πόσο αυτές οι προδιαγραφές επιτυχίας μπορούν να εξηγήσουν τον αντίκτυπο της συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων¹⁹¹. Οι διαβουλεύσεις πέρα από οφέλη δημιουργούν επίσης και προβλήματα στους δημόσιους οργανισμούς. Κατ' αρχάς, μπορούν να προκαλέσουν περίσσεια πληροφοριών, ιδίως εάν συμβάλλουν στη διαβούλευση η οργανωμένη κοινωνία των πολιτών¹⁹², άλλοι παράγοντες και κυρίως πολίτες. Έτσι, ο οργανισμός καλείται να διακρίνει, με κάποιο τρόπο, μεταξύ σχετικών και άσχετων πληροφοριών, μία διαδικασία πολύ σημαντική αλλά και χρονοβόρα. Έπειτα, οι πληροφορίες ενδέχεται να είναι αντιφατικές, να βασίζονται σε λανθασμένες υποθέσεις ή ακόμα και μεροληπτικές¹⁹³. Οι Pfeffer και Salancik υποστηρίζουν ότι οι οργανισμοί δεν μπορούν να επιβιώσουν αν ανταποκρίνονται πλήρως σε κάθε αξίωση, και ότι το ζήτημα είναι ο βαθμός στον οποίο οι οργανισμοί μπορούν και πρέπει να ανταποκριθούν στις διάφορες απαιτήσεις ή οι συνθήκες υπό τις οποίες μια κοινωνική μονάδα είναι σε θέση να εξασφαλίσει συμμόρφωση με τα αιτήματά της¹⁹⁴.

---

¹⁹¹ Fink, S. & Ruffing, E. (2019), Why Do Bureaucrats Consider Public Consultation Statements (or Not)? Information Processing in Public Organizations. In: Bach T., Wegrich K. (eds) *The Blind Spots of Public Bureaucracy and the Politics of Non Coordination. Executive Politics and Governance*. Palgrave Macmillan, Cham, p. 218.

¹⁹² Όπως αναφέρει ο Αφουξενίδης, οι δύο κύριες κατηγορίες που αποτελούν την κοινωνία των πολιτών στη σημερινή Ελλάδα «σχετίζονται με φορείς και ιδρύματα που έχουν ως βασικό κοινό στοιχείο τη μη κερδοσκοπική δράση και τη νομικά κατοχυρωμένη υπόσταση όπως ΜΚΟ, φιλανθρωπικά ιδρύματα κτλ. και η δεύτερη μεγάλη κατηγορία που σχετίζεται με δράσεις πολιτών όπως τα τοπικά δίκτυα αλληλεγγύης, οι εθελοντικές δράσεις μικρής κλίμακας (επίπεδο γειτονιάς) και οι ομάδες πολιτών που αναπτύσσουν κάποια κινηματική δράση με κοινά χαρακτηριστικά τη νομική υπόσταση, τον πολιτικό ακτιβισμό, τον τοπικό χαρακτήρα των φορέων και ορισμένες φορές την ad hoc δραστηριοποίηση». Βλ. Κουντούρη, Φ. (2015). «Οι συλλογικοί εισηγητές των δημόσιων προβλημάτων». [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Κουντούρη, Φ. (2015). *Τα δημόσια προβλήματα στην πολιτική ατζέντα*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, κεφ 6., σ. 155. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4433> (πρόσβαση 8-11-2019).

¹⁹³ Fink S., Ruffing E. (2019), ό.π., σ. 218.

¹⁹⁴ Pfeffer, J., & Salancik, G. R. (1978). The external control of organizations: A resource dependence perspective στο Fink, S. & Ruffing, E. (2019), ό.π., σσ. 218-219.

Κεφάλαιο 3. Το θεσμικό πλαίσιο της διαβούλευσης

3.1. Το υπόβαθρο της διαβούλευσης σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες έχει υποστηριχθεί ότι το πρόβλημα του «δημοκρατικού ελλείμματος» στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσε να επιλυθεί με την εφαρμογή των αρχών της διαβουλευτικής δημοκρατίας. Ωστόσο, η διαβούλευση εντάσσεται ως μέρος της πολιτικής της ΕΕ μόνο από το 2005 και μετά. Το πρόβλημα του «δημοκρατικού ελλείμματος» αναγνωρίζεται επίσης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (εφεξής Επιτροπή) το 2005, όταν η Επιτροπή στήριξε και χρηματοδότησε ορισμένες πρωτοβουλίες για την προώθηση της διαβουλευτικής δημοκρατίας και της ενεργού συμμετοχής.¹⁹⁵

Έτσι, η ΕΕ, στα πλαίσια δράσης της, θέσπισε μέτρα για την αύξηση της θεσμικής διαφάνειας, συνοδευόμενα από σειρά προτάσεων για την εμπλοκή ευρύτερου κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Οι προτάσεις αυτές είχαν ως στόχο να φέρουν την ΕΕ πιο κοντά σε μία δημοκρατία, στην οποία οι ενώσεις πολιτών και οι μεμονωμένοι πολίτες θα αναπτύσσουν από κοινού πολιτικές που θα εφαρμόζονται από την Επιτροπή. Η υλοποίηση, ωστόσο, του αξιακού πλαισίου και των μηχανισμών της συμμετοχικής και διαβουλευτικής δημοκρατίας αποδείχτηκε μια δύσκολη πρόκληση¹⁹⁶, και μελέτες έχουν επικρίνει την Επιτροπή ότι είναι υπερβολικά τεχνοκρατική και ότι, τελικά, δεν έχει επιτύχει την ευρεία συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών και των απλών πολιτών¹⁹⁷. Βέβαια, η κάθε αποτυχία όσον αφορά τη διαβούλευση δεν μπορεί να συνεπάγεται αυτομάτως την επιστροφή στη χάραξη πολιτικής με τεχνοκρατική διαβούλευση κεκλεισμένων των θυρών¹⁹⁸. Ο Maignette (2003) υποστηρίζει ότι η διαβούλευση στην ΕΕ πραγματοποιείται σε τόσο μεγάλο αριθμό διαφορετικών τόπων, διαφορετικών φάσεων του κύκλου πολιτικής και μεταξύ ποικίλων παραγόντων, με αποτέλεσμα να καθίσταται δύσκολη η κατανόησή της¹⁹⁹.

Το προοίμιο της Συνθήκης της Λισαβόνας επιζητεί την ενίσχυση της νομιμότητας της Ένωσης. Για την ενίσχυση της συμμετοχικής δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχουν

---

¹⁹⁵ Ivic, S. (2011). «European commission's plan D for democracy, dialogue and debate: The path towards deliberation?». *Journal of Law and Conflict Resolution*. 3. 14-19, p. 14.

¹⁹⁶ Papadopoulos, Y. (2003). «Cooperative Forms of Governance: Problems of Democratic Accountability in Complex Environments» στο Pukallus, S. (2019). «Single-issue Ratifiers or Political Deliberators?». *International Review of Public Policy*, 1:1, p. 84.

¹⁹⁷ Pukallus, S. (2019), ό.π., σ. 84.

¹⁹⁸ Weimer, M. (2015). «Risk Regulation and Deliberation in EU Administrative Governance—GMO Regulation and Its Reform». *European Law Journal*, 21, 622– 640, p. 639.

¹⁹⁹ Maignette, P. (2003). «European Governance and Civic Participation: beyond elitist citizenship?» στο Pukallus, S. (2019), ό.π. σ. 85.

δημιουργηθεί νέα μέσα, όπως η «πρωτοβουλία πολιτών» (citizens' initiative)²⁰⁰. Εντούτοις, παρά τη σαφή δέσμευση των Συνθηκών για τη συμμετοχική δημοκρατία και τους πολιτικούς διαλόγους, όπως υπογραμμίζεται αντίστοιχα στο άρθρο 11 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και στο άρθρο 15 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), φαίνεται ότι τα θεσμικά όργανά της λειτουργούν νωχελικά ως προς τις δεσμεύσεις αυτές. Υπάρχει, βέβαια, και η Επιτροπή που δρα αποτελεσματικά οργανώνοντας τακτικούς διαλόγους πολιτών σε όλη την ΕΕ²⁰¹. Τον Μάρτιο του 2017 η Επιτροπή, στα πλαίσια του προβληματισμού για το μέλλον της Ευρώπης, παρουσίασε Λευκή Βίβλο στην οποία αποτυπώνονται πέντε σενάρια που απεικονίζουν τη μορφή που μπορεί να έχει η Ένωση το 2025, και με την οποία δρομολογούνται πάνω από 2000 δημόσιες εκδηλώσεις που αποσκοπούν στο να δώσουν στους Ευρωπαίους τη δυνατότητα πρόσβασης στο διάλογο για το μέλλον της Ένωσης στην οποία ανήκουν.

Η διαβούλευση με τα ενδιαφερόμενα μέρη είναι μία εκ των βασικών διαδικασιών στις οποίες στηρίζεται η προσέγγιση της Επιτροπής για τη βελτίωση της νομοθεσίας. Οι άλλες δύο διαδικασίες είναι η αξιολόγηση και η εκτίμηση επιπτώσεων²⁰². Μάλιστα, πρόσφατα ο ΟΟΣΑ αναγνώρισε τις προσπάθειες της Επιτροπής όσον αφορά τις κατάλληλες κανονιστικές πρακτικές και την κατέταξε ανάμεσα στους φορείς με τις καλύτερες επιδόσεις²⁰³. Μέσω του ιστότοπου «συμβάλετε στη νομοθετική διαδικασία» (contribute to law-making)²⁰⁴, οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να συμμετέχουν στο έργο της Επιτροπής καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου πολιτικής, από τον σχολιασμό τόσο των αρχικών ιδεών όσο και των εγκεκριμένων από την Επιτροπή προτάσεων και σχεδίων των κατ' εξουσιοδότηση πράξεων και των εκτελεστικών πράξεων. Οι δημόσιες διαβουλεύσεις συνοδεύουν μείζονες πρωτοβουλίες και οι σημαντικότερες από αυτές είναι διαθέσιμες σε όλες τις επίσημες γλώσσες. Επιπλέον, οι εμπειρογνώμονες της πλατφόρμας REFIT, που συνδράμουν την Επιτροπή

²⁰⁰ «Ως πρωτοβουλία πολιτών νοείται πρωτοβουλία η οποία υποβάλλεται στην Επιτροπή σύμφωνα με τον παρόντα κανονισμό, με την οποία η Επιτροπή καλείται, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, να υποβάλει οποιαδήποτε κατάλληλη πρόταση επί θεμάτων στα οποία οι πολίτες θεωρούν ότι απαιτείται νομική πράξη της Επιτροπής για την εφαρμογή των συνθηκών και την οποία υποστηρίζουν έγκυρα τουλάχιστον ένα εκατομμύριο υπογράφωντες προερχόμενοι από το ένα τέταρτο τουλάχιστον των κρατών μελών». Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 211/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Φεβρουαρίου 2011 σχετικά με την πρωτοβουλία πολιτών (ΕΕ L 65 της 11.3.2011), σ. 6. Διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1498037262633&uri=CELEX:02011R0211-20150728>. Βλ., επίσης, τον επίσημο ιστότοπο για τις πρωτοβουλίες πολιτών: <https://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁰¹ Van den Brand, L. (2017). Reaching out to EU citizens. A new opportunity : 'about us, with us, for us': report by Luc Van den Brande, special adviser to the President of the European Commission, Jean-Claude Juncker. Luxembourg: Publications Office of the European Union, p. 10. Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/commission/publications/reaching-out-eu-citizens-new-opportunity_en (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁰² COM(2018) 703 final. Οι αρχές της επικουρικότητας και της αναλογικότητας: ενίσχυση του ρόλου τους στη διαδικασία χάραξης των πολιτικών της ΕΕ. Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, σσ. 1-2. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:52018DC0703> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁰³ OECD Regulatory Policy Outlook 2018. Διαθέσιμο στο <https://www.oecd.org/governance/oecd-regulatory-policy-outlook-2018-9789264303072-en.htm> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁰⁴ Contribute to law-making. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/info/law/contribute-law-making_en (πρόσβαση 8-11-2019).

στην παροχή λύσεων για την απλούστευση της ισχύουσας νομοθεσίας, έχουν εγκρίνει πάνω από 80 γνωμοδοτήσεις των ενδιαφερόμενων μερών, με τη βοήθεια ενός εκπροσώπου της Επιτροπής των Περιφερειών (Committee of the Regions)²⁰⁵.

Η Επιτροπή έχει διευρύνει, ως ένα βαθμό, τη συμμετοχή των εξωτερικών φορέων στις διαδικασίες χάραξης πολιτικών και διαβουλεύεται πιο ενεργά με τους κοινωνικούς εταίρους. Με την εκκίνηση κάθε νέας πρωτοβουλίας, δημοσιεύονται χάρτες πορείας που εξηγούν τις προθέσεις της Επιτροπής και προσκαλούν τα ενδιαφερόμενα μέρη για ανατροφοδότηση, παρέχοντάς τους την ευκαιρία να προετοιμαστούν για τις δραστηριότητες διαβούλευσης που θα ακολουθήσουν. Οι μείζονες πρωτοβουλίες συνοδεύονται πλέον από δημόσια διαβούλευση, και τα ερωτηματολόγια των πρωτοβουλιών που εντάσσονται στο ετήσιο πρόγραμμα εργασίας μεταφράζονται σε όλες τις επίσημες γλώσσες της ΕΕ. Οι διαβουλεύσεις που αφορούν τις πρωτοβουλίες προτεραιότητας μεταφράζονται σε όλες τις γλώσσες της ΕΕ, ενώ οι υπόλοιπες μεταφράζονται στις τρεις κύριες γλώσσες εργασίας της ΕΕ -αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά. Οι διαβουλεύσεις ως επί το πλείστον λαμβάνουν χώρα εγκαίρως, στο βαθμό που τα σχέδια των εκθέσεων εκτίμησης επιπτώσεων και των νομοθετικών προτάσεων διατίθενται για διαβούλευση, την ίδια στιγμή που οι εργασίες σχετικά με αυτές βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη²⁰⁶. Τα σχέδια των κατ' εξουσιοδότηση και εκτελεστικών πράξεων δημοσιεύονται κι αυτά στο διαδίκτυο πριν την οριστικοποίησή τους. Κατά την έναρξη της νομοθετικής διαδικασίας, η Επιτροπή διαβιβάζει στους συννομοθέτες το σύνολο της αναπληροφόρησης επί των προτάσεών της, την οποία λαμβάνει από τους ενδιαφερόμενους φορείς (συμμετέχουν και οι τοπικές και περιφερειακές αρχές).

Παρότι αρκετά σημαντικές οι εμπειρίες και οι απόψεις των τοπικών και περιφερειακών αρχών, καθώς βρίσκονται στο επίκεντρο της εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, πολλές φορές, κατά τα πρώτα στάδια της χάραξης πολιτικής, δεν λαμβάνονται υπόψη. Συνεπώς, χρειάζεται να καταβληθούν, συνολικά, μεγαλύτερες προσπάθειες, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί ότι η φωνή των τοπικών και περιφερειακών αρχών στη διαδικασία χάραξης των πολιτικών θα λαμβάνεται καλύτερα υπόψη²⁰⁷. Η παρέμβαση των ενδιαφερόμενων μερών σε όλα τα στάδια της διαβουλευτικής διαδικασίας είναι, επίσης, έντονα αμφισβητήσιμη, διότι η κατηγορία των «ενδιαφερόμενων μερών» αφορά ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών παραγόντων, συχνά με αντιφατικές ή διαμετρικά αντίθετες απόψεις. Ως προς την εμπειρογνωμοσύνη που διαθέτουν, τις πληροφορίες στις οποίες έχουν πρόσβαση και την επιρροή που μπορούν να ασκήσουν κατά τη διάρκεια της ευρωπαϊκής διαδικασίας λήψης αποφάσεων, ορισμένοι ενδιαφερόμενοι βρίσκονται σε πιο ισχυρή θέση. Παρότι

---

²⁰⁵ COM(2018) 703 final, ό.π., σσ. 4-5.

²⁰⁶ Van den Abeele, E. (2019). The European Union versus the Better Regulation Agenda Why the outcome depends on a paradigm shift. Background analysis 2019.02, European Trade Union Institute, p. 30. Διαθέσιμο στο: <https://www.etui.org/Publications2/Background-analysis/The-European-Union-versus-the-Better-Regulation-Agenda> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁰⁷ COM(2018) 703 final, ό.π., σσ. 10-11.

οι εκπρόσωποι των εργαζομένων έχουν έναν καθιερωμένο και νόμιμο ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και πρέπει να ακούγονται αυτόματα και ανεξάρτητα σε όλα τα θέματα κοινωνικής πολιτικής, βρίσκονται σε σαφή μειονεκτική θέση σε σύγκριση με τις ισχυρές πολυεθνικές εταιρείες που διαθέτουν τα κατάλληλα μέσα για να επηρεάσουν ή και να ελέγξουν καταστάσεις και αποφάσεις.²⁰⁸ Μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις είναι και η «έλλειψη πολιτιστικής εξοικείωσης». Πιο συγκεκριμένα, οι πολίτες ορισμένων μεγάλων κρατών μελών (κυρίως της Γερμανίας και της Γαλλίας) είναι, σε μεγάλο βαθμό, εξοικειωμένοι με τη συμμετοχή σε δημόσιες διαβουλεύσεις, ενώ το ίδιο δεν ισχύει πάντοτε για τα μικρότερα κράτη μέλη της Ένωσης. Αρκετές φορές, μάλιστα, τα περισσότερα από τα πορίσματα της Επιτροπής, από μια δημόσια διαβούλευση, βασίζονται σε απαντήσεις μόνο από τρία ή τέσσερα κράτη μέλη.²⁰⁹

Γενικά, τα αποτελέσματα των διαβουλεύσεων συνοψίζονται στα παραρτήματα των εκθέσεων εκτίμησης επιπτώσεων ή των εγγράφων εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής, ενώ έγγραφα θέσης (position papers) δημοσιεύονται σπάνια. Οι εν λόγω εκθέσεις εκτίμησης επιπτώσεων μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις περιέχουν οποιαδήποτε ποιοτική ανάλυση των διαβουλευτικών αποτελεσμάτων, ενώ και στις πάμπολλες προτάσεις και ερωτήσεις που υποβάλλονται, δίνονται λίγες απαντήσεις. Αυτή η πρακτική οδηγεί, όμως, σε χειραγώγηση της διαβουλευτικής διαδικασίας και αντί να παρέχει στους συννομοθέτες απροκατάληπτες πληροφορίες, χρησιμεύει συχνά ως μέσο δικαιολόγησης²¹⁰ και ένα είδος «προκατάληψης της επιβεβαίωσης» (confirmation bias) των πολιτικών αποφάσεων που έχουν ήδη ληφθεί.

3.1.1 Η Πλατφόρμα REFIT. Το 2012 θεσπίζεται το πρόγραμμα βελτίωσης της καταλληλότητας και της αποτελεσματικότητας της νομοθεσίας - Regulatory Fitness and Performance (REFIT) με στόχο την απλούστευση της νομοθεσίας της ΕΕ και τη μείωση του κανονιστικού φόρτου με παράλληλη επίτευξη των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων²¹¹. Το 2015 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συγκροτεί την πλατφόρμα REFIT²¹², ένα πρόγραμμα το οποίο στοχεύει στη θέσπιση ενός απλού, σαφούς και προβλέψιμου κανονιστικού πλαισίου για τις επιχειρήσεις, τους εργαζομένους και τους πολίτες²¹³. Ένα τέτοιο κανονιστικό πλαίσιο έχει

---

²⁰⁸ Van den Abeele, E. (2019), ό.π., σ. 31.

²⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 32.

²¹⁰ Στο ίδιο.

²¹¹ Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Βελτίωση της νομοθεσίας: γιατί και πώς. https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how_el (πρόσβαση 8-11-2019).

²¹² COM(2015) 3261 final. Commission Decision of 19.5.2015 establishing the REFIT Platform. Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/info/files/commission-decision-establishing-refit-platform_en (πρόσβαση 8-11-2019).

²¹³ COM(2014) 368 final. Regulatory Fitness and Performance Programme (REFIT): State of Play and Outlook. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and social Committee and the Committee of the Regions, p. 2.

περισσότερες πιθανότητες να εφαρμοστεί σωστά και να επιτύχει τους στόχους του, είτε αυτοί είναι οικονομικοί, κοινωνικοί ή περιβαλλοντικοί για παράδειγμα²¹⁴. Η πλατφόρμα REFIT ολοκληρώνει τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια για την ενίσχυση της διαφάνειας της Επιτροπής, καθώς οι ομάδες πίεσης μπορούν πλέον να παρακολουθούν από πολύ κοντά τη διαδικασία εφαρμογής της νομοθεσίας, και τα ενδιαφερόμενα μέρη και οι πολίτες έχουν πλέον τη δυνατότητα να παρέχουν μέσω του διαδικτύου ανατροφοδότηση σχετικά με τις αρχικές ιδέες πολιτικής της Επιτροπής, να συμμετέχουν σε δημόσιες διαβουλεύσεις, να σχολιάζουν τις προτάσεις που υποβάλλει η Επιτροπή και να διατυπώνουν σχόλια σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας²¹⁵.

Υπό το πρίσμα της επικουρικότητας και της αναλογικότητας και με πλήρη τήρηση των Συνθηκών, το πρόγραμμα στοχεύει στη μείωση της γραφειοκρατίας, την εξάλειψη των κανονιστικών επιβαρύνσεων, την απλούστευση και τη βελτίωση του σχεδιασμού και της ποιότητας της νομοθεσίας, έτσι ώστε οι επιδιωκόμενοι πολιτικοί στόχοι να επιτυγχάνονται και τα οφέλη της νομοθεσίας της ΕΕ να αξιοποιούνται με το ελάχιστο δυνατό κόστος και με την ελάχιστη διοικητική επιβάρυνση. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή, χωρίς να τεθεί σε κίνδυνο η επίτευξη των στόχων πολιτικής, ελέγχει διαρκώς και μεθοδικά το σύνολο της νομοθεσίας της ΕΕ για να εντοπίσει τυχόν περιττές επιβαρύνσεις, ασυνέπειες και μη αποτελεσματικά μέτρα και εν συνεχεία προσδιορίζει τις αναγκαίες διορθωτικές ενέργειες. Κάθε χρόνο η Επιτροπή παρουσιάζει ετήσια επισκόπηση των αποτελεσμάτων της απλούστευσης, στην οποία καταγράφονται όλες οι πρωτοβουλίες REFIT που εφαρμόζονται στους διάφορους τομείς πολιτικής της ΕΕ καθώς και ο τρόπος με τον οποίο οι γνωμοδοτήσεις της πλατφόρμας λαμβάνονται υπόψη από την Επιτροπή²¹⁶.

3.1.1.1 Τα μέλη της πλατφόρμας REFIT²¹⁷. Στα μέλη της πλατφόρμας συγκαταλέγονται ο πρώτος αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ως πρόεδρος αυτής με χρέη προεδρεύοντος στις συνεδριάσεις της ολομέλειας και δύο ομάδες. Η μία ομάδα είναι αυτή των ενδιαφερόμενων μερών (Stakeholder group)²¹⁸ για τους εκπροσώπους των επιχειρήσεων, των κοινωνικών

---

²¹⁴ COM(2016) 615 final. Better Regulation: Delivering better results for a stronger Union. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council, p. 2.

²¹⁵ Mărcuț, M. (2017). Crystallizing the EU Digital Policy. In: Crystallizing the EU Digital Policy. Springer, Cham, pp. 134-135.

²¹⁶ COM(2014) 368 final, ό.π.

²¹⁷ REFIT Platform brochure. Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly/refit-platform/role-structure-and-working-methods-refit-platform_en (πρόσβαση 8-11-2019).

²¹⁸ Βιογραφικά στοιχεία των μελών, βλ. https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly/refit-platform/refit-platform-members/refit-platform-members-stakeholder-group_el (πρόσβαση 8-11-2019).

εταίρων και της κοινωνίας των πολιτών, που αποτελείται από 18 μέλη και 2 εκπροσώπους της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Περιφερειών. Τα μέλη της εν λόγω ομάδας επιλέγονται μέσω δημόσιας πρόσκλησης και υποβολής υποψηφιοτήτων κατά τέτοιον τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται, στο μέτρο του εφικτού, μια ισορροπημένη εκπροσώπηση του φύλου, των διαφόρων συμφερόντων, τομέων και περιφερειών της Ένωσης. Η άλλη ομάδα είναι η λεγόμενη κυβερνητική ομάδα ή ομάδα εκπροσώπων των κυβερνήσεων (Government group)²¹⁹, η οποία απαρτίζεται από έναν εμπειρογνώμονα υψηλού επιπέδου από καθένα από τα 28 κράτη-μέλη της ΕΕ.

3.1.1.2 Λειτουργία της Πλατφόρμας REFIT²²⁰. Οι προτάσεις για πιο αποτελεσματικούς νόμους και πρωτοβουλίες υποβάλλονται από τα μέλη της πλατφόρμας ηλεκτρονικά μέσω της ιστοσελίδας «Ελαφρύνετε το φορτίο» (Lighten the load)²²¹ ή με άλλους τρόπους (π.χ. επιστολές προς την Επιτροπή). Όλες οι προτάσεις δημοσιεύονται και καθίστανται προσβάσιμες στα μέλη της πλατφόρμας από τη Γενική Γραμματεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το κέντρο επικοινωνίας-εξυπηρέτησης της ΕΕ «Europe Direct» ή η Επιτροπή παρέχουν διευκρινίσεις σε όσους έχουν υποβάλει πρόταση που δεν εμπίπτει στην αρμοδιότητα της πλατφόρμας REFIT. Οι προτάσεις αξιολογούνται από την ομάδα των ενδιαφερόμενων μερών, η οποία καθορίζει τις προτεραιότητες που πρέπει να διευθετηθούν σε περίοδο 6-12 μηνών. Στο έργο αυτό συμβάλλει και η κυβερνητική ομάδα. Τα μέλη των δύο ομάδων έχουν, επίσης, τη δυνατότητα να θέσουν τις δικές τους προτάσεις.

Ο επικεφαλής της ομάδας των ενδιαφερόμενων μερών συλλέγει στοιχεία από τα μέλη και άλλες πηγές, προετοιμάζει ένα σχέδιο γνωμοδότησης με τη συνδρομή της γραμματείας και το παρουσιάζει στην ομάδα. Στη γνωμοδότηση καλείται να συμβάλλει και η κυβερνητική ομάδα. Στη συζήτηση των θεμάτων δύναται, επίσης, να συμμετάσχουν και εξωτερικοί εμπειρογνώμονες ή/και οι αρμόδιες υπηρεσίες της Επιτροπής. Το σύνολο των μελών της πλατφόρμας συζητά και υιοθετεί τελικά τη γνωμοδότηση. Οι γνωμοδοτήσεις δεν χρειάζεται να επιδοκιμάζονται από όλα τα μέλη και οι διαφορετικές απόψεις μπορούν να περιλαμβάνονται και αυτές στη γνωμοδότηση. Δεν αποκλείεται η περίπτωση μια ομάδα να υιοθετήσει μία γνωμοδότηση από μόνη της. Οι εγκριθείσες γνωμοδοτήσεις της πλατφόρμας REFIT μπορούν να τεθούν σε διαβούλευση στον ιστότοπο της πλατφόρμας REFIT.

Η πλατφόρμα δεν εκδίδει γνωμοδοτήσεις για ζητήματα τα οποία:

---

²¹⁹ Βιογραφικά στοιχεία των μελών, βλ. https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly/refit-platform/refit-platform-members/refit-platform-members-government-group_el (πρόσβαση 8-11-2019).

²²⁰ REFIT Platform brochure, ό.π.

²²¹ Lighten the load. https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/lighten-load_en (πρόσβαση 8-11-2019).

- εξετάζονται επί του παρόντος από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, στο πλαίσιο της νομοθετικής διαδικασίας της ΕΕ, ύστερα από πρόταση της Επιτροπής,

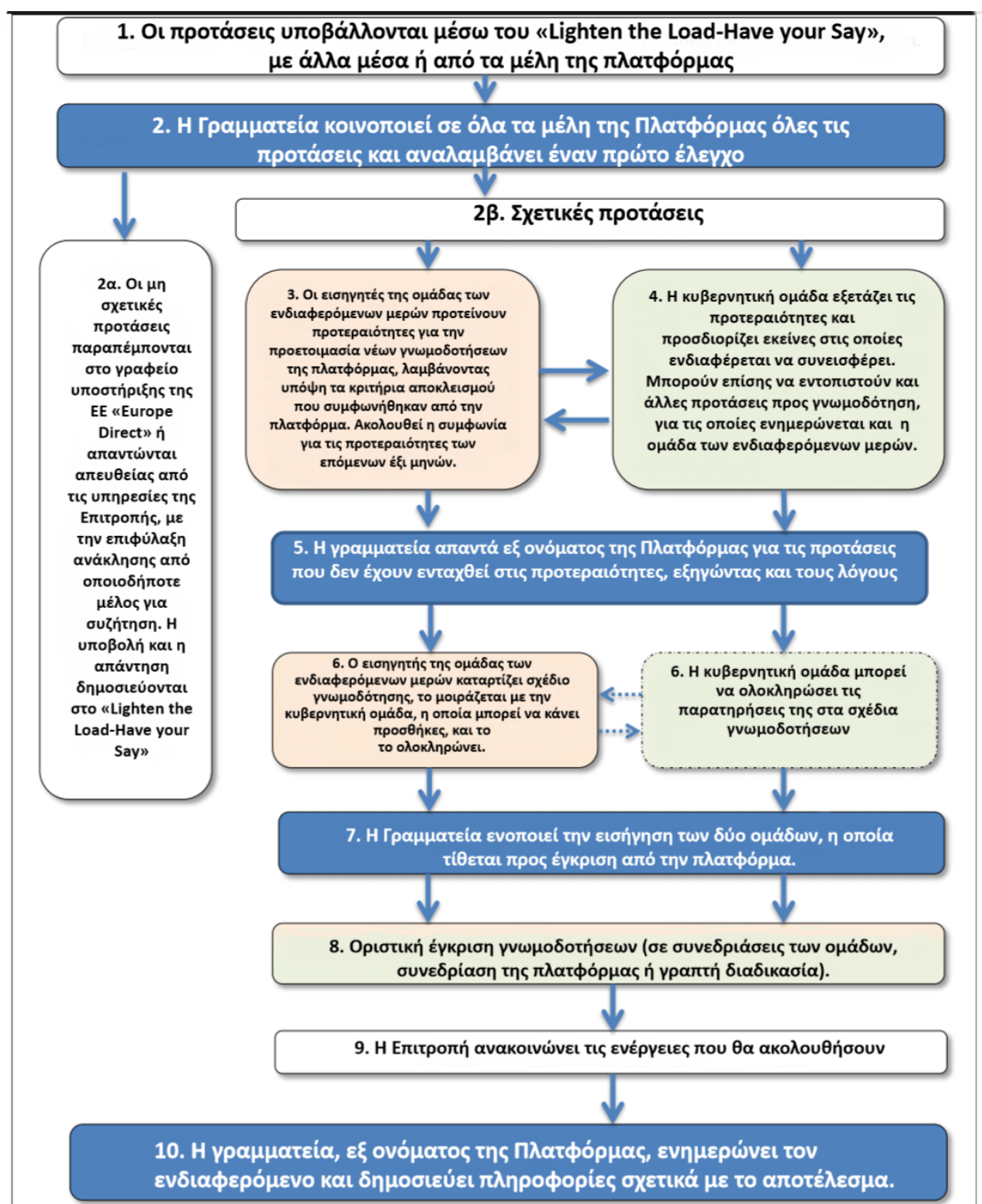
- καλύπτονται από πρόσφατες νομοθετικές προτάσεις οι οποίες τέθηκαν σε εφαρμογή μόλις πριν από δύο χρόνια και, συνεπώς, η περίοδος εμπειρίας όσον αφορά την εφαρμογή του μέτρου είναι πολύ σύντομη για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων σχετικά με τις επιδόσεις του,

- υπόκεινται σε προγραμματισμένη ή σε εν εξελίξει διαβούλευση με τους κοινωνικούς εταίρους,

- αφορούν την εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ σε ένα ή σε λίγα μόνο κράτη- μέλη.

Στο Διάγραμμα 1. που ακολουθεί παρατίθενται τα στάδια της ροής εργασιών της πλατφόρμας.

Διάγραμμα 1. Η ροή εργασιών της πλατφόρμας REFIT

Προσαρμογή από «REFIT Platform working methods (flowchart)». Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly/refit-platform/role-structure-and-working-methods-refit-platform_en (πρόσβαση 8-11-2019).

²²² REFIT Scoreboard. https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly_en (πρόσβαση 8-11-2019).

3.1.1.3 Πίνακας αποτελεσμάτων REFIT²²² και κυριότερα αποτελέσματα²²³. Οι πρωτοβουλίες REFIT για απλούστευση και περιορισμό του κανονιστικού φόρτου δημοσιεύονται στον πίνακα αποτελεσμάτων REFIT (REFIT Scoreboard). Η Επιτροπή δημοσιεύει κάθε χρόνο στο διαδίκτυο τον πίνακα αποτελεσμάτων για την παρακολούθηση των πρωτοβουλιών απλούστευσης καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής τους. Ο πίνακας αποτελεσμάτων παρέχει μια γενική επισκόπηση των αποτελεσμάτων του REFIT στους διάφορους τομείς πολιτικής της ΕΕ καθώς επίσης και τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνονται υπόψη οι συστάσεις της πλατφόρμας από την Επιτροπή.

Τα πρώτα τέσσερα χρόνια της επιτροπής Juncker, προτάθηκαν στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στα πλαίσια του REFIT, περισσότερες από 150 πρωτοβουλίες για την απλούστευση και τη μείωση του ρυθμιστικού φόρτου. Από την έναρξή της το 2015, η πλατφόρμα REFIT εξέτασε πάνω από 300 καταχωρήσεις από επιχειρήσεις και πολίτες και έχει υιοθετήσει συνολικά 89 γνωμοδοτήσεις. Μεταξύ Οκτωβρίου 2017 και Οκτωβρίου 2018, η πλατφόρμα REFIT υιοθέτησε συνολικά 31 γνωμοδοτήσεις, οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα τομέων πολιτικής από την υγεία και την ασφάλεια στην εσωτερική αγορά μέχρι την πολιτική για τους καταναλωτές και το περιβάλλον. Βέβαια, οι πολίτες, οι επιχειρήσεις και οι δημόσιες διοικήσεις θα μπορούν να αποκομίσουν τα οφέλη από τις πρωτοβουλίες, μόνο στον βαθμό που αυτές επιβεβαιώνονται από τον νομοθέτη και εφαρμόζονται πλήρως από τα κράτη μέλη. Τούτο παρακολουθείται στον πίνακα αποτελεσμάτων REFIT.

3.2 Το νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα

3.2.1 Ο Νόμος 4622/2019²²⁴. Η έννοια της διαβούλευσης εισάγεται στην ελληνική πραγματικότητα μέσω του Νόμου 4048/2012 με τίτλο «Ρυθμιστική Διακυβέρνηση: Αρχές, Διαδικασίες και Μέσα Καλής Νομοθέτησης». Ο Νόμος αυτός καταργείται από τη θέση σε ισχύ του Νόμου 4622/2019 «Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης»²²⁵, ο οποίος ρυθμίζει εκ νέου τη διαβούλευση.

Στην αιτιολογική έκθεση του Νόμου για το Επιτελικό Κράτος ασκείται κριτική στον Ν. 4048/2012 για τη μη ανταπόκρισή του στα «αναμενόμενα» στο πλαίσιο της ρυθμιστικής

²²³ The European Union's efforts to simplify legislation. 2018 Annual Burden Survey, p. 7. Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-annual-burden-survey_en_0.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).

²²⁴ Ν. 4622/2019 «Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης» (ΦΕΚ Α' 133/07.08.2019).

²²⁵ Άρθρο 119 «Καταργούμενες διατάξεις», Ν. 4622/2019.

διακυβέρνησης. Και τούτο διότι «η εφαρμογή του δεν εντάχθηκε σε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο λειτουργικής αναδιάρθρωσης της Δημόσιας Διοίκησης». Κρίθηκε, επομένως, αναγκαίο να επανακαθοριστούν οι αρχές καλής νομοθέτησης και να διασφαλιστεί η αυστηρή εφαρμογή τους²²⁶.

Στην παράγραφο 3 του άρθρου 19 με τίτλο «Αρχές καλής διακυβέρνησης και χρηστής διοίκησης» του Ν. 4622/2019, ορίζεται ότι στο πλαίσιο της αρχής της διαφάνειας και της λογοδοσίας η λειτουργία της Κεντρικής Δημόσιας Διοίκησης υποχρεούται να προβλέπει διαδικασίες διαβούλευσης κατά τον σχεδιασμό δημοσίων πολιτικών και να λαμβάνει υπόψη τα αποτελέσματά της. Εν συνεχεία, με την παράγραφο 1 του άρθρου 58 περιλαμβάνεται στις αρχές καλής νομοθέτησης «η διαφάνεια μέσω της προσβασιμότητας στις ρυθμίσεις και της δυνατότητας υποβολής προτάσεων σχετικών με αυτές, κατά το στάδιο της κατάρτισης και της αξιολόγησης της εφαρμογής τους (ανοιχτή διαδικασία)».

Για την εκκίνηση της διαδικασίας διαβούλευσης είναι πλέον αρμόδια η Προεδρία της Κυβέρνησης²²⁷ σε συνεργασία με την αρμόδια, έχουσα τη νομοθετική πρωτοβουλία Υπηρεσία του Υπουργείου. Η Προεδρία της Κυβέρνησης, μέσω της Γενικής Γραμματείας Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων, ορίζεται ως βασικός παράγοντας στη νομοπαρασκευαστική διαδικασία, έτσι ώστε να επιτευχθεί η συμμόρφωση με τις αρχές και τα εργαλεία της Καλής Νομοθέτησης και να κατασταλούν η πολυνομία και η κακονομία²²⁸. Πιο συγκεκριμένα, στην παράγραφο 2 του άρθρου 22 του Ν. 4622/2019 ορίζεται ότι στην αποστολή της Προεδρίας της Κυβέρνησης εντάσσονται μεταξύ άλλων η λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων για την εφαρμογή των αρχών και εργαλείων της Καλής Νομοθέτησης, καθώς και ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της επικοινωνιακής στρατηγικής της Κυβέρνησης και η μέριμνα για την έγκαιρη ενημέρωση της κοινής γνώμης.

Στην παράγραφο 2 του άρθρου 23 ορίζεται ότι το Ιδιαίτερο Γραφείο της Γενικής Γραμματείας του Πρωθυπουργού είναι αρμόδιο, μεταξύ άλλων, για την αποτελεσματική επικοινωνία του Πρωθυπουργού με τους βουλευτές, τους πολίτες, τους εκπροσώπους των κοινωνικών φορέων και τους δημόσιους γενικά λειτουργούς, ενώ το Γραφείο Κοινωνικών Υποθέσεων είναι αρμόδιο, μεταξύ άλλων, για κάθε θέμα σχετικό με την ανοιχτή διακυβέρνηση και τις σχέσεις Κράτους και Κοινωνίας. Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 25, η Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων έχει ως αποστολή τη διασφάλιση της συνοχής και του συντονισμού της νομοπαρασκευαστικής

²²⁶ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης», σ. 5.

²²⁷ Μία νέα αυτοτελής, επιτελική, δημόσια υπηρεσία, η οποία υπάγεται στον Πρωθυπουργό και «αποσκοπεί στον προγραμματισμό και την υλοποίηση των κυβερνητικών δράσεων μέσα σε συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα, έτσι ώστε να παρακολουθείται εάν υπάρχει χρονική υστέρηση στην επίτευξη των βασικών προτεραιοτήτων», στο ίδιο, σ. 15.

²²⁸ Στο ίδιο, σ. 2.

διαδικασίας και τον συντονισμό της αποτελεσματικής εφαρμογής των αρχών και εργαλείων της Καλής Νομοθέτησης.

Η παράγραφος 4 του άρθρου 26 ορίζει ότι κάθε Γενική Γραμματεία Συντονισμού Εσωτερικών Πολιτικών και Οικονομικών και Αναπτυξιακών Πολιτικών της Προεδρίας της Κυβέρνησης διαρθρώνεται σε Τομείς Πολιτικής, οι οποίοι είναι οργανικές μονάδες επιπέδου Διεύθυνσης και μεριμνούν, από κοινού με τις Υπηρεσίες Συντονισμού των Υπουργείων, για την παρακολούθηση των φάσεων διαβούλευσης από τις οποίες διέρχονται τα νομοσχέδια, που αφορούν τον τομέα ευθύνης τους. Στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους εντάσσεται και η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της διαβούλευσης. Στην παράγραφο 3 του άρθρου 38 ορίζεται ότι τα Γραφεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων των Υπηρεσιών Συντονισμού των Υπουργείων είναι αρμόδια για τον συντονισμό όλων των υπηρεσιών του Υπουργείου για τη διεξαγωγή διαβουλεύσεων επί σχεδίων νόμων ή κανονιστικών διαταγμάτων καθώς και για τη διοργάνωση Ομάδων Διαβούλευσης με κοινωνικούς φορείς και εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών για κάθε θέμα που εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Υπουργείου. Σε κάθε Υπουργείο συνιστάται, επίσης, Γραφείο Ενημέρωσης και Επικοινωνίας με αρμοδιότητα, μεταξύ άλλων, την υποστήριξη για κάθε διαβούλευση του Υπουργείου με κοινωνικούς φορείς και εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών, για κάθε θέμα που εμπίπτει στις αρμοδιότητες του Υπουργείου (άρθρο 40, πρώτη παράγραφος).

Το Γραφείο Αξιολόγησης και Τεκμηρίωσης των Δημοσίων Πολιτικών της Ειδικής Γραμματείας Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος για την Παρακολούθηση και την Αξιολόγηση του Κυβερνητικού Έργου μεριμνά, μεταξύ άλλων, για την οργάνωση, παρακολούθηση και τον συντονισμό δράσεων διαβούλευσης για τα αποτελέσματα της αξιολόγησης των κυβερνητικών πολιτικών, προωθώντας τη συμμετοχή των φορέων εξειδικευμένης γνώσης της κοινωνίας των πολιτών (ερευνητικά ιδρύματα των κοινωνικών εταίρων-think tanks²²⁹). Οργανώνει, επίσης, δράσεις συστηματικής διάδοσης και δημοσιοποίησης στη δημόσια συζήτηση των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης, ώστε να προάγεται η χάραξη δημόσιας πολιτικής με βάση τεκμηριωμένες επιλογές (παράγραφος 3 του άρθρου 27).

Η διαδικασία της διαβούλευσης ορίζεται πιο διεξοδικά με το άρθρο 61, που φέρει τον τίτλο «Διαβούλευση». Το άρθρο αυτό ορίζει ότι η διαβούλευση επιτυγχάνεται με τη δημοσιοποίηση, με πρόσφορα μέσα, της σχεδιαζόμενης ρύθμισης, με σκοπό να ενημερωθεί

---

²²⁹ «Η δεξαμενή σκέψης (think tank) μπορεί να είναι ένα ινστιτούτο, μία εταιρία ή μία ομάδα οργανωμένη για διεπιστημονική έρευνα με στόχο την παροχή συμβουλών σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων πολιτικής και προϊόντων μέσω της χρήσης εξειδικευμένων γνώσεων και της ενεργοποίησης των δικτύων. Οι δεξαμενές σκέψης διακρίνονται από την κυβέρνηση και πολλές είναι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, αλλά το έργο τους μπορεί να διεξαχθεί τόσο για κυβερνητικούς όσο και για εμπορικούς πελάτες». Βλ. Λαδής, Σ. (2015). Think Tank. Encyclopædia Britannica. Διαθέσιμο στο: <https://www.britannica.com/topic/think-tank> (πρόσβαση 8-11-2019).

εγκαίρως και να συμμετάσχει σε αυτήν κάθε ενδιαφερόμενος. Για την κίνηση της διαδικασίας διαβούλευσης υπόχρεη ορίζεται η Προεδρία της Κυβέρνησης σε συνεργασία με την έχουσα τη νομοθετική πρωτοβουλία Υπηρεσία του Υπουργείου. Η διαβούλευση επί των νομοσχεδίων πραγματοποιείται και μέσω του ιστότοπου www.opengov.gr όπου αναρτάται προσχέδιο των διατάξεων του νομοσχεδίου καθώς και μία προκαταρκτική Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης και δίνεται η δυνατότητα κατ' άρθρον σχολιασμού. Η διαβούλευση διαρκεί δύο (2) εβδομάδες αλλά μπορεί να συντμηθεί μέχρι μία (1) εβδομάδα ή να παραταθεί για μία (1) ακόμη εβδομάδα, με εισήγηση του οικείου Υπουργού και έγκριση της Προεδρίας της Κυβέρνησης, για επαρκώς τεκμηριωμένους λόγους, οι οποίοι αναφέρονται στην έκθεση επί της δημόσιας διαβούλευσης που συνοδεύει τη ρύθμιση. Η έκθεση επί της δημόσιας διαβούλευσης συντάσσεται από την Υπηρεσία Συντονισμού του οικείου Υπουργείου, εντάσσεται στην τελική Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης του άρθρου 62 του παρόντος νόμου και συνοδεύει τη ρύθμιση κατά την κατάθεσή της στη Βουλή, αναρτάται στον δικτυακό τόπο όπου έλαβε χώρα η διαβούλευση και αποστέλλεται με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις από τις οποίες προήλθαν τα σχόλια. Οι προτάσεις και τα σχόλια όσων έλαβαν μέρος στη διαβούλευση παρουσιάζονται στην έκθεση ομαδοποιημένα και η ένταξή τους ή μη στις τελικές διατάξεις τεκμηριώνεται.

Στην παράγραφο 7 του άρθρου 63 με τίτλο «Νομοπαρασκευαστική διαδικασία Σχεδίων Νόμων και Κανονιστικών Πράξεων» ορίζεται ότι εντός μίας (1) εβδομάδας από την ολοκλήρωση της διαβούλευσης, η αρμόδια νομοπαρασκευαστική επιτροπή συντάσσει το τελικό σχέδιο νόμου και την Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης με ενσωματωμένα τα ευρήματα της διαβούλευσης και τα παραδίδει στον Γενικό Γραμματέα Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων. Η, δε, παράγραφος 9 του ίδιου άρθρου ορίζει ότι η διαδικασία των παραγράφων 1 έως 8 (συμπεριλαμβανομένης της διαβούλευσης) δεν εφαρμόζεται, «όταν πρόκειται για επείγοντα ή κατεπείγοντα νομοσχέδια, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 109 και 110 του Κανονισμού της Βουλής, καθώς και για τις περιπτώσεις των νομοσχεδίων που ψηφίζονται χωρίς ή με περιορισμένη συζήτηση κατά το άρθρο 108 του Κανονισμού της Βουλής».

Τέλος, στην παράγραφο 3 του άρθρου 66 ορίζεται ότι η Κεντρική Επιτροπή Κωδικοποίησης (Κ.Ε.Κ.), η οποία συστήνεται στην Προεδρία της Κυβέρνησης, «μπορεί για την υποβοήθηση του έργου της να θέτει σε δημόσια διαβούλευση, μέσω του διαδικτύου, προτάσεις και ερωτήματα σχετικά με την κωδικοποίηση και την αναμόρφωση πεδίων του δικαίου». Μπορεί, ακόμα, «να συνεργάζεται με τη Βουλή, τον νομικό κόσμο, επιστημονικούς και επαγγελματικούς φορείς και άλλους εμπειρογνώμονες και να καλεί μέλη

του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, Γενικούς Διευθυντές και Διευθυντές Υπουργείων και νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθώς και άλλους υπηρεσιακούς παράγοντες».

3.2.1.1 ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ Θ' της Ολομέλειας της Βουλής, Δευτέρα 5 Αυγούστου 2019²³⁰. Στο πλαίσιο της Θ' Συνεδρίασης της Βουλής, η οποία έλαβε χώρα τη Δευτέρα 5 Αυγούστου 2019, για το νομοσχέδιο του Υπουργού Επικρατείας: «Επιτελικό Κράτος: Οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των Κυβερνητικών Οργάνων και της Κεντρικής Δημόσιας Διοίκησης», ασκήθηκε προφανής κριτική στην αντίφαση μεταξύ της διαβουλευτικής διαδικασίας και των σχετικών ρυθμίσεων του νομοσχεδίου. Αρκετά ήταν τα μέλη της Συνεδρίασης που επισήμαναν την έλλειψη δημόσιας διαβούλευσης πριν από την εισαγωγή του νομοσχεδίου στη Διαρκή Κοινοβουλευτική Επιτροπή και τη μετέπειτα προσημαστική πραγματοποίησή της, σε συνδυασμό με το έλλειμμα της γνωμοδότησης από την Κεντρική Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή και την ελλιπή έκθεση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους.

Συγκεκριμένα, το νομοσχέδιο αναρτήθηκε προς διαβούλευση στις 25 Ιουλίου 2019, στις 20.45' και η διαδικασία έληξε στις 31 Ιουλίου 2019, στις 12.00' το μεσημέρι. Η διαδικασία, δηλαδή, διήρκεσε σχεδόν έξι (6) ημέρες, την ίδια στιγμή που το εν λόγω νομοσχέδιο προτείνει οι διαβουλεύσεις να διαρκούν δύο εβδομάδες, με εξαίρεση, βέβαια, τις επείγουσες περιπτώσεις όπου, με αιτιολόγηση, η διάρκεια της διαβούλευσης μπορεί να συντμηθεί. Χαρακτηριστική είναι, μάλιστα, η κατονομασία του επικαλούμενου «κατεπείγοντος»²³¹ του νομοσχεδίου ως «ανύπαρκτου»²³². Ο Υπουργός Επικρατείας δικαιολόγησε, με τη σειρά του, τον χαρακτήρα κατεπείγοντος, προτάσσοντας την ανάγκη δημιουργίας των δομών στις οποίες θα βασιστεί η νέα κυβερνητική ιεραρχία, και ανέφερε ότι υπήρξαν, στο πλαίσιο μιας δημιουργικής κοινοβουλευτικής διαδικασίας, πολλές συνεδριάσεις της Διαρκούς Κοινοβουλευτικής Επιτροπής, όπου και ακούστηκαν οι φορείς οι οποίοι εκλήθησαν²³³.

---

²³⁰ ΙΗ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (Θ' Αναθεωρητική - ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ) Α' Σύνοδος Θ' 05/08/2019 και ΙΗ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (Θ' Αναθεωρητική - ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ) Α' Σύνοδος Γ' 06/08/2019.

²³¹ Γεραπετρίτης, Γ., Υπουργός Επικρατείας, ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ Θ' της Ολομέλειας της Βουλής, Δευτέρα 5 Αυγούστου 2019, Πρακτικά της Βουλής (ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ), σ. 1752.

²³² Αδαμοπούλου, Α., στο ίδιο, σ. 1751.

²³³ Γεραπετρίτης, Γ., Υπουργός Επικρατείας, ό.π., σ. 1752.

3.2.1.2 Σχόλια πολιτών στη δικτυακή πλατφόρμα του OpenGov.gr, επί του Νομοσχεδίου, σχετικά με τη ρύθμιση της διαβούλευσης²³⁴. Το σχέδιο νόμου για το «Επιτελικό Κράτος» αναρτήθηκε στις 25 Ιουλίου 2019 στη δημόσια ηλεκτρονική διαβούλευση του OpenGov.gr. Επί της διαβούλευσης πραγματοποιήθηκαν 67 σχόλια, από τα οποία τα 8 αναφέρονται, μεταξύ άλλων, στο άρθρο 61 που ρυθμίζει τη διαβούλευση καθώς και στη διάρκεια και τον τρόπο διεξαγωγής της διαβούλευσης επί του εν λόγω νομοσχεδίου. Αξίζει να σημειωθεί ότι, μέχρι στιγμής, στον ιστότοπο δεν έχει αναρτηθεί η έκθεση διαβούλευσης παρά μόνο η αιτιολογική έκθεση του νόμου.

Οι συμμετέχοντες στη διαβούλευση σχολιαστές επισήμαναν τον καίριο ρόλο της ουσιαστικής και χρονικά επαρκούς διαβούλευσης στη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών, των κοινωνικών φορέων αλλά και κάθε ενδιαφερόμενου στη λειτουργία των θεσμών του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ως εκ τούτου, αρνητικής κριτικής έτυχε η θέσπιση πιο συνοπτικής διαδικασίας διαβούλευσης σε σύγκριση με την αντίστοιχη ρύθμιση του Ν. 4048/2012²³⁵, ο οποίος ορίζει τη διαδικασία και τη διάρκεια της διαβούλευσης σε δύο φάσεις: «α) Η πρώτη φάση της διαβούλευσης διαρκεί τουλάχιστον δύο (2) εβδομάδες. Αντικείμενο της διαβούλευσης είναι η ενημέρωση και η παροχή δυνατότητας σχολιασμού σχετικά με το στόχο και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της σχεδιαζόμενης ρύθμισης, οι εναλλακτικές επιλογές, το κόστος, τα οφέλη και οι διακινδυνεύσεις που ενδέχεται να προκύψουν από αυτήν, β) Η δεύτερη φάση διαρκεί τουλάχιστον τρεις (3) εβδομάδες. Κατά τη δεύτερη φάση της διαβούλευσης αναρτάται στο δικτυακό τόπο προσχέδιο των διατάξεων του νομοσχεδίου και παρέχεται η δυνατότητα κατ' άρθρον σχολιασμού».

Όσον αφορά τη διαδικασία διαβούλευσης επί του νομοσχεδίου, αυτή χαρακτηρίστηκε «προσχηματική» και αντιβαίνουσα των προβλέψεων του ίδιου του νομοσχεδίου, διότι αν και η σύντμησή της επιτρέπεται με πρωτοβουλία του αρμόδιου υπουργού για λόγους επαρκώς τεκμηριωμένους, ο αρμόδιος υπουργός δεν επικαλέστηκε τους λόγους αυτούς ούτε εγκαίρως ούτε επαρκώς. Επίσης, το νομοσχέδιο είχε ήδη κατατεθεί στη Βουλή και συζητηθεί στις αρμόδιες επιτροπές. Μη πρακτικό θεώρησαν οι συμμετέχοντες και τον τρόπο κατάθεσης των σχολίων επί του νομοσχεδίου, καθώς απουσίαζε η δυνατότητα κατ' άρθρον σχολιασμού, που αποτελεί και το τυπικό σύστημα, υποτιμώντας και υπονομεύοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τη διαδικασία διαβούλευσης.

²³⁴ Ηλεκτρονική διαβούλευση επί του νομοσχεδίου «Επιτελικό Κράτος: Οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των Κυβερνητικών Οργάνων και της Κεντρικής Δημόσιας Διοίκησης». Διαθέσιμο στο <http://www.opengov.gr/gengk/?p=357#comments> (πρόσβαση 8-11-2019). Βλ. τα σχετικά σχόλια στο Παράρτημα Α'.

²³⁵ Άρθρο 6, Νόμος 4048/2012 «Ρυθμιστική Διακυβέρνηση: Αρχές, Διαδικασίες και Μέσα Καλής Νομοθέτησης» (ΦΕΚ Α' 34/23-02-2012).

3.2.2 Ο Κανονισμός της Βουλής. Στον Κανονισμό της Βουλής, στην παράγραφο 3 του άρθρου 85, το οποίο τροποποιήθηκε στις 16.07.2010 με απόφαση της Ομομέλειας της Βουλής (ΦΕΚ 139 Α'/10.08.2010), αναφέρεται ότι τα νομοσχέδια συνοδεύονται υποχρεωτικά από έκθεση αξιολόγησης των συνεπειών της ρύθμισης και από έκθεση επί της προηγηθείσας της κατάθεσής τους δημόσιας διαβούλευσης. Η έκθεση αξιολόγησης και η έκθεση δημόσιας διαβούλευσης δεν είναι υποχρεωτικές εάν το νομοσχέδιο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των ειδικών νομοθετικών διαδικασιών των άρθρων 111–112 και 114–123 ή εάν η Κυβέρνηση έχει προσδώσει στο νομοσχέδιο χαρακτήρα κατεπείγοντος. Στην τελευταία περίπτωση απαιτείται, βέβαια, να συνοδεύεται από συνοπτική έκθεση αξιολόγησης²³⁶. Σύμφωνα με τον κανονισμό της Βουλής, λοιπόν, τόσο η έκθεση αξιολόγησης των συνεπειών της ρύθμισης, όσο και η έκθεση επί της δημόσιας διαβούλευσης δεν συνιστούν απλώς μέσα καλής νομοθέτησης, αλλά έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα, η δε τήρησή τους θεωρείται *internum corporis*²³⁷. Εξάλλου με την παράγραφο 7 του άρθρου 36, το οποίο προστέθηκε στις 25.06.2008 (ΦΕΚ 126 Α'/2.07.2008) και τροποποιήθηκε στις 16.07.2010 (ΦΕΚ 139 Α'/10.08.2010) με αποφάσεις της Ολομέλειας της Βουλής, ορίζεται ότι «με την έναρξη δημόσιας διαβούλευσης για σχεδιαζόμενη νομοθετική πρωτοβουλία, ο Υπουργός ή ο αρμόδιος Υφυπουργός οφείλουν να ενημερώνουν εγγράφως τα μέλη της αρμόδιας διαρκούς επιτροπής, αποστέλλοντας τα κείμενα που τίθενται προς διαβούλευση»²³⁸.

3.2.3 Ο Νόμος 4002/2011. Σύμφωνα με την παράγραφο 7 του άρθρου 68 του Νόμου 4002/2011, που τροποποιεί το ΠΔ 57/2007, άρθρο 10Α, η Μονάδα Τεκμηρίωσης και Καινοτομιών (ΜΟΤΕΚ) του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΚΔΔΑ) ορίζεται ως υπεύθυνος φορέας για τη «μέριμνα για την καλή λειτουργία και διαχείριση του δικτυακού τόπου ανάρτησης των προσκλήσεων εκδήλωσης ενδιαφέροντος για θέσεις μετακλητών του δημόσιου τομέα, καθώς και των σχεδίων νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων που τίθενται σε δημόσια διαβούλευση»²³⁹.

²³⁶ Κανονισμός της Βουλής των Ελλήνων και Σύνταγμα της Ελλάδας, Προεδρία Φίλιππου Πετσάλνικου, Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση εκδόσεων & εκτυπώσεων της Βουλής, επανέκδοση Οκτώβριος 2010, άρθρο 85, παρ. 3, σ. 164.

²³⁷ Έκθεση της Β' Διεύθυνσης Επιστημονικών Μελετών, Τμήματος Νομοτεχνικής Επεξεργασίας Σχεδίων και Προτάσεων Νόμων της Βουλής επί του σχεδίου νόμου «Ρυθμιστική Διακυβέρνηση: Αρχές Διαδικασίες και Μέσα Καλής Νομοθέτησης», σσ. 7-8.

²³⁸ Στο ίδιο, άρθρο 36, παρ. 7, σ. 73.

²³⁹ Παρ. 7, άρθρο 68, Νόμος 4002/2011 «Τροποποίηση της συνταξιοδοτικής νομοθεσίας του Δημοσίου – Ρυθμίσεις για την ανάπτυξη και τη δημοσιο νομική εξυγίανση – Θέματα αρμοδιότητας Υπουργείων Οικονομικών, Πολιτισμού και Τουρισμού και Εργασίας και Κοινοτικής Ασφάλισης» (ΦΕΚ Α' 180/22.8.2011).

Κεφάλαιο 4. Φορείς και μηχανισμοί διαβούλευσης στην Ελλάδα

4.1. Ηλεκτρονική διακυβέρνηση

Με την εξέλιξη των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ στο εξής), οι έννοιες της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και της ηλεκτρονικής κυβέρνησης έχουν αποκτήσει μεγάλη δημοσιότητα και σημασία. Αν και, πολλές φορές, οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι, στην πραγματικότητα είναι αρκετά διαφορετικοί καθώς έχουν διαφορετικούς στόχους να επιτύχουν και απευθύνονται με διαφορετικό τρόπο στο κοινό. Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της ηλεκτρονικής κυβέρνησης, σύμφωνα με την Παγκόσμια Έκθεση Ετοιμότητας για την Ηλεκτρονική Κυβέρνηση του ΟΗΕ (UN Global E-Government Readiness Report), περιλαμβάνει κυρίως κυβερνητικές ιστοσελίδες, στόχος των οποίων είναι η οικοδόμηση μιας πολιτοκεντρικής και ανοικτής κοινωνίας της πληροφορίας, για την ανάπτυξη και αντιμετώπιση των προκλήσεων της οποίας αξιοποιούνται οι δυνατότητες των ΤΠΕ²⁴⁰. Από την άλλη, η ηλεκτρονική διακυβέρνηση περιλαμβάνει τη χρήση των ΤΠΕ, από φορείς της Δημόσιας Διοίκησης, με στόχο την ενθάρρυνση της συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, τη μεγαλύτερη ευθύνη, διαφάνεια και αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης και τη βελτίωση της πληροφόρησης²⁴¹. Στην παρούσα εργασία η έννοια της «ηλεκτρονικής διακυβέρνησης» εμπεριέχει και το περιεχόμενο του όρου «ηλεκτρονική κυβέρνηση», καθώς σύμφωνα με τον επίσημο ιστότοπο του Υπουργείου Εσωτερικών η «ηλεκτρονική διακυβέρνηση» αποδίδεται ως (eGovernment)²⁴², δηλαδή «ηλεκτρονική κυβέρνηση».

Το πρώτο πλήρες θεσμικό κείμενο, στην Ελλάδα, για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση είναι ο Ν. 3979/2011 «Για την Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση και λοιπές διατάξεις»²⁴³, όπου καταγράφεται μια σειρά ορισμών και κανόνων για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση²⁴⁴. Μέχρι πρότινος, στη διεύθυνση ζητημάτων ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, ψηφιακής πολιτικής και εξυπηρέτησης του πολίτη εμπλέκονταν διαφορετικές οργανικές μονάδες, με απόρροια την αναποτελεσματικότητα και

---

²⁴⁰ Singh, A. & Sharma, V. (2009). «e-Governance and e-Government: A study of some initiatives». International Journal of eBusiness and eGovernment Studies , 1 (1) , 1-14, p. 1. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <http://www.unpan.org/> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁴¹ Στο ίδιο, σ. 2.

²⁴² Υπουργείο Εσωτερικών. Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση. Διαθέσιμο στο http://minadmin.ypes.gr/?page_id=12126 (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁴³ Ν. 3979/2011 «Για την Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση και λοιπές διατάξεις», (ΦΕΚ 138/τ. Α'/16-06-2011).

²⁴⁴ Σπινέλλης, Δ., Βασιλάκης, Ν., Πουλούδη, Ν., Τσούμα, Ν. (2018). Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση στην Ελλάδα. Επιτυχίες, Προβλήματα και ο Δρόμος προς τον Ψηφιακό Μετασχηματισμό. Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης «διαΝΕΟσις», σ. 43.

τη σπατάλη των διαθέσιμων πόρων. Με τη σύσταση του Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης²⁴⁵ συγκεντρώνονται, για πρώτη φορά, όλες οι καίριες δομές πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών που σχετίζονται με την γενικότερη ψηφιακή αναμόρφωση της χώρας και την παροχή ηλεκτρονικών υπηρεσιών στους πολίτες²⁴⁶. Στο Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης συστήνεται Γενική Γραμματεία Ψηφιακής Διακυβέρνησης και Απλούστευσης Διαδικασιών, η οποία διαρθρώνεται στο Αυτοτελές Τμήμα Επικοινωνίας και στη Γενική Διεύθυνση Ψηφιακής Διακυβέρνησης και Απλούστευσης Διαδικασιών²⁴⁷, στην οποία συστήνεται Γενική Διεύθυνση Ψηφιακής Διακυβέρνησης και Απλούστευσης Διαδικασιών²⁴⁸. Στους στρατηγικούς στόχους της εν λόγω Γενικής Διεύθυνσης εντάσσονται «(α) η σύνταξη της Βίβλου Ψηφιακού Μετασχηματισμού για την ψηφιακή πολιτική και την ηλεκτρονική διακυβέρνηση και η διασφάλιση της συνοχής της κατά την εφαρμογή της από όλους τους φορείς του Δημοσίου, (β) ο σχεδιασμός και η εφαρμογή της εθνικής πολιτικής για τον ανασχεδιασμό και την απλούστευση των διοικητικών διαδικασιών προς πολίτες, επιχειρήσεις και το Δημόσιο, (γ) η βελτίωση της εμπειρίας του πολίτη με τις δημόσιες υπηρεσίες σε ό,τι αφορά στις συναλλαγές του με αυτό»²⁴⁹.

Η Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού αντικαθιστά την Εθνική Ψηφιακή Στρατηγική 2016–2021, που δημοσιεύτηκε τον Δεκέμβριο του 2016 και αποτέλεσε κατευθυντήρια γραμμή για την ψηφιακή ανάπτυξη της χώρας και την εναρμόνιση των εθνικών πρακτικών με τις αντίστοιχες σε ευρωπαϊκό επίπεδο²⁵⁰. Στη Βίβλο Ψηφιακού Μετασχηματισμού εμπεριέχονται οι βασικές αρχές, το πλαίσιο και οι προσανατολισμοί για τον ψηφιακό μετασχηματισμό της Δημόσιας Διοίκησης. Η Βίβλος προσδιορίζει, επίσης, τις ειδικότερες αρχές που καθορίζουν κάθε οριζόντια ή τομεακή προσβλέπουσα στον ψηφιακό μετασχηματισμό πρωτοβουλία, και συμπεριλαμβάνει την καταγραφή των σχετικών διαδικασιών και δράσεων με υπολογίσιμους στόχους και υπολογίσιμα αποτελέσματα ανά τρίμηνο²⁵¹.

Στον κολοφόνα της προσήλωσης στην ανοικτή διακυβέρνηση είναι η αδιάλειπτη, από το

---

²⁴⁵ Το εν λόγω Υπουργείο συστήνεται με το Προεδρικό Διάταγμα 81/08.07.2019 «Σύσταση, συγχώνευση, μετονομασία και κατάργηση Υπουργείων και καθορισμός των αρμοδιοτήτων τους - Μεταφορά υπηρεσιών και αρμοδιοτήτων μεταξύ Υπουργείων», (ΦΕΚ 119/Α/08-07-2019). Με το ίδιο ΠΔ καταργείται το Υπουργείο Ψηφιακής Πολιτικής, Τηλεπικοινωνιών και Ενημέρωσης.

²⁴⁶ Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, Αποστολή. Διαθέσιμο στο <https://mindigital.gr/to-ypourgeio/apostoli> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁴⁷ Παράγραφος 1, άρθρο 21, Ν. 4623/2019 «Ρυθμίσεις του Υπουργείου Εσωτερικών, διατάξεις για την ψηφιακή διακυβέρνηση, συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις και άλλα επείγοντα ζητήματα», (ΦΕΚ 134/Α/9-8-2019).

²⁴⁸ Άρθρο 23, Ν. 4623/2019.

²⁴⁹ Παράγραφος 1, άρθρο 23, Ν. 4623/2019.

²⁵⁰ Σπινέλλης, Δ., Βασιλάκης, Ν., Πουλούδη, Ν., Τσούμα, Ν. (2018), ό.π., σ. 16.

²⁵¹ Άρθρο 49 με τίτλο «Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού» του σχεδίου νόμου «Επείγουσες ρυθμίσεις των Υπουργείων Εσωτερικών, Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, Δικαιοσύνης, Ψηφιακής Διακυβέρνησης και Τουρισμού και διατάξεις για την ψηφιακή πολιτική, την ηλεκτρονική διακυβέρνηση και την απλούστευση των διοικητικών διαδικασιών», όπως αναρτήθηκε για ηλεκτρονική διαβούλευση στον ιστότοπο OpenGov.gr στις 30 Ιουλίου 2019, 20:45. Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/yfes/?p=6859> (πρόσβαση 8-11-2019).

2012, συμμετοχή της χώρας στη διεθνή πολυμερή πρωτοβουλία του Open Government Partnership (OGP) και ο ασπασμός των αξιών της, μέσω της κατάρτισης και υλοποίησης των Εθνικών Σχεδίων Δράσης για την ανοικτή διακυβέρνηση²⁵². Βέβαια, τα Εθνικά Σχέδια Δράσης της Εθνικής Ψηφιακής Στρατηγικής 2016-2021 έχει επικαιροποιήσει και αντικαταστήσει, πλέον, η Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού. Όπως αναφέρεται στον ιστότοπο του Υπουργείου Εσωτερικών, στόχος της ανοικτής διακυβέρνησης είναι να ικανοποιηθούν οι ανάγκες του κοινωνικού συνόλου για αξιοκρατία, πληροφόρηση και συμμετοχή στη διαδικασία διαμόρφωσης των αποφάσεων και στο σχεδιασμό και την αξιολόγηση των δημόσιων υπηρεσιών, μέσω της αξιοποίησης εργαλείων και εφαρμογών του ανοικτού κώδικα. Στις αρχές στις οποίες βασίζεται η ανοικτή διακυβέρνηση συμπεριλαμβάνεται, μαζί με τη διαφάνεια, τη λογοδοσία, την ακεραιότητα και την αποδοτικότητα, και η διαβούλευση²⁵³. Στο πλαίσιο αυτό, το OpenGov.gr συνιστά μία καινοτόμο ελληνική πρακτική ηλεκτρονικής δημόσιας διαβούλευσης²⁵⁴.

Όσον αφορά την ανοιχτή πρόσβαση στα δημόσια δεδομένα (opendata. gr), το data.gov.gr ως εργαλείο υλοποίησης της πολιτικής των ανοικτών δεδομένων, μετά και την ενσωμάτωση σε εθνικό επίπεδο της οδηγίας 2013/37/ΕΕ, παρέχει πρόσβαση στις βάσεις δημοσίων δεδομένων των φορέων της ελληνικής κυβέρνησης²⁵⁵. Υπάρχει, βέβαια, μεγάλη διαφορά μεταξύ της πρόσβασης στα δεδομένα και της πρόσβασης στις πληροφορίες. Αρκετές φορές, συμβαίνει να διατίθεται στο κοινό μια μεγάλη ποσότητα ακατέργαστων δεδομένων, αλλά όχι οι πραγματικές πληροφορίες. Τα δεδομένα δεν έχουν καμία ουσία, εάν οι πολίτες δεν ξέρουν πώς να τα αναλύσουν, να τα εξηγήσουν και να τα καταλάβουν²⁵⁶. Ιδίως λόγω της έλλειψης εμπιστοσύνης στους πολιτικούς και το πολιτικό σύστημα γενικά, υπάρχει και έλλειψη εμπιστοσύνης στα δεδομένα τους. Όπως αναφέρει ο Swartz: «Αν δεν μπορείτε να εμπιστευτείτε τους ρυθμιστές, τι σας κάνει να πιστεύετε ότι μπορείτε να εμπιστευτείτε τα δεδομένα»;²⁵⁷

---

²⁵² Υπουργείο Διοικητικής Ανασυγκρότησης, (2019). «4ο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ανοικτή Διακυβέρνηση 2019 – 2021», σ. 4. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016DC0179> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁵³ Υπουργείο Εσωτερικών. Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση. Διαθέσιμο στο: http://minadmin.ypes.gr/?page_id=12126 (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁵⁴ Βλ. Κεφάλαιο 5 «Παρουσίαση του Open Gov».

²⁵⁵ Σπινέλλης, Δ., Βασιλάκης, Ν., Πουλούδη, Ν., Τσούμα, Ν. (2018), ό.π., σσ. 44-45.

²⁵⁶ Allison, B. (2010). My data can't tell you that. In D. Lathrop & L. Ruma (Eds.), *Open government. collaboration, transparency and participation in practice* στο Karamagioli, E., Staiou, E.R., Gouscos, D. (2014), ό.π., σ. 41.

²⁵⁷ Swartz, A. (2010). When is transparency useful? In D. Lathrop & L. Ruma (Eds.), *Open government. Collaboration, transparency and participation in practice* στο Karamagioli, E., Staiou, E.R., Gouscos, D. (2014), ό.π., σ. 41.

4.1.1 Δι@ύγεια

Η διαφάνεια ως βασική αρχή της ανοικτής διακυβέρνησης προϋποθέτει τη διευκόλυνση των πολιτών, κυρίως μέσω της ανοικτής διαχείρισης δεδομένων και αρχείων, κατά την πρόσβασή τους στις πληροφορίες που σχετίζονται με τις αποφάσεις που εκδίδουν τα κυβερνητικά όργανα, όλοι οι φορείς του δημόσιου τομέα και οι ανεξάρτητες αρχές. Η διαφάνεια οφείλει να συνυπάρχει και να επιτρέπει τη μεγαλύτερη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στη χάραξη της δημόσιας πολιτικής²⁵⁸. Η επαρκής πρόσβαση στην πληροφόρηση είναι υψίστης σημασίας για τις δημοκρατικές κοινωνίες και η έλλειψή της παρεμποδίζει τον πολιτικό λόγο και τον δημοκρατικό διάλογο²⁵⁹. Η πρόσβαση, μάλιστα, σε έγκυρες πηγές πληροφόρησης είναι ένα από τα βασικά κριτήρια αξιολόγησης των συμμετοχικών διαδικασιών²⁶⁰. Ένα παράδειγμα τέτοιας προσέγγισης είναι το σύστημα «Δι@ύγεια» όπου αναρτώνται δημόσια όλες οι διοικητικές πράξεις.

Με το πρόγραμμα Δι@ύγεια, σύμφωνα με τον Ν. 3861/2010²⁶¹, τα κυβερνητικά όργανα, οι φορείς του στενού και του ευρύτερου δημόσιου τομέα, οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α' και Β' βαθμού και οι Ανεξάρτητες Αρχές υποχρεούνται, για πρώτη φορά, να αναρτούν τις αποφάσεις τους στο Διαδίκτυο. Καμία απόφαση δεν εκτελείται αν δεν αναρτηθεί στον δικτυακό τόπο et.diangeia.gov.gr. Όταν ολοκληρώνεται η ανάρτηση της απόφασης, αυτή αποκτά τον Αριθμό Διαδικτυακής Ανάρτησης (ΑΔΑ), έναν μοναδικό αριθμό, που την πιστοποιεί²⁶². Πρόσβαση στις υπηρεσίες του συστήματος έχουν οι πολίτες, οι επιχειρήσεις και όλοι οι φορείς του Δημοσίου. Η πρωτοβουλία για το έργο προήλθε από το Γραφείο Πρωθυπουργού και το Υπουργείο Διοικητικής Ανασυγκρότησης²⁶³, το οποίο είναι, πλέον, συγχωνευμένο με το Υπουργείο Εσωτερικών σε νέο

---

²⁵⁸ Galster, A., (2018). *Transparency and open government*. 35th Session, Report CG35(2018)14final, 7 November 2018, p. 2. Διαθέσιμο στο <https://rm.coe.int/transparency-and-open-government-governance-committee-rapporteur-andre/16808d341c> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁵⁹ Jaeger, P. «Information policy, information access, and democratic participation: The national and international implications of the Bush administration's information politics» στο Gudowsky, N. & Bechtold, U. (2013). «The Role of Information in Public Participation». *Journal of Public Deliberation*: Vol. 9 : Iss. 1 , Article 3, p. 3.

²⁶⁰ Tuler, S. & Webler, T. «Voices from the forest: what participants expect of a public participation process», Rowe, G. & Frewer L.J. «Public Participation Methods: A Framework for Evaluation», Edwards, P. et al. «A Three-Stage Evaluation of a Deliberative Event on Climate Change and Transforming Energy» στο Gudowsky, N. & Bechtold, U. (2013), ό.π., σ. 3.

²⁶¹ Ν. 3861/2010 «Ενίσχυση της διαφάνειας με την υποχρεωτική ανάρτηση νόμων και πράξεων των κυβερνητικών, διοικητικών και αυτοδιοικητικών οργάνων στο διαδίκτυο "Πρόγραμμα Διαύγεια" και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 112/Α/13-7-2010).

²⁶² Κριμπάς, Γ., (2013). «Σχεδίαση και ανάπτυξη πλατφόρμας για την υποστήριξη επεξεργασίας δεδομένων του συστήματος Δι@ύγεια», Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, σ. 10.

²⁶³ Σπινέλλης, Δ., Βασιλάκης, Ν., Πουλούδη, Ν., Τσούμα, Ν. (2018), ό.π., σ. 84.

Υπουργείο Εσωτερικών²⁶⁴. Το έργο χρηματοδοτήθηκε στο σύνολό του από το Τομεακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Διοικητική Μεταρρύθμιση» του ΕΣΠΑ 2007-2013²⁶⁵.

Η Δι@ύγεια αποσκοπεί στην επίτευξη της δημοσιότητας της διοικητικής δραστηριότητας, της κυβερνητικής πολιτικής, εν γένει, και στην εδραίωση και διασφάλιση, από τους φορείς άσκησης της δημόσιας εξουσίας, των αρχών της διαφάνειας, της λογοδοσίας και της υπευθυνότητας²⁶⁶. Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλοί φορείς προέβαλαν αντίσταση στο στάδιο της υποχρεωτικής ανάρτησης των διοικητικών πράξεων που εκδίδουν, ενώ αρκετοί εξ αυτών καθυστέρησαν ή ζήτησαν να εξαιρεθούν από τη διαδικασία της υποχρεωτικής ανάρτησης προβάλλοντας ως επιχείρημα την εμπιστευτικότητα των εγγράφων. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την εκλογίκευση και τον επανακαθορισμό της υποχρέωσης ανάρτησης²⁶⁷ με την ψήφιση του Ν. 4210/2013²⁶⁸.

4.2 Διαρκείς κοινοβουλευτικές επιτροπές

Από τη σκοπιά της διαβούλευσης, οι κοινοβουλευτικές επιτροπές αποτελούν ένα είδος διαβουλευτικής ελίτ. Θεωρητικά, οι επιτροπές, σε σχέση με τις συνεδριάσεις ολομέλειας, θα πρέπει να παρουσιάζουν ισχυρές διαβουλευτικές αρετές, όπως η ακρόαση και ο συνεπαγόμενος προβληματισμός²⁶⁹. Μέσω εμπειρικών ερευνών, έχει διαπιστωθεί ότι οι διαβουλευτικές ιδιότητες είναι πιθανό να είναι εντονότερες σε εκείνες τις διαβουλευτικές επιτροπές όπου η κομματική πειθαρχία έχει αρθεί και όπου το υπό εξέταση θέμα συζητιέται μη δημόσια και με λιγότερη πόλωση. Έτσι, σε συστήματα με ισχυρή κομματική πειθαρχία, όπως για παράδειγμα στη Γερμανία, η διαβουλευτική ποιότητα των συζητήσεων στις επιτροπές είναι περιορισμένη, διότι τα μέλη έχουν μικρή δυνατότητα να παραμερίσουν ή έστω να αναθεωρήσουν τις θέσεις των κομμάτων τους. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι επιτροπές αποτελούν απλώς ένα άλλο πεδίο κομματικού ανταγωνισμού,

²⁶⁴ Παράγραφος 1, άρθρο 3 με τίτλο «Συγχώνευση των Υπουργείων Διοικητικής Ανασυγκρότησης και Εσωτερικών σε νέο Υπουργείο Εσωτερικών και μεταφορά αρμοδιοτήτων στο νέο Υπουργείο», ΠΔ 81/2019 (ΦΕΚ 119/Α/9-7-2019).

²⁶⁵ Σπινέλλης, Δ., Βασιλάκης, Ν., Πουλούδη, Ν., Τσούμα, Ν. (2018), ό.π., σ. 84.

²⁶⁶ Κριμπάς, Γ., (2013), ό.π., σ. 10.

²⁶⁷ Σπινέλλης, Δ., Βασιλάκης, Ν., Πουλούδη, Ν., Τσούμα, Ν. (2018), ό.π., σ. 84.

²⁶⁸ Άρθρο 23 με τίτλο «Τροποποίηση του Ν. 3861/2010 «Ενίσχυση της διαφάνειας με την υποχρεωτική ανάρτηση νόμων και πράξεων των κυβερνητικών, διοικητικών και αυτοδιοικητικών οργάνων στο διαδίκτυο «Πρόγραμμα Διαύγεια» και άλλες διατάξεις» (Α' 112), όπως τροποποιήθηκε από το Ν. 4057/2012 (Α' 54)», Ν. 4210/2013 «Ρυθμίσεις Υπουργείου Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 254/Α/21-11-2013).

²⁶⁹ Bessette, J. M. (1994), *The Mild Voice of Reason: Deliberative Democracy and American National Government*, Steiner, J. et al., (2004), *Deliberative Politics in Action: A Cross-National Study of Parliamentary Debates*, Uhr, J., (1998). *Deliberative Democracy in Australia* στο Hendriks, C., & Kay, A. (2019). «From 'Opening Up' to Democratic Renewal: Deepening Public Engagement in Legislative Committees». *Government and Opposition*, 54(1), 25-5, p. 5.

όπου η αντιπολίτευση αμφισβητεί τους κυβερνητικούς εκπροσώπους προκειμένου να συλλέξει πληροφορίες και να διαμορφώσει αντιμαχόμενες θέσεις για τις ενδεχόμενες αδυναμίες των πολιτικών της κυβέρνησης²⁷⁰. Κατά τον Chambers (2004), όταν οι κοινοβουλευτικές επιτροπές δεν είναι δημόσιες, οι νομοθέτες έχουν μεγαλύτερη ευελιξία και, ως εκ τούτου, μπορούν, ενδεχομένως, να απελευθερωθούν από τις θέσεις των κομμάτων τους και τις εκλογικές ανησυχίες, με αποτέλεσμα να είναι πιο ανοιχτοί στα επιχειρήματα των υπόλοιπων μελών της επιτροπής²⁷¹.

Ένας αναμφισβήτητος σημαντικός αλλά υποτιμημένος ρόλος των κοινοβουλευτικών επιτροπών στη δημόσια διαβούλευση είναι η αναζήτηση, προσέλκυση και εκπροσώπηση των απόψεων της κοινωνίας των πολιτών²⁷². Στην πράξη, οι επιτροπές, όντως, παρέχουν στους εκλεγμένους αντιπροσώπους κάποιες ευκαιρίες διαλόγου με εμπειρογνώμονες και σχετικές ομάδες που επηρεάζονται άμεσα από το ζήτημα. Η εν λόγω διαδικασία δύναται να είναι ανοιχτή και να επιτρέπει σε οποιοδήποτε άτομο ή ομάδα να παράσχει γραπτές ή προφορικές απόψεις ή να είναι κλειστή και να προσκαλεί στη συζήτηση εμπειρογνώμονες ή εκπροσώπους των σχετικών ομάδων. Οι επιτροπές ωφελούνται δημοκρατικά και επιστημονικά από την ακρόαση των εξωτερικών εμπειρογνομόνων και ομάδων, καθώς προσφέρουν γνώση, στοιχεία και πληροφορίες σχετικά με το υπό εξέταση ζήτημα. Η συμμετοχή τους ενισχύει, επίσης, τη νομιμότητα των συστάσεων της επιτροπής²⁷³. Ωστόσο, αυτές οι επίσημες ευκαιρίες δημόσιας συμμετοχής τείνουν να επισκιάζονται από τις δραστηριότητες των ισχυρών ομάδων συμφερόντων²⁷⁴, ενώ, ακόμα και αν τεθούν συγκεκριμένες προδιαγραφές και διαδικασίες για την πρόσκληση και άλλων ομάδων, η επιλογή των καλεσμένων στις επιτροπές γίνεται, τελικά, από τα μέλη (ή τους συμβούλους τους ή από τη γραμματεία της επιτροπής), που προωθούν, με τη σειρά τους, συγκεκριμένες ομάδες ή άτομα²⁷⁵. Ακόμη και στις πιο συμμετοχικές κοινοβουλευτικές επιτροπές, όπως εκείνες του κοινοβουλίου της Σκωτίας, όπου έχει υπάρξει πραγματική προσπάθεια συμμετοχής του ευρύτερου κοινού, η διαβούλευση τείνει να μονοπωλείται από συγκεκριμένες οργανωμένες ομάδες συμφερόντων²⁷⁶.

Στη Βουλή των Ελλήνων συνιστώνται, στην αρχή κάθε τακτικής συνόδου, με απόφαση του

---

²⁷⁰ Bächtiger, A. (2014), «Debate and Deliberation in Legislatures» στο Hendriks, C., & Kay, A. (2019), ό.π., σ. 6.

²⁷¹ Chambers, S. (2004), «Behind Closed Doors: publicity, secrecy and the quality of deliberation» στο Hendriks, C., & Kay, A. (2019), ό.π., σ. 6.

²⁷² Evans, H. (1993), «Parliamentary Committees and the Public Interest» και Dermody, K. et. al. (2006), «Parliamentary Committees and Neglected Voices in Society» στο Hendriks, C., & Kay, A. (2019), ό.π., σ. 6.

²⁷³ Pedersen, H.H. et. al. (2015), «Who Gives Evidence to Parliamentary Committees? A Comparative Investigation of Parliamentary Committees and their Constituencies» στο Hendriks, C., & Kay, A. (2019), ό.π., σ. 6.

²⁷⁴ Hall, R. L. & Wayman, F. W. (1990), «Buying Time: Moneyed Interests and the Mobilization of Bias in Congressional Committees», Heitshusen, V. (2000), «Interest Group Lobbying and U. S. House Decentralization: Linking Informational Focus to Committee Hearing Appearances», Pedersen, H. H. et. al. (2015), «Who Gives Evidence to Parliamentary Committees? A Comparative Investigation of Parliamentary Committees and their Constituencies» στο Hendriks, C., & Kay, A. (2019), ό.π., σ. 7.

²⁷⁵ Hendriks, C., & Kay, A. (2019), ό.π., σ. 7.

²⁷⁶ Bonney, N. (2003), «The Scottish Parliament and Participatory Democracy», Davidson, S. & Stark, A., (2011), «Institutionalising public deliberation: Insights from Scottish Parliament», Halpin, D., I. et. al. (2012), «Committee Hearings of the Scottish Parliament: Evidence Giving and Policy Learning» στο ίδιο, σ. 8.

Προέδρου της Βουλής, διαρκείς κοινοβουλευτικές επιτροπές από Βουλευτές, που επιλαμβάνονται του νομοθετικού έργου ή του κοινοβουλευτικού ελέγχου ή ειδικών θεμάτων. Οι επιτροπές συγκροτούνται ανάλογα με τη δύναμη των κοινοβουλευτικών ομάδων και των ανεξάρτητων Βουλευτών²⁷⁷. Τη νομοθετική πρωτοβουλία έχει είτε η Κυβέρνηση, με νομοσχέδια, είτε η Βουλή, με προτάσεις νόμων. Οι νόμοι ψηφίζονται είτε από την Ολομέλεια της Βουλής των Ελλήνων είτε από τις αρμόδιες διαρκείς κοινοβουλευτικές επιτροπές²⁷⁸. Κάθε νομοσχέδιο παραπέμπεται στην αρμόδια διαρκή κοινοβουλευτική επιτροπή, όπου επεξεργάζεται και ψηφίζεται. Έπειτα, το νομοσχέδιο εισάγεται στην Ολομέλεια, όπου συζητείται και ψηφίζεται ενιαία, σε μία συνεδρίαση. Εάν, βέβαια, το νομοσχέδιο εμπίπτει στην αρμοδιότητα της Ολομέλειας, τότε η διαρκής κοινοβουλευτική επιτροπή απλώς το επεξεργάζεται και το παραπέμπει για ψήφιση στην πρώτη. Κάθε ειδική μόνιμη επιτροπή έχει τη δυνατότητα να διατυπώνει γνώμη για θέματα ιδιαίτερης σημασίας του οικείου νομοσχεδίου ή προτάσεως, τα οποία ανήκουν στην αρμοδιότητά της, κατά την επεξεργασία νομοσχεδίου ή πρότασης νόμου από την αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή έως και τη δεύτερη ανάγνωση των άρθρων. Τα νομοσχέδια συνοδεύονται, μεταξύ άλλων, υποχρεωτικά, από έκθεση επί της δημόσιας διαβούλευσης που έχει διενεργηθεί πριν την κατάθεσή τους καθώς και από έκθεση αξιολόγησης των συνεπειών της ρύθμισης²⁷⁹. Οι ενεργές διαρκείς επιτροπές της τρέχουσας συνόδου είναι²⁸⁰:

i) Διαρκείς επιτροπές²⁸¹.

- Επιτροπή μορφωτικών υποθέσεων
- Επιτροπή εθνικής άμυνας και εξωτερικών υποθέσεων
- Επιτροπή οικονομικών υποθέσεων
- Επιτροπή κοινωνικών υποθέσεων²⁸²
- Επιτροπή δημόσιας διοίκησης, δημόσιας τάξης και δικαιοσύνης
- Επιτροπή παραγωγής και εμπορίου

ii) Ειδικές διαρκείς επιτροπές

- Επιτροπή του απολογισμού και του γενικού ισολογισμού του Κράτους και ελέγχου της

²⁷⁷ Βουλή των Ελλήνων. Κοινοβουλευτικές Επιτροπές. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-Epitropes/Katigories/> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁷⁸ Παράγραφος 2 του άρθρου 70 του Συντάγματος. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-72/>. Η παράγραφος 1 του άρθρου 72 του Συντάγματος αναφέρει ποια νομοσχέδια, ανάλογα με το περιεχόμενό τους, συζητούνται και ψηφίζονται στην Ολομέλεια (πχ. τα νομοσχέδια που διευθετούν την προστασία ενός ατομικού δικαιώματος). Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-74/> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁷⁹ Βουλή των Ελλήνων. Νομοθετική διαδικασία. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Nomothetiki-Diakikasia>. (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁸⁰ Βουλή των Ελλήνων. Κοινοβουλευτικές Επιτροπές. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-Epitropes/Katigories/> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁸¹ «Σε κάθε διαρκή επιτροπή μπορεί να συσταθούν υποεπιτροπές, κατά υπουργεία.»

²⁸² «Στη διαρκή επιτροπή κοινωνικών υποθέσεων συνιστάται υποεπιτροπή για τη μελέτη και αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών.»

εκτέλεσης του προϋπολογισμού του Κράτους

- Επιτροπή ευρωπαϊκών υποθέσεων
- Επιτροπή εξοπλιστικών προγραμμάτων και συμβάσεων
- Επιτροπή παρακολούθησης του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης

4.3 Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή

Η δημόσια διαβούλευση δεν περιορίζεται στον ανοικτό διάλογο επί των νομοθετικών ρυθμίσεων, αλλά συμπεριλαμβάνει και θεσμοθετημένους φορείς, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με τη διενέργεια κοινωνικών διαβουλεύσεων. Οι εν λόγω φορείς μεσολαβούν ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες τις οποίες εκπροσωπούν και στο κράτος, με σκοπό να επηρεάσουν τη διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών. Στην Ελλάδα κατεξοχήν τέτοιος φορέας είναι η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (Ο.Κ.Ε στο εξής)²⁸³, ένα νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, που ιδρύθηκε, με πρότυπο την Ο.Κ.Ε. της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 1994²⁸⁴. Η ελληνική Ο.Κ.Ε είναι η νεότερη στην ΕΕ, καθώς παρόμοια Συμβούλια είχαν εμφανιστεί, ήδη, από τη δεκαετία του '50, με παλαιότερο το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο της Γαλλίας²⁸⁵.

Η Ο.Κ.Ε. συνταγματοποιείται, το Μάιο του 2001, ως θεσμός του ελληνικού κράτους. Σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 82 του Συντάγματος, σκοπός της Ο.Κ.Ε. είναι η προώθηση και ενθάρρυνση του κοινωνικού διαλόγου και η, μέσω αυτού, διάπλαση ευρέως αποδεκτών θέσεων για τις υποθέσεις που απασχολούν την κοινωνία γενικά ή υποσύνολα αυτής. Με την παροχή γνωμοδοτήσεων και προτάσεων, η Ο.Κ.Ε στοχεύει, επιπλέον, στο μέγιστο δυνατό κοινωνικό όφελος ή έστω στον περιορισμό των ενδεχόμενων παρενεργειών από την άσκηση των αποφάσεων της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας²⁸⁶. Η Ο.Κ.Ε, με εξαίρεση τον κρατικό προϋπολογισμό, παρέχει, υποχρεωτικά, γνωμοδότηση επί τυπικών νόμων που σχετίζονται με τις εργασιακές σχέσεις, την κοινωνική ασφάλιση, τη φορολογική πολιτική, την προστασία του καταναλωτή, την περιφερειακή ανάπτυξη, τις επενδύσεις, τις εξαγωγές και τον ανταγωνισμό. Περαιτέρω, έχει τη δυνατότητα, με δικιά της πρωτοβουλία, να διατυπώνει γνώμη και για άλλα σημαντικά κοινωνικοοικονομικά ζητήματα, ενώ τη γνωμοδότησή της μπορεί να ζητήσει αρμόδιος

²⁸³ Κελεμένης, Ν. (2017). «Διαβούλευση και λήψη αποφάσεων: Η οργάνωση της δημόσιας διαβούλευσης και η συμβολή της στον σχεδιασμό, τη διαμόρφωση και την αξιολόγηση της δημόσιας πολιτικής στην Ελλάδα», Τελική Εργασία, Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, ΚΔ' Εκπαιδευτική Σειρά, σ. 40.

²⁸⁴ Ν. (2232/1994) «Σύσταση Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 140/Α/31-8-1994).

²⁸⁵ Μελέτη συγκριτικής αξιολόγησης δημόσιας διαβούλευσης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, Διαβαλκανικό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, Απρίλιος 2011, σσ. 42-43.

²⁸⁶ Οικονομική & Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος. Ο Θεσμός των Ο.Κ.Ε. Διαθέσιμο στο <http://www.oke.gr/el/o-thesmos-ton-oke> (πρόσβαση 8-11-2019).

Υπουργός²⁸⁷.

Η σύνθεσή της είναι τριμερής, ακολουθώντας το πρότυπο της ευρωπαϊκής ΟΚΕ. Έτσι, αποτελείται από τρεις ομάδες, «μία των εργοδοτών -επιχειρηματιών, μία των εργαζομένων- στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα, και μία των λοιπών κατηγοριών στην οποία εκπροσωπούνται οι αγρότες, οι ελεύθεροι επαγγελματίες, οι καταναλωτές, οι οργανώσεις προστασίας του περιβάλλοντος, ατόμων με αναπηρία και ισότητας των δύο φύλων και η Τοπική Αυτοδιοίκηση»²⁸⁸. Η Ο.Κ.Ε είναι ένας από τους λιγοστούς θεσμούς στην Ελλάδα που διοικείται αποκλειστικά από τους κοινωνικούς φορείς²⁸⁹. Όσον αφορά τη διαδικασία της γνωμοδότησης, αυτή εκκινείται με το αίτημα εκφοράς γνώμης από το οικείο Υπουργείο. Στη συνέχεια, συστήνεται Επιτροπή Εργασίας, η οποία αποτελείται από ισάριθμα (συνήθως δύο) μέλη προερχόμενα από τις εκπροσωπούμενες ομάδες, και ορίζονται ο Πρόεδρος και ο επιστημονικός συντονιστής της επιτροπής. Έπειτα από έναν κύκλο συνεδριάσεων συνάγεται το πόρισμα της επιτροπής, το οποίο διαμορφώνει σε πρόταση γνώμης η Εκτελεστική Επιτροπή του φορέα. Επόμενο στάδιο είναι η υποβολή της στην Ολομέλεια προς συζήτηση και έγκριση²⁹⁰. Με τη συνταγματοποίησή της, ακόμα και όταν δεν είναι ξεκάθαρο αν ένα σχέδιο νόμου εμπίπτει ή όχι σε θέματα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, θα πρέπει να υποβάλλεται στην Ο.Κ.Ε για γνωμοδότηση²⁹¹.

4.4 Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου-ΕΕΔΑ

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ στο εξής) εντάσσεται στους φορείς κοινωνικής διαβούλευσης και τούτο για δύο κυρίως λόγους. Αρχικά, επειδή αποστολή της είναι η ανάπτυξη προτάσεων πολιτικής που αφορούν τη σφαίρα προστασίας και προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο δεύτερος λόγος αφορά την εκπροσώπηση, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων της, ενός μεγάλου φάσματος οργανισμών, τόσο κρατικών όσο και προερχόμενων από την κοινωνία των πολιτών (πολιτικά κόμματα, υπουργεία, Ανεξάρτητες Αρχές, πανεπιστημιακές σχολές νομικών και πολιτικών επιστημών, ΜΚΟ, συνδικάτα, κ.ά)²⁹².

Η ΕΕΔΑ ιδρύθηκε με τον Ν. 2667/1998, ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της

---

²⁸⁷ Κελεμένης, Ν. (2017), ό.π., σ. 40.

²⁸⁸ Οικονομική & Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος. Ο Θεσμός των Ο.Κ.Ε. Διαθέσιμο στο <http://www.oke.gr/el/o-thesmos-ton-oke> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁸⁹ Μελέτη συγκριτικής αξιολόγησης δημόσιας διαβούλευσης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, Διαβαλκανικό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, Απρίλιος 2011, σ. 43.

²⁹⁰ Κελεμένης, Ν. (2017), ό.π., σ. 41.

²⁹¹ Μελέτη συγκριτικής αξιολόγησης δημόσιας διαβούλευσης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, Διαβαλκανικό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, Απρίλιος 2011, σ. 44.

²⁹² Κελεμένης, Ν. (2017), ό.π., σ. 41.

Πολιτείας²⁹³, κατ' εφαρμογή των Αρχών των Παρισίων για το Status των Εθνικών Θεσμών, που υιοθέτησε και η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών²⁹⁴. Σύμφωνα με τον ιδρυτικό της νόμο, βασικό έργο της ΕΕΔΑ αποτελεί²⁹⁵:

- η αδιάλειπτη παρακολούθηση της εξελικτικής πορείας των θεμάτων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η συνεχής ενημέρωση και προαγωγή της σχετικής έρευνας.
- η ανταλλαγή εμπειριών σε διεθνές επίπεδο με τις αντίστοιχες Επιτροπές άλλων Κρατών, με την κοινωνία των πολιτών και με τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς, όπως ο ΟΗΕ, ο ΟΑΣΕ (Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη), το Συμβούλιο της Ευρώπης.
- η ανάπτυξη προτάσεων πολιτικής σε θέματα σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Στο πλαίσιο της συνεχής παρακολούθησης των σχετικών με τα ανθρώπινα δικαιώματα θεμάτων, εξάγει πορίσματα, που σε πολλές περιπτώσεις έχουν τη μορφή εκθέσεων παρακολούθησης και εκτίμησης της εφαρμογής των δημοσίων πολιτικών, γεγονός που εισάγει κατά κάποιο τρόπο τον κοινωνικό διάλογο στο στάδιο της εφαρμογής²⁹⁶. Η ΕΕΔΑ έχει τη δυνατότητα να γνωμοδοτεί, με δικιά της πρωτοβουλία, υπέρ μέτρων που ενισχύουν την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και διατυπώνει, υποχρεωτικά, γνώμη για σχετικές εκθέσεις που υποβάλλει η χώρα σε διεθνείς οργανισμούς²⁹⁷. Η ΕΕΔΑ συνεργάζεται στενά με τη Βουλή και τις αρμόδιες νομοπαρασκευαστικές επιτροπές της, αποστέλλοντάς τους τις γνωμοδοτήσεις ή συστάσεις της αναφορικά με σχέδια νόμου, προτάσεις νόμου ή υπάρχουσα νομοθεσία ή και για την υιοθέτηση νέων νομοθετικών κειμένων. Επιπλέον, συμμετέχει όποτε της δίνεται η ευκαιρία σε συνεδριάσεις διαρκών ή ειδικών μόνιμων κοινοβουλευτικών επιτροπών, ώστε να προωθήσει τις προτάσεις και τις συστάσεις της, με γνώμονα, σαφώς, την προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου²⁹⁸.

Η ΕΕΔΑ «ως bridge builder που γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και του Κράτους»²⁹⁹ διατηρεί συστηματική συνεργασία με το μόνιμο σύμμαχό της, την Κοινωνία των πολιτών. Με βάση τις Αρχές των Παρισίων, στον όρο «κοινωνία των πολιτών» εμπεριέχονται όχι μόνο οι ΜΚΟ που αναπτύσσουν δράση στο χώρο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και εκφραστές τάσεων της πολιτικής και φιλοσοφικής σκέψης, καθώς και επιφανείς εμπειρογνώμονες

²⁹³ Παράγραφος 1, άρθρο 1, Ν. 2667/1998 «Σύσταση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου» (ΦΕΚ Α' 281/18-12-1998).

²⁹⁴ Υιοθετήθηκαν με το Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης 48/134 της 20^{ης} Δεκεμβρίου 1993 «Εθνικοί Θεσμοί για την προώθηση και την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων». Βλ. ΕΕΔΑ. Αρχές των Παρισίων. Διαθέσιμο στο <http://www.nchr.gr/index.php/2013-04-03-10-13-40/arxes-ton-parision> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁹⁵ ΕΕΔΑ (2018). Ετήσια Έκθεση 2017, σ. 24. Διαθέσιμο στο <http://www.nchr.gr/index.php/2013-04-03-11-07-36> (πρόσβαση 8-11-2019).

²⁹⁶ Κελεμένης, Ν. (2017), ό.π., σ. 41.

²⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 42.

²⁹⁸ ΕΕΔΑ (2018). Ετήσια Έκθεση 2017, σ. 46.

²⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 100.

και εκπροσώποι πανεπιστημίων³⁰⁰. Εκτός από το χάσμα μεταξύ της Πολιτείας και της κοινωνίας των πολιτών, η ΕΕΔΑ γεφυρώνει και το βάραθρο μεταξύ των διεθνών δεσμεύσεων της Χώρας για την εφαρμογή των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την ουσιαστική απόλαυσή τους. Εγγύηση της ανεξαρτησίας της ΕΕΔΑ απέναντι στις δημόσιες Αρχές αποτελεί, μεταξύ άλλων, η πλουραλιστική σύνθεσή της, η οποία διασφαλίζει ένα υψηλό επίπεδο εμπειρογνομosύνης, ανταποκρινόμενο στις ανάγκες και τις προκλήσεις του πεδίου. Συγκεκριμένα, στη σύνθεσή της συμμετέχουν 35 φορείς, πράγμα που επιτρέπει και θρέφει έναν πολυμερή διάλογο μεταξύ των ποικίλων φορέων της κοινωνίας των πολιτών και της Πολιτείας³⁰¹.

4.5 Δημοτική και Περιφερειακή Επιτροπή Διαβούλευσης

Στην Ελλάδα, κυρίως μετά τον «Καλλικράτη»³⁰², οι αρμοδιότητες των τοπικών και περιφερειακών αρχών έχουν διευρυνθεί σημαντικά κι αυτό ενισχύει την άποψη ότι η δημόσια διαβούλευση οφείλει να είναι πρωτίστως τοπική υπόθεση³⁰³. Στην αιτιολογική έκθεση του Καλλικράτη καταδεικνύεται ο προσανατολισμός προς μία πιο δημοκρατική και συμμετοχική λειτουργία της αυτοδιοίκησης, μέσω της διαβούλευσης και της βελτίωσης της αντιπροσώπευσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Χώρα ανταποκρίνεται στις συστάσεις της Λευκής Βίβλου για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, οι οποίες σχετίζονται με την εφαρμογή στα κράτη μέλη αρχών και μηχανισμών διαβούλευσης και συνεργασίας. Με τον εν λόγω νόμο επεκτείνεται η συνεργασία των τοπικών και περιφερειακών αρχών με τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, μέσω θεσμών όπως η Δημοτική και Περιφερειακή Επιτροπή Διαβούλευσης. Οι δύο επιτροπές έχουν συσταθεί ως γνωμοδοτικά όργανα των δήμων (άρθρο 76) και των περιφερειών (άρθρο 178) αντίστοιχα, βάσει του Ν. 3852/2010.

Με την αντικατάσταση του άρθρου 76³⁰⁴, στους δήμους με πληθυσμό μεγαλύτερο από 5.000 (αντί για 10.000 όπως ίσχυε) κατοίκους συγκροτείται, με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου,

---

³⁰⁰ Αρχές των Παρισίων, Β.1 (α), (β) και (γ) στο ίδιο, σ. 99.

³⁰¹ Στο ίδιο, σ. 25.

³⁰² Ν. 3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα «Καλλικράτης»» (ΦΕΚ 87 Α/7-6-2010).

³⁰³ Αρβανίτης Α. (2011). «Οι συμμετοχικοί θεσμοί του προγράμματος Καλλικράτης. Ο ρόλος και η σημασία της δημόσιας διαβούλευσης στην τοπική αυτοδιοίκηση» στο Παγώνης, Ν. Χ. (2016). «Η Εθνική Πολιτική για την προώθηση της Διαβούλευσης στον Δημόσιο Τομέα, στα ΑΕΙ και στα Κόμματα», Τελική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, σ. 25.

³⁰⁴ Αντικατάσταση του άρθρου 76 του Ν. 3852/2010 με το άρθρο 78 με τίτλο «Δημοτική Επιτροπή Διαβούλευσης» του Ν. 4555/2018 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης - Εμβάθυνση της Δημοκρατίας - Ενίσχυση της Συμμετοχής - Βελτίωση της οικονομικής και αναπτυξιακής λειτουργίας των Ο.Τ.Α. [Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι»] - Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των ΦΟΔΣΑ - Ρυθμίσεις για την αποτελεσματικότερη, ταχύτερη και ενιαία άσκηση των αρμοδιοτήτων σχετικά με την απονομή ιθαγένειας και την πολιτογράφηση - Λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 133/19.07.2018).

δημοτική επιτροπή διαβούλευσης ως συμβουλευτικό όργανο, με θητεία αντίστοιχη εκείνης των δημοτικών αρχών. Δημοτική επιτροπή διαβούλευσης μπορεί να συγκροτηθεί, βέβαια, και σε μικρότερους δήμους, με απόφαση του οικείου δημοτικού συμβουλίου. Τη δημοτική επιτροπή διαβούλευσης αποτελούν εκπρόσωποι των φορέων της τοπικής κοινωνίας, όπως εκείνοι «των τοπικών εμπορικών και επαγγελματικών συλλόγων και οργανώσεων, των επιστημονικών συλλόγων και φορέων, των τοπικών οργανώσεων εργαζομένων και εργοδοτών, των εργαζομένων στο δήμο και τα νομικά του πρόσωπα, των ενώσεων και συλλόγων γονέων, των αθλητικών και πολιτιστικών συλλόγων και φορέων, των εθελοντικών οργανώσεων και κινήσεων πολιτών, άλλων οργανώσεων και φορέων της κοινωνίας των πολιτών, των τοπικών συμβουλίων νέων και δημότες».

Η δημοτική επιτροπή διαβούλευσης γνωμοδοτεί στο δημοτικό συμβούλιο για ζητήματα σχετικά με τα αναπτυξιακά προγράμματα και τα προγράμματα δράσης του δήμου, το επιχειρησιακό και το τεχνικό πρόγραμμα του δήμου, καθώς και για υποθέσεις γενικότερου τοπικού ενδιαφέροντος, που παραπέμπονται σε αυτή από τον δήμαρχο ή το δημοτικό συμβούλιο. Παρέχει απλή γνώμη επί του προσχεδίου του προϋπολογισμού και έχει τη δυνατότητα να προτείνει στο δημοτικό συμβούλιο τη διεξαγωγή δημοτικού δημοψηφίσματος. Επιπλέον, διερευνά τα τοπικά προβλήματα και τις αναπτυξιακές δυνατότητες του δήμου και γνωμοδοτεί για την επίλυση των προβλημάτων και την αξιοποίηση των δυνατοτήτων αυτών. Τέλος, δύναται «να διατυπώνει παρατηρήσεις επί του περιεχομένου των κανονιστικού χαρακτήρα αποφάσεων οι οποίες εκδίδονται σύμφωνα με το άρθρο 79 του Κ.Δ.Κ.». Ταυτόχρονα με τη διατύπωση γνώμης από τη δημοτική επιτροπή διαβούλευσης, μπορεί να διενεργείται, μέσω διαδικτύου, ηλεκτρονική διαβούλευση με τους πολίτες. Οι προτάσεις που προκύπτουν από την ηλεκτρονική διαβούλευση συγκεντρώνονται από τις αρμόδιες υπηρεσίες του δήμου και παρουσιάζονται από τον πρόεδρο της δημοτικής επιτροπής διαβούλευσης κατά τη δημόσια συνεδρίασή της. Έτσι, αρκετοί δήμοι έχουν αναπτύξει πλατφόρμα ηλεκτρονικής διαβούλευσης, αξιοποιώντας τη σχετική δυνατότητα που τους παρέχει το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο.

Σε κάθε περιφέρεια συγκροτείται, με απόφαση του οικείου περιφερειάρχη, περιφερειακή επιτροπή διαβούλευσης ως συμβουλευτικό όργανο. Η επιτροπή έχει ίδια θητεία με εκείνη των περιφερειακών αρχών και αποτελείται από τους δημάρχους της περιφέρειας, και από «εκπροσώπους των οργανώσεων εργοδοτών και εργαζομένων, των επιμελητηρίων και των επιστημονικών οργανώσεων, συλλόγων και φορέων, των συνεταιριστικών οργανώσεων, της αποκεντρωμένης διοίκησης στην οποία υπάγεται η περιφέρεια, των κρατικών υπηρεσιών που έχουν την έδρα τους στην περιφέρεια, οργανώσεων και φορέων της κοινωνίας των πολιτών στην περιφέρεια και πολίτες». Οι αρμοδιότητες της περιφερειακής επιτροπής διαβούλευσης είναι παρόμοιες με εκείνες της δημοτικής επιτροπής διαβούλευσης, σε περιφερειακό, σαφώς, επίπεδο.

4.6 Ανεξάρτητες Αρχές

Οι Ανεξάρτητες Αρχές είναι διοικητικά όργανα του Κράτους. Ως όργανα της εκτελεστικής λειτουργίας είναι αρμόδιες για την έκδοση εκτελεστών διοικητικών πράξεων. Οι Ανεξάρτητες Αρχές είναι κατ'αρχήν συλλογικά διοικητικά όργανα, ενώ μονοπρόσωπο διοικητικό όργανο είναι κατά κανόνα ο Συνήγορος του Πολίτη³⁰⁵. Ο θεσμός των Ανεξάρτητων Αρχών κατοχυρώθηκε συνταγματικά με το άρθρο 101Α του Συντάγματος³⁰⁶, το οποίο περιλαμβάνει κάποιες γενικές ρυθμίσεις για το σύνολο των Αρχών που προβλέπονται από αυτό.

Ο εκτελεστικός του Συντάγματος Ν. (3051/2002) ρυθμίζει διεξοδικά τις προβλεπόμενες από το Σύνταγμα Ανεξάρτητες Αρχές, δηλαδή τον Συνήγορο του Πολίτη (ΣτΠ), το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ), το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ), την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα και την Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ). Πέρα από τις συνταγματικώς προβλεπόμενες Ανεξάρτητες Αρχές, υπάρχουν και άλλες με σημαντικές αρμοδιότητες σε μεγάλου φάσματος πεδία της διοικητικής δραστηριότητας καθώς και σε ειδικότερους τομείς. Αναφέρονται ενδεικτικώς οι εξής: Επιτροπή Ανταγωνισμού (άρθρο 12 του Ν. 3959/2011), Συνήγορος του Καταναλωτή (άρθρο 1 του Ν. 3297/2004), Ελληνική Στατιστική Αρχή (άρθρο 10 του Ν. 3832/2010), Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (άρθρο 1 του Ν. 4389/2016), Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (συστήνεται με το άρθρο 4 του Ν. 2773/1999 και ενισχύεται με το Ν. 4001/2011), Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων (άρθρο 1 του Ν. 4013/2011), Εθνική Αρχή Διαφάνειας (συστήνεται με το άρθρο 82 του Ν. 4622/2019, χωρίς νομική προσωπικότητα). Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι δεν είναι εύκολο να γνωρίζει κανείς, με βεβαιότητα, πόσες Ανεξάρτητες Αρχές υπάρχουν στην Ελλάδα αυτή τη στιγμή³⁰⁷.

Τα μέλη και οι πράξεις των Αρχών αυτών δεν υπόκεινται σε κανένα διοικητικό έλεγχο, καθώς δεν υπάγονται στην ιεραρχική εξουσία της Κυβέρνησης. Σε αυτό συνίσταται και η ανεξαρτησία τους. Όπως και η Κυβέρνηση, οι Ανεξάρτητες Αρχές υπάγονται μονάχα στον δικαστικό και τον κοινοβουλευτικό έλεγχο. Η κατοχύρωση της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των μελών τους αποτελεί το βασικό εννοιολογικό στοιχείο τους, που τις διακρίνει από τις άλλες διοικητικές αρχές³⁰⁸. Βέβαια, δεν έχουν όλες οι Αρχές τα ίδια λειτουργικά και θεσμικά χαρακτηριστικά, καθώς η νομοθέτησή τους δεν πραγματοποιείται υπό το πρίσμα κάποιου

³⁰⁵ Μπέσιλα-Μακρίδη, Ε. (2010). Έλεγχος Διοίκησης, Το δικαίωμα της αναφοράς στις αρχές- Οι ανεξάρτητες Αρχές (Ν. 3051/2002)- Ο Συνήγορος του Πολίτη, τόμ. Α', Β' έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλας, σσ. 172-173.

³⁰⁶ Ράϊκου, Α. Γ. (2002), Συνταγματικό Δίκαιο, τόμ. Α' στο ίδιο, σ. 170.

³⁰⁷ Γιαννάκος, Ι. (2018). «Ρυθμιστική πολιτική και κρατικοί μετασχηματισμοί: Οι Ανεξάρτητες Αρχές στο ελληνικό πολιτικό σύστημα», Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, σ. 181.

³⁰⁸ Μπέσιλα-Μακρίδη, Ε. (2010), ό.π., σ. 173.

γενικού νομικού πλαισίου με συγκεκριμένους κανόνες, αλλά λειτουργεί σύμφωνα με τον εκάστοτε πολιτικό στόχο³⁰⁹.

Πάντως, η ενσωμάτωση των Ανεξάρτητων Αρχών στο ελληνικό πολιτειακό σύστημα έχει εγείρει πολλές ενστάσεις και αμφιβολίες³¹⁰ και εκλήφθηκε ως εκδήλωση της κρίσης του πολιτικού συστήματος, δεδομένου ότι οι εν λόγω Αρχές αποτελούν εκχώρηση αρμοδιοτήτων λόγω αναξιοπιστίας ή ανεπάρκειας και αδυναμίας εκπλήρωσης αρμοδιοτήτων³¹¹. Ιδιαίτερα για την ανεξαρτησία και τον τεχνοκρατικό χαρακτήρα των μελών των Ανεξάρτητων Αρχών, έχει λεχθεί ότι δεν αποτελούν από μόνα τους εγγυήσεις διαφάνειας, νομιμότητας και αποτελεσματικότητας³¹², καθώς μεταξύ άλλων, δεν εκλέγονται και δεν ελέγχονται. Για να μη λειτουργούν, επομένως, αυθαίρετα, και για να αποτελέσουν πραγματικό θεσμικό αντιζύγι στην πολιτική εξουσία που διαθέτει τη δημοκρατική νομιμοποίηση των εκλογών, πρέπει να προσανατολίζονται προς άλλες μορφές δημοκρατικής νομιμοποίησης. Γι' αυτόν τον λόγο, οι Ανεξάρτητες Αρχές τείνουν στη διοργάνωση διαδικασιών δημόσιας διαβούλευσης με τους πολίτες, την κοινωνία των πολιτών ή με τους οικονομικούς παράγοντες όταν πρόκειται για αγορές. Η διαβούλευση, στην προκειμένη περίπτωση, συμβάλλει στον περιορισμό του παράγοντα της αυθαιρεσίας και στην έκφραση πιο ευρέως αποδοκτών δεσμεύσεων, κατά τη λήψη των αποφάσεων. Υπό αυτό το πρίσμα, ενώ κρίνονται ως κάπως «ελαττωματικοί» θεσμοί όσον αφορά την κλασική αντίληψη περί δημοκρατικής νομιμοποίησης, οι Ανεξάρτητες Αρχές προσιδιάζουν σε ένα πιο συμμετοχικό μοντέλο δημοκρατίας. Σε ένα τέτοιο δημοκρατικό σύστημα, οι πολίτες και η κοινωνία των πολιτών διαδραματίζουν έναν πιο ουσιαστικό ρόλο στη διαμόρφωση των επιμέρους πολιτικών³¹³.

4.7 Συνδικαλιστικές οργανώσεις

Συνδικαλιστική οργάνωση ή συνδικάτο ή αλλιώς επαγγελματική οργάνωση ονομάζεται η σωματειακή οργάνωση, η οποία συγκροτείται με ελεύθερη βούληση από μισθωτούς ή από επιχειρηματίες ή από δημόσιους υπαλλήλους ή από σωματεία των προσώπων αυτών και επιζητεί την προαγωγή και την υπεράσπιση των κοινών συμφερόντων των μελών της³¹⁴. Η συνδικαλιστική

³⁰⁹ Με εξαίρεση τις Ανεξάρτητες Αρχές, που προβλέπονται συνταγματικώς και έχουν ένα πλαίσιο λειτουργίας και ελέγχου από τη Βουλή (Αρ. 101Α Συντάγματος, Κανονισμός Βουλής και Ν.3051/02). Βλ. Γιαννάκος, Ι. (2018), ό.π., σ. 181.

³¹⁰ Στο ίδιο, σ. 194.

³¹¹ Στο ίδιο, σ. 193.

³¹² Στο ίδιο, σ. 207.

³¹³ Ζαρταμόπουλος, Ν. και Ανδρουλιδάκης, Γ. (2008). «Βασικοί Θεσμοί της Ελληνικής Πολιτείας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΙΔΕΚΕ), σ. 107. Διαθέσιμο στο <https://www.openbook.gr/vasikoi-thesmoi-tis-ellinikis-politeias-kai-tis-eyrwpaikis-enwsis/> (πρόσβαση 8-11-2019).

³¹⁴ Γκούτος, Χ. (2006). Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλα, σ. 29.

ελευθερία κατοχυρώνεται από το ελληνικό Σύνταγμα κυρίως με την παράγραφο 1 του άρθρου 23 «Το Κράτος λαμβάνει τα προσήκοντα μέτρα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ανεμπόδιστη άσκηση των συναφών μ' αυτή δικαιωμάτων εναντίον κάθε προσβολής τους, μέσα στα όρια του νόμου.» Στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου κατοχυρώνεται και το δικαίωμα της απεργίας.

Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, ανάλογα με την κύρια επαγγελματική κατηγορία στην οποία ανήκουν τα άμεσα ή έμμεσα μέλη τους, διακρίνονται στις εξής τρεις βασικές κατηγορίες: i) συνδικάτα των μισθωτών ή αλλιώς εργατικά, ii) συνδικάτα των δημοσίων υπαλλήλων και iii) συνδικάτα των επιχειρηματιών, τα οποία ονομάζονται και εργοδοτικά καθώς, συνήθως, οι επιχειρηματίες είναι και εργοδότες. Η ελληνική νομοθεσία δεν αναγνωρίζει μεικτές οργανώσεις με πρόσωπα που εντάσσονται σε περισσότερες της μίας κατηγορίας. Τα συνδικάτα κάθε βασικής κατηγορίας διακρίνονται ανάλογα την ιεραρχική σχέση μεταξύ τους στις εξής κατηγορίες: α) πρωτοβάθμια, στα οποία συμμετέχουν φυσικά πρόσωπα, εκτός αν πρόκειται για εργοδοτικά συνδικάτα, οπότε έχουν δυνατότητα συμμετοχής και νομικά πρόσωπα, β) δευτεροβάθμια ή ενώσεις πρωτοβάθμιων σωματείων και γ) τριτοβάθμια ή αλλιώς ενώσεις ενώσεων σωματείων. Στα δευτεροβάθμια και τα τριτοβάθμια συνδικάτα μετέχουν ως άμεσα μέλη σωματεία πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια αντίστοιχα, ενώ ως έμμεσα μέλη μετέχουν τα μέλη του πρωτοβάθμιου σωματείου. Γι' αυτόν το λόγο, τα εν λόγω σωματεία χαρακτηρίζονται ως υπερκείμενα σε σχέση με τα πρωτοβάθμια που υπόκεινται σ' αυτά, και μπορούν να γίνουν μέλη ομόλογων ευρωπαϊκών ή διεθνών συνδικάτων³¹⁵.

Ορισμένα υπερκείμενα εργατικά σωματεία λειτουργούν ως κοινωνικοοικονομικοί εκπρόσωποι των κοινών συμφερόντων των μελών τους και της εργατικής τάξης εν γένει. Τα υπερκείμενα αυτά σωματεία συμμετέχουν, μέσω εκπροσώπων τους, σε συλλογικά όργανα της δημόσιας διοίκησης ή στη διοίκηση δημοσίων οργανισμών, όπως είναι, για παράδειγμα, η επιτροπή προστασίας των συνδικαλιστικών στελεχών, οι οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης μισθωτών, ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ), το Ανώτατο Συμβούλιο Εργασίας, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, κ.λπ.³¹⁶. Σύμφωνα με το Ν. 1767/1988, εάν σε μία επιχείρηση δεν υπάρχει συνδικαλιστική οργάνωση, στις περιπτώσεις των ομαδικών απολύσεων, τον ρόλο αντιπροσώπευσης αναλαμβάνουν τα συμβούλια εργαζομένων, τα οποία διαβουλεύονται με τον εργοδότη, σύμφωνα με όσα προβλέπει η εκάστοτε ισχύουσα νομοθεσία για τον έλεγχο των ομαδικών απολύσεων. Τα συμβούλια εργαζομένων διαβουλεύονται με τους εργοδότες και στις περιπτώσεις στις οποίες προβλέπονται, από γενικούς ή ειδικούς νόμους, διαδικασίες διαβούλευσης

³¹⁵ Γκούτος, Χ. (2006), ό.π., σ. 31.

³¹⁶ Στο ίδιο, σ. 55.

με τους εργαζομένους³¹⁷.

Το συνδικαλιστικό κίνημα μάχεται για την αντιμετώπιση της πολιτικής αποστασιοποίησης και της μειωμένης συμμετοχής των πολιτών στα συνδικαλιστικά γεγονότα, καθώς και για τη σύνδεση της ανταγωνιστικότητας της διεθνούς οικονομίας με την κοινωνική δικαιοσύνη³¹⁸. Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις αντιμετωπίζουν μία σειρά από προβλήματα, λόγω τόσο της διεθνοποίησης των επιχειρήσεων και της παραγωγής³¹⁹, όσο και της παραγκώνισης της συμμετοχής των συνδικάτων στο σχεδιασμό πολιτικών³²⁰, η οποία ενισχύεται και από την αντισυνδικαλιστική στάση που υποδαυλίζουν όλες οι κυβερνήσεις από το 2009 μέχρι και σήμερα³²¹. Επίσης, τα συνδικάτα δεν περιορίζονται πλέον μονάχα στις διαπραγματεύσεις των όρων της μισθωτής εργασίας, αλλά καταπιάνονται και με άλλα προβλήματα όπως είναι, για παράδειγμα, ο ρατσισμός και οι διακρίσεις. Έχει λεχθεί, βέβαια, ότι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις στοχεύουν κατά κύριο λόγο σε επισφαλή³²² μέλη συγκεκριμένου τύπου (κυρίως μεγάλους σε ηλικία άντρες)³²³ και δεν προσελκύουν νέους εργαζόμενους³²⁴. Για την υπέρβαση των προκλήσεων και των δυσκολιών, συνιστάται, μεταξύ άλλων, η ενίσχυση της συνδικαλιστικής εκπαίδευσης, έτσι ώστε τα στελέχη των συνδικαλιστικών οργανώσεων να δρουν αποτελεσματικά σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Αναγκαία κρίνεται, επίσης, η ανεξαρτητοποίηση της συνδικαλιστικής δράσης από εκείνη της κομματικής, ώστε να αποφευχθεί η ιδιοποίηση του συνδικαλιστικού μόχθου από κόμματα ή, ακόμα, η εκμετάλλευση του συνδικαλισμού για την κομματική και πολιτική άνοδο³²⁵.

---

³¹⁷ Άρθρο 14, Ν. 1767/1988 «Συμβούλια εργαζομένων και άλλες εργατικές διατάξεις-Κύρωση της 135 διεθνούς σύμβασης εργασίας» (ΦΕΚ 63/Α/6-4-88).

³¹⁸ Παπακωνσταντίνου, Κ. & Κατσίρας, Λ., *Πολιτική και Δίκαιο, Β' Γενικού Λυκείου*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, σ. 88.

³¹⁹ Στο ίδιο.

³²⁰ Μπιθυμήτρης, Γ. & Κωτσονόπουλος, Λ. (2018). «Μετασχηματισμοί του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος από τη μεταπολίτευση μέχρι την κρίση: συνέχειες και ρήξεις». *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 44(1), 99-12, σ. 117.

³²¹ Στο ίδιο, σ. 116.

³²² Heery, E. & B. Abbott (2000), «*Trade Unions and the Insecure Workforce*», in Heery, E. & Salmon, J. (eds), *The Insecure Workforce*, Standing, G. (2011), *The Precariat: The New Dangerous Class* στο Harvey, G., Hodder, A., & Brammer, S. (2017). «*Trade union participation in CSR deliberation: an evaluation*». *Industrial Relations Journal*, 48(1), 42–55, p. 49.

³²³ Simms et al., (2013), *Union Voices: Tactics and Tensions in UK Organizing* στο Harvey, G., Hodder, A., & Brammer, S. (2017), ό.π., σ. 49.

³²⁴ Hodder, A. (2014), «*Organising Young Workers in the Public and Commercial Services Union*» στο Harvey, G., Hodder, A., & Brammer, S. (2017), ό.π., σ. 49.

³²⁵ Παπακωνσταντίνου, Κ. & Κατσίρας, Λ., ό.π., σσ. 88-89.

4.8. Επιμελητήρια

Τα επιμελητήρια είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου που λειτουργούν ως αυτοτελείς, υποχρεωτικές ενώσεις φυσικών και νομικών προσώπων, οι οποίες ασκούν εμπορική δραστηριότητα επί ορισμένης χωρικής ενότητας. Τα επιμελητήρια της Χώρας εκπροσωπούνται στο εσωτερικό και στο εξωτερικό από την Κεντρική Ένωση Επιμελητηρίων (Κ.Ε.Ε.), ένα νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, που συστάθηκε με το άρθρο 5 του Ν. 2081/1992 (Α' 154), εδρεύει στην Αθήνα και έχει ως μέλη της τα Επιμελητήρια της Χώρας³²⁶. Στην ΚΕΕ συμμετέχουν ισότιμα και τα 59 Επιμελητήρια της Χώρας. Τα επιμελητήρια αυτά είναι εμπορικά, βιομηχανικά, βιοτεχνικά και επαγγελματικά. Η ΚΕΕ αποτελεί τον μόνο φορέα στη Χώρα, που εκπροσωπεί και εκφράζει τις παραγωγικές τάξεις (εμπορικές, επαγγελματικές, βιοτεχνικές κ.λπ.) και τον επιχειρηματικό κόσμο στο σύνολό τους και δύναται, μέσω της προώθησης των αιτημάτων της επιχειρηματικής τάξης, να εμπλέκεται στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που αφορούν στα επιχειρηματικά θέματα και προβλήματα και να συμμετέχει ουσιωδώς στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής³²⁷.

Τα επιμελητήρια αποσκοπούν, στα πλαίσια της χωρικής ενότητας των αρμοδιοτήτων τους, στην υπεράσπιση και ανάπτυξη του «εμπορίου, της βιομηχανίας, της βιοτεχνίας, των επαγγελμάτων, του τομέα παροχής υπηρεσιών, των εξαγωγών και κάθε κλάδου της οικονομίας», σύμφωνα με την κατευθυντήρια γραμμή συμφερόντων και στόχων που θέτει η εθνική οικονομία για την ανάπτυξη και τη βελτίωση αυτής. Έτσι, παρέχουν προς την Πολιτεία, τα μέλη τους και κάθε ενδιαφερόμενο τεκμηριωμένες εισηγήσεις και πληροφορίες για κάθε οικονομικό θέμα, με γνώμονα την ανταπόκριση στο γενικότερο συμφέρον της εθνικής οικονομίας. Επιπλέον, παρέχουν υπηρεσίες υποστήριξης της δραστηριότητας των μελών τους, και ασκούν κατ' εξουσιοδότηση αρμοδιότητες δημοσίου δικαίου σχετικές με ζητήματα σύστασης, αδειοδότησης και λειτουργίας των επιχειρήσεων³²⁸.

Τα επιμελητήρια, με τον θεσμικό ρόλο που κατέχουν και μέσω διαβουλευτικών διαδικασιών, έχουν τη δυνατότητα να παρεμβαίνουν στις αποφάσεις των πολιτειακών οργάνων. Για να αποβεί αποτελεσματική, όμως, η κάθε παρέμβαση, χρειάζεται οι προτάσεις τους να είναι

---

³²⁶ Άρθρο 61, Ν. (4497/2017). «Άσκηση υπαίθριων εμπορικών δραστηριοτήτων, εκσυγχρονισμός της επιμελητηριακής νομοθεσίας και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 171/13.11.2017).

³²⁷ ΚΕΕ. Δίκτυο Επιμελητηρίων και αποτελεσματική οργάνωση. Διαθέσιμο στο <https://www.uhc.gr/el/%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%BF-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%83%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BF%CF%81%CE%B3%CE%AC%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7> (πρόσβαση 8-11-2019).

³²⁸ Άρθρο 62, Ν. (4497/2017). «Άσκηση υπαίθριων εμπορικών δραστηριοτήτων, εκσυγχρονισμός της επιμελητηριακής νομοθεσίας και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 171/13.11.2017).

εμπεριστατωμένες, σύμφωνες με τον νόμο και να ανταποκρίνονται στις υποχρεώσεις και δεσμεύσεις της Χώρας σε ευρωπαϊκό και σε διεθνές επίπεδο. Όταν πρόκειται για αποφάσεις που αφορούν τη Χώρα στο σύνολό της, η δράση της ΚΕΕ έχει μεγαλύτερη επιρροή σε σχέση με τα τοπικά επιμελητήρια. Επομένως, είναι φρόνιμο να υπάρχει ένας μηχανισμός ταχείας συλλογής των απόψεων κάθε τοπικού επιμελητηρίου και η ΚΕΕ να συγκεράζει τις προτάσεις και να παρεμβαίνει στα ζητήματα εθνικού βεληνεκού. Για τις αποφάσεις σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, μηχανισμό διαμόρφωσης τεκμηριωμένων προτάσεων θα πρέπει να διαθέτουν και τα επιμέρους επιμελητήρια³²⁹.

4.9 Ομάδες πίεσης/συμφερόντων

Η συσχέτιση των όρων «ομάδα πίεσης» (pressure group) και «ομάδα συμφερόντων» (interest group) έχει αποτελέσει πεδίο επιστημονικής συζήτησης και αντιπαράθεσης. Όπως αναφέρει ο Μαυρογορδάτος, στην πραγματικότητα οι δύο όροι χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι. Προσθέτει, βέβαια, ότι η έννοια της ομάδας συμφερόντων δείχνει να είναι ευρύτερη από εκείνη της ομάδας πίεσης, καθώς δεν ασκούν όλες οι ομάδες συμφερόντων απαραίτητα πίεση προς την κυβέρνηση. Σύμφωνα με τον Truman, ο όρος «ομάδα συμφερόντων» είναι πιο εύστοχος, ενώ ο Μαυρογορδάτος προκρίνει, με βάση τα ελληνικά δεδομένα, τον όρο «ομάδα πίεσης», αφού ο όρος «ομάδα συμφερόντων» έχει επιφορτιστεί με αρνητική χροιά³³⁰.

Πρόκειται, λοιπόν, για ομάδες που έχουν σχηματιστεί και λειτουργούν κατά κανόνα μόνιμα, δρώντας ομόφωνα για την προώθηση συγκεκριμένων συμφερόντων μέσω της άσκησης πίεσης στην εξουσία και όχι την κατάκτησή της, κάτι που επιδιώκουν τα πολιτικά κόμματα. Υπό αυτό το πρίσμα, στην έννοια των ομάδων συμφερόντων μπορεί να ενταχθεί πληθώρα περιπτώσεων, όπως οι κάθε τύπου επαγγελματικές οργανώσεις (εργατικά συνδικάτα, εμπορικά και τεχνητά επιμελητήρια, αγροτικές ενώσεις, ιατρικοί και δικηγορικοί σύλλογοι κ.λπ.), καθώς και άλλες διάφορες οργανώσεις, όπως είναι οι ενώσεις καταναλωτών, οι εταιρείες προστασίας ζώων, οι λέσχες οδηγών αυτοκινήτου κ.λπ.³³¹.

Ο Meynaud, στο έργο του *Les groupes de pression*, αναφέρει ότι οι ομάδες πίεσης συνεισφέρουν δραστικά στην ενότητα του πολιτικού συστήματος, παρέχοντας, μεταξύ άλλων,

---

³²⁹ Γρομτσάρη, Δ. (2013). «Ο Θεσμός του Επιμελητηρίου. Η περίπτωση του Νομού Αιτωλοακαρνανίας». Τελική Εργασία, ΤΕΙ Πειραιά/ Παράρτημα Σπετσών, σ. 42.

³³⁰ Μαυρογορδάτος, Γ. (2001), Ομάδες πίεσης και δημοκρατία στο Κουντούρη, Φ. (2015). Οι συλλογικοί εισηγητές των δημόσιων προβλημάτων. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Κουντούρη, Φ. (2015). *Τα δημόσια προβλήματα στην πολιτική ατζέντα*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 6., σ. 148. Διαθέσιμο στο <http://hdl.handle.net/11419/4433> (πρόσβαση 8-11-2019).

³³¹ Καρβούνης, Α. (2006). Σύγχρονες μορφές διακυβέρνησης. Πολιτικά και επικοινωνιακά συστήματα στην εποχή των δικτύων. Εκδόσεις Έλλην, σσ. 183-184.

έγκυρες πληροφορίες για τις πιο ειδικές κοινωνικές απαιτήσεις. Έτσι, χάρη στην αποφυγή λανθασμένων χειρισμών, λόγω κατάλληλης ενημέρωσης, αναβαθμίζεται η απαντητική ικανότητα του πολιτικού συστήματος. Οι εκπρόσωποι των ομάδων πίεσης αναδεικνύουν τις αξιώσεις της βάσης που εκπροσωπούν οργανώνοντας την έκφρασή τους με τέτοιο τρόπο ώστε να αποκτήσουν μια πιο διαπραγματεύσιμη μορφή, όταν προβάλλονται προς την πολιτική εξουσία³³². Οι διάφορες δίοδοι πρόσβασης (πολιτικά κόμματα, κοινοβούλιο, όργανα πληροφόρησης, διοικήσεις, υπερεθνικοί οργανισμοί), που υπάρχουν στα σύγχρονα δημοκρατικά συστήματα, δίνουν τη δυνατότητα στις ομάδες συμφερόντων να προσεγγίσουν τις πολιτικές ελίτ που λαμβάνουν αποφάσεις που τις απασχολούν³³³. Για να προωθήσουν, επομένως, τα συμφέροντά τους, μέσω της ενίσχυσης της δημοσιότητας των δράσεών τους και της επιρροής της κοινής γνώμης, οι εν λόγω ομάδες διατηρούν είτε άμεσες επαφές με τα κέντρα αποφάσεων (κοινοβούλια, γραφειοκρατία) και με κόμματα (ακόμη και με πιο χαλαρούς δεσμούς) είτε έχουν έμμεση επιρροή στα κέντρα διαμόρφωσης και λήψης αποφάσεων μέσω των ΜΜΕ. Από τις τρεις θεμελιώδεις εξουσίες, η νομοθετική εξουσία είναι η πιο ευπρόσιτη, καθώς η εκλογιμότητα των νομοθετικών αντιπροσωπευτικών σωμάτων εξαρτάται από τις επαφές με τις διάφορες κοινωνικές και επαγγελματικές κατηγορίες³³⁴.

Κεφάλαιο 5. Παρουσίαση του OpenGov.gr

Η ελληνική πρωτοβουλία OpenGov.gr είναι διαθέσιμη στους χρήστες από το 2009, σε μια προσπάθεια να αποκαταστήσει, κατά την δύσκολη εποχή που διένυε η Χώρα, τις σχέσεις μεταξύ των πολιτών και εκείνων που χαράσσουν τις επιμέρους πολιτικές, και να εξυπηρετήσει τις αρχές της διαφάνειας, της διαβούλευσης, της συνεργασίας και της λογοδοσίας³³⁵. Μεγάλη πρόκληση συνιστούσε η αντιμετώπιση των προβλημάτων που αποτελούν, εδώ και δεκαετίες, πρόσκομμα στην ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας, όπως είναι η εξασθένηση της συμμετοχής των πολιτών στον δημόσιο τομέα, η απάθεια και η δυσαρέσκεια του κοινού καθώς και η διαφθορά στον δημόσιο τομέα³³⁶.

Στην πράξη, κάθε Υπουργείο διαθέτει μία on line πλατφόρμα διαβούλευσης με τα εξής χαρακτηριστικά: i) απλό και φιλικό προς τον χρήστη περιβάλλον που μοιάζει με ιστολόγιο (blog),

³³² Στο ίδιο, σ. 190.

³³³ Αλεξανδρόπουλος, Γ. (2013). «Κράτος και επιλογή στελεχών της εκπαίδευσης. Ο λόγος της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδας (1964-2004)», Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, σ. 20.

³³⁴ Κουντούρη, Φ. (2015), ό.π., σ. 149.

³³⁵ Rigou, M. (2010). Open governance: the implementation of Opengov.gr στο Karamagioli E., Staiou ER., Gouscos D. (2014) Can Open-Government Models Contribute to More Collaborative Ways of Governance?. In: Gascó-Hernández M. (eds) Open Government. Public Administration and Information Technology, vol 4. Springer, New York, NY, σ. 41.

³³⁶ Στο ίδιο.

ii) ανάλογα με τον τύπο της διαβούλευσης ο σχολιασμός γίνεται είτε κατά άρθρο είτε κατά παράγραφο είτε κατά ερώτημα iii) παρέχεται στους συμμετέχοντες η δυνατότητα δυνητικής επιλογής της ενημέρωσής τους με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο για την έγκριση των σχολίων που έχουν πραγματοποιήσει, iv) η εγγραφή για την υποβολή των σχολίων δεν είναι απαραίτητη, έτσι ώστε να ενθαρρύνεται η ευρεία συμμετοχή, v) όσον αφορά τα κατατεθειμένα σχόλια των πολιτών, πρώτα εμφανίζονται τα πιο πρόσφατα, vi) υπάρχει η δυνατότητα της θετικής ή αρνητικής αξιολόγησης των απόψεων των άλλων συμμετεχόντων, με πάρα πολύ απλό τρόπο (με ένα κλικ), αλλά όχι η δυνατότητα απάντησης στα σχόλιά τους και vii) αναφέρεται τόσο ο σκοπός όσο και η διάρκεια της διαβούλευσης, και υπάρχουν και ορισμένα εργαλεία άμεσης διάδοσης της διαβούλευσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης³³⁷.

Από την έναρξη της λειτουργίας του Opengov.gr, πραγματοποιήθηκαν αρκετές ηλεκτρονικές διαβουλεύσεις.³³⁸ Εκτός από τη διενέργεια των δημόσιων διαβουλεύσεων, στις δράσεις της ανοικτής διακυβέρνησης περιλαμβάνονται και οι προσκλήσεις εκδήλωσης ενδιαφέροντος για τη στελέχωση φορέων σε διάφορους τομείς της Κυβέρνησης, οι οποίες αναρτώνται στον διαδικτυακό τόπο opengov.gr. Προβλέπεται, ακόμα, η δυνατότητα αποστολής, με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο στη διεύθυνση opengov@ekdd.gr, αιτημάτων για πρόσκλησεις εκδήλωσης ενδιαφέροντος για θέσεις μετακλητών του δημόσιου τομέα ή για διαβουλεύσεις επί σχεδίων νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων. Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει, ανά φορέα, τον αριθμό των διαβουλεύσεων, των ανοικτών προς σχολιασμό άρθρων και τον αριθμό των σχολίων. Επιπλέον, παρουσιάζεται, ανά φορέα, ο αριθμός των προσκλήσεων, θέσεων και αιτήσεων. Η πιο εμφανής παρατήρηση είναι ότι το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας έχει πραγματοποιήσει τις περισσότερες διαβουλεύσεις σε σχέση με τους άλλους φορείς (159 διαβουλεύσεις), ενώ το καταργούμενο Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής τις λιγότερες (4 διαβουλεύσεις). Ακολουθούν το Υπουργείο Δικαιοσύνης (97 διαβουλεύσεις), το Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων (89 διαβουλεύσεις), το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων (65 διαβουλεύσεις) και το Υπουργείο Οικονομικών (61 διαβουλεύσεις). Όσον αφορά τους υπόλοιπους φορείς, δεν ξεπερνούν, έκαστος, τις 43 διαβουλεύσεις. Είναι, επίσης, εμφανές ότι οι διαβουλεύσεις ορισμένων υπουργείων είναι πιο δημοφιλείς από άλλες, συγκεντρώνοντας τα περισσότερα από τα σχόλια. Το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, συγκεκριμένα, παρουσιάζεται ως το πιο δημοφιλές με 60.460 σχόλια επί των διαβουλεύσεών του.

³³⁷ Κομσέλη, Φ. (2011). Καινοτόμο Εργαστήρι «Καινοτομίες στη διαβούλευση: η συμμετοχή του πολίτη στη λήψη αποφάσεων», Έκθεση πολιτικής, Συμπεράσματα και Προτάσεις, ΕΚΔΔΑ, σ. 13.

³³⁸ Στο Παράρτημα Β' παρουσιάζεται η αρχική σελίδα των ηλεκτρονικών διαβουλεύσεων του OpenGov.gr.

Πίνακας 1. Στατιστικά OpenGov.gr

Αριθμός						
Υπουργείο	Διαβουλεύσεων	Αρθρών	Σχολίων	Προσκλήσεων	Θέσεων	Αιτήσεων
Εσωτερικών	65	1522	25070	7	45	1785
Ανάπτυξης και Επενδύσεων	89	3018	11342	25	236	4239
Ψηφιακής Διακυβέρνησης	10	110	1298	0	0	0
Εθνικής Αμυνας	8	373	3092	1	2	167
Παιδείας και Θρησκευμάτων	65	1262	60460	18	587	10066
Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων	24	710	3714	7	74	1949
Εξωτερικών	5	83	299	0	0	0
Δικαιοσύνης	97	2628	12434	2	2	189
Οικονομικών	61	2138	25257	8	107	3682
Υγείας	33	847	6751	3	537	4579
Διοικητικής Ανασυγκρότησης	32	477	5147	7	37	569
Πολιτισμού και Αθλητισμού	17	685	3555	24	104	3194
Περιβάλλοντος και Ενέργειας	159	2463	25596	12	161	4526
Υποδομών και Μεταφορών	43	1037	4620	13	86	1960
Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής	11	428	2323	0	0	0
Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων	28	441	5692	5	20	1508
Τουρισμού	9	236	1606	24	104	3194
Επικρατείας	11	162	1536	2	2	90
Άλλοι Φορείς						
Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης	2	18	535	2	2	66
Open Government Partnership	3	65	380	0	0	0
Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων	2	11	25	0	0	0
Επιτροπή Πληροφορικής και Επικοινωνιών	1	2	80	0	0	0
Επιτροπή Προμηθειών Υγείας	15	44	148	0	0	0
EPT	7	191	1750	0	0	0
Άλλοι Φορείς	24	346	1771	1	1	213
Πρώην Υπουργείων						
Μεταναστευτικής Πολιτικής	4	129	260	0	0	0
Πρώην Υπουργείο Δημόσιας Τάξης & Προστασίας του Πολίτη	20	418	3850	3	7	111
Πρώην Υπουργείο Μακεδονίας Θράκης	1	15	28	0	0	0
Σύνολο	846	19859	208619	164	2114	42087

Προσαρμογή από το OpenGov. Στατιστικά OpenGov. Διαθέσιμο στο:

<http://www.opengov.gr/home/%ce%bfpengov-statistics> (πρόσβαση 5-10-2019).

5.1 Η διαδικασία των διαβουλεύσεων

Τα υπουργεία και οι φορείς που επιθυμούν να διεξάγουν μία δημόσια διαβούλευση (η οποία μπορεί να αφορά σε σχέδια νομοθετικών ή κανονιστικών πράξεων αλλά και σε κάθε άλλο κείμενο ή και σε πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος) αποστέλλουν αίτημα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στη διεύθυνση opengov@ekdd.gr. Η όλη διαδικασία προβλέπει τέσσερα βήματα, όπως παρουσιάζονται κάτωθι³³⁹.

Κατά το πρώτο βήμα, πραγματοποιείται η υποβολή των κειμένων προς διαβούλευση. Δύο ημέρες πριν την έναρξη της διαβούλευσης, ο εκάστοτε ενδιαφερόμενος Φορέας αποστέλλει στην ηλεκτρονική διεύθυνση που αναφέρθηκε προηγουμένως τα εξής: i) κείμενο διαβούλευσης, είτε πρόκειται για νομοσχέδιο είτε για απόφαση είτε για πράξη κ.λπ., σε doc ή odt καθώς και σε pdf αρχείο, ii) κάλεσμα για τη συμμετοχή των πολιτών στην ηλεκτρονική διαβούλευση από τον Υπουργό ή τον υπεύθυνο του κατά περίπτωση ενδιαφερόμενου Φορέα iii) ημερομηνία έναρξης και λήξης της διαβούλευσης, iv) τα στοιχεία (ονοματεπώνυμο, τηλέφωνο, e-mail) του υπεύθυνου συντονιστή επικοινωνίας και των υπευθύνων για την επεξεργασία των κατατεθειμένων σχολίων, v) συνοδευτικά κείμενα όπως είναι, για παράδειγμα, η αιτιολογική έκθεση, σχετική νομοθεσία, θέσεις των κοινωνικών εταίρων κ.λπ. σε μορφή pdf.

Το δεύτερο βήμα αφορά τη διενέργεια της διαβούλευσης μέσω των σχολιασμών. Λαμβάνουν χώρα οι απαιτούμενες κάθε φορά τεχνικές προσαρμογές και προσδιορίζεται η ηλεκτρονική διεύθυνση στο διαδίκτυο στον χώρο του OpenGov.gr όπου θα διεξαχθεί η διαβούλευση από το Τμήμα Εφαρμογών Πληροφορικής του ΕΚΔΔΑ, το οποίο αναρτά τη διαβούλευση και ενημερώνει τον ενδιαφερόμενο φορέα. Μία χαρακτηριστική μορφή που μπορεί να έχει η διεύθυνση είναι, για παράδειγμα, www.OpenGov.gr/ypes. Ακολουθεί η σύνταξη και διανομή δελτίου τύπου από το υπουργείο, με το οποίο δηλώνονται ο χρόνος έναρξης και λήξης της ηλεκτρονικής διαβούλευσης, ο δικτυακός τόπος, ενημέρωση για τη διαβούλευση επί του σχεδίου απόφασης/πράξης και κάλεσμα του Υπουργού προς τους πολίτες να εκφέρουν τις απόψεις τους. Κάθε μέρα, σε τακτά χρονικά διαστήματα, επιβλέπεται από την ομάδα παρακολούθησης των σχολίων του Υπουργείου η διεξαγωγή της διαβούλευσης, ώστε να εγκριθεί η δημοσίευση των σχολίων. Το δε Τμήμα Εφαρμογών Πληροφορικής του ΕΚΔΔΑ διασφαλίζει την εύρυθμη λειτουργία της ηλεκτρονικής διαβούλευσης και υποστηρίζει από τεχνικής άποψης την διεξαγωγή της.

---

³³⁹ OpenGov.gr. Διαδικασία Οργάνωσης Διαβουλεύσεων. Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/home/services/%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%b1%cf%83%ce%af%ce%b1-%ce%bf%cf%81%ce%b3%ce%ac%ce%bd%cf%89%cf%83%ce%b7%cf%82-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b2%ce%bf%cf%85%ce%bb%ce%b5%cf%8d%cf%83%ce%b5%cf%89%ce%bd> (πρόσβαση 8-11-2019).

Κατά το τρίτο στάδιο, γίνεται το κλείσιμο της διαβούλευσης. Συντάσσεται από τον φορέα και αποστέλλεται στο Τμήμα Εφαρμογών Πληροφορικής Κείμενο Ολοκλήρωσης που ευχαριστεί όσους συμμετείχαν στη διαβούλευση. Το εν λόγω Τμήμα αναρτά το Κείμενο και προβαίνει στον τεχνικό τερματισμό της διαβούλευσης κατά την προγραμματισμένη ημέρα και ώρα (εκτός εάν το Τμήμα Εφαρμογών Πληροφορικής έχει λάβει διαφορετική οδηγία). Τα σχόλια μπορούν να εξαχθούν σε υπολογιστικά φύλλα (.xls), έτσι ώστε ο Φορέας να μπορέσει να συντάξει την Έκθεση διαβούλευσης. Σε υπολογιστικά φύλλα μπορούν να εξαχθούν τα σχόλια και από κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη. Το τέταρτο και τελευταίο βήμα είναι αυτό της ολοκλήρωσης της διαβούλευσης. Ο Φορέας αποστέλλει με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο στο Τμήμα Εφαρμογών Πληροφορικής την Έκθεση της δημόσιας διαβούλευσης (σύμφωνα με το πρότυπο Έκθεσης δημόσιας διαβούλευσης). Στην εν λόγω έκθεση παρουσιάζονται ομαδοποιημένα τα σχόλια και οι προτάσεις των συμμετεχόντων στη διαβούλευση και τεκμηριώνεται η ενσωμάτωσή τους ή μη στις τελικές διατάξεις. Όπως άλλωστε ορίζει το άρθρο 6 του Νόμου 4048/2012, τα νομοσχέδια συνοδεύονται, υποχρεωτικά, από έκθεση αξιολόγησης των συνεπειών της ρύθμισης και από έκθεση επί της προηγηθείσας της κατάθεσής τους δημόσιας διαβούλευσης. Το Τμήμα Εφαρμογών Πληροφορικής του ΕΚΔΔΑ χαρακτηρίζει τη διαβούλευση ως ολοκληρωμένη και ως τέτοια παρουσιάζεται στο OpenGov.gr.

5.2 Εργαστήρια ανοικτής συμμετοχικής διακυβέρνησης³⁴⁰

Στις δράσεις της ανοικτής διακυβέρνησης, εκτός από τη δημόσια διαβούλευση, συγκαταλέγονται και τα εργαστήρια ανοικτής συμμετοχικής διακυβέρνησης (labs. OpenGov) για τα οποία υπεύθυνος φορέας είναι το Ινστιτούτο Τεκμηρίωσης, Έρευνας και Καινοτομιών (ITEK). Τα εργαστήρια ανοικτής συμμετοχικής διακυβέρνησης, που ξεκίνησαν το 2009 ως πρωτοβουλία της Ομάδας Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης του Γραφείου του Πρωθυπουργού και λειτουργούν από το Σεπτέμβριο του 2011³⁴¹, αξιοποιούν τη λογική του crowdsourcing, σύμφωνα με την οποία η διαδικασία επίλυσης ενός προβλήματος ή μέρους αυτού ανατίθεται σε κάποιο φυσικό ή νομικό πρόσωπο, σε μία μεγάλη ομάδα ανθρώπων ή μία κοινότητα (crowd). Το crowdsourcing επινοήθηκε το 2006 ως ένα νέο επιχειρηματικό μοντέλο με στόχο την υλοποίηση έργων και την επίλυση προβλημάτων.

---

³⁴⁰ labs.opengov.gr <http://labs.opengov.gr/>.

³⁴¹ labs.opengov.gr. Με επιτυχία πραγματοποιήθηκε η ημερίδα του 5ου κύκλου των εργαστηρίων της Ανοικτής Διακυβέρνησης – Labs.OpenGov Διαθέσιμο στο: <http://labs.opengov.gr/2012/04/29/4488>.

Πρώτο βήμα της διαδικασίας, στο πλαίσιο της οποίας χρησιμοποιούνται προηγμένες τεχνολογίες του διαδικτύου, είναι μία ανοιχτή πρόσκληση από την Αναθέτουσα Αρχή που στοχεύει στην κινητοποίηση των πλέον κατάλληλων ανθρώπων για το εκάστοτε πρόβλημα, με στόχο οι τελευταίοι να προσφέρουν εθελοντικά τις υπηρεσίες τους. Έπειτα, δημιουργείται η σχετική διαδικτυακή κοινότητα όπου παρουσιάζεται το πρόβλημα με σαφήνεια, και εκκινείται η διαδικτυακή πλατφόρμα υποστήριξης. Ακολουθεί ανοιχτή πρόσκληση για υποβολή προτάσεων και λύσεων, οι οποίες ταξινομούνται από το κοινό και επιλέγονται οι καλύτερες. Οι πιο κατάλληλες προτάσεις αναγνωρίζονται και βραβεύονται. Τα άτομα που παρέχουν εθελοντικά τις υπηρεσίες τους και των οποίων οι προτάσεις μπορεί να αναδειχτούν μέσα από τη διαδικασία, με την πιθανότητα αναγνώρισης ή απονομής βραβείου, μπορούν να γίνουν ευρύτερα γνωστά ως ειδήμονες στο συγκεκριμένο θέμα³⁴².

Τα αποτελέσματα των εργαστηρίων ανοικτής συμμετοχικής διακυβέρνησης αξιοποιούνται ανάλογα, ενώ σχεδιάζονται συνεχώς θεματικοί κύκλοι παρέμβασης και υποβολής προτάσεων. Μέχρι τώρα έχουν «τρέξει» πέντε κύκλοι εργαστηρίων. Ο τελευταίος αφορά στην ανάδειξη προτάσεων για τη μείωση του λειτουργικού κόστους και την απλούστευση και βελτίωση των διοικητικών διαδικασιών των φορέων του δημοσίου στις συναλλαγές του με τους πολίτες και τις επιχειρήσεις. Συμμετείχαν ενδιαφερόμενοι πολίτες, στελέχη του ιδιωτικού τομέα και περισσότερα από 250 στελέχη της δημόσιας διοίκησης, και υπεβλήθησαν 152 προτάσεις από τις οποίες επιλέχτηκαν και βραβεύτηκαν έξι από Επιστημονική Επιτροπή που συγκροτήθηκε με απόφαση του Γενικού Γραμματέα του Ε.Κ.Δ.Δ.Α. Την ημερίδα του 5ου κύκλου παρακολούθησαν μέσω ζωντανής μετάδοσης (live streaming) πάνω από 350 χρήστες του διαδικτύου³⁴³. Στο labs.opengov.gr έχουν υποβληθεί συνολικά 850 προτάσεις και 2.057 σχόλια.

5.3 Πρακτικά προβλήματα

Πλέον, διεξάγεται εκτενώς η ηλεκτρονική διαβούλευση, που βοηθά, μεταξύ άλλων, την πρόσβαση σε πολλές και ανόμοιες απόψεις και γνώσεις. Όταν, όμως, η διαβούλευση πραγματοποιείται μονάχα διαδικτυακά, εμφανίζει ορισμένους σοβαρούς περιορισμούς. Παραδείγματος χάρη, καταγράφονται μονάχα οι θέσεις όσων συνηθίζουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ή είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση του διαδικτύου ή όσων αποφασίζουν να μοιραστούν

³⁴² labs.opengov.gr. Crowdsourcing. Διαθέσιμο στο: <http://labs.opengov.gr/crowdsourcing> (πρόσβαση 8-11-2019).

³⁴³ labs.opengov.gr. Με επιτυχία πραγματοποιήθηκε η ημερίδα του 5ου κύκλου των εργαστηρίων της Ανοικτής Διακυβέρνησης – Labs.OpenGov Διαθέσιμο στο: <http://labs.opengov.gr/2012/04/29/4488> (πρόσβαση 8-11-2019).

τις αντιλήψεις και σε μικρότερο βαθμό τις προτάσεις τους μέσα από αυτό. Συχνή αντίδραση στις προτάσεις αυτές είναι κυρίως η ταχεία επίκριση παρά η κατανόηση και η βαθιά σκέψη πάνω σε αυτές. Με αυτόν τον τρόπο, όμως, δεν είναι δυνατή η αντίληψη της βάσης, των πτυχών και επομένως της εγκυρότητας μιας διαφορετικής άποψης και συλλογισμού³⁴⁴.

Πάντως, μέσω της ηλεκτρονικής διαβούλευσης μονάχα δεν δύναται να εκφραστούν οι απόψεις και κατ' επέκταση η στάση και οι βλέψεις τόσο εκείνων που δεν συμμετέχουν από επιλογή ή εξαιτίας άλλων παραγόντων (π.χ δεν προλαβαίνουν ή δεν έχουν πρόσβαση στο ίντερνετ) όσο και εκείνων που από τακτική πράττουν μακριά από τη δημοσιότητα. Έτσι, η ηλεκτρονική διαβούλευση δεν καταφέρνει να συσπειρώσει όλους εκείνους τους ενδιαφερόμενους, που παραμένουν σε «παράλληλους κόσμους» και που θα μπορούσαν να σχηματίσουν από κοινού κάτι νέο³⁴⁵. Σύμφωνα, βέβαια, με την πανελλαδική έρευνα της Focus Bari (ontechlife) για το τρίμηνο Μαρτίου-Ιουνίου του 2019, το 88% του Ελληνικού πληθυσμού είναι χρήστες του internet και μάλιστα το 82% σε καθημερινή βάση³⁴⁶. Η έρευνα αφορά τις ηλικίες από δεκατριών μέχρι και εβδομήντα τεσσάρων ετών (13-74)³⁴⁷. Επίσης, οκτώ (8) στα δέκα (10) νοικοκυριά (83%) έχουν πρόσβαση στο ίντερνετ από το σπίτι.

Οι διαβουλεύσεις στο OpenGov.gr δεν εγγυώνται υψηλά επίπεδα συμμετοχής. Ο ανοικτός χαρακτήρας των διαδικτυακών διαβουλεύσεων δεν μεταφράζεται αυτόματα σε επαρκώς υψηλό επίπεδο συμμετοχής. Εκτός από το ψηφιακό χάσμα, υπάρχουν και πολλοί άλλοι λόγοι για τους οποίους οι ενδιαφερόμενοι ενδέχεται να μην συμμετάσχουν στις ηλεκτρονικές διαβουλεύσεις. Τέτοιοι λόγοι είναι η άγνοια σχετικά με την ίδια την πραγματοποίηση της διαβούλευσης, καθώς δεν υπάρχει ειδική ενημέρωση, η σύγχυση ως προς το τι αναμένεται από τους συμμετέχοντες, η πεποίθηση ότι η συμβολή τους δε θα κάνει τη διαφορά, η γλώσσα των εγγράφων διαβούλευσης που είναι αρκετές φορές δυσνόητη ή προκαλεί σύγχυση για τα άτομα που δεν είναι ειδικοί στον εκάστοτε τομέα και ο μη προσβάσιμος στα άτομα με ορισμένη μορφή αναπηρίας ιστότοπος διαβούλευσης³⁴⁸. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, είναι κατανοητό πως σε μία ηλεκτρονική διαβούλευση, όπως αυτή μέσω του openGov.gr, δεν είναι εύκολο ούτε να συμμετάσχουν όλοι οι

---

³⁴⁴ Οδηγός Δημοτικής Διαβούλευσης. Υπουργείο Εσωτερικών. Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε., σσ. 22.

³⁴⁵ Στο ίδιο, σσ. 22-23.

³⁴⁶ Το ετήσιο μέγεθος του δείγματος είναι 20.000 άτομα ενώ του δεύτερου τριμήνου του 2019 είναι 5.000 άτομα. Βλ. περισσότερα στο Focus Bari. Focus on Tech Life. Διαθέσιμο στο: <https://www.focusbari.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1/focus-on-tech-life.html> (πρόσβαση 8-11-2019).

³⁴⁷ Σύνολο 8.214.690 άτομα σύμφωνα με την Εκτίμηση Ελληνικής Στατιστικής Αρχής για τον μόνιμο πληθυσμό της Ελλάδας. Έκδοση ΕΛ. ΣΤΑΤ. Δεκεμβρίου 2018 στο ίδιο.

³⁴⁸ OSCE, ODIHR. Public Consultation of Draft Legislation. Practical guidelines for public officials, who are responsible for organizing public consultations in Ukraine, p. 26. Διαθέσιμο στο: <https://www.legislationline.org/searchn2/runSearch/1/key/PUBLIC+CONSULTATIONS+ON+DRAFT+LEGISLATION+Practical+guidelines+for+public+officials%2C+who+are+responsible+for+organizing+public+consultations+in+Ukraine/country/52/rows/10/type/0,0,0,0> (πρόσβαση 8-11-2019).

ενδιαφερόμενοι ούτε να αναπτυχθούν επαρκώς όλες οι απόψεις για ένα ζήτημα, και δη περίπλοκο, ενώ υπάρχει σαφώς και το κρίσιμο θέμα της δέσμευσης και της επιμονής της πολιτικής διοίκησης.

Όπως εξηγεί και η Δεληγκιαούρη, οι διαδικασίες των ηλεκτρονικών διαβουλεύσεων του OpenGov.gr παρουσιάζουν κάποιες ελλείψεις και ασυνέπειες³⁴⁹. Πιο συγκεκριμένα, οι κανόνες και οι όροι που διέπουν τις διαβουλεύσεις πρέπει να επανεξεταστούν, καθώς επίσης και ο τρόπος με τον οποίο ελέγχονται, για την εγκυρότητά τους και την αντιστοιχία τους με τις πραγματικές ταυτότητες, τα προσωπικά στοιχεία των συμμετεχόντων³⁵⁰. Πλέον, με τη δυνατότητα πρόσβασης σε διαφορετικές διευθύνσεις IP, οποιοσδήποτε μπορεί να κάνει περισσότερες από μία συνδέσεις και να σχολιάσει ως διαφορετικός χρήστης. Έτσι, προκύπτει το ζήτημα του αριθμού και της ποιότητας των σχολίων. Ίσως ο αριθμός των σχολίων να είναι ικανοποιητικός, αλλά τα σχόλια μπορεί να προέρχονται κυρίως από έναν χρήστη³⁵¹. Επίσης, οι διαδικτυακές διαβουλεύσεις χαρακτηρίζονται συχνά από επιχειρηματολογικές πλάνες, ρητορικές υπερβολές, επαναλαμβανόμενες συμβολές, αποκλίσεις, χειραγώγηση και προσωπικές επιθέσεις που οδηγούν σε μεγάλες εντάσεις και σύγχυση και όχι σε σαφήνεια³⁵². Επομένως, τα προκύπτοντα αποτελέσματα της ηλεκτρονικής διαβούλευσης μπορεί να είναι επιφανειακά και πολωμένα, ιδίως, μάλιστα, όταν χρησιμοποιούνται ακατάλληλα εργαλεία³⁵³.

Όπως αναφέρει ο Γουλανδρής, αυτό που φαίνεται να λείπει είναι μια ολιστική προσέγγιση περί του τι αναμένουν οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής από τη διαβούλευση και πώς σκοπεύουν να αξιοποιήσουν τα σχόλια των συμμετεχόντων³⁵⁴. Παρά τις όποιες φαινομενικά καλές προθέσεις εξακολουθεί να υφίσταται μια προφανής έλλειψη κατάλληλων εργαλείων που θα αντιμετωπίζουν σοβαρά τη δημόσια διαβούλευση και που θα προσδίδουν σε αυτή κάποιο νόημα³⁵⁵. Είναι επιτακτικό, η Ελλάδα αλλά και όλες οι χώρες που στοχεύουν στην ηλεκτρονική συμμετοχή και την ηλεκτρονική διαβούλευση να στραφούν στη σχετική με τη συμμετοχή και τη διαβούλευση εκπαίδευση τόσο των πολιτών όσο και του δημόσιου τομέα. Μέχρι τώρα, η Ελλάδα έχει εστιάσει στη διαμόρφωση πιο ανοικτών κυβερνήσεων με στόχο την καταπολέμηση της διαφθοράς και τη βελτίωση της λογοδοσίας. Το επόμενο βήμα είναι να ακολουθήσει η Χώρα το πρότυπο χωρών με

³⁴⁹ Deligiaouri, A. (2010). «Open governance and e-rulemaking. Online deliberation and policymaking in contemporary Greek politics» στο Karamagioli, E., Staiou, ER., Gouscos, D. (2014) Can Open-Government Models Contribute to More Collaborative Ways of Governance?. In: Gascó-Hernández M. (eds) Open Government. Public Administration and Information Technology, vol 4. Springer, New York, NY, p. 44.

³⁵⁰ Karamagioli, E., Staiou, ER., Gouscos, D. (2014), ό.π., σ. 44.

³⁵¹ Στο ίδιο, σ. 46.

³⁵² Price, D. (2009). «Debategraph - Politics Online Conference 2009» στο Tambouris, E., Migotzidou, A., Tarabanis K. (2015) e-Consultation Platforms: Generating or Just Recycling Ideas?. In: Tambouris E. et al. (eds) Electronic Participation. ePart 2015. Lecture Notes in Computer Science, vol 9249. Springer, Cham, p. 42.

³⁵³ Schulz, D. & Newig, J. (2015). «Assessing online consultation in participatory governance: conceptual framework and a case study of a national sustainability-related consultation platform in Germany» στο ίδιο.

³⁵⁴ Goulandrīs, V. (2010). «Opengov.gr: The first 120 days of e-deliberation» στο Karamagioli, E., Staiou, ER., Gouscos, D. (2014), ό.π., σ. 44.

³⁵⁵ Hansson, K., Belkacem, K., & Ekenberg, L. (2015). «Open Government and Democracy: A Research Review». Social Science Computer Review, 33(5), 540–555, p. 1.

παλαιότερη παράδοση στην ανοικτή συμμετοχή, όπως η Δανία, οι οποίες προσπαθούν να καταστήσουν την κυβέρνηση πιο φιλική προς το κοινό, να καταστήσουν τη χάραξη πολιτικής πιο συμμετοχική και να βελτιώσουν την παροχή υπηρεσιών³⁵⁶.

Αναμφισβήτητα, το διαδίκτυο έχει αποτελέσει ένα ισχυρό μέσο εμφανής αποτύπωσης της ποικιλομορφίας των απόψεων των πολιτών, μέσω του οποίου δυσαρεστημένοι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν πίεση στους δημοκρατικούς θεσμούς για την επίτευξη αλλαγών στις εκάστοτε πολιτικές³⁵⁷. Σε αυτό το σημείο, όμως, τίθεται ένας προβληματισμός. Τα άτομα που ασπάζονται εξτρεμιστικές απόψεις είναι, πλέον, σε θέση να συνδεθούν με ομοϊδεάτες και να εκφράσουν τις απόψεις τους χωρίς καμία ρύθμιση ή έλεγχο. Η συλλογική αδράνεια σε συνδυασμό με την έντονη πολιτικοποίηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορεί να οδηγήσει σε απροσδόκητα αποτελέσματα και άνιση συμμετοχή. Στον βαθμό που η ήπια πλειοψηφία παραμένει βουβή λόγω της νωθρότητας ή της αίσθησης της ματαιότητας, μερικά εξτρεμιστικά αλλά εκφρασμένα με έξυπνο τρόπο ευφυολογήματα μπορούν να πυροδοτήσουν μεγάλα πλήθη. Απαιτούνται, επομένως, νέες μορφές ψηφιακών, δημοκρατικών διαδικασιών που να μπορούν να «φιλτράρουν» ή να αμβλύνουν τις ακραίες απόψεις, χωρίς, βέβαια, να περιορίζουν το θεμελιώδες δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου. Τούτο απαιτεί, στην πράξη, μεθόδους που θα επιτρέπουν σε κάθε συμμετέχοντα να αξιολογήσει για τον εαυτό του τις πιο σχετικές απόψεις, με βάση τόσο τη φωνή της πλειοψηφίας όσο και εκείνης των μειονοτήτων. Είναι γεγονός ότι στα σύγχρονα δημοκρατικά συστήματα, οι απόψεις της μειονότητας καταστέλλονται από την υπερίσχυση της πλειοψηφίας. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, αυτό θα μπορούσε να θέσει ακόμα και το ερώτημα εάν η δημοκρατία και η ηθική είναι συμβατές και πώς θα μπορούσε να σχεδιαστεί ένα δημοκρατικό σύστημα που να αποδίδει δικαιοσύνη στις μειονοτικές απόψεις³⁵⁸.

Σε επίπεδο προδιαγραφών κατάλληλης διεξαγωγής των διαβουλεύσεων στο OpenGov.gr, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αλλά και ο Κώδικας Διεξαγωγής της Διαβούλευσης του Ηνωμένου Βασιλείου θέτουν συγκεκριμένες προδιαγραφές. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, θα πρέπει, σε πρώτη φάση, να προσδιορίζεται, με σαφήνεια και ακρίβεια, το περιεχόμενο της ρύθμισης που τίθεται προς διαβούλευση. Θα πρέπει, δηλαδή, να υπάρχει λεπτομερής περιγραφή του περιεχομένου του ζητήματος προς διαβούλευση και μνεία σε σχετικά έγγραφα τεκμηρίωσης που συνοδεύουν το προς διαβούλευση θέμα. Ο Κώδικας Διεξαγωγής Διαβούλευσης στο ΗΒ προχωρά ένα βήμα παρακάτω και ορίζει ότι το θέμα προς διαβούλευση πρέπει να συνοδεύεται από τα αναγκαία έγγραφα, με τα οποία γίνονται γνωστές στους συμμετέχοντες οι ενέργειες που έχουν λάβει χώρα σε άτυπο επίπεδο (λ.χ. συναντήσεις ομάδων συμφερόντων) καθώς και σε θεσμικό

³⁵⁶ Yannopoulos, D. (2010). «The dawn of a new era» στο Karamagioli, E., Staiou, ER., Gouscos, D. (2014), ό.π., σ. 47.

³⁵⁷ Polonski, V. (2016). The biggest threat to democracy? Your social media feed. World Economic Forum στο Verdiesen, I., Dignum, V., & Hoven, J. V. D. (2018). «Measuring Moral Acceptability in E-deliberation. A Practical Application of Ethics by Participation». ACM Transactions on Internet Technology, 18(4), 1–20, p. 2.

³⁵⁸ Verdiesen, I., Dignum, V., & Hoven, J. V. D. (2018), ό.π., σ. 2.

επίπεδο, πριν την ανάρτηση του κατά περίπτωση θέματος προς διαβούλευση. Σε δεύτερο στάδιο, ορίζεται με ακρίβεια ο τρόπος με τον οποίο θα διεξαχθεί η δημόσια διαβούλευση. Περαιτέρω, το αναρτηθέν προς σχολιασμό υλικό θα πρέπει να συνοδεύεται από Έκθεση Αξιολόγησης Συνεπειών Ρυθμίσεων, η οποία εμπεριέχει το σύνολο των επιπτώσεων, του οφέλους και του κόστους που συνεπάγεται η σχετική ρύθμιση. Η ελληνική δικτυακή πλατφόρμα OpenGov.gr δεν ανταποκρίνεται στο σύνολο των εν λόγω επιταγών, καθώς το συνοδευτικό υλικό έχει αναρτηθεί μόνο σε λίγες περιπτώσεις διαβουλεύσεων. Στις περισσότερες περιπτώσεις, αναρτάται μονάχα η πρόταση ή το σχέδιο νόμου προς διαβούλευση συνοδευόμενο από την ευχαριστήρια επιστολή ή κάποιο εισαγωγικό σημείωμα του φορέα που δημοσιεύει το σχετικό προς διαβούλευση υλικό³⁵⁹.

Μία ουσιαστική διαβούλευση, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, είναι εκείνη της οποίας η διάρκεια εξασφαλίζει αφενός την έγκαιρη ενημέρωση των πολιτών και αφετέρου τη δυνατότητα να εκφράσουν οι συμμετέχοντες, με τεκμηριωμένο τρόπο, τις απόψεις και προτάσεις τους. Κατά την Επιτροπή και τον Κώδικα Διεξαγωγής Διαβούλευσης του Ηνωμένου Βασιλείου, η διάρκεια της διαβούλευσης θα πρέπει να είναι τουλάχιστον δώδεκα (12) εβδομάδες, δηλαδή τρεις (3) μήνες³⁶⁰, ενώ η Επιτροπή θέτει επιπλέον 8 εβδομάδες για τις εγκριθείσες νομοθετικές προτάσεις. Όσον αφορά την ελληνική πρακτική, ο Ν. 4622/2019, ο οποίος ρυθμίζει εκ νέου τη διαβούλευση, ορίζει ότι η διαβούλευση διαρκεί δύο (2) εβδομάδες αλλά μπορεί να συντμηθεί μέχρι μία (1) εβδομάδα ή να παραταθεί για μία (1) ακόμη εβδομάδα, με εισήγηση του οικείου Υπουργού και έγκριση της Προεδρίας της Κυβέρνησης, για επαρκώς τεκμηριωμένους λόγους, οι οποίοι αναφέρονται στην έκθεση επί της δημόσιας διαβούλευσης που συνοδεύει τη ρύθμιση. Υπάρχει, επομένως, μεγάλη διαφορά χρονικής διάρκειας της διαβούλευσης ανάμεσα στην πρακτική της Ελλάδας και εκείνης που ανταποκρίνεται στα διεθνή πρότυπα και πρακτικές³⁶¹. Αξιοσημείωτο, είναι ότι η διάρκεια της διαβούλευσης για το Ν. 4622/2019 όχι μόνο δεν κρίθηκε επαρκής από τους πολίτες αλλά δεν παρουσιάστηκαν και οι επαρκώς τεκμηριωμένοι λόγοι για τη σύντμησή της, όπως αναφέρθηκε και στο Κεφάλαιο 3 της παρούσας εργασίας. Έχει επισημανθεί ότι, γενικά, στην πλατφόρμα OpenGov.gr, ο μέσος χρόνος διαβούλευσης είναι πολύ πιο μικρός σε σχέση με ό,τι προέβλεπε ο νόμος, με αποτέλεσμα να σαμποτάρεται η ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών και των κοινωνικών εταίρων³⁶².

³⁵⁹ Χριστοπούλου, Σ. (2011). «Δημόσια διαβούλευση μέσω του Διαδικτύου. Η περίπτωση της δικτυακής πλατφόρμας *opengov.gr*», Τελική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σσ. 160-161.

³⁶⁰ Στο ίδιο, σσ. 161-162. Βλ. και European Risk Forum, Communication 19 (2018). Strengthening the EU's Better Regulation Strategy: Ideas from the European Risk Forum, p. 21. Διαθέσιμο στο: http://www.riskforum.eu/uploads/2/5/7/1/25710097/181108_erf_-_ec_public_consultation_booklet.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).

³⁶¹ Κατά τα διεθνή πρότυπα και καλές πρακτικές, η χρονική διάρκεια της διαβούλευσης είναι τουλάχιστον 12 εβδομάδες. Βλ. και Κομσέλη, Φ. (2011). Έκθεση πολιτικής: «Καινοτομίες στη διαβούλευση. Η συμμετοχή του πολίτη στη λήψη αποφάσεων». Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης/Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης. Εκδόσεις ΕΚΔΔΑ, σ. 20.

³⁶² OpenGov.gr. Σχέδιο Δράσης. Ενθάρρυνση της Δημόσιας Συμμετοχής. Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/ogp/?p=124> (πρόσβαση 8-11-2019).

Παρόλο που οι πολίτες πιστεύουν ότι το σύστημα ηλεκτρονικής δημόσιας διαβούλευσης είναι ιδιαιτέρως χρήσιμο στη σύγχρονη εποχή, εκδηλώνουν αμφιβολίες σχετικά με το κατά πόσο η γνώμη και οι προτάσεις τους λαμβάνονται υπόψη από τους αρμόδιους φορείς κατά τη διαμόρφωση των νομοθετικών ρυθμίσεων, καθώς ακόμα δεν έχει τεθεί σε εφαρμογή ένας κοινός και απαρέγκλιτος μηχανισμός που να λειτουργεί ως εχέγγυο της πλήρους αξιοποίησης των απόψεων και προτάσεων των πολιτών. Το γεγονός αυτό, όμως, αποθαρρύνει τους πολίτες από το να συμμετάσχουν σε επόμενες διαβουλεύσεις. Έτσι, ο κάθε φορέας ακολουθεί τις δικές του πρακτικές και μεθόδους για την αξιοποίηση των σχολίων και προτάσεων που υποβάλλονται από τους συμμετέχοντες χωρίς να υπάρχει, στις περισσότερες των περιπτώσεων, σχετική ενημέρωση για την αξιοποίηση αυτών. Η ομάδα που είναι αρμόδια για τη γενική εποπτεία της υποδοχής των σχολίων, πρέπει να αναπτύξει και να ακολουθεί ένα συγκεκριμένο πλαίσιο ελέγχου εντός της διαδικασίας, έτσι ώστε να τεκμηριώνεται με επάρκεια τι ελήφθη υπόψη, ποια κριτήρια υιοθετήθηκαν κατά τη στάθμιση και αξιολόγηση των στοιχείων της διαβούλευσης, και με ποιον τρόπο οι κατατεθειμένες απόψεις έχουν συμβάλει στη βελτίωση του περιεχομένου των ρυθμίσεων. Σημαντική είναι η χρήση του Πρότυπου Έκθεσης Διαβούλευσης που υπάρχει ως σύνδεσμος στον δικτυακό τόπο του OpenGov. Η χρήση του όμως δεν είναι υποχρεωτική με αποτέλεσμα να επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του συντάκτη της έκθεσης ο τρόπος με τον οποίον θα παρουσιαστεί η τελευταία, ενώ η διαβούλευση ολοκληρώνεται, αρκετές φορές, απλώς με την ανάρτηση των αποφάσεων χωρίς να αναρτώνται στο OpenGov οι εκθέσεις διαβούλευσης, αν και υφίσταται σχετική υποχρέωση εκ του νόμου τουλάχιστον για τα νομοσχέδια³⁶³.

Επίσης, όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του OpenGov.gr σχετικά με τη διαδικασία οργάνωσης των διαβουλεύσεων, οι αρμόδιοι συνεργάτες κάθε υπουργείου αναλαμβάνουν την ανάγνωση και έγκριση της δημοσίευσης των κατατεθειμένων σχολίων (moderation). Όμως, όπως είχε προτείνει το 2013 η τότε Συνήγορος του Πολίτη Καλλιόπη Σπανού, για να αντιμετωπιστεί η έλλειψη εμπιστοσύνης και η καχυποψία εκείνων που ενδιαφέρονται να δημοσιεύσουν κάποιο σχόλιο, σκόπιμη θα ήταν η κοινοποίηση των κριτηρίων απόρριψης των σχολίων (π.χ. ότι αποκλείονται προσβλητικά σχόλια, σχόλια ασαφή και μη σχετιζόμενα με το περιεχόμενο της διαβούλευσης ή σχόλια με ρατσιστικό, ομοφοβικό κ.λπ. περιεχόμενο)³⁶⁴. Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι ότι σχεδόν το 50% των νομοσχεδίων, τα οποία δίνονται προς διαβούλευση, βρίσκονται στο τελικό τους στάδιο³⁶⁵. Πρόκειται, δηλαδή, για διαβουλεύσεις επί έτοιμων νομοσχεδίων και όχι επί προνομοθετικών κειμένων. Όταν, όμως, η διαβούλευση διεξάγεται με

---

³⁶³ Στο ίδιο.

³⁶⁴ Σπανού, Κ. (2013). Συνεργασία επί του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Ανοικτή Διακυβέρνηση. Ανεξάρτητη Αρχή του Συνηγόρου του Πολίτη, σ. 6. στο OpenGov.gr. Σχέδιο Δράσης. Ενθάρρυνση της Δημόσιας Συμμετοχής, Σχετικό Υλικό. Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/ogp/?p=124> (πρόσβαση 8-11-2019).

³⁶⁵ OpenGov.gr. Σχέδιο Δράσης. Ενθάρρυνση της Δημόσιας Συμμετοχής. Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/ogp/?p=124> (πρόσβαση 8-11-2019).

βάση ένα έτοιμο νομοσχέδιο, το οποίο έχει συνταχθεί με βάση τη φιλοσοφία και τους στόχους του εκάστοτε φορέα, αντιμετωπίζει πολλές φορές την απόρριψη των άλλων μερών. Έτσι, το αποτέλεσμα της διαβούλευσης απλώς επαληθεύει το αδιέξοδο της μεθόδου, επιτυγχάνει τις «αθέμιτες διαπραγματεύσεις» και τον «βραχυπρόθεσμο συμψηφισμό» παρά τη σύνθεση που ενσωματώνει την πολυπλοκότητα της κοινωνίας και συνδράμει στη βελτίωση της προτεινόμενης λύσης³⁶⁶. Συνήθως η ατζέντα μιας διαβούλευσης τίθεται από μια ομάδα ελίτ η οποία αναμένει από τη διαβουλευτική διαδικασία απλώς τη συναίνεση των συμμετεχόντων³⁶⁷.

---

³⁶⁶ Οδηγός Δημοτικής Διαβούλευσης. Υπουργείο Εσωτερικών. Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε., σ. 22.

³⁶⁷ Λιότζης, Ε. (2010). «Διαβούλευση και ηλεκτρονική διαβούλευση. Συναποφασίζοντας με τους πολίτες». Επιστήμη και Κοινωνία, 24 , σ. 16.

Κεφάλαιο 6. Καλές πρακτικές και παραδείγματα διαβούλευσης από τον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο

6.1 Τα Συμβούλια Πολιτών στην αναθεώρηση του Συντάγματος της Ισλανδίας

Μία αξιοπρόσεκτη περίπτωση διαβούλευσης είναι αυτή της Ισλανδίας, όπου οι πολίτες κλήθηκαν να λάβουν μέρος στην διαμόρφωση ενός νέου Συντάγματος για τη χώρα τους³⁶⁸. Στο πλαίσιο της οικονομικής κατάρρευσης της εθνικής οικονομίας που προκλήθηκε τον Οκτώβριο του 2008, τα κυβερνώντα κόμματα, πιεζόμενα από την κινητοποίηση των πολιτών, η οποία ονομάστηκε «κατσαρόλες και τηγάνια», και ειδικά από τις μακρές διαμαρτυρίες και τις τεράστιες συγκεντρώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε όλη την χώρα, αποφάσισαν ότι θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα νέο Σύνταγμα με τη συνδρομή των Ισλανδών πολιτών. Στο κίνημα συμμετείχαν άνθρωποι διαφορετικού υπόβαθρου, αντιπροσωπεύοντας διάφορες ιδέες και ομάδες. Ένας βασικός, πρώτος ακτιβιστής και ιδρυτής του κινήματος ήταν ο Hördur Torfason, ένας μουσικός, τραγουδιστής και ακτιβιστής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων³⁶⁹.

Την ιστορική αυτή απόφαση των κυβερνώντων κομμάτων ακολούθησε μία μεγάλης διάρκειας διαβούλευση για τον τρόπο με τον οποίο θα διασφαλιζόταν η συμμετοχή των πολιτών στη διαδικασία. Το αποτέλεσμα ήταν μία πρωτοπόρα δημοκρατική διαδικασία που προτάθηκε από την ομάδα «Anthill», η οποία ξεκίνησε με μία Εθνική Συνέλευση το 2009 και ολοκληρώθηκε με το Εθνικό Φόρουμ του 2010, για την συγκεκριμενοποίηση των προτάσεων των πολιτών. Σκοπός της συνέλευσης του 2009, που αποτέλεσε το θεμέλιο για τη δημιουργία του νέου Συντάγματος, ήταν η καταγραφή μίας σειράς αξιών και οραμάτων που να αντιπροσωπεύουν την Ισλανδική κοινωνία, έτσι ώστε αυτές να αποτελέσουν τις κύριες κατευθυντήριες γραμμές για τις μεταβολές στο Σύνταγμα. Η συντακτική διαδικασία ξεκίνησε τυπικά με νόμο που εισήγαγε στο κοινοβούλιο η πρωθυπουργός της χώρας, Johanna Sigurdardottir, ενώ είχε προηγηθεί παραίτηση της κυβέρνησης το 2009, λόγω της οικονομικής κρίσης και της γενικευμένης διαμαρτυρίας. Ακολούθησε μετά από αίτημα του Ισλανδικού Κοινοβουλίου (Althingi) η διοργάνωση του Εθνικού Φόρουμ 2010 (γνωστό και ως Εθνική Συνέλευση για το Σύνταγμα). Επρόκειτο για μία διαβουλευτική και

---

³⁶⁸ Κομσέλη, Φ. (2011), ό.π., σ. 30.

³⁶⁹ Bergsson, B. & Blokker, P. (2013). The Constitutional Experiment in Iceland. Forthcoming, Kalman Pocz (ed.), *Verfassungsgebung in konsolidierten Demokratien: Neubeginn oder Verfall eines Systems?*, Nomos Verlag, pp. 3-4.

συμμετοχική ημερίδα που έγινε στις 6 Νοεμβρίου 2010 με τη συμμετοχή 950 Ισλανδών πολιτών και η οποία κατοχυρώθηκε με νόμο του κράτους³⁷⁰.

Οι συμμετέχοντες της «Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης» επιλέχθηκαν με κλήρωση από τους εκλογικούς καταλόγους της χώρας, όπως όριζε το σχετικό νομοσχέδιο. Για την εξασφάλιση της δίκαιης γεωγραφικής κατανομής των συμμετεχόντων, και την ίση αντιπροσώπευση των δύο φύλων, η ομάδα «Anthill» ζήτησε τη συνδρομή της εταιρίας Gallup Iceland. Οι επιλεγέντες προσκλήθηκαν στη Συντακτική Εθνοσυνέλευση, αρχικά με επιστολή, και έπειτα τηλεφωνικά. Από αυτούς ανταποκρίθηκε το 20%, γεγονός που οδήγησε στην πρόσκληση 5.000 περίπου πολιτών, ώστε να συμμετάσχουν τελικά στην διαδικασία 950 άτομα (0,3% του συνολικού πληθυσμού). Επισημαίνεται ότι πρόκειται για μία μικρή χώρα των 300.000 κατοίκων. Τον σχεδιασμό της ημερίδας είχε αναλάβει η εταιρία Agora, που ειδικεύεται σε διαδικασίες crowdsourcing. Οι συμμετέχοντες χωρίστηκαν σε μικρές ομάδες των οκτώ (8) ατόμων και τοποθετήθηκαν σε στρογγυλά τραπέζια. Η συζήτηση πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ενός συντονιστή ανά τραπέζι, ο οποίος διασφάλιζε ότι όλοι οι συμμετέχοντες θα ασκούσαν ισόποσα το δικαίωμα της ισηγορίας.

Στο πρώτο μέρος της διαδικασίας, που έλαβε χώρα τις πρωινές ώρες, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να γράψουν σε κάρτες τις «αξίες και τα οράματά» τους και να ψηφιστούν οι πιο δημοφιλείς. Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να αναπτύξουν τις απόψεις τους με βάση τις επικρατούσες «αρχές και οράματα». Οι απόψεις αυτές, σε συνδυασμό με τις πιο δημοφιλείς κάρτες, χρησιμοποιήθηκαν ακολούθως για να δημιουργηθούν 8 διαφορετικές κατηγορίες, οι οποίες αποτέλεσαν τις «βασικές αρχές». Ο λόγος που σχηματίστηκαν 8 κατηγορίες ήταν για να δοθεί σε κάθε έναν από τους 8 συμμετέχοντες, στο κάθε τραπέζι, από μία κατηγορία, μαζί με όλο το σχετικό υλικό με τις γνώμες των υπολοίπων συμμετεχόντων του τραπέζιού. Όσοι από τα τραπέζια είχαν ίδιες κατηγορίες τοποθετήθηκαν σε νέα τραπέζια με κοινό θέμα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, κατά τη διάρκεια του απογεύματος της ίδιας μέρας, οι πολίτες μπορούσαν να αναπτύξουν σε βάθος τις ιδέες τους, σε μονοθεματικά τραπέζια αυτή τη φορά. Απόρροια αυτής της απογευματινής συζήτησης ήταν ένα σύνολο από καλά μελετημένες προτάσεις, οι οποίες παρουσιάστηκαν στο κοινό, μαζί με αναλυτικό υλικό που περιλάμβανε τις επεξεργασμένες προτάσεις των πολιτών. Ολόκληρη η διαδικασία μεταδόθηκε σε ζωντανή σύνδεση στο διαδίκτυο.

Η Συνταγματική Επιτροπή συνέλεξε τα αποτελέσματα της διαβούλευσης των πολιτών και συνέταξε μία αναφορά 700 σελίδων, την οποία και διαβίβασε στην Συντακτική Συνέλευση για τη συνέχιση της διαδικασίας αλλαγής του Συντάγματος. Η αναφορά περιλάμβανε, εκτός από τις γνώμες των πολιτών, και γνώμες ειδικών, καθώς και μελών της ίδιας της επιτροπής. Τα τελικά

³⁷⁰ Καλής, Α., (2013). Το παράδειγμα της Ισλανδίας για νέο σύνταγμα. arriton.gr. Διαθέσιμο στο: <https://arriton.gr/democracybox/item/214-%CF%84%CE%BF-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CE%BB%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CE%AF%CE%B1%CF%82> (πρόσβαση 8-11-2019).

συμπεράσματα της Εθνικής συνέλευσης του 2010, που αφορούσαν σε θέματα όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ισότιμη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και παιδείας, η δημοκρατία και η διαφάνεια, καθρέφτιζαν τις απόψεις της Ισλανδικής κοινωνίας, η οποία επέδειξε έντονη επιθυμία για την παραμονή του φυσικού πλούτου της Ισλανδίας υπό κρατικό έλεγχο και για αυστηρότερη ρύθμιση του οικονομικού τομέα.

Η προκύπτουσα συνταγματική πρόταση εγκρίθηκε ως βάση για ένα νέο σύνταγμα από τα δύο τρίτα των ψηφοφόρων, σε δημοψήφισμα του Οκτωβρίου 2012. Η τύχη του νέου Συντάγματος αποτελούσε πλέον υπόθεση του Κοινοβουλίου. Λόγω, όμως, των επερχόμενων εκλογών του Απριλίου 2013, η κυβέρνηση επέλεξε να αφήσει την απόφαση σχετικά με το νέο Σύνταγμα στα χέρια του επόμενου Κοινοβουλίου. Ωστόσο, κατά την εκλογική εκστρατεία, το ζήτημα της αναθεώρησης του Συντάγματος παραμερίστηκε, καθώς δόθηκε προτεραιότητα στη σύγκρουση «Icesave»³⁷¹ μεταξύ Ισλανδίας και Ηνωμένου Βασιλείου³⁷². Αν και δεν επέφερε κάποια συνταγματική αλλαγή, το ισλανδικό πείραμα αμφισβήτησε σίγουρα την άποψη ότι μια συνταγματική διαδικασία πρέπει να είναι κλειστή, δημιουργώντας ένα προηγούμενο για ένα πιο δημοκρατικό σχεδιασμό,³⁷³ και κατέδειξε ότι, για να τελεσφορήσει, απαιτείται η πολιτική βούληση και δέσμευση³⁷⁴.

6.2 Η διαβούλευση στην Εθνική Συντακτική Συνέλευση της Τυνησίας

Μετά την Αραβική Άνοιξη, από τον Δεκέμβριο του 2012 έως τον Φεβρουάριο του 2013, οι Τυνησιακοί πολίτες είχαν την ιδιαίτερη ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με τους συντάκτες του Συντάγματος, να συμμετάσχουν στη δημόσια διαβούλευση και να προβούν σε συνταγματικές προτάσεις και αξιώσεις³⁷⁵. Το εγχείρημα ξεκίνησε το 2011 με την εκλογή μιας Εθνικής Συντακτικής Συνέλευσης, η οποία, με γνώμονα τις επίμονες απαιτήσεις των πολιτών για

---

³⁷¹ Το Icesave, ένα υποκατάστημα της ισλανδικής τράπεζας Landsbankinn στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Ολλανδία, βρισκόταν στο επίκεντρο της οικονομικής κατάρρευσης της Ισλανδίας το 2008. Με την κατάρρευση των τριών κύριων τραπεζών της Ισλανδίας - Landsbankinn, Glitnir και Kaupthing-, το Icesave πτώχευσε ακαριαία. Για τα επόμενα χρόνια, οι κυβερνήσεις της Ισλανδίας και της Βρετανίας είχαν έντονες διαμάχες, σχετικά με το ποιος πρέπει να είναι οικονομικά υπεύθυνος για τις απώλειες. Βλ. Loftsdóttir, K. (2014). «Building on Iceland's "Good Reputation": Icesave, Crisis and Affective National Identities». *Ethnos*, 81(2), 338–363, σ. 339.

³⁷² Eerola, A. & Reuchamps, M. (2016), ό.π., σ. 325.

³⁷³ Landemore, H., (2014). Five lessons from Iceland's failed experiment in creating a crowdsourced constitution. Διαθέσιμο στο SLATE: <https://slate.com/technology/2014/07/five-lessons-from-icelands-failed-crowdsourcedconstitution-experiment.html> (πρόσβαση 8-11-2019).

³⁷⁴ Κομσέλη, Φ. (2011), ό.π., σ. 30.

³⁷⁵ Maboudi, T. (2019). «Reconstituting Tunisia: Participation, Deliberation, and the Content of Constitution». *Political Research Quarterly*, p. 1.

μεγαλύτερη συμμετοχή, διαφάνεια και λογοδοσία, ανέλαβε τη σύνταξη και υιοθέτηση ενός νέου συνταγματικού κειμένου με στόχο την εδραίωση και διατήρηση της διαδικασίας εκδημοκρατισμού της Χώρας³⁷⁶. Η αναθεωρητική διαδικασία περιελάμβανε διαπραγματεύσεις που διήρκησαν μήνες και ήταν εξαιρετικά συμμετοχική. Πραγματοποιήθηκαν πολλοί εθνικοί διάλογοι με τους πολίτες, την κοινωνία των πολιτών και τις διάφορες πολιτικές ομάδες, καθώς και πολλά συνταγματικά εργαστήρια, συνέδρια και διαδικτυακό crowdsourcing. Σε όλη αυτή τη διαδικασία συγκεντρώθηκαν για την αναθεώρηση του Συντάγματος περισσότερες από 2.500 προτάσεις πολιτών. Αποτέλεσμα αυτής της συμμετοχικής αναθεωρητικής διαδικασίας ήταν η επικύρωση τον Ιανουάριο του 2014, του πιο προοδευτικού Συντάγματος στον αραβικό κόσμο. Το εγχείρημα αυτό έλαβε παγκόσμια δόξα, συμπεριλαμβανομένου του Βραβείου Νόμπελ Ειρήνης.³⁷⁷

Στα πρώτα στάδια της διαδικασίας, υπήρξαν αρκετές οργανωτικές προκλήσεις και μειωμένη συμμετοχή των πολιτών. Εντούτοις, μετά την παρουσίαση του πρώτου συνταγματικού σχεδίου στο κοινό το 2012, η Εθνική Συντακτική Συνέλευση της Τυνησίας ξεκίνησε μια ευρεία εκστρατεία ενημέρωσης διάρκειας δύο μηνών, η οποία περιλάμβανε δημόσιες συναντήσεις σε διάφορες κοινότητες σε όλη την επικράτεια, συναντήσεις με ομάδες ειδικού ενδιαφέροντος, καθώς και τη διάδοση των περισσότερων συζητήσεων της. Επιπλέον, διεξήχθη, με την υποστήριξη διεθνών οργανισμών, εκτεταμένη διαδικασία διαλόγου και στις 24 διοικητικές περιφέρειες, συγκεντρώνοντας την άμεση συμβολή περίπου 6.000 πολιτών, 300 οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και 320 εκπροσώπων πανεπιστημίων.³⁷⁸

Η Εθνική Συντακτική Συνέλευση ήταν αρμόδια για την εγκατάσταση της προσωρινής κυβέρνησης και τη σύνταξη του νέου Συντάγματος. Η Συνέλευση εκκίνησε τη διαδικασία εκλέγοντας, την 1η Φεβρουαρίου 2012, 131 μέλη για τη σύνταξη του Συντάγματος. Στη συνέχεια, διόρισε τα εκλεγμένα μέλη σε έξι (6) συνταγματικές επιτροπές. Κάθε μία από τις έξι επιτροπές απαρτιζόταν από είκοσι δύο μέλη, και η κάθε επιτροπή ήταν υπεύθυνη για τη σύνταξη ενός ή περισσότερων κεφαλαίων του Συντάγματος. Στις 14 Αυγούστου 2012, η Συνέλευση δημοσίευσε το πρώτο συνταγματικό σχέδιο και ένα μήνα αργότερα κάλεσε τους εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών για μια διήμερη (14-15 Σεπτεμβρίου) ανοιχτή διαβούλευση και ανταλλαγή ιδεών πάνω σε αυτό. Στη διαβούλευση συμμετείχαν, καταθέτοντας τις προτάσεις τους, περισσότεροι από 300 εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών. Λαμβάνοντας υπόψη τις προτάσεις αυτές, οι συνταγματικές επιτροπές δημοσίευσαν το δεύτερο συνταγματικό σχέδιο στις 14 Δεκεμβρίου

³⁷⁶ OECD Public Governance Reviews. Chile, (2017). «Setting the context for a constitutionbuilding process», p. 22. Διαθέσιμο στο: <https://www.oecd.org/gov/public-governance-review-chile-2017.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).

³⁷⁷ Maboudi, T. (2019), ό.π., σ. 1.

³⁷⁸ OECD Public Governance Reviews. Chile, (2017), ό.π., σ. 22.

εκείνου του έτους. Αμέσως μετά τη δημοσίευση του σχεδίου, η πλειοψηφία της Ennahda³⁷⁹ στην Εθνική Συντακτική Συνέλευση αποφάσισε να αλλάξει το άρθρο 59 του εσωτερικού κανονισμού της Συνέλευσης, έτσι ώστε να ανοίξει η αναθεωρητική διαδικασία και στο ευρύ κοινό, το οποίο θα μπορεί κι αυτό με τη σειρά του να δώσει τις δικές του προτάσεις.³⁸⁰

Ο εθνικός διάλογος περιελάμβανε 44 συναντήσεις στην Τυνησία και στο εξωτερικό, όπου το κοινό μπορούσε, αφού είχε ήδη εγγραφεί, να συναντηθεί με τους εκπροσώπους των έξι συνταγματικών επιτροπών, χωρίς να υπάρχουν κριτήρια συμμετοχής. Από τις 44 συναντήσεις, 26 πραγματοποιήθηκαν στην Τυνησία και 18 σε διάφορα μέρη της Ιταλίας και της Γαλλίας, όπου ζουν τα τρία τέταρτα όλων των Τυνησιακών ομογενών. Από τις 26 συνεδριάσεις στην Τυνησία, οι 24 έλαβαν χώρα στις διοικητικές περιφέρειες, ενώ πραγματοποιήθηκαν και δύο (2) περιφερειακά συμπόσια με Τυνησίους φοιτητές στην Τύνιδα και στη Σφαξ³⁸¹. Μετά τις συναντήσεις του εθνικού διαλόγου, ο βοηθός του Προέδρου της Συνέλευσης, που είναι υπεύθυνος για τις σχέσεις με τους πολίτες και την κοινωνία των πολιτών, συνέταξε έκθεση με τις προτάσεις που έθεσε το κοινό. Στη συνέχεια, ο γενικός εισηγητής της επιτροπής σύνταξης του Συντάγματος ανέθεσε στις έξι (6) συνταγματικές επιτροπές να λάβουν υπόψη τις εν λόγω παρατηρήσεις και προτάσεις και να συντάξουν το τρίτο σχέδιο συντάγματος (Απρίλιος 2013).³⁸²

Οι εκπρόσωποι κάθε συνταγματικής επιτροπής εξέτασαν τις δημόσιες προτάσεις μέσω τεσσάρων ξεχωριστών εγγράφων. Τρία από αυτά τα έγγραφα αναφέρουν τις προτάσεις που υποβλήθηκαν στις διάφορες συναντήσεις με τους πολίτες της Τυνησίας, της διασποράς και της κοινωνίας των πολιτών. Το τέταρτο έγγραφο περιλάμβανε τις πιο επαναλαμβανόμενες προτάσεις του κοινού από το σύνολο των συνεδριάσεων, που άπτονται της θεματικής της εκάστοτε επιτροπής. Αποστολή του εν λόγω τελευταίου εγγράφου ήταν να εξασφαλίσει ότι οι βουλευτές θα ενεργήσουν λογικά, λαμβάνοντας υπόψη την αυξημένη δημοτικότητα κάποιων προτάσεων. Και στα τέσσερα έγγραφα, η ταυτότητα των συμμετεχόντων παρέμεινε ανώνυμη και δεν προσδιοριζόταν από ποια συνεδρίαση προέκυψε η πρόταση.³⁸³

Η αποτελεσματικότητα της συμμετοχής του κοινού στη διαμόρφωση του συνταγματικού κειμένου τελεί υπό κάποιες προϋποθέσεις. Πιο συγκεκριμένα, για να αποφευχθεί η ενδεχόμενη αποτυχία υπερψήφισης του συνταγματικού σχεδίου και η αρνητική επίπτωση από τον αυξημένο αριθμό των συμμετεχόντων με υψηλή επιρροή, θα πρέπει να αναπτυχθούν μηχανισμοί που θα

---

³⁷⁹ Τυνησιακό πολιτικό κόμμα, το οποίο ιδρύθηκε το 1981 από τους Rachid al-Ghannouchi και Abdelfattah Mourou ως Ισλαμικό Κίνημα, που ζητούσε μια δικαιότερη κατανομή των οικονομικών πόρων, τη δημιουργία πολυκομματικής δημοκρατίας και την ενίσχυση της θρησκευτικότητας στην καθημερινή ζωή. Βλ. Encyclopædia Britannica (2019). Ennahda Party. Political Party, Tunisia. Διαθέσιμο στο: <https://www.britannica.com/topic/Ennahda-Party> (πρόσβαση 8-11-2019).

³⁸⁰ Maboudi, T. (2019), ό.π., σσ. 3-4.

³⁸¹ Στο ίδιο, σ. 4.

³⁸² Στο ίδιο, σσ. 4-5.

³⁸³ Στο ίδιο.

αποτρέπουν τέτοια φαινόμενα. Το εγχείρημα της Τυνησίας αποδεικνύει ότι δύο θεσμικοί μηχανισμοί, που χρησιμοποιούνται και στην συνταγματική διαδικασία της Τυνησίας, θα μπορούσαν να διευκολύνουν τη συναίνεση στις διαδικασίες συνταγματικής αναθεώρησης και να αποτρέψουν τα αδιέξοδα. Στην περίπτωση που η ψηφοφορία αποβεί άκαρπη, κάτι που είναι πολύ κοινό στις μεταβατικές πολιτείες, η πρακτική της απόλυτης πλειοψηφίας φαίνεται να είναι πιο αποτελεσματική στην επίτευξη συναίνεσης σε σχέση με τον πιο κοινό συνδυασμό της απλής πλειοψηφίας και του δημοψηφίσματος. Το δεύτερο στοιχείο που βοήθησε στην επιτυχία του τυνησιακού εγχειρήματος ήταν η θέσπιση της Επιτροπής Συναινέσεων, μία *ad hoc* συνταγματική επιτροπή που εκπροσωπούσε στην Εθνική Συντακτική Συνέλευση, επί αμφιλεγόμενων ζητημάτων, όλα τα πολιτικά κόμματα και τις κοινωνικές ομάδες από τις οποίες κρινόταν η τελική ψηφοφορία. Οι συγκεκριμένοι θεσμικοί μηχανισμοί συναίνεσης διασφάλισαν την ύπαρξη και εκπροσώπηση των διαφορετικών κοινωνικών συμφερόντων στη διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης, ώστε αυτά να αποκτήσουν το, κατά δύναμιν, ισότιμη ευκαιρία να μεταφραστούν σε συνταγματικές διατάξεις³⁸⁴. Η συνταγματική νομοθέτηση της Τυνησίας ήταν ένα επιτυχημένο εγχείρημα, καθώς κατάφερε να συμπεριλάβει διάφορες φωνές, περιορίζοντας παράλληλα τον αντίκτυπο των ακραίων συμφερόντων και απαιτήσεων, με αποτέλεσμα ένα πιο δημοκρατικό Σύνταγμα³⁸⁵.

Η στατιστική ανάλυση ενός συνόλου δεδομένων με περισσότερες από 2.500 προτάσεις πολιτών και το περιεχόμενο των τριών συντακτικών σχεδίων δείχνει ότι το 43% των προτάσεων εντάχθηκαν στο τελικό σχέδιο του Συντάγματος. Ωστόσο, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι προτάσεις που αφορούν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες είναι πιθανότερο να συμπεριληφθούν στο σύνταγμα σε σύγκριση με προτάσεις άλλου περιεχομένου³⁸⁶. Διεξήχθη, επιπλέον, σύγκριση μεταξύ των κατατεθειμένων προτάσεων και του κειμένου του Συντάγματος, η οποία καταδεικνύει μια έντονη ομοιότητα της γλώσσας μεταξύ τους. Για παράδειγμα, αρκετοί συμμετέχοντες πρότειναν να προστεθεί στη φράση «ανθρώπινα δικαιώματα», του προοιμίου του Συντάγματος, ο όρος «οικουμενικά» ως αναφορά στην οικουμενικότητα των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και πράγματι, η φράση άλλαξε ακριβώς όπως πρότειναν οι συμμετέχοντες³⁸⁷. Τα εν λόγω ευρήματα δείχνουν ότι η δημόσια διαβούλευση είχε σημαντικό αντίκτυπο στην τυνησιακή συνταγματική νομοθέτηση.

Οι προσπάθειες που συντελέστηκαν για την προσέγγιση των ανθρώπων, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας διαπραγμάτευσης και σύνταξης των συνταγματικών σχεδίων, συνεισέφεραν στην ενίσχυση της νομιμότητας της διαδικασίας, ιδιαίτερα ελλείψει δημοψηφίσματος για την επικύρωση

---

³⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 2.

³⁸⁵ Hartshorn, I. M. (2017), «Organized Interests in Constitutional Assemblies: Egypt and Tunisia in Comparison» στο ίδιο.

³⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 1.

³⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 10.

του τελικού κειμένου. Επιπλέον, η αδιάκοπη συμμετοχή και δέσμευση της κοινωνίας των πολιτών καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου ώθησε τις πολιτικές δυνάμεις να ξεπεράσουν σοβαρά εμπόδια που υπόσκαπταν την ανάπτυξη του νέου συνταγματικού κειμένου. Το 2014, το νέο Σύνταγμα της Τυνησίας, με ενισχυμένες, πλέον, θεμελιώδεις και πολιτικές ελευθερίες, εγκρίθηκε από τη συντριπτική πλειοψηφία (200 από τους 217 βουλευτές).³⁸⁸

6.3 Η συμβολή του Σώματος Ενόρκων στο πρώτο δεκαετές οικονομικό σχέδιο της Μελβούρνης

Με στόχο να παραμείνει μια από τις πιο βιώσιμες πόλεις του κόσμου, αντιμετωπίζοντας τις προκλήσεις της πληθυσμιακής αύξησης, της κλιματικής αλλαγής, της τεχνολογικής αναταραχής και της οικονομικής αβεβαιότητας, η πόλη της Μελβούρνης ανέπτυξε το πρώτο της δεκαετές οικονομικό σχέδιο, με την εφαρμογή διαβουλευτικών διαδικασιών³⁸⁹. Πρόκειται για ένα εγχείρημα εμπλοκής των πολιτών στη διαμόρφωση δημόσιας πολιτικής, με τη μέθοδο του σώματος ενόρκων (citizen jury), που διήρκησε από τον Ιούλιο μέχρι τον Νοέμβριο του 2015³⁹⁰. Το αξιοσημείωτο στο εγχείρημα αυτό ήταν το εύρος και το βάθος της συμμετοχής της κοινότητας, που επηρέασε τελικά το δεκαετές οικονομικό σχέδιο, το οποίο αποτέλεσε μεγάλη πρόκληση με πολλά διακυβεύματα³⁹¹.

Για τη διενέργεια της ευρείας αυτής κοινοτικής διαβούλευσης, εστάλησαν περισσότερες από 6.500 προσκλήσεις σε τυχαία επιλεγμένες επιχειρήσεις και νοικοκυριά. Στο κάλεσμα απάντησαν θετικά 600 άτομα, από τα οποία τα 43 που αντικατόπτριζαν τα δημογραφικά στοιχεία της πόλης - κάτοικοι, φοιτητές (το 42% των κατοίκων της Μελβούρνης είναι φοιτητές)³⁹², επιχειρήσεις και πληρωτές επιτοκίων- επιλέχθηκαν από ανεξάρτητο οργανισμό.³⁹³ Για την κάλυψη ενός ευρύ φάσματος απόψεων, η κοινότητα συμμετείχε με δύο τρόπους -μέσω ενός σώματος ενόρκων, μιας ομάδας 43 τυχαίως επιλεγμένων πολιτών και μέσω ευρύτερης συμμετοχής της κοινότητας. Ο καθένας είχε τη δυνατότητα να συμμετάσχει στη διαδικασία χρησιμοποιώντας έναν διαδικτυακό προσομοιωτή προϋπολογισμού, ο οποίος παρείχε πληροφορίες σχετικά με τα λειτουργικά έξοδα της

³⁸⁸ OECD Public Governance Reviews. Chile, (2017), ό.π., σ. 22.

³⁸⁹ Evaluation of the community engagement process for the 10 Year Financial Plan. Prepared for City of Melbourne 18 May 2015, σ. 8. Διαθέσιμο στο: City of Melbourne. Participate Melbourne. 10-Year Financial Plan Delivering on our vision for the city's growth, prosperity and liveability, <https://participate.melbourne.vic.gov.au/10yearplan> (πρόσβαση 8-11-2019).

³⁹⁰ Mayne, S. (2018). We hear you! Case studies in authentic civic engagement from the City of Melbourne. In Wanna, J. & Vincent, S. (Eds.), *Opening Government: Transparency and Engagement in the Information Age* (pp. 115-122). Australia: ANU Press, p. 115.

³⁹¹ 10 Year Financial Plan 2015-2025, p. 12. Διαθέσιμο στο: City of Melbourne. Participate Melbourne. 10-Year Financial Plan Delivering on our vision for the city's growth, prosperity and liveability, <https://participate.melbourne.vic.gov.au/10yearplan> (πρόσβαση 8-11-2019).

³⁹² Mayne, S. (2018), ό.π., σ. 118.

³⁹³ 10 Year Financial Plan 2015-2025, ό.π., σ. 13.

πόλης, τα δημόσια έργα και πάνω από 30 τομείς υπηρεσιών. Η κοινότητα συμμετείχε, επίσης, μέσω εργαστηρίων, ομάδων συζητήσεων και οκτώ (8) κέντρων συμμετοχής. Τα ευρήματα από την ευρύτερη εμπλοκή της κοινότητας και οι πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν από το διαδικτυακό προσομοιωτή προϋπολογισμού παρουσιάστηκαν στο σώμα των ενόρκων, το οποίο μπορούσε να ζητήσει πληροφορίες και από το Δημοτικό Συμβούλιο και από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες. Για να συζητήσει και να προβληματιστεί πάνω στη διαδικασία, πριν διαβουλευτεί και υποβάλλει τις συστάσεις του στο Συμβούλιο, το σώμα των ενόρκων συνεδρίασε έξι ολόκληρα Σάββατα.³⁹⁴

Τα μέλη του σώματος έλαβαν για τη διενέργεια της διαβούλευσης ένα σύνολο αρχών ως οδηγό. Οι αρχές προέτρεπαν τους συμμετέχοντες να κάνουν ερωτήσεις, να είναι συγκεκριμένοι, ρεαλιστές και ανοιχτόμυαλοι, και οι προτάσεις τους να είναι βιώσιμες, επιτεύξιμες, συναφείς με τις προκλήσεις και να προσδίδουν αξία στην πόλη. Το σώμα των ενόρκων κλήθηκε να προτείνει τους τομείς στους οποίους θα δαπανηθούν τα έσοδα και να εξετάσει τα επίπεδα χρηματοδότησης καθώς και τον τρόπο εξασφάλισης των χρημάτων για την ανταπόκριση της πόλης στις ευθύνες της. Έτσι, συζητήθηκαν επιλογές όπως ο δανεισμός χρημάτων, η πώληση περιουσιακών στοιχείων ή ο συνδυασμός πολλών στρατηγικών. Το σώμα των ενόρκων συνεδρίασε έξι (6) φορές μεταξύ του Αυγούστου και του Οκτωβρίου, πριν προβεί στις 11 συστάσεις προς το Δημοτικό Συμβούλιο στις 17 Νοεμβρίου του ίδιου έτους. Οι προτάσεις αφορούσαν την αύξηση των επιτοκίων έως 2,5% πάνω από τον πληθωρισμό, περισσότερες δαπάνες για την άμβλυνση και προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, την αύξηση των ποδηλατοδρόμων, την πώληση «μη βασικών» ιδιοκτησιών, τη μείωση των νέων κεφαλαιουχικών έργων και την άσκηση πίεσης στη Βικτωριανή Κυβέρνηση για την επιβολή υψηλότερου φόρου στον τομέα της ανάπτυξης ακινήτων.³⁹⁵

Από τη διενεργηθείσα εξωτερική αξιολόγηση προκύπτει ότι το εν λόγω διαβουλευτικό εγχείρημα για το δεκαετές οικονομικό σχέδιο ήταν τόσο αποτελεσματικό όσο και κατάλληλο. Πιο συγκεκριμένα, η Διεθνής Ένωση για τη Δημόσια Συμμετοχή [International Association for Public Participation (IAP2)]³⁹⁶ αξιολόγησε το βαθμό κατά τον οποίο η ανάπτυξη και η υλοποίηση των συμμετοχικών δραστηριοτήτων συμμορφώθηκαν με τις Βασικές Αξίες που έχει θέσει η Ένωση για τη συμμετοχή του κοινού. Αξιολογήθηκαν, ακόμα, και άλλες πτυχές της καλής, σε κοινοτικό επίπεδο, συμμετοχικής πρακτικής, όπως αυτές παρουσιάζονται στο Πλαίσιο Αξιολόγησης της

---

³⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 12.

³⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 13.

³⁹⁶ Το IAP2 είναι μια διεθνής ένωση μελών που επιδιώκουν να προωθήσουν και να βελτιώσουν την πρακτική της συμμετοχής του κοινού στις αποφάσεις που λαμβάνονται από κυβερνήσεις, θεσμούς, άτομα και από κάθε είδους μορφώματα που επηρεάζουν το δημόσιο συμφέρον στα έθνη σε όλο τον κόσμο. Το IAP2 έχει αναπτύξει ένα σύνολο «βασικών αξιών» για χρήση στην ανάπτυξη και εφαρμογή διαδικασιών συμμετοχής του κοινού, σκοπός του οποίου είναι να συμβάλει στην λήψη καλύτερων αποφάσεων που να αντικατοπτρίζουν τα συμφέροντα και τις ανησυχίες των δυνητικά επηρεαζόμενων ανθρώπων και μορφωμάτων. Βλ. Evaluation of the community engagement process for the 10 Year Financial Plan. Prepared for City of Melbourne 18 May 2015, ό.π., σ. 5.

Κοινοτική Συμμετοχής που έχει αναπτύξει η πόλη. Όλες οι επτά βασικές αξίες³⁹⁷ του IAP2 είτε καλύφθηκαν επαρκώς είτε εκφράστηκαν στο υψηλότερο επίπεδο επίτευξης. Επιπλέον, η διαδικασία κρίθηκε ιδιαίτερα αποτελεσματική και με γνώμονα μια σειρά άλλων κριτηρίων ορθής εμπλοκής του κοινού όπως είναι η επάρκεια του πεδίου εφαρμογής και του σχεδιασμού της διαδικασίας, η χρησιμότητα της κοινοτικής συμβολής, η επίδραση της εμπλοκής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και ο αντίκτυπος του εγχειρήματος εν γένει στη φήμη της Μελβούρνης.³⁹⁸ Τέλος, όσον αφορά την αποτελεσματικότητα και την οικονομικότητα της διαδικασίας, διαπιστώθηκε ότι συνολικά υπήρξε καλή σχέση ποιότητας-τιμής. Η συμμετοχική διαδικασία κοστίζει 185.000 δολάρια. Ο προϋπολογισμός των 150.000 δολαρίων ξεπεράστηκε κατά 35.000 δολάρια για να αντιμετωπιστεί η ανάγκη για μία πρόσθετη συνεδρία για την ολοκλήρωση των διαβουλεύσεων από το σώμα των ενόρκων.³⁹⁹

Η έκθεση του σώματος των ενόρκων ενσωματώθηκε στο δεκαετές οικονομικό σχέδιο και δόθηκε η αναγκαία αιτιολόγηση για την εφαρμογή ή όχι συγκεκριμένων συστάσεων στις αποφάσεις. Τα μέλη του σώματος δήλωσαν ότι ήταν ευχαριστημένοι διότι υπήρξε έντονη προσήλωση στην προσπάθεια ένταξης, στο μέγιστο δυνατό βαθμό, των συστάσεών τους στο δεκαετές σχέδιο.⁴⁰⁰

6. 4 Ο διάλογος με τους πολίτες στο ανατολικό Βέλγιο (The Burgerdialog in Ostbelgien)

Την άνοιξη του 2018, το κοινοβούλιο της Γερμανόφωνης Κοινότητας του Βελγίου απευθύνθηκε στον οργανισμό της G1000⁴⁰¹ αναζητώντας νέους τρόπους ενίσχυσης της χρήσης των διαβουλευτικών μεθόδων στις διαδικασίες χάραξης δημόσιας πολιτικής. Το G1000 και το Ίδρυμα

---

³⁹⁷ Σύμφωνα με τις επτά βασικές αξίες του IAP2, η συμμετοχική διαβουλευτική διαδικασία πρέπει (βλ. σ. 31, στο ίδιο):

- να βασίζεται στην πεποίθηση ότι αυτοί που επηρεάζονται από την απόφαση έχουν δικαίωμα συμμετοχής
- να περιλαμβάνει την υπόσχεση ότι η συμβολή του κοινού θα επηρεάσει τις σχετικές αποφάσεις
- να προάγει βιώσιμες αποφάσεις, διαβουλευόντας και αναγνωρίζοντας τις ανάγκες και τα συμφέροντα όλων των συμμετεχόντων, συμπεριλαμβανομένων των υπευθύνων λήψης αποφάσεων
- να επιδιώκει και να καθιστά εύκολη τη συμμετοχή εκείνων που ενδεχομένως επηρεάζονται ή ενδιαφέρονται για μια απόφαση
- να στοχεύει στη συμβολή των συμμετεχόντων στο σχεδιασμό του τρόπου με τον οποίο συμμετέχουν
- να παρέχει στους συμμετέχοντες τις πληροφορίες που χρειάζονται για να συμμετέχουν με ουσιαστικό τρόπο
- να ενημερώνει τους συμμετέχοντες για το πώς η συμμετοχή τους στη διαβουλευτική διαδικασία επηρέασε τις ληφθείσες αποφάσεις

³⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 5.

³⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 29.

⁴⁰⁰ Mayne, S. (2018), ό.π., σ. 120.

⁴⁰¹ Το G1000 είναι μια πλατφόρμα δημοκρατικής καινοτομίας. Αναπτύσσει, στηρίζει και προωθεί νέες μορφές διαβούλευσης που ενισχύουν τη δημοκρατία σε τοπικό και διεθνές επίπεδο. Βλ. G1000. Doing democracy better. Διαθέσιμο στο: <http://www.g1000.org/> (πρόσβαση 8-11-2019).

για τις Μελλοντικές Γενιές (Foundation for Future Generations)⁴⁰² ήρθε σε επαφή με διάφορους Βέλγους και διεθνείς εμπειρογνώμονες με ειδικές γνώσεις πάνω σε αυτό το θέμα, έτσι ώστε να σχεδιάσουν ένα μοντέλο συμμετοχής των πολιτών στις αποφάσεις για τη χάραξη δημόσιας πολιτικής. Η πρόταση επικεντρώθηκε στη χρήση διαβουλευτικών διαδικασιών με «βραδύτερες», όμως, προσεγγίσεις που αποβλέπουν στην ώριμη δημόσια κρίση από τυχαία επιλεγμένους πολίτες και όχι τη «γρήγορη» κοινή γνώμη.⁴⁰³

Στις 25 Φεβρουαρίου 2019, το κοινοβούλιο της Γερμανόφωνης Κοινότητας του Βελγίου ψήφισε ομόφωνα την εδραίωση μιας μόνιμης μορφής συμμετοχής των πολιτών στο έργο που επιτελεί το κοινοβούλιο και η κυβέρνηση. Σε περιόδους χαμηλής εμπιστοσύνης στην κομματική πολιτική, οι γερμανόφωνοι πολίτες του Βελγίου (76.000 κάτοικοι)⁴⁰⁴ θα έχουν, με αυτήν την απόφαση, τη δυνατότητα να θέτουν ζητήματα στην πολιτική ατζέντα, να δρομολογούν δικές τους προτάσεις πολιτικής και να παρακολουθούν την πορεία εφαρμογής τους από το κοινοβούλιο και την κυβέρνησή τους. Οι πολιτικοί θα είναι σε θέση, από την πλευρά τους, να υποβάλλουν δύσκολα ζητήματα σε ανεξάρτητες Συνελεύσεις Πολιτών.⁴⁰⁵

Το προκύπτον συμμετοχικό μοντέλο, που αναφέρεται με το γενικό όνομα «Burgerdialog», θα αποτελείται από ένα μόνιμο Συμβούλιο Πολιτών με 24 μέλη, των οποίων η θητεία θα διαρκεί ενάμισι χρόνο, και από ξεχωριστές Συνελεύσεις Πολιτών (Citizen Assemblies) που θα λαμβάνουν χώρα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Το Συμβούλιο των Πολιτών έχει δύο καθήκοντα. Το πρώτο καθήκον του Συμβουλίου είναι η μία φορά τον χρόνο (τον Σεπτέμβριο) συνεδρίαση για την επιλογή των θεμάτων για τα οποία θα διεξαχθούν ξεχωριστές Συνελεύσεις Πολιτών το ίδιο έτος. Το Συμβούλιο των Πολιτών μπορεί να αποφασίσει τόσο τον αριθμό των Συνελεύσεων Πολιτών (ένα έως τρία ετησίως, όπως ορίζει το σχετικό διάταγμα) όσο και τον αριθμό των μελών που θα πρέπει να έχει (μεταξύ 25 και 50). Το δεύτερο καθήκον του Συμβουλίου είναι να έρθει σε επαφή με το

---

⁴⁰² Το Ίδρυμα για τις Μελλοντικές Γενιές είναι το μοναδικό βελγικό ίδρυμα αποκλειστικά αφιερωμένο στη μετάβαση της κοινωνίας προς μια πιο βιώσιμη ανάπτυξη, μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις του 21ου αιώνα. Βλ. Foundation for Future Generations. Who we are. Διαθέσιμο στο: <https://www.foundationfuturegenerations.org/en/wie-zijn-we> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴⁰³ G1000 & Foundation for Future Generations (2018). Proposal for a model of permanent citizen involvement in the policy-making of the German-speaking community in Belgium. Report from the international expert group to the Bureau of the Parlament der Deutschsprachigen Gemeinschaft, p. 2. Διαθέσιμο στο: <https://s3.amazonaws.com/uploads.participedia.xyz/66a5808a-44cf-40cf-90db-3940cf9614dd-German-speaking%20Community%20of%20Belgium%20becomes%20world%E2%80%99s%20first%20region%20with%20permanent%20citizen%20participation%20drafted%20by%20lot> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴⁰⁴ G1000 & Foundation for Future Generations (2019). German-speaking Community of Belgium becomes world's first region with permanent citizen participation drafted by lot. Ambitious model for innovating democracy designed by G1000, p. 3. Διαθέσιμο στο: https://www.foundationfuturegenerations.org/sites/www.foundationfuturegenerations.org/files/documents/news/20190226_dgpermanentcitizensassembly_pressrelease.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 1.

κοινοβούλιο, ώστε να εξετάσει το πώς υιοθετήθηκαν οι συστάσεις από τις προηγούμενες Συνελεύσεις Πολιτών.⁴⁰⁶

Κάθε Συνέλευση Πολιτών θα αποτελείται από πολίτες που θα συμμετέχουν με κλήρωση και οι οποίοι θα εξετάζουν τις ερωτήσεις ή τα ζητήματα που υποβάλλει το Συμβούλιο Πολιτών, διαβουλευόμενος μεταξύ τους, με τα εκάστοτε ενδιαφερόμενα μέρη και τους εμπειρογνώμονες. Στο τέλος της συνόδου τους, θα συντάσσουν σειρά συστάσεων προς το κοινοβούλιο, θα ψηφίζουν ανώνυμα τις δικές τους συστάσεις και αυτές που θα φθάσουν ένα συγκεκριμένο όριο, το Κοινοβούλιο θα τις χειριστεί με ιδιαίτερη προσοχή. Οι συστάσεις που βρίσκονται κάτω από το κατώτατο όριο, όσον αφορά τις ψήφους που έχουν συγκεντρώσει, είναι απλώς συμβουλευτικές, αλλά άπαξ και φθάσουν ή ξεπεράσουν το κατώτατο όριο, το κοινοβούλιο πρέπει να τις συζητήσει και να λογοδοτήσει μάλιστα για τις ενέργειές του σχετικά με την πορεία εφαρμογής τους. Το σχετικό διάταγμα ορίζει ότι αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση που το κοινοβούλιο αποφασίσει να μην ακολουθήσει μια σύσταση που έχει φθάσει το κατώτατο όριο. Σε κάθε περίπτωση, το Συμβούλιο των Πολιτών θα είναι το κατ' εξοχήν όργανο που θα ελέγχει τη δράση του κοινοβουλίου σε σχέση με τις εν λόγω συστάσεις. Καθώς η προετοιμασία και η διοικητική υποστήριξη είναι σημαντική σε μια τέτοια διαδικασία, ένα τρίτο στοιχείο του Burgerdialog μοντέλου θα είναι μια μόνιμη γραμματεία, η οποία σε αυτή την περίπτωση θα αποτελείται από ένα άτομο με πλήρη απασχόληση.⁴⁰⁷

---

⁴⁰⁶ G1000 & Foundation for Future Generations (2019). Oversight of deliberative democracy initiatives. Version DRAFT 0.1 (1) | 14.06.2019, p. 2. Διαθέσιμο στο: https://www.foundationfuturegenerations.org/sites/www.foundationfuturegenerations.org/files/projet/files/20190614_g1000_note_oversightdeliberativedemocracynitiatives_draft_0.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴⁰⁷ Στο ίδιο.

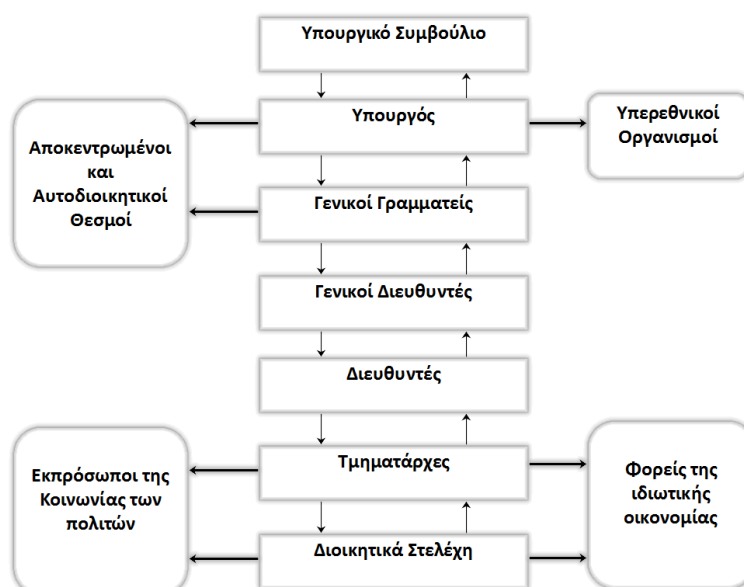

Κεφάλαιο 7. Η διαβούλευση στη χάραξη δημόσιας πολιτικής

Η δημόσια πολιτική εμφανίζεται ως ένα πρόγραμμα κυβερνητικής δράσης σε συγκεκριμένο τομέα της κοινωνίας ή σ'ένα γεωγραφικό χώρο. Έτσι, μπορεί, για παράδειγμα, να γίνεται λόγος για την πολιτική της υγείας, την περιβαλλοντική πολιτική, την πολιτική της ασφάλειας, την πολιτική για την πόλη της Αθήνας ή την Ευρωπαϊκή Κοινότητα κ.λπ.⁴⁰⁸ Πρόκειται για ένα κοινωνικό επινόημα και ένα κατασκεύασμα της έρευνας που εμπεριέχει πολιτικο-διοικητικούς μηχανισμούς που οργανώνονται προς την εκπόνηση και επίτευξη προγραμμάτων δράσης που θέτουν συγκεκριμένους στόχους.⁴⁰⁹ Η διαβούλευση σε συνδυασμό με την αιτιολόγηση των αποφάσεων διαδραματίζει, σε επίπεδο χάραξης δημόσιας πολιτικής, αποφασιστικό ρόλο, καθώς συμβάλλει τόσο στην ποιότητα των αποφάσεων όσο και στην αποδοχή τους από το κοινό που θα κληθεί να συμμορφωθεί με αυτές.⁴¹⁰

Για να αποβεί λειτουργικός ένας μηχανισμός διαβούλευσης ενδείκνυται η κατά στάδια εμπλοκή των ενδιαφερόμενων μερών και κρατικών δρώντων -πρακτική που εφαρμόζεται, γενικά, και κατά τη διαδικασία λήψης μιας δημόσιας απόφασης, στην οποία η διαβούλευση συνιστά ένα υποστάδιο. Το σχεδιάγραμμα που ακολουθεί αποτυπώνει τη διάχυση της δημόσιας πολιτικής, σε ξεχωριστά στάδια, «από πάνω προς τα κάτω» καθώς και από «κάτω προς τα πάνω».⁴¹¹

Σχεδιάγραμμα 2. Η διάχυση της δημόσιας πολιτικής

Αναδημοσίευση σχεδιαγράμματος από Ζερβάς, Ν. (2017), ό.π., σ. 329.

⁴⁰⁸ Meny, Y. & Thoenig, J.C. (1989), *Politiques publiques* στο Muller, P. Sured, Y. (2002). Η ανάλυση των πολιτικών του κράτους. Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός, σ. 35.

⁴⁰⁹ Muller, P. Sured, Y. (2002), ό.π., σσ. 31-33.

⁴¹⁰ Μακρυδημήτρης, Α. (2013), Υφαίνοντας τον ιστό της Πηνελόπης στο Ζερβάς, Ν. (2017), ό.π., σ. 326.

⁴¹¹ Ζερβάς, Ν. (2017), ό.π., σσ. 328-329.

Το Υπουργικό Συμβούλιο, που είναι κατά το Σύνταγμα το ανώτατο αποφασιστικό όργανο της Κυβέρνησης, λαμβάνει τις αποφάσεις για την αντιμετώπιση ενός δημοσίου προβλήματος συλλογικά. Το Υπουργικό Συμβούλιο απευθύνεται στον εκάστοτε αρμόδιο υπουργό ή και σε περισσότερους και θέτει σε λειτουργία τη διαδικασία διαβούλευσης για την εξέταση των εναλλακτικών λύσεων στο πρόβλημα. Στη διαβούλευση συμμετέχουν οι αιρετοί εκπρόσωποι αυτοδιοικητικών θεσμών, στελέχη της Αποκεντρωμένης Διοίκησης, ακόμα και μέλη Ανεξαρτήτων Αρχών αλλά και εκπρόσωποι των υπερεθνικών οργανισμών, στην περίπτωση που εμπλέκονται στο ζήτημα αυτό. Την ίδια στιγμή, ο ίδιος υπουργός εκκινεί και τη διαβουλευτική διαδικασία τόσο με επιτελικά στελέχη όπως είναι οι αρμόδιοι κατά περίπτωση Γενικοί Γραμματείς και Διευθυντές όσο και με αμιγώς διοικητικά στελέχη -τους διευθυντές, τους τμηματάρχες και τους υπόλοιπους υπαλλήλους. Τα εν λόγω στελέχη είναι ικανά να προτείνουν εφαρμόσιμες λύσεις για τρεις, κυρίως, λόγους. Καταρχάς, τα διοικητικά στελέχη γνωρίζουν εκ του σύνεγγυς κάθε πρόβλημα της υπηρεσίας τους, εξαιτίας της καθημερινής τους ανάμιξης με διοικητικές διαδικασίες και υποθέσεις εξυπηρέτησης των πολιτών. Έτσι, διαθέτουν ωφέλιμη διοικητική πείρα για τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού. Κατά δεύτερο λόγο, τα διοικητικά στελέχη, κατά την καθημερινή άσκηση των καθηκόντων τους, έρχονται σε επαφή και επικοινωνία με φορείς της ιδιωτικής οικονομίας και εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών και ενημερώνονται για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Τέλος, επειδή ο ρόλος της δημόσιας διοίκησης είναι να εφαρμόζει και να ειδικεύει τη βούληση του νομοθέτη, τα στελέχη της συμμετέχουν και στο στάδιο της κατάρτισης των νόμων⁴¹². Επομένως, τα διοικητικά στελέχη δεν εκτελούν μονάχα τις αποφάσεις των πολιτικών και διοικητικών τους προϊσταμένων, αλλά υποβάλλουν, επίσης, προτάσεις τόσο για την αναβάθμιση της υπηρεσίας τους όσο και ευρύτερα για το διοικητικό σύστημα.⁴¹³

Σε μία αντίστροφη διαδικασία, «από κάτω προς τα πάνω», οι προτάσεις των στελεχών, που βρίσκονται στη βάση της διοικητικής πυραμίδας, φθάνουν, μέσω των επιτελικών στελεχών, στον αρμόδιο Υπουργό. Οι εν λόγω προτάσεις έχουν διαμορφωθεί σε συνεργασία με φορείς της κοινωνίας και της ελεύθερης αγοράς. Ο αρμόδιος Υπουργός εξατάζει εάν οι προτάσεις είναι, μεταξύ άλλων, εφαρμόσιμες και οι βέλτιστες σε σχέση με τις υπόλοιπες, και τις εισηγείται στο Υπουργικό Συμβούλιο για τη λήψη της τελικής απόφασης. Μετά τη λήψη της απόφασης, αυτή παραπέμπεται στο Κοινοβούλιο ως σχέδιο νόμου προς επεξεργασία, ψήφιση και θέσπιση.⁴¹⁴

Στην Ελλάδα οι εξαγγελόμενες δημόσιες πολιτικές ακολουθούν την πρακτική της θέσπισης μη εξειδικευμένων στόχων που εξυπηρετούν την εκπλήρωση συγκυριακών και ταχέων αποτελεσμάτων, ενώ, όσον αφορά τη δημόσια ηλεκτρονική διαβούλευση μέσω της πλατφόρμας

⁴¹² Καρκατσούλης, Π. (1991). Νομοθετική Επιστήμη. Προτάσεις για τον περιορισμό της πολυνομίας στη Διοίκηση στο ίδιο, σ. 330.

⁴¹³ Ζερβάς, Ν. (2017), ό.π., σσ. 320-330.

⁴¹⁴ Στο ίδιο, σ. 330.

OpenGov.gr, δεν πραγματοποιείται ο εκ των προτέρων προσδιορισμός των ομάδων-στόχων και η πρόσκληση αυτών σε συμμετοχή. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όμως, αποκλείεται από τον δημόσιο διάλογο η συμμετοχή μελών επαγγελματικών οργανώσεων ή ομάδων της κοινωνίας, οι οποίες επηρεάζονται από την εκάστοτε δημόσια πολιτική. Έτσι, τείνει να υπερισχύει το συγκεντρωτικό σύστημα Κυβέρνησης-Δημόσιας Διοίκησης, το οποίο χαράζει δημόσιες πολιτικές ελαττώνοντας την επίδραση των λοιπών παραγόντων κατά τον σχεδιασμό αλλά και κατά την υλοποίηση των δημόσιων πολιτικών.⁴¹⁵

Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Παγκόσμιας Δικαιοσύνης - Κώδικας Δεοντολογίας 2018 (World Justice Project – Rule of Law Index 2018), η Ελλάδα συγκεντρώνει, ως προς τη συνεργασία της με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, για τη χάραξη πολιτικής, βαθμολογία 0,45. Η βαθμολογική κλίμακα είναι από το μηδέν (0) μέχρι το ένα (1)⁴¹⁶. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα «Ποικιλίες της Δημοκρατίας» (V-Dem) 2018, η Ελλάδα, ως προς το εύρος του φάσματος των διαβουλεύσεων σε επίπεδο ελίτ, κατά την εξέταση των σημαντικών αλλαγών πολιτικής, έχει λάβει βαθμολογία τέσσερα (4) στα πέντε (5). Αυτό σημαίνει ότι οι συμμετέχοντες είναι επιλεγμένοι εκπρόσωποι της κοινωνίας, της εργασίας και των επιχειρήσεων. Οι υπεύθυνοι για τη χάραξη των πολιτικών συμβουλευονται, συνήθως, τις αντίστοιχες μεγάλες οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών μόνο σε κάποιο βαθμό. Πάντως, η διαβούλευση με τις εν λόγω οργανώσεις, από το 2012 και έπειτα, παρουσιάζει μη αμελητέα αύξηση με αποκορύφωμα τα έτη 2017-18⁴¹⁷. Όταν εξετάζονται σημαντικές αλλαγές πολιτικής, οι δημόσιες διαβουλεύσεις ενθαρρύνονται και παρουσιάζεται ευρεία συμμετοχή⁴¹⁸.

Πάντως, κανένας τομέας δημόσιας πολιτικής του εσωτερικού δεν δύναται να λειτουργήσει ανεξάρτητα από την ευρωπαϊκή διαδικασία, που αποτελεί μια επιβεβλημένη γραμμή στη στρατηγική των δημόσιων λειτουργιών, των πολιτικών δρώντων και των εκπροσώπων των ομάδων συμφερόντων. Από αυτή την άποψη, η ευρωπαϊκή διαδικασία εξωθεί στην υπέρβαση των συμβατικών δυναμικών δραστηριοποίησης γύρω από τις δημόσιες πολιτικές, και στην ανάπτυξη ενός πλαισίου κοινών κανόνων και μορφών δημόσιας δράσης, η παραγωγή των οποίων πρόκειται να καθορίσει με δυναμικό τρόπο τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές των πολιτικών δρώντων του Κράτους. Πλέον, γίνεται λόγος για έναν ευρωπαϊκό χώρο δημόσιων πολιτικών, όπου τα εθνικά

---

⁴¹⁵ Χριστοπούλου, Σ. (2011). «Δημόσια διαβούλευση μέσω του Διαδικτύου. Η περίπτωση της δικτυακής πλατφόρμας opengov.gr», Τελική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σ. 167.

⁴¹⁶ Greece. World Justice Project – Rule of Law Index 2018 (raw scores: 0 to 1). Διαθέσιμο στο https://docs.google.com/document/d/1me9KpuhWBrH0rY3z62AqncZiZ6OMAHd_2-eE5rlZyOc/edit# (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴¹⁷ Coppedge, M., Gerring, J., Henrik Knutsen, C., Lindberg, S. I., Teorell, J., Altman, D., Bernhard, M. et. al. (2019). "V-Dem [Country-Year/Country-Date] Dataset v9", Varieties of Democracy (V-Dem) Project. Διαθέσιμο στο: <https://www.v-dem.net/en/analysis/CountryGraph/> (πρόσβαση 8-11-2019). Βλ. σχετικό διάγραμμα στο Παράρτημα Γ'.

⁴¹⁸ Greece. Varieties of Democracy (V-Dem) 2018 (raw scores). Διαθέσιμο στο: https://docs.google.com/document/d/1me9KpuhWBrH0rY3z62AqncZiZ6OMAHd_2-eE5rlZyOc/edit# (πρόσβαση 8-11-2019).

πολιτικά συστήματα καλούνται να προσαρμοστούν σε ένα ρυθμιστικό και στρατηγικό περιβάλλον που ελέγχουν μονάχα κατά ένα μέρος⁴¹⁹. Υπό αυτό το πρίσμα, η διαβούλευση διαδραματίζει καίριο ρόλο, καθώς διευκολύνει τη σύνδεση εθνικών και ενωσιακών θεσμικών ιδιομορφιών κατά τον σχεδιασμό καθώς και κατά την εφαρμογή των ρυθμίσεων για την περιφερειακή εναρμόνιση των πολιτικών⁴²⁰.

7.1 Η διαβούλευση στους Τομείς του Περιβάλλοντος και της Ενέργειας

Η περιβαλλοντική πολιτική είναι ένα από τα πιο ρυθμισμένα και, συγχρόνως, πιο εξευρωπαϊσμένα πεδία πολιτικής⁴²¹. Ο ταχέως αυξανόμενος παγκόσμιος πληθυσμός, η μη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, οι πρακτικές παραγωγής και τα καταναλωτικά πρότυπα έχουν καταστήσει τις ανθρώπινες δραστηριότητες εξαιρετικά πιεστικές προς τα οικοσυστήματα (χερσαία και θαλάσσια) και τους φυσικούς πόρους όπως το έδαφος, ο αέρας, το νερό και η βιοποικιλότητα. Η παγκόσμια ζήτηση για φυσικούς πόρους έχει υπερδιπλασιαστεί από το 1970 και πλέον ξεπερνά τα όρια του πλανήτη. Εάν δεν επέλθουν ρυθμίσεις που θα οδηγήσουν σε δραστικές αλλαγές στους σύγχρονους, γραμμικούς τρόπους παραγωγής και κατανάλωσης, η ζήτηση για φυσικούς πόρους αναμένεται να διπλασιαστεί μεταξύ 2015 και 2050.⁴²²

Τα περιβαλλοντικά ζητήματα, όπως η υπερθέρμανση του πλανήτη, η καταστροφή του φυσικού τοπίου και η εξαφάνιση των ειδών, έχουν προκαλέσει ανησυχίες στις σύγχρονες κοινωνίες⁴²³. Ο μετριασμός των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου αποτελεί πλέον βασική μέριμνα της περιβαλλοντικής και ενεργειακής νομοθεσίας σε χώρες όλου του κόσμου⁴²⁴. Ωστόσο, κατά την εξέταση των δημόσιων πολιτικών που αφορούν και επηρεάζουν το φυσικό περιβάλλον, οι άνθρωποι συχνά προβάλλουν αντικρουόμενες απόψεις. Η εφαρμογή διαβουλευτικών διαδικασιών

---

⁴¹⁹ Muller, P. Surel, Y. (2002), ό.π., σσ. 149-150.

⁴²⁰ Παπάζογλου, Μ. (2009). Οι προκλήσεις του εξευρωπαϊσμού και της διαβούλευσης για το ελληνικό πολιτικό σύστημα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σ. 25.

⁴²¹ Λαδής, Σ. (2017). «Εξευρωπαϊσμός και αλλαγές δημοσίων πολιτικών: η περίπτωση της ελληνικής περιβαλλοντικής πολιτικής». *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 29(1), 40-60, σ. 40.

⁴²² Annex 6 - Horizon Europe Cluster 6 Food, Bioeconomy, Natural Resources, Agriculture and Environment (2019) in Orientations towards the first Strategic Plan implementing the research and innovation framework programme Horizon Europe. Co-design via web open consultation Summer 2019, p.110. Διαθέσιμο στο European Commission, Online consultation to shape Horizon Europe: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/online-consultation-shape-horizon-europe> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴²³ Tse-Mei, Wu (2010). Deliberative Democracy and the Environment in the 1st International Conference: Applied Ethics and Applied Philosophy in East Asia, 26-7 July 2010, Kobe University, Japan, p. 1. Διαθέσιμο στο: https://gra103.aca.ntu.edu.tw/gdoc/99/D94124004a.pdf?origin=publication_detail (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴²⁴ Hollo, E. (Ed.), Kulovesi, K. (Ed.), & Mehling, M. (2013). *Climate Change and the Law*. (Ius Gentium : Comparative Perspectives on Law and Justice; Vol. 21). Dordrecht: Springer, p. 5.

μπορεί, σε αυτό το πλαίσιο, να βοηθήσει στο συμβιβασμό και στην αποδοχή πολιτικών που είναι πιο ευνοϊκές για το περιβάλλον.⁴²⁵

Υπάρχουν δύο σημαντικές αιτίες δημόσιου προβληματισμού και κρίσιμου διαλόγου όσον αφορά την περιβαλλοντική πολιτική. Το πρώτο αίτιο είναι οι λεγόμενες «αξιακές συγκρούσεις». Από τη μία πλευρά, είναι οι αξίες που συνδέονται, κατά μία έννοια, με την αειφόρο ανάπτυξη του περιβάλλοντος. Στις εν λόγω αξίες συμπεριλαμβάνονται οι ιστορικές, οι πνευματικές, οι πολιτιστικές, οι αισθητικές αξίες, η αξία των υποδομών και της άνεσης, η αξία της διασφάλισης φυσικών πόρων, η αξία της προστασίας των διάφορων ειδών καθώς και πιθανές επιστημονικές και ιατρικές αξίες της ποικιλομορφίας των ειδών. Από την άλλη, υπάρχει η αξία της οικονομικής ανάπτυξης που, αρκετά συχνά, έρχεται σε έντονη σύγκρουση με τις άνωθεν αξίες.⁴²⁶ Η δεύτερη πηγή διαφωνιών και προβληματισμού είναι η πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Οι περιβαλλοντικές πολιτικές αναφέρονται συχνά σε διάφορες ειδικές γνώσεις, όπως αυτές της οικονομίας, της οικολογίας, της μηχανικής κλπ. Οι απλοί πολίτες, όμως, και το ευρύ κοινό, εν γένει, δεν μπορεί να κατανοήσει πλήρως τις γνώσεις και πληροφορίες σχετικά με τέτοια πολύπλοκα ζητήματα.

Ως εκ τούτου, ορισμένοι περιβαλλοντολόγοι υποστηρίζουν ότι οι περιβαλλοντικές πολιτικές δεν πρέπει να διαμορφώνονται από μη ειδικευμένους με το θέμα πολίτες, αλλά από ειδήμονες των περιβαλλοντικών επιστημών⁴²⁷. Ωστόσο, επειδή και οι ίδιοι οι εμπειρογνώμονες έχουν συχνά αποκλίνουσες απόψεις σχετικά με τα αμφιλεγόμενα ζητήματα, και καθώς οι πολιτικές που διαμορφώνονται μόνο από ειδικούς είναι δύσκολο να εφαρμοστούν όταν δεν υπάρχει η συμμετοχή και η έγκριση των πολιτών, θα ήταν φρόνιμο οι πολίτες να μην αποκλείονται από τη χάραξη δημόσιας περιβαλλοντικής πολιτικής.⁴²⁸ Ενίοτε, άλλωστε, ακόμα και οι καλά πληρωμένοι ειδικοί σύμβουλοι αγνοούνται πλήρως από τους κυβερνώντες⁴²⁹. Αυτό καταδεικνύει ότι κρίσιμο είναι και το ζήτημα ως προς το κατά πόσο είναι διατεθειμένη η κάθε κυβέρνηση να ακούσει, να δεχτεί και να πράξει σύμφωνα με τις επιτακτικές ανάγκες, πέρα από στενά πολιτικά συμφέροντα.

Ακριβώς επειδή τα «κακά» προβλήματα, όπως η κλιματική αλλαγή, προκαλούν σύγχυση και αβεβαιότητα, λόγω αλληλεπιδρώντων οικολογικών, κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων, πολλών φορέων λήψης αποφάσεων και διάφορων επηρεαζόμενων μερών, οι συμμετοχικές και διαβουλευτικές προσεγγίσεις της διακυβέρνησης παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαπραγμάτευση αντιτιθέμενων αξιών και στην εξασφάλιση τοπικών γνώσεων και πληροφοριών που είναι αναγκαία

---

⁴²⁵ Tse-Mei, Wu (2010), ό.π., σ. 1.

⁴²⁶ Στο ίδιο.

⁴²⁷ Hayward, B. M. (1995), «The Greening of Participatory Democracy: A Reconsideration of Theory» στο ίδιο, σ. 2.

⁴²⁸ Tse-Mei, Wu (2010), ό.π., σ. 2.

⁴²⁹ Becker, T. & Ohlin, T. (2006). «The Improbable Dream: Measuring the Power of Internet Deliberations in Setting Public Agendas and Influencing Public Planning and Policies». *Journal of Public Deliberation*, Vol. 2 : Iss. 1 , Article 2, p. 11.

για τη διαχείριση του συγκεκριμένου προβλήματος.⁴³⁰ Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής απαιτεί πολυεπίπεδη διακυβέρνηση και συντονισμό. Βέβαια, παρά την ακαδημαϊκή συναίνεση σχετικά με την αναγκαιότητα αυτή, ακόμα δεν έχει προσδιοριστεί, με σαφήνεια, ο τρόπος λειτουργίας της εν λόγω πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, καθώς και ποιοι παράγοντες πρέπει να συμπεριληφθούν σε κάθε επίπεδο⁴³¹. Σε κάθε περίπτωση, η πρόσβαση στην πληροφόρηση και η εμπλοκή του κοινού είναι τα κλειδιά για πιο διαφανή, συμμετοχική και υπεύθυνη λήψη αποφάσεων σε θέματα που αφορούν το περιβάλλον⁴³² και συνδέονται με υψηλό βαθμό επιστημονικής αβεβαιότητας και κινδύνου⁴³³. Και φυσικά, οι κυβερνώντες οφείλουν να έχουν την εντιμότητα να αναγνωρίζουν την ενδεχόμενη άγνοιά τους τόσο επί της φύσης των ζητημάτων όσο και επί των αποτελεσμάτων των πολιτικών τους⁴³⁴.

7.1.1 Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω του δικτυακού τόπου διαβουλεύσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ως απαρχή της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής θεωρείται συμβατικά η έγκριση του πρώτου προγράμματος περιβαλλοντικής δράσης της ΕΕ το 1973⁴³⁵, περίοδος στην οποία κυριάρχησε η διακυβερνητική λογική στη χάραξη πολιτικής για το περιβάλλον. Βέβαια, υπήρχαν και παγίδες στη λήψη αποφάσεων, και η νομοθεσία συχνά αντανakλούσε τον κοινό παρονομαστή των συμφερόντων των ισχυρών κρατών-μελών⁴³⁶. Και παρότι ο εν λόγω τομέας πολιτικής παραμένει πολύπλοκος, δεδομένου του αριθμού και της ανομοιογένειας των κύριων παραγόντων ισχυρής επιρροής, από τους οποίους εξαρτάται η διαμόρφωση της πολιτικής συμφωνίας, η εξέλιξη της περιβαλλοντικής πολιτικής της ΕΕ σε έναν από τους πλέον επιτυχείς τομείς πολιτικής της ΕΕ είναι ιδιαίτερα αισθητή⁴³⁷.

Όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού σε περιβαλλοντικά ζητήματα, αυτή θεσμοθετήθηκε σε ευρωπαϊκό επίπεδο με τη σύμβαση της Οικονομικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών, τη λεγόμενη Σύμβαση του Άαρχους, που υπογράφηκε στο Άαρχους της

---

⁴³⁰ Carcasson, M. & Sprain, L. (2016), «Beyond problem solving: Re-conceptualizing the work of public deliberation as deliberative inquiry» στο Sprain, L. (2017). «Paradoxes of Public Participation in Climate Change Governance». *The Good Society*, 25(1), 62-80, p. 63.

⁴³¹ Sprain, L. (2017), ό.π., σ. 66.

⁴³² Στο ίδιο, σσ. 65-66.

⁴³³ Bäckstrand, K., Kronsell, A. et al., (eds) (2010). *Environmental politics and deliberative democracy: Examining the promise of new modes of governance*. Cheltenham/Northampton: Elgar, p. 8.

⁴³⁴ Κιουπκιολής, Α. (επιμ.), Σίνου, Χ. (μετάφραση) (2009). *Πωλ Γούντραφ, Πρώτη δημοκρατία: Η πρόκληση μιας αρχαίας ιδέας*. Επιμέλεια. Αθήνα: Εκκρεμές, σ. 174.

⁴³⁵ Knill, C., & Liefferink, D. (2013). The establishment of EU environmental policy. In A. Jordan, & C. Adelle (Eds.), *Environmental policy in the EU: Actors, institutions and processes* (3rd ed.) στο Deters, H. (2019). «European environmental policy at 50: Five decades of escaping decision traps?». *Env Pol Gov.* ; 29: 315– 325, p. 317.

⁴³⁶ Deters, H. (2019), ό.π., σ. 317.

⁴³⁷ Στο ίδιο, σ. 323.

Δανίας στις 25 Ιουνίου 1998 και τέθηκε σε ισχύ στις 30 Οκτωβρίου 2001. Η Σύμβαση κατοχυρώνει για το κοινό το δικαίωμα στην πρόσβαση σε πληροφορίες, την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και την εμπλοκή στη λήψη αποφάσεων επί περιβαλλοντικών ζητημάτων. Αφορμή για την υπογραφή της Σύμβασης του Άαρχους ήταν η κοινή παραδοχή πως η καταστροφή του περιβάλλοντος μπορεί να διακινδυνεύσει την ευπραγία των πολιτών και την οικονομία των χωρών. Η συμμετοχή των πολιτών στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής πολιτικής κρίνεται αναγκαία, για να διασφαλιστεί ένα καλύτερο περιβάλλον, και για να αντιληφθούν οι ίδιοι τις ευθύνες που φέρουν απέναντι στην κοινότητα. Το ελληνικό κοινοβούλιο κατοχύρωσε τη Σύμβαση το 2005.⁴³⁸

Η υπογραφή της Σύμβασης δεσμεύει τα κράτη ως προς τη συμμετοχή του κοινού, σε διαφανές και δίκαιο πλαίσιο, κατά την προετοιμασία σχεδίων και προγραμμάτων σχετικών με το περιβάλλον, μετά την παροχή των αναγκαίων πληροφοριών (άρθρο 7). Για την ουσιαστική συμμετοχή του κοινού κρίνεται απαραίτητη η έγκαιρη δημόσια γνωστοποίηση της διαδικασίας, η πληροφόρηση σχετικά με τη χρονική προθεσμία συμμετοχής, η ενημέρωση σχετικά με τις εναλλακτικές εφικτές επιλογές ή το σχέδιο απόφασης, η ενημέρωση για τη δημόσια αρχή που είναι υπεύθυνη για την απόφαση και η προσωπική ενημέρωση για τη διαδικασία απόφασης με επαρκή και αποτελεσματικό τρόπο. Είναι σημαντικό να προβλέπονται λογικές προθεσμίες για τις επιμέρους φάσεις της συμμετοχής, ώστε να είναι εφικτή η ικανοποιητική προετοιμασία του κοινού για μια αποτελεσματική εμπλοκή. Η Σύμβαση αναφέρει, ακόμη, με ρητό τρόπο, ότι η διαδικασία συμμετοχής των πολιτών οφείλει να προβλέπεται εγκαίρως, όταν όλες οι εναλλακτικές επιλογές είναι ακόμα διαθέσιμες. Οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων καλούνται να εγγυώνται ότι στις αποφάσεις θα λαμβάνονται υπόψη τα ευρήματα από τη διαδικασία συμμετοχής του κοινού, και ότι οι συμμετέχοντες θα ενημερωθούν για τους λόγους που οδήγησαν στη ληφθείσα τελική απόφαση (άρθρο 6).⁴³⁹

Μέσω της πλατφόρμας REFIT⁴⁴⁰, οι ομάδες πίεσης μπορούν να παρακολουθούν από πολύ κοντά τη διαδικασία εφαρμογής της νομοθεσίας, και τα ενδιαφερόμενα μέρη και οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν μέσω του διαδικτύου ανατροφοδότηση σχετικά με τις αρχικές ιδέες πολιτικής της Επιτροπής, να συμμετέχουν σε δημόσιες διαβουλεύσεις, να σχολιάζουν τις προτάσεις που υποβάλλει η Επιτροπή και να διατυπώνουν σχόλια σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας. Τα ενδιαφερόμενα μέρη υπέβαλαν, στον τομέα του

⁴³⁸ Σιόλας, Α., Βάσση, Α., Βλαστός, κ.ά. (2015). Συμμετοχικός Σχεδιασμός και άλλες μορφές εναλλακτικών προσεγγίσεων του καθολικού σχεδιασμού. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Σιόλας, Α., Βάσση, Α., Βλαστός, Θ. κ.ά. (2015). *Μέθοδοι, εφαρμογές και εργαλεία πολεοδομικού σχεδιασμού*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 9., σ. 225. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5417> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴³⁹ Στο ίδιο, σ. 226.

⁴⁴⁰ Βλ. περισσότερα στο Κεφάλαιο 3.

περιβάλλοντος, κατά την περίοδο μεταξύ 19 Μαΐου 2015 – 25 Οκτωβρίου 2018, 25 παρατηρήσεις, από τις οποίες οι 10 καλύφθηκαν από τις εκδοθείσες γνωμοδοτήσεις της πλατφόρμας REFIT, οι έξι (6) αποτελούσαν παρατηρήσεις που ενέπιπταν στα κριτήρια αποκλεισμού ή αποσύρθηκαν, ενώ οι υπόλοιπες εννιά (9) δεν έχουν εφαρμοστεί ακόμη.⁴⁴¹ Συνολικά, στον εν λόγω τομέα η πλατφόρμα έχει εκδώσει οκτώ (8) γνωμοδοτήσεις. Οι 8 γνωμοδοτήσεις της πλατφόρμας στον τομέα του περιβάλλοντος αφορούν:⁴⁴²

- i. την οδηγία σχετικά με τα απόβλητα ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού (αριθ. IX.1α, 2016)
- ii. την υδραυλική ρωγμάτωση (αριθ. IX.12α, 2017)
- iii. τα έγγραφα αναφοράς για τις βέλτιστες διαθέσιμες τεχνικές (αριθ. IX.6β, 2017)
- iv. τα τέλη απόρριψης για ηλεκτρικές στήλες, λαμπτήρες εξοικονόμησης ενέργειας και ηλεκτρονικό εξοπλισμό (αριθ. IX.13.α, 2017)
- v. τον κανονισμό για τις μεταφορές αποβλήτων (αριθ. IX.3.α-γ, 2018)
- vi. την οδηγία για την ποιότητα του αέρα (αριθ. IX.5.α, 2018)
- vii. τα υλικά συσκευασίας (αριθ. IX.8.α, 2018)
- viii. τη βελτίωση του συντονισμού των πολιτικών της ΕΕ για την ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές, τα ύδατα και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος (αριθ. IX.14.α, 2018), που λαμβάνεται υπόψη μέσω τομεακής καθοδήγησης σχετικά με την υδροηλεκτρική ενέργεια και το δίκτυο Natura 2000⁴⁴³ που εκδόθηκε από την Επιτροπή στο πλαίσιο του σχεδίου δράσης για τη συνέχεια στον έλεγχο καταλληλότητας των σχετικών με τη φύση οδηγιών.

Στον δικτυακό τόπο διαβουλεύσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής έχουν ολοκληρωθεί και δημοσιευθεί, μέχρι στιγμής, συνολικά, 90 διαβουλεύσεις στον τομέα του Περιβάλλοντος και της Ενέργειας. Από τις 90, οι 39 ανήκουν στον τομέα της ενέργειας (ή/και σε άλλους τομείς, όχι όμως του περιβάλλοντος), οι τέσσερις (4) ανήκουν και στους δύο τομείς και οι 47

⁴⁴¹ Detailed information on the follow-up by the Commission to REFIT Platform opinions – November 2018, p. 30. Πλατφόρμα REFIT, Follow-up of the Platform recommendations (opinions). Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly/refit-platform/follow-platform-recommendations-opinions_el (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴⁴² Στο ίδιο, σσ. 28-29.

⁴⁴³ Το Ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο Natura 2000 αποτελεί ένα δίκτυο ζωνών μακροπρόθεσμης προστασίας των περιοχών που είναι σημαντικές για συγκεκριμένα είδη χλωρίδας και πανίδας, τα οποία είναι ευάλωτα, σπάνια, απειλούνται με εξαφάνιση ή αποτελούν ιδιαίτερα παραδείγματα τυπικών χαρακτηριστικών μίας ή περισσότερων από τις εννέα βιογεωγραφικές περιοχές της ευρωπαϊκής έκτασης. Υπάρχουν, συνολικά, περίπου 2000 είδη και 230 τύποι οικοτόπων σε βασικές περιοχές που πρέπει να εντάσσονται στο δίκτυο Natura 2000, ενώ η Ελλάδα έχει χαρακτηρίσει σήμερα 202 Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) και 241 Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ). Όσον αφορά τις εκτάσεις τους, οι δύο κατάλογοι περιοχών εμφανίζουν μεταξύ τους επικαλύψεις. Βλ. European Commission, Environment, Nature and biodiversity. Συχνές ερωτήσεις για το δίκτυο Natura 2000. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/faq_el.htm. Βλ., επίσης, Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Περιβάλλον, Διαχείριση Φυσικού Περιβάλλοντος. Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Natura 2000. Διαθέσιμο στο: <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=432&language=el-GR> (πρόσβαση 8-11-2019).

ανήκουν στον περιβαλλοντικό τομέα (ή/και σε άλλους τομείς, αλλά όχι στον τομέα της ενέργειας). Οι διαβουλεύσεις που εμπίπτουν και στους δύο τομείς εμφανίζονται, στον κάτωθι πίνακα με το γράμμα (Δ), που συμβολίζει στην παρούσα εργασία τη διατομεακότητα.

Για λόγους διαφάνειας, οι οργανισμοί του ιδιωτικού τομέα που συμμετέχουν στις διαβουλεύσεις καλούνται να παρέχουν στο κοινό τις σχετικές για τον οργανισμό πληροφορίες, πραγματοποιώντας εγγραφή στο Μητρώο Αντιπροσώπων Συμφερόντων και υπογράφοντας τον Κώδικα Δεοντολογίας του Μητρώου. Στην περίπτωση που ο οργανισμός δεν είναι εγγεγραμμένος, η υποβολή δημοσιεύεται ξεχωριστά από τους καταχωρημένους οργανισμούς. Το όνομα και η ένωση/εταιρεία/οργάνωση στην οποία ανήκουν οι συμμετέχοντες, που ζητούν να παραμείνουν ανώνυμοι, έχουν διαγραφεί. Σε έξι (6) περιπτώσεις (1 περίπτωση στον τομέα της ενέργειας και 5 στον περιβαλλοντικό τομέα), έχει προηγηθεί της διαβούλευσης, ένας χάρτης πορείας (roadmap). Στον πίνακα αναγράφονται, μαζί με τις ημέρες της διαβούλευσης, και οι ημέρες διάρκειας του χάρτη πορείας (όπου προβλέπεται) καθώς και ο αριθμός των σχολίων που επεβλήθησαν στο πλαίσió του. Η Επιτροπή χρησιμοποιεί έναν χάρτη πορείας (roadmap) για τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής:

- i. ενός σημαντικού νέου νόμου ή πολιτικής,
- ii. μιας αξιολόγησης υπάρχοντος νόμου ή πολιτικής,
- iii. του ελέγχου της καταλληλότητας μιας δέσμης σχετικών υφιστάμενων νόμων ή/και πολιτικών.

Οι χάρτες πορείας περιγράφουν το πρόβλημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί και τους στόχους που πρέπει να εκπληρωθούν, εξηγούν γιατί απαιτείται η δράση της ΕΕ, περιγράφουν τις εναλλακτικές επιλογές πολιτικής και περιγράφουν τα κύρια χαρακτηριστικά της διαβουλευτικής στρατηγικής. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο δυνητικός αντίκτυπος ενός νόμου ή μιας πολιτικής στην οικονομία, το περιβάλλον ή την κοινωνία είναι τόσο μεγάλος ώστε απαιτείται εκτίμηση των επιπτώσεων, οπότε ο χάρτης πορείας αντικαθίσταται από μια αρχική εκτίμηση επιπτώσεων, που είναι πιο λεπτομερής. Οι χάρτες πορείας είναι ανοιχτοί για ανατροφοδότηση για τέσσερις (4) εβδομάδες. Σύμφωνα με την Επιτροπή, τα σχόλια λαμβάνονται υπόψη για την περαιτέρω ανάπτυξη και τελειοποίηση της πρωτοβουλίας. Η Επιτροπή συνοψίζει τα στοιχεία που ελήφθησαν σε μια συνοπτική έκθεση, στην οποία επεξηγείται ο τρόπος με τον οποίο θα συμπεριληφθούν τα στοιχεία και, ενδεχομένως, για ποιο λόγο δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη ορισμένες προτάσεις. Οι σχολιασμοί που λαμβάνονται δημοσιεύονται στον ιστότοπο.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, στην ιστοσελίδα της διαβούλευσης αναφέρεται ρητά η αποποίηση ευθυνών. Δηλώνεται, συγκεκριμένα, ότι το σχετικό έγγραφο συντάχθηκε μονάχα για λόγους πληροφόρησης και διαβούλευσης, ενώ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν το έχει εγκρίνει ή υιοθετήσει με κανέναν τρόπο. Επιπλέον, το έγγραφο δεν συνιστά την ανακοίνωση θέσης της Επιτροπής ούτε αντιπροσωπεύει τις απόψεις του προσωπικού της. Τέλος, η Επιτροπή δηλώνει ότι δεν εγγυάται για την ακρίβεια των παρεχόμενων πληροφοριών και δεν αναλαμβάνει καμία ευθύνη για τη χρήση τους. Οι διαβουλεύσεις του πίνακα που περιλαμβάνουν τέτοια αποποίηση ευθυνών έχουν σημαδευτεί με το τυπογραφικό σύμβολο του αστερίσκου (*).

Στον Πίνακα 2. που θα ακολουθήσει παρουσιάζονται, ανά τομέα περιβάλλοντος και ενέργειας, με αύξουσα χρονολογική σειρά, οι ηλεκτρονικές διαβουλεύσεις που έχουν πραγματοποιηθεί στο δικτυακό τόπο διαβουλεύσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η πρώτη στήλη («Διαβούλευση») αφορά το θέμα της διαβούλευσης. Ακολουθεί η δεύτερη στήλη («Διάρκεια σε ημέρες») με τη διάρκεια της διαβούλευσης σε ημέρες. Στην τρίτη στήλη («Περισσότεροι του ενός τομείς») προσδιορίζεται αν η εκάστοτε διαβούλευση εμπίπτει σε περισσότερους του ενός τομείς, καθώς το ζήτημα που πραγματεύεται μπορεί να αφορά διάφορους τομείς όπως η υγεία, τα ναυτιλιακά θέματα, η απασχόληση και οι κοινωνικές υποθέσεις κ.λπ. Η τέταρτη στήλη «Καθορισμένες ομάδες-στόχου» εξετάζει αν στην εκάστοτε διαβούλευση προσδιορίζονται οι ομάδες στόχου, δηλαδή τα πρόσωπα στα οποία απευθύνεται και μπορούν να συμμετάσχουν στη διαδικασία.

Στην πέμπτη στήλη («Συνοδευτικά Έγγραφα-Σχετικοί Σύνδεσμοι») αναφέρεται αν μαζί με το θέμα της διαβούλευσης έχουν αναρτηθεί και κάποια σχετικά συνοδευτικά έγγραφα όπως, για παράδειγμα, η σχετική Οδηγία του Συμβουλίου (Council Directive), ο σχετικός Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, η Αξιολόγηση του Χάρτη Πορείας (Evaluation Roadmap), το Έγγραφο Καλών Πρακτικών (Good Practices Document) αναφορικά με το θέμα της διαβούλευσης. Εξετάζεται, ακόμα, αν έχουν κοινοποιηθεί, ανεξάρτητα ή παράλληλα με τα έγγραφα, σχετικοί συμπληρωματικοί διαδικτυακοί σύνδεσμοι που μπορεί να οδηγούν σε παρόμοιες προηγηθείσες διαβουλεύσεις ή σε ιστοσελίδες με χρήσιμες σχετικές πληροφορίες και έγγραφα, όπως αυτά που προαναφέρθηκαν. Η έκτη στήλη («Υπεύθυνη Υπηρεσία») αφορά την ύπαρξη ξεκάθαρης μνείας για την υπεύθυνη για τη διαβούλευση υπηρεσία. Γενικά, όλες οι εν λόγω διαβουλεύσεις περιέχουν ορισμένα στοιχεία επικοινωνίας, αλλά μόνο κάποιες δηλώνουν ρητά την υπεύθυνη υπηρεσία. Στην έβδομη στήλη («Περίληψη-Έκθεση Διαβούλευσης») εξετάζεται αν τα αποτελέσματα της διαβούλευσης έχουν επεξεργαστεί και παρουσιαστεί σε σχετική έκθεση ή έγγραφο, σε μορφή περίληψης ή εκτεταμένης ανάλυσης, ενώ στην όγδοη

στήλη («Παρουσίαση απαντήσεων») μελετάται αν τα αποτελέσματα αυτά έχουν κοινοποιηθεί και είναι διαθέσιμα ως έχουν, σε μη επεξεργασμένη μορφή. Τέλος, η ένατη στήλη («Επόμενο βήμα») εξετάζει αν τα αποτελέσματα της διαβούλευσης συνοδεύει κάποια οποιασδήποτε μορφής ενημέρωση για την υιοθέτηση ή μη αυτών ή κάποια προγραμματισμένη επόμενη δράση αξιοποίησής τους.

Η διαβούλευση πραγματοποιείται, κυρίως, μέσω ηλεκτρονικών ερωτηματολογίων που περιέχουν τόσο «κλειστές» όσο και «ανοικτές» ερωτήσεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων παρουσιάζονται σε γραφήματα και ως στατιστικά στοιχεία. Βέβαια, η καταγραφή αυτή αφορά μόνο τις «κλειστές» ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής και όχι τις «ανοικτές» ερωτήσεις «ελεύθερου κειμένου». Ακολουθεί ο πίνακας με τις ανά τομέα διαβουλεύσεις.

Πίνακας 2. Οι διαβουλεύσεις στους τομείς του περιβάλλοντος και της ενέργειας στη διαβουλευτική διαδικτυακή πλατφόρμα της Επιτροπής

Περιβαλλοντική Πολιτική								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Συνοδευτικά Έγγραφα-Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη-Έκθεση Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
1. για τη δημιουργία υποδομής χωρικών πληροφοριών στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα-Οδηγία INSPIRE (2007/2 / ΕΚ)	84	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ
2. για την προσέγγιση της ΕΕ κατά της εμπορίας άγριας πανίδας και χλωρίδας	61 (με αιτιολόγηση για τη μικρότερη διάρκεια)	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ (Αίτηση για σχέδιο δράσης)
3. για την υποστήριξη της αξιολόγησης της εφαρμογής του κανονισμού για το οικολογικό σήμα της ΕΕ	84	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ
4. για τη μελλοντική πρωτοβουλία της ΕΕ για την μη ύπαρξη απωλειών στη βιοποικιλότητα και τις υπηρεσίες οικοσυστήματος.	134	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ
5. για την ποιότητα του πόσιμου νερού στην ΕΕ	92	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ
6. για τις επιλογές πολιτικής για τη βελτιστοποίηση της επαναχρησιμοποίησης του νερού στην ΕΕ	100	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ
7. για την επικύρωση από την ΕΕ της Σύμβασης	92	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ

Περιβαλλοντική Πολιτική								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Συνοδευτικά Έγγραφα-Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη-Έκθεση Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
Minamata για τον υδράργυρο								
8. για την αξιολόγηση του κανονισμού της ΕΕ για την ξυλεία, δύο έτη μετά την έναρξη της εφαρμογής του	79	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	NAI
9. για την κυκλική οικονομία	84	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI
10. για τη λειτουργία των Αγορών Αποβλήτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση	84	OXI	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI
11. για την εκ των υστέρων αξιολόγηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 166 σχετικά με τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού μητρώου έκλυσης και μεταφοράς ρύπων (E-PRTR)	84	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI
12. Εξορθολογισμός των υποχρεώσεων παρακολούθησης και υποβολής εκθέσεων στην περιβαλλοντική πολιτική	84	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
13. για τις μακροπρόθεσμες και βιώσιμες επενδύσεις	103	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI
14. για την αξιολόγηση της οδηγίας για τον περιβαλλοντικό θόρυβο	97	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI

Περιβαλλοντική Πολιτική								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Συνοδευτικά Έγγραφα-Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη-Έκθεση Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
15. για την προετοιμασία μιας βιώσιμης πολιτικής για τη βιοενέργεια για την περίοδο μετά το 2020 (Δ)	89	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
16. για τον Έλεγχο Καταλληλότητας της νομοθεσίας για τα χημικά προϊόντα (εκτός του REACH)	83	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI
17. για την ενδιάμεση αξιολόγηση του προγράμματος LIFE	82	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI
18. για τα δυνητικά μέτρα για τη βελτίωση της εφαρμογής ορισμένων πτυχών της οδηγίας για τα οχήματα στο τέλος του κύκλου ζωής τους, με έμφαση στα «ELVs of unknown whereabouts»	84	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
19. για την αναθεώρηση της οδηγίας για τις εγκαταστάσεις λιμενικής υποδοχής (2000/59 / ΕΚ)	95	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI*
20. στο πλαίσιο της REFIT αξιολόγησης της οδηγίας για τους ζωολογικούς κήπους (οδηγία 1999/22 / ΕΚ του Συμβουλίου σχετικά με την εκτροφή άγριων ζώων σε ζωολογικούς κήπους)	84	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI

Περιβαλλοντική Πολιτική								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Συνοδευτικά Έγγραφα-Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη-Έκθεση Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
21. για τις επιλογές πολιτικής για τον καθορισμό ελάχιστων απαιτήσεων ποιότητας για τα επαναχρησιμοποιούμενα ύδατα στην Ευρωπαϊκή Ένωση	91	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI
22. για την έξυπνη εξειδίκευση: μια νέα προσέγγιση για την ευρωπαϊκή ανάπτυξη και τις θέσεις εργασίας μέσω περιφερειακών στρατηγικών καινοτομίας	92	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI
23. για τις πιθανές δραστηριότητες στο πλαίσιο μιας ανακοίνωσης της Επιτροπής σχετικά με ένα σχέδιο δράσης για την υγεία με σκοπό την υποστήριξη των κρατών μελών στον αγώνα κατά της μικροβιακής αντοχής (AMR)	90	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
24. για τον κανονισμό για τα απορρυπαντικά στο πλαίσιο της εκ των υστέρων αξιολόγησης του	84	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI
25. για τη διερεύνηση εναλλακτικών λύσεων για τη μείωση των εκπομπών μικροπλαστικών στο	112	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI

Περιβαλλοντική Πολιτική								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Συνοδευτικά Έγγραφα-Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη-Έκθεση Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
περιβάλλον								
26. για τα πιθανά μέτρα για τη ρύθμιση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των εταιρικών διακομιστών και των προϊόντων αποθήκευσης δεδομένων (Δ)	105	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
27. για την υποστήριξη της αξιολόγησης του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος και του Ευρωπαϊκού Δικτύου Πληροφοριών και Παρατηρήσεων σχετικά με το Περιβάλλον	112	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI
28. για την αξιολόγηση του Πιλοτικού Προγράμματος Επαλήθευσης Περιβαλλοντικών Τεχνολογιών	112	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI
29. για την αναθεώρηση του Κανονισμού για τη Γενική Ασφάλεια του Οχήματος και του Κανονισμού για την Ασφάλεια των Πεζών	83	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
30. για την αξιολόγηση της Οδηγίας για τις Μπαταρίες	83	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI

Περιβαλλοντική Πολιτική								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Συνοδευτικά Έγγραφα-Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη-Έκθεση Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
31. για το εμπόριο ελεφαντόδοντου στην ΕΕ	85	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
32. για τα φαρμακευτικά προϊόντα στο περιβάλλον	91	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI
33. για την αξιολόγηση της Στρατηγικής της ΕΕ για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή (Δ)	84	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
34. για τη μείωση των θαλάσσιων απορριμμάτων: δράση για τα πλαστικά και τα αλιευτικά εργαλεία μιας χρήσης	59	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI
35. για τους πόρους της ΕΕ στον τομέα των επενδύσεων, της έρευνας και της καινοτομίας, των ΜΜΕ και της ενιαίας αγοράς	58	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI*
36. για τους πόρους της ΕΕ στον τομέα των στρατηγικών υποδομών	58	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI*
37. για μια πρωτοβουλία της ΕΕ για τους επικοινωνιαστές	83	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
38. για την αξιολόγηση και την πιθανή αναθεώρηση της οδηγίας 2000/14 / ΕΚ για τον εξωτερικό θόρυβο	84	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI

Περιβαλλοντική Πολιτική								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Συνοδευτικά Έγγραφα-Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη-Έκθεση Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
39. για το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού της ΕΕ για την ξυλεία	84	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	NAI	OXI
40. για την Αξιολόγηση του Κανονισμού για τη Μεταφορά Αποβλήτων	86	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI	NAI	OXI
41. για την αξιολόγηση της Οδηγίας για τη Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση	91	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI
42. για την αξιολόγηση του 7ου προγράμματος δράσης για το περιβάλλον	84	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
43. για την υποστήριξη του Ελέγχου της Καταλληλότητας των Οδηγιών της ΕΕ για την Ποιότητα του Ατμοσφαιρικού Αέρα	84	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
44. για την αξιολόγηση της οδηγίας για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων	98	OXI	OXI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI
45. σχετικά με τη διασύνδεση της νομοθεσίας για τα χημικά προϊόντα και τα απόβλητα	98	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI
46. Έλεγχος Καταλληλότητας της Οδηγίας Πλαισίου για τα Υδατα και της Οδηγίας για τις Πλημμύρες	176 +28 Χ.Π. ⁴⁴⁴ (82 απαντήσεις)	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI

Περιβαλλοντική Πολιτική								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Συνοδευτικά Έγγραφα-Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη-Έκθεση Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
47. για την αξιολόγηση της οδηγίας για την ασφάλεια στην ανοικτή θάλασσα (Δ)	93	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI
48. προς ένα Πλαίσιο Πολιτικής της ΕΕ που συμβάλλει στην Κυκλική Οικονομία	56 + 28 Χ.Π. (49 απαντήσεις)	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	NAI (προς υιοθέτηση από την Επιτροπή το πρώτο 3μηνο του 2019)
49. για την εφαρμογή της Σύμβασης του Aarhus στον τομέα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα	83 + 28 Χ.Π. (55 απαντήσεις)	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	NAI (προς υιοθέτηση από την Επιτροπή το δεύτερο 3μηνο του 2019)
50. για την αποψίλωση και υποβάθμιση των δασών - εντατικοποίηση της δράσης της ΕΕ	42 + 28 Χ.Π. (202 απαντήσεις)	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI
51. για τις βιομηχανικές εκπομπές - αξιολόγηση των κανόνων της ΕΕ	100 + 28 Χ.Π. (36 απαντήσεις)	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	NAI (προς υιοθέτηση από την Επιτροπή το δεύτερο 3μηνο του 2020)

⁴⁴⁴ Χάρτης Πορείας (Χ.Π.).

Τομέας Ενέργειας								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Έγγραφα Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη Έκθεσης Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
52. σχετικά με την οδηγία για την ενεργειακή σήμανση και μέρος της οδηγίας για τον οικολογικό σχεδιασμό	153	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI
53. σχετικά με την αγορά λιανικής ενέργειας	84	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI
54. σχετικά με την πρόοδο προς την επίτευξη του στόχου ενεργειακής απόδοσης του 2020 και ένα πλαίσιο πολιτικής για την ενεργειακή απόδοση του 2030	94	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
55. για τον καθορισμό ετήσιων καταλόγων προτεραιότητας για την ανάπτυξη κωδίκων και κατευθυντήριων γραμμών για το 2015 και μετέπειτα	60	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI	NAI	OXI
56. σχετικά με τον κατάλογο των προτεινόμενων έργων κοινού ενδιαφέροντος	98	OXI	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI
57. σχετικά με την αναθεώρηση του κανονισμού (ΕΕ)	82	OXI	NAI	OXI	OXI	NAI	NAI	OXI

Τομέας Ενέργειας								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Έγγραφα Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη Έκθεσης Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
αριθ. 994/2010 σχετικά με τα μέτρα διασφάλισης της ασφάλειας του εφοδιασμού με φυσικό αέριο								
58. σχετικά με τον κατάλογο των προτεινόμενων έργων κοινού ενδιαφέροντος στον τομέα των έξυπνων δικτύων	40	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI
59. σχετικά με την κατάρτιση καταλόγων ετήσιων προτεραιοτήτων για την ανάπτυξη κωδίκων και κατευθυντήριων γραμμών για το 2016 και μετά	89	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI
60. σχετικά με μια στρατηγική της ΕΕ για την αποθήκευση υγροποιημένου φυσικού αερίου και φυσικού αερίου	84	OXI	NAI	OXI	NAI	OXI	NAI	OXI
61. σχετικά με την ετοιμότητα έναντι των κινδύνων στον τομέα της ασφάλειας του εφοδιασμού με ηλεκτρισμό	86	OXI	OXI	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI

Τομέας Ενέργειας								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Έγγραφα Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη Έκθεσης Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
62. σχετικά με ένα νέο σχεδιασμό της αγοράς ενέργειας	86	OXI	NAI	OXI	NAI	OXI	NAI	OXI
63. σχετικά με τον κατάλογο των προτεινόμενων έργων κοινού ενδιαφέροντος: πρόσθετα έργα στον τομέα του πετρελαίου, του φυσικού αερίου και του ηλεκτρισμού	85	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI
64. σχετικά με την αναθεώρηση της απόφασης για τις διακυβερνητικές συμφωνίες	85	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI
65. σχετικά με την αναθεώρηση των πληροφοριών και των διαδικαστικών απαιτήσεων βάσει των άρθρων 41 έως 44 της Συνθήκης Euratom	84	OXI	NAI	OXI	NAI	OXI	NAI	OXI
66. σχετικά με την εκπόνηση νέας οδηγίας για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας για την περίοδο μετά το 2020	83	OXI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI	OXI

Τομέας Ενέργειας								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Έγγραφα Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη Έκθεσης Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
67. για τον εξορθολογισμό των υποχρεώσεων σχεδιασμού και υποβολής εκθέσεων στο πλαίσιο της διακυβέρνησης της ενεργειακής ένωσης	84	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
68. σχετικά με την ανάπτυξη μιας συνολικής, ολοκληρωμένης στρατηγικής έρευνας, καινοτομίας και ανταγωνιστικότητας για την Ενεργειακή Ένωση	101	OXI	NAI	OXI	OXI	NAI	NAI	OXI
69. σχετικά με τη θέσπιση καταλόγων ετήσιων προτεραιοτήτων για την ανάπτυξη κωδίκων και κατευθυντήριων γραμμών για το 2017 και μετέπειτα	87	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
70. σχετικά με την ενδιάμεση αξιολόγηση της οδηγίας 2009/119 / ΕΚ με την οποία τα κράτη μέλη πρέπει να διατηρούν ελάχιστα αποθέματα αργού	88	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI

Τομέας Ενέργειας								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Έγγραφα Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη Έκθεσης Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
πετρελαίου ή / και προϊόντων πετρελαίου								
71. για την ενδιάμεση αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Διευκόλυνσης (CEF)	107	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
72. για την «προστασία του καταγγέλλοντος»	91	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI
73. σχετικά με τον κατάλογο των προτεινόμενων έργων κοινού ενδιαφέροντος για την ενεργειακή υποδομή	86	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
74. σχετικά με τον κατάλογο των προτεινόμενων έργων κοινού ενδιαφέροντος για την ενεργειακή υποδομή - Πρόσθετα έργα στον τομέα του πετρελαίου και των έξυπνων δικτύων	91	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI
75. για την Αξιολόγηση - Κανονισμό TEN-E	84	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI
76. σχετικά με την ενδιάμεση αξιολόγηση του Προγράμματος Παροχής Πυρηνικών Παροπλισμού	97	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI*

Τομέας Ενέργειας								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Έγγραφα Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη Έκθεσης Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
77. σχετικά με τις προτεραιότητες για τους κωδικούς και τις κατευθυντήριες γραμμές του δικτύου για το 2018 βάσει του άρθρου 6 παράγραφος 1 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 714/2009 και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 715/2009	98	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI
78. σχετικά με την αξιολόγηση και την επανεξέταση του κοινοτικού συστήματος επισημάνσης των ελαστικών	84	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI
79. για τους πόρους της ΕΕ στον τομέα της ασφάλειας	90	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI
80. για τον οικολογικό σχεδιασμό και την ενεργειακή επισημάνση των ψυγείων, των πλυντηρίων πιάτων, των πλυντηρίων ρούχων, των τηλεοράσεων, των υπολογιστών και των λαμπτήρων	58	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	NAI	OXI*

Τομέας Ενέργειας								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Έγγραφα Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη Έκθεσης Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
81. σχετικά με τις απαιτήσεις οικολογικού σχεδιασμού για την κατάσταση ετοιμότητας, την κατάσταση ετοιμότητας στη δικτυακή αναμονή και την κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας εκτός λειτουργίας	82	OXI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI
82. για την αξιολόγηση του πλαισίου της ΕΕ για τη φορολόγηση των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας	82 + 28 Χ.Π. (12 απαντήσεις)	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	NAI (προς υιοθέτηση από την Επιτροπή το τέταρτο 3μηνο του 2018)
83. σχετικά με πιθανά μέτρα για τη ρύθμιση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των εργαλειομηχανών και του εξοπλισμού συγκόλλησης	84	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	NAI	OXI

Τομέας Ενέργειας								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Έγγραφα Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη Έκθεσης Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
84. σχετικά με την κατάρτιση των καταλόγων ετήσιων προτεραιοτήτων για την ανάπτυξη κωδίκων δικτύου και κατευθυντήριων γραμμών για το 2019 και μετέπειτα	85	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI	OXI
85. σχετικά με τον κατάλογο των υποψηφίων σχεδίων κοινού ενδιαφέροντος για την υποδομή ηλεκτρικής ενέργειας	102	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI
86. σχετικά με το ρόλο του ευρώ στον τομέα της ενέργειας	98	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI
87. σχετικά με τον κατάλογο υποψήφιων έργων κοινού ενδιαφέροντος για την υποδομή φυσικού αερίου	51	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI
88. σχετικά με τον κατάλογο των υποψηφίων σχεδίων κοινού ενδιαφέροντος για τα έξυπνα δίκτυα	91	OXI	NAI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI

Τομέας Ενέργειας								
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες	Περισσότεροι του ενός τομείς	Καθορισμένες ομάδες-στόχου	Έγγραφα Σχετικοί Σύνδεσμοι	Υπεύθυνη Υπηρεσία	Περίληψη Έκθεσης Διαβούλευσης	Παρουσίαση απαντήσεων	Επόμενο βήμα
89. σχετικά με τον κατάλογο των υποψηφίων σχεδίων Κοινού Ενδιαφέροντος για τη διασυνοριακή υποδομή μεταφορών διοξειδίου του άνθρακα	83	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI
90. Διαβούλευση σχετικά με τον κατάλογο των υποψηφίων σχεδίων Κοινού Ενδιαφέροντος για την πετρελαϊκή υποδομή	84	OXI	NAI	NAI	NAI	OXI	OXI	OXI
Μ.Ο	90	OXI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI	OXI

Από τα αποτελέσματα του πίνακα προκύπτει ότι οι διαβουλεύσεις επί θεμάτων περιβαλλοντικής και ενεργειακής πολιτικής διαρκούν κατά μέσο όρο 90 ημέρες. Η διάρκεια αυτή ανταποκρίνεται στις 12 εβδομάδες που προτάσσει η Επιτροπή. Στον τομέα περιβάλλοντος, σε δύο (2) περιπτώσεις διαβούλευσης που σχετίζονται με την αξιολόγηση και τον έλεγχο καταλληλότητας υπάρχουσας πολιτικής και νόμου, είχε προηγηθεί ένας χάρτης πορείας (roadmap) διάρκειας 28 ημερών. Οι εν λόγω διαβουλεύσεις αφορούν τον έλεγχο καταλληλότητας της Οδηγίας Πλαισίου για τα ύδατα και της Οδηγίας για τις πλημμύρες, και την αξιολόγηση των κανόνων της ΕΕ για τις βιομηχανικές εκπομπές. Χάρτης πορείας προβλέφθηκε και για άλλες τρεις (3) διαβουλεύσεις σημαντικής ρύθμισης του ίδιου τομέα, που αφορούν την κατεύθυνση προς ένα Πλαίσιο Πολιτικής της ΕΕ που συμβάλλει στην Κυκλική Οικονομία, την εφαρμογή της Σύμβασης του Aarhus στον τομέα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα και την εντατικοποίηση της δράσης της ΕΕ για την αντιμετώπιση της αποψίλωσης και υποβάθμισης των δασών. Χάρτης πορείας 28 ημερών προβλέφθηκε και στον τομέα της ενέργειας για τη διενέργεια διαβούλευσης με θέμα την αξιολόγηση του πλαισίου της ΕΕ για τη φορολόγηση των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας.

Οι διαβουλεύσεις ως επί το πλείστον εμπίπτουν σε έναν μόνο τομέα πολιτικής, γεγονός που δεν περιπλέκει περισσότερο τον εν γένει συντονισμό της δράσης, και προσδιορίζουν επαρκώς τις ομάδες-στόχους στις οποίες απευθύνονται. Ως προς την ενημέρωση για την υπεύθυνη επί της διαβούλευσης υπηρεσία δεν φαίνεται να ακολουθείται κοινή πρακτική, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις παρέχονται, απλώς, τα στοιχεία επικοινωνίας που ενδέχεται να είναι αυτά της υπεύθυνης υπηρεσίας, χωρίς, όμως, κάποια διευκρίνιση. Οι διαβουλεύσεις στην πλειονότητά τους συνοδεύονται από σχετικό ενημερωτικό και επεξηγηματικό υλικό, που απαιτείται για την πληρέστερη κατανόηση του ζητήματος από τους συμμετέχοντες. Μετά τη λήξη της διαβούλευσης, δημοσιεύονται, στις περισσότερες των περιπτώσεων, τα αποτελέσματά της σε περιληπτική μορφή, ενώ η αναλυτική παρουσίασή τους πραγματοποιείται τις λιγότερες φορές. Βαρύνουσας σημασίας είναι, ιδίως, το γεγονός ότι μόνο σε πέντε (5) περιπτώσεις υπάρχει κάποια αναφορά για συγκεκριμένη αξιοποίηση των ευρημάτων της διαβούλευσης. Οι ελάχιστες αυτές περιπτώσεις είναι οι διαβουλεύσεις που έπονται των χαρτών πορείας και αφορούν κυρίως αξιολογήσεις και ελέγχους καταλληλότητας προηγούμενων ρυθμίσεων ή νέες σημαντικές ρυθμίσεις.

7.1.2 Σε εθνικό επίπεδο μέσω του OpenGov.gr. Η Ελλάδα θεωρείται ότι, εν γένει, δεν έχει μια αρκετά αναπτυγμένη περιβαλλοντική πολιτική, ενώ σε ευρωπαϊκό επίπεδο εμφανίζει και ανεπάρκεια στην εκπροσώπησή της στις διαπραγματεύσεις για τις εξελίξεις της συγκεκριμένης πολιτικής⁴⁴⁵. Η επίδραση της ΕΕ στην εθνική διαμόρφωση της περιβαλλοντικής πολιτικής συνιστά μία σημαντική κινητήρια δύναμη για την δραστηριοποίηση της δεύτερης στα θέματα αυτά. Πρόκειται για μία καθοριστικής σημασίας επιρροή, η οποία γίνεται αντιληπτή ως τέτοια από όλους τους φορείς που εμπλέκονται, δηλαδή το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αλλά και τις ΜΚΟ.⁴⁴⁶ Η Ελλάδα εμφανίζει, ως προς την προετοιμασία της παρουσίας της στο ευρωπαϊκό διαπραγματευτικό τραπέζι, σημαντική έλλειψη τόσο στην ουσιαστική διαβούλευση με τους εμπλεκόμενους όσο και στην ανάπτυξη μελετών κόστους-οφέλους. Κατ' αυτόν τον τρόπο όμως, αφενός δυσχεραίνεται η εξασφάλιση συναίνεσης σε προτάσεις που είναι εφικτές και αφετέρου δεν μπορούν να τεκμηριωθούν επαρκώς οι προτάσεις και τα επιχειρήματα της Χώρας στις ευρωπαϊκές διαπραγματευτικές διαδικασίες.⁴⁴⁷

Σε εθνικό επίπεδο, το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας έχει επιδείξει μια ιδιαίτερα σεβαστή προσπάθεια στην ενεργοποίηση της εμπλοκής των πολιτών στη χάραξη περιβαλλοντικής πολιτικής, καθώς μέσω της ηλεκτρονικής πλατφόρμας OpenGov.gr έχει διενεργήσει τις περισσότερες διαβουλεύσεις. Βέβαια, παρότι στην πλατφόρμα αναγράφεται ότι το σύνολο των εν λόγω διαβουλεύσεων είναι 159, μετά την έρευνα και μελέτη των επμέρους διαβουλεύσεων, προκύπτει ότι το σύνολο των διαθέσιμων διαβουλεύσεων είναι 146. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι ενώ ορισμένες από αυτές είναι καταγεγραμμένες ως διαδικτυακοί σύνδεσμοι στον κατάλογο των διαβουλεύσεων του Υπουργείου, ανακατευθύνουν τον χρήστη σε μία άλλη σελίδα με άλλες διαβουλεύσεις του ίδιου Υπουργείου⁴⁴⁸. Οπότε, η ανεύρεση τούτων των «εικονικών» διαβουλεύσεων καθίσταται εξαιρετικά δύσκολη από τον οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο, ο οποίος θα πρέπει, ενδεχομένως, να τις αναζητήσει σε διαφορετικούς διαδικτυακούς και μη τόπους. Επιπλέον, ανάμεσα στις διαβουλεύσεις υπάρχουν ακόμα και προσκλήσεις εκδήλωσης ενδιαφέροντος για τη στελέχωση φορέων των τομέων Περιβάλλοντος και Ενέργειας.

Στον Πίνακα που θα ακολουθήσει καταγράφονται οι διαβουλεύσεις της περιβαλλοντικής και ενεργειακής πολιτικής, με αύξουσα χρονολογική σειρά. Η πρώτη στήλη του πίνακα («Διαβούλευση») καταγράφει το θέμα της διαβούλευσης, και η δεύτερη

---

⁴⁴⁵ Λαδή, Σ. (2017), ό.π., σ. 47.

⁴⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 50.

⁴⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 51.

⁴⁴⁸ Πρόκειται για διαβουλεύσεις που έλαβαν χώρα, κυρίως, το 2010, δηλαδή, έναν χρόνο μετά την ίδρυση της πλατφόρμας. Η πρώτη καταγεγραμμένη στον κατάλογο διαβούλευση πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 2009.

(«Διάρκεια σε ημέρες και ώρες») τη διάρκειά της σε ημέρες και ώρες. Όσον αφορά τις ώρες, στις περιπτώσεις που προέκυψαν και οι υποδιαιρέσεις της, αυτές στρογγυλοποιήθηκαν. Στην τρίτη στήλη καταγράφεται ο αριθμός των άρθρων που περιλαμβάνει το έγγραφο που τίθεται προς διαβούλευση. Καθώς σε αρκετές περιπτώσεις τα εν λόγω έγγραφα δεν είναι προσχέδια ή σχέδια νόμων, αποφάσεων, υπουργικών αποφάσεων, κοινών υπουργικών αποφάσεων ή προεδρικών διαταγμάτων με άρθρα, ο σχολιασμός τους δεν πραγματοποιείται ανά άρθρο. Τα συγκεκριμένα έγγραφα μπορεί να είναι παραρτήματα, πίνακες, χάρτες, εθνικά σχέδια δράσης, κανονισμοί, τεχνικές εκθέσεις, μελέτες κ.λπ., κάποια από τα οποία μπορεί να διαρθρώνονται σε ενότητες και υποενότητες. Τα έγγραφα που δεν ακολουθούν αυτή τη διάρθρωση, λογίζονται, στην παρούσα εργασία, ως ολόκληρες. Οπότε, για τη διευκόλυνση της κατανόησης του πίνακα, όπου υπάρχουν προς σχολιασμό άρθρα σε συνδυασμό με άλλα έγγραφα ή ενότητες εγγράφων, η μέτρησή τους γίνεται σε «μέρη».

Η τρίτη στήλη προβλέφθηκε σε συνδυασμό με την τέταρτη, όπου καταγράφεται ο αριθμός των άρθρων ή μερών, από το σύνολο του εγγράφου ή εγγράφων, που επιδέχονται σχολιασμού, ώστε να αναδειχθεί στο πέρας της ανάλυσης η κατά μέσο όρο ποσοστιαία δυνατότητα διαβούλευσης επί του εγγράφου σε σχέση με το σύνολο της έκτασής του. Η πέμπτη στήλη αφορά τα σχόλια που κατατέθηκαν ανά διαβούλευση, ενώ η έκτη στήλη τα σχετικά συνοδευτικά έγγραφα που είναι αναρτημένα στον ιστότοπο. Στις περιπτώσεις που δεν έχουν αναρτηθεί έγγραφα, υπάρχει στην ιστοσελίδα κάποιο κείμενο διαβούλευσης και σχετικές πληροφορίες με παραπομπές σε νόμους, διατάγματα και άλλες ρυθμίσεις. Η έβδομη στήλη καταγράφει την ύπαρξη ή μη αναρτημένης έκθεσης διαβούλευσης. Στην τελευταία στήλη σημειώνεται ο αριθμός των προτάσεων και απόψεων που ελήφθησαν υπόψη για τη διαμόρφωση του τελικού κειμένου της εκάστοτε ρύθμισης. Οι εκθέσεις επί των διαβουλεύσεων δεν δίνουν ξεκάθαρο αριθμό προτάσεων που υιοθετήθηκαν, οπότε η καταμέτρησή τους έγινε ανά άρθρο σε ορισμένες περιπτώσεις και ανά κατηγορία ζητήματος σε άλλες, ανάλογα με τα στοιχεία που παρέχει η κάθε έκθεση διαβούλευσης.

Πίνακας 3. Οι διαβουλεύσεις στους τομείς του περιβάλλοντος και της ενέργειας στο διαδικτυακό τόπο OpenGov.gr

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Αρθρων κάθε Διαβούλευσης	Αρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
1. Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης «Εφαρμογή Κοινωνικού Τιμολογίου (ΚΟΤ) της ΔΕΗ Α.Ε»	9 ημ. + 6 ώρ.	3	3	22	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-
2. Εθνική Υποδομή Γεωχωρικών Πληροφοριών – Εναρμόνιση με την οδηγία 2007/2/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Μαρτίου 2007. Τροποποίηση του Ν. 1647/1986 ‘Οργανισμός Κτηματολογίου και Χαρτογράφησης Ελλάδας (ΟΚΧΕ) και άλλες διατάξεις» (Α’141)	8 ημ.	31	26	128	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
3. Σχέδιο Νόμου «Προστασία της βιοποικιλότητας»	6 ημ. + 9ώρ.	15	15	305	1. Σχέδιο Νόμου 2. Δελτίο Τύπου	ΝΑΙ	14
4. Σχέδιο Νόμου «Χρηματοδότηση Περιβαλλοντικών Παρεμβάσεων, Πράσινο Ταμείο, Κύρωση Δασικών Χαρτών και άλλες διατάξεις»	6 ημ. + 9 ώρ.	31	31	295	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
5. Συμπλήρωση και εξειδίκευση τεχνικών και λοιπών λεπτομερειών των κριτηρίων χωροθέτησης Μικρών Υδροηλεκτρικών Έργων (ΜΥΗΕ)	22 ημ.	3	3	174	1. ΥΑ	-	-
6. Σχέδιο Προκήρυξης για εκμίσθωση δικαιωμάτων έρευνας για εντοπισμό γεωθερμικού δυναμικού σε μη ερευνημένες περιοχές του Ελληνικού Χώρου	27 ημ. + 14 ώρ.	1 μέρος	1	14	1. Προκήρυξη (και στα αγγλικά) 2. Ενημερωτικό σημείωμα	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
7. Διαδικασία έκδοσης αδειών εγκατάστασης και λειτουργίας σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (Α.Π.Ε.) και συμπαραγωγή ηλεκτρισμού και θερμότητας υψηλής απόδοσης (Σ.Η.Θ.Υ.Α)	13 ημ. + 14 ώρ.	24	24	64	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-
8. Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης για την Τροποποίηση του Κανονισμού Μεταλλευτικών και Λατομικών Εργασιών (ΚΜΛΕ)	49 ημ. + 21 ώρ.	1 μέρος	1	48	1. Κανονισμός	-	-
9. Σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης με τίτλο: «Καθορισμός αρμόδιων αρχών, μέτρων και διαδικασιών για την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΚ) υπ' αριθμ. 842/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Μαΐου 2000 «για ορισμένα φθοριούχα αέρια του θερμοκηπίου», και των Κανονισμών που εκδίδονται σε εφαρμογή του»	10 ημ. + 1 ώρ.	12	12	2	1. Σχέδιο ΚΥΑ 2. Παραρτήματα	-	-
10. Προγραμματιζόμενο Νομοθετικό Έργο και Ρυθμίσεις Θεμάτων Αρμοδιότητας του Υπουργείου Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής	7 ημ. + 14 ώρ.	2 μέρη	2	9	1. Νομοθετικές Ρυθμίσεις με ενσωματωμένες αιτιολογικές εκθέσεις	-	-
11. Σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης «Καθορισμός Μέτρων Ειδικής Προστασίας, Διατήρησης και Αποκατάστασης των Ειδών και των Ενδιαιτημάτων/ Οικοτόπων της Άγριας Ορνιθοπανίδας στις Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)»	13 ημ. + 14 ώρ.	24	24	249	1 Σχέδιο ΚΥΑ	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
12. Σχέδια Τεχνικών Κανονισμών «Κανονισμός Εσωτερικών Εγκαταστάσεων Φυσικού Αερίου με πίεση λειτουργίας έως και 500mbar» και «Συστήματα μεταφοράς Φυσικού Αερίου με Μέγιστη Πίεση Λειτουργίας άνω των 16 bar»	21 ημ. + 14 ώρ.	2 μέρη	2	22	1. Σχέδια Τεχνικών Κανονισμών	-	-
13. Σχέδιο Νομοθετικής Πρωτοβουλίας για το Πρόγραμμα Διπλής Ανάπλασης στο Δήμο Αθηναίων	15 ημ.	2 μέρη	2 μέρη	407	1. Κείμενο Νομοθετικής Πρωτοβουλίας με ενσωματωμένη Αιτιολογική Έκθεση	-	-
14. Σχέδιο Νόμου «Θαλάσσια στρατηγική για την προστασία και διαχείριση των θαλάσσιων υδάτων – Εναρμόνιση με την οδηγία 2008/56/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Ιουνίου 2008»	17 ημ. + 15 ώρ.	22	14	41	1. Αιτιολογική Έκθεση 2. Σχέδιο Νόμου 3. Παραρτήματα	-	-
15. Δημόσια Διαβούλευση αποφάσεων στο πλαίσιο του Ν.3855/10	7 ημ. + 4 ώρ.	2 μέρη	2	9	1. Παραρτήματα ΥΑ 2. Σχέδια ΥΑ	-	-
16. Σχέδιο της Υπουργικής Απόφασης με τίτλο «Επιχειρήσεις Ενεργειακών Υπηρεσιών. Σύσταση και λειτουργία, Μητρώο, Κώδικας Δεοντολογίας και συναφείς διατάξεις»	22 ημ.	17	15	66	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-
17. Έγκριση Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού Αειφόρου Ανάπτυξης για τις Υδατοκαλλιέργειες και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού	47 ημ. + 6 ώρ.	14	13	768	1. Σχέδιο ΚΥΑ 2. Ειδικό Πλαίσιο-Χάρτης 3. Παράρτημα 4. Πίνακας Σχεδίου ΚΥΑ	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
					5. Πίνακας Μελετών 6. Πίνακας Αξιολόγησης Σεναρίων 7. Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων		
18. Σχέδιο Νόμου «Λειτουργία Ενεργειακών Αγορών Ηλεκτρισμού και Φυσικού Αερίου (Ενσωμάτωση οδηγιών 2009/72, 73 και άλλες διατάξεις)»	20 ημ. + 8 ώρ.	157	76	220	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
19. Προεδρικό Διάταγμα με τίτλο «Καταγραφή των μικρών νησιωτικών υδροτόπων της χώρας και καθορισμός μέτρων για την προστασία και διατήρησή τους»	7 ημ. + 9 ώρ.	8	8	111	1. Προεδρικό Διάταγμα 2. Ενημερωτικός Κατάλογος	-	-
20. Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης «Άδειες διανομής θερμικής ενέργειας από εκμετάλλευση γεωθερμικού δυναμικού γεωθερμικού πεδίου χαμηλής θερμοκρασίας αποκλειστικά για αγροτικές εκμεταλλεύσεις»	7 ημ. + 9 ώρ.	13 μέρη	8	17	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-
21. Σχέδιο διεθνούς πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος για τη διενέργεια σεισμικών ερευνών, μη αποκλειστικής χρήσης, στην ευρύτερη περιοχή του Ιονίου Πελάγους, της Δυτικής Ελλάδας και Νότια της Κρήτης	20 ημ. + 9 ώρ.	8 μέρη	8	67	1. Διεθνής Δημόσια Πρόσκληση (και στα αγγλικά) 2. Παραρτήματα	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
22. Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης σχετικά με την κατανομή, διάθεση και καταβολή του Τέλους Ανάπτυξης Βιομηχανικών περιοχών παραγωγής Ηλεκτρικού Ρεύματος από Λιγνιτικούς Σταθμούς	11 ημ. + 5 ώρ.	9	9	53	1. Σχέδιο Απόφασης	-	-
23. Σχέδιο Νόμου «Νέος Τρόπος Έκδοσης Αδειών Δόμησης, και Ελέγχου Κατασκευών»	9 ημ. + 18 ώρ.	39	4	701	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
24. Εξειδίκευση της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας για τις Ορυκτές Πρώτες Ύλες στην Ελληνική πραγματικότητα – Διαμόρφωση εθνικής πολιτικής»	36 ημ. + 3 ώρ.	1 μέρος	1	46	1. Κείμενο Διαβούλευσης	-	-
25. Σχέδιο υπουργικής απόφασης «Καθορισμός των όρων διενέργειας και των προϋποθέσεων συμμετοχής σε διεθνείς διαγωνισμούς για την ανάδειξη ιδιωτών επενδυτών στις Εταιρείες Παροχής Αερίου (Ε.Π.Α) Στερεάς Ελλάδας και Εύβοιας, Κεντρικής Μακεδονίας, και Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης αντίστοιχα»	11 ημ. + 7 ώρ.	8	4	9	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-
26. Σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος «Χαρακτηρισμός της χερσαίας περιοχής του όρους Ολύμπου ως Εθνικού Πάρκου, καθορισμός ζωνών προστασίας αυτού, χρήσεων, όρων και περιορισμών»	30 ημ. + 3 ώρ.	8	8	138	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Παράρτημα 3. Ζώνες Προστασίας	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
27. Προσχέδιο νόμου «Μεταφορά στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας 2008/99/EK για την ποινική προστασία του περιβάλλοντος και άλλες διατάξεις»	7 ημ. + 14 ώρ.	13	7	18	1. Ενημερωτικό Σημείωμα 2. Σχέδιο Νόμου 3. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
28. 2ο Εθνικό Σχέδιο Δράσης Ενεργειακής Απόδοσης-ΣΔΕΑ	10 ημ. + 5 ώρ.	5 μέρη	4	22	1. 2ο Εθνικό Σχέδιο Δράσης Ενεργειακής Απόδοσης	-	-
29. Σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης για τη Ρύθμιση θεμάτων σχετικών με τη λειτουργία των σταθερών εστιών καύσης για τη θέρμανση κτιρίων και νερού	9 ημ. + 14 ώρ.	9	9	56	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-
30. Σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος «Σύσταση Ανώνυμης Εταιρίας με την επωνυμία Ελληνική Διαχειριστική Εταιρία Υδρογονανθράκων Α.Ε. (ΕΔΕΥ Α.Ε) στην αγγλική Hellenic Hydrocarbon Resources Management SA (H.H.R.M S.A)» και το Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης «Προκήρυξη – Πρόσκληση για την υποβολή υποψηφιοτήτων πλήρωσης επτά (7) θέσεων – μελών του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΔΕΥ ΑΕ»	14 ημ. + 14 ώρ.	34 μέρη	13	55	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Ν. 4001/2011 (Σύσταση) 3. Προκήρυξη	-	-
31. Δυνατότητα άμεσης παραχώρησης εκ μέρους του ελληνικού δημοσίου των δικαιωμάτων του για έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων με τη διαδικασία της «ανοικτής πρόσκλησης (open door)	69 ημ. + 12 ώρ.	4 μέρη	4	27	1. Κείμενο Διαβούλευσης	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
32. Υπουργική Απόφαση με τίτλο «Όροι και διαδικασία εκμίσθωσης του δικαιώματος του Δημοσίου για έρευνα και διαχείριση του γεωθερμικού δυναμικού βεβαιωμένων ή πιθανών Γεωθερμικών Πεδίων Χαμηλής Θερμοκρασίας της Χώρας»	11 ημ. + 8 ώρ.	33	3	8	1. Σχέδιο ΥΑ 2. Παραρτήματα	-	-
33. Κείμενο τριών (3) Διεθνών ανοικτών πλειοδοτικών διαγωνισμών για τα δικαιώματα έρευνας και εκμετάλλευσης δημόσιων μεταλλευτικών χώρων στη Βόρεια Ελλάδα και ειδικότερα στις Γεωγραφικές Ενότητες Κιλκίς και Ροδόπης	27 ημ. + 14 ώρ.	5 μέρη	4	14	1. Κείμενο Διαβούλευσης 2. Διακήρυξη	-	-
34. Σχέδιο της Υπουργικής Απόφασης που αφορά στην κατάταξη έργων και δραστηριοτήτων στις κατηγορίες του νόμου 4014/2011 για την Περιβαλλοντική Αδειοδότηση	38 ημ. + 6 ώρ.	8	6	83	1. Σχέδιο ΥΑ 2. Παραρτήματα Σχεδίου ΥΑ	-	-
35. Σχέδιο ΠΔ «Χαρακτηρισμός χερσαίων και υδάτινων εκτάσεων της περιοχής νήσου Τήλου ως Φυσικό Περιφερειακό Πάρκο και ορισμός Φορέα Διαχείρισής του»	32 ημ. + 12 ώρ.	10 μέρη	7	22	1. Σχέδιο ΠΔ	-	-
36. Σχέδιο ΠΔ «Κατηγορίες και περιεχόμενο χρήσεων γης»	71 ημ. + 2 ώρ.	17	17	661	1. Σχέδιο ΠΔ	-	-
37. Υπουργική Απόφαση «Όροι, προϋποθέσεις και διαδικασία κατασκευής φυτεμένων επιφανειών σε δώματα, στέγες και υπαίθριους χώρους κτιρίων».	11 ημ. + 12 ώρ.	3	3	33	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
38. Σχέδιο νόμου σχετικά με τη συμπλήρωση και τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου για τη λειτουργία των δασικών συνεταιρισμών	31 ημ. + 3 ώρ.	50	36	233	1. Σχέδιο Νόμου 2. Εισηγητική Έκθεση 3. Ενημερωτικό σημείωμα	-	-
39. Σχέδιο ΚΥΑ με θέμα «Μέτρα, όροι και διαδικασίες για τη χρησιμοποίηση της ιλύος που προέρχεται από επεξεργασία οικιακών και αστικών λυμάτων καθώς και ορισμένων υγρών αποβλήτων, σε συμμόρφωση προς τις διατάξεις της οδηγίας 86/278/ΕΟΚ του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Αντικατάσταση της 80568/4225/1991 (Β'641) κοινής Υπουργικής απόφασης»	12 ημ. + 23 ώρ.	16	16	91	1. Σχέδιο ΚΥΑ 2. Παραρτήματα	-	-
40. Προσχέδιο νόμου «Εναρμόνιση του εθνικού δικαίου προς τις Οδηγίες 2009/28/ΕΚ και 2009/30/ΕΚ και άλλες διατάξεις»	25 ημ. + 3 ώρ.	16	10	37	1. Αιτιολογική Έκθεση Προσχεδίου Νόμου 2. Ενημερωτικό Σημείωμα 3. Προσχέδιο Νόμου-Πλήρες Κείμενο	-	-
41. Σχέδιο ΥΑ «Αριθμός ελέγχων ανά κατηγορία και είδος έργων και εργασιών δόμησης, διαδικασία ελέγχων Ελεγκτών Δόμησης»	9 ημ. + 10 ώρ.	4	4	97	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-
42. Τεχνική έκθεση που αφορά στη Διερεύνηση των Τρόπων Ανάπτυξης και Διείσδυσης των Ηλεκτροκίνητων Οχημάτων στην Ελλάδα	13 ημ. + 21 ώρ.	23 μέρη	16	78	1. Τεχνική Έκθεση	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
43. Σχέδιο Νόμου «Αξιοποίηση του πρώην αεροδρομίου Ελληνικού – Πρόγραμμα Ήλιος – Προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές (ενσωμάτωση Οδηγίας 2009/28/EK) – Κριτήρια Αειφορίας Βιοκαυσίμων και Βιορευστών (ενσωμάτωση Οδηγίας 2009/30/EK)»	5 ημ. + 21 ώρ.	30	13	119	1. Εισηγητικό Σημείωμα 2. Αιτιολογική Έκθεση 3. Σχέδιο Νόμου 4. Παραρτήματα	-	-
44. Σχέδιο Νόμου «Νέος Οικοδομικός Κανονισμός»	6 ημ. + 2 ώρ.	30	29	537	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
45. Σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης για την έγκριση Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδίου και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και τη μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων	11 ημ.	3	1	81	1. Σχέδιο ΚΥΑ 2. Έκθεση Αξιολόγησης 3. Συνοδευτικό Κείμενο	-	-
46. Εθνικός Ενεργειακός Σχεδιασμός – Οδικός Χάρτης για το 2050	21 ημ.	7 μέρη	5	30	1. Σχέδιο οδικού ενεργειακού Χάρτη Πορείας	-	-
47. Σχέδιο Π.Δ. «Χαρακτηρισμός της υδάτινης και χερσαίας περιοχής Αλυκής, Ψιλής Άμμου, νήσου Σάμου (ν. Σάμου) ως περιοχή προστασίας της φύσης και της ευρύτερης (χερσαίας και θαλάσσιας) περιοχής της ως προστατευόμενων φυσικών σχηματισμών και καθορισμός χρήσεων γης, όρων και περιορισμών δόμησης»	30 ημ.	10	5	22	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Χάρτης	-	-
48. Εθνικός Ενεργειακός Σχεδιασμός – Οδικός Χάρτης για το 2050	62 ημ. + 23 ώρ.	6 μέρη	6	29	1. Κείμενο του Εθνικού Ενεργειακού Σχεδιασμού	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
49. Σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος «Χαρακτηρισμός της χερσαίας περιοχής του όρους Παρνασσού ως Εθνικού Πάρκου, καθορισμός ζωνών προστασίας αυτού, χρήσεων, όρων και περιορισμών».	31 ημ. + 4 ώρ.	9	9	87	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Χάρτης ζωνών προστασίας	-	-
50. Σχέδιο Τεχνικού Κανονισμού Βιοκαυσίμων με θέμα: Τεχνικές οδηγίες για την αποθήκευση και διακίνηση βιοκαυσίμων στις εγκαταστάσεις διυλιστηρίων και στις εγκαταστάσεις αποθήκευσης και διακίνησης πετρελαιοειδών προϊόντων.	28 ημ. + 2 ώρ.	3	1	4	1. Σχέδιο Τεχνικού Κανονισμού	-	-
51. Σχέδιο νόμου με θέμα «Ενεργειακή απόδοση κτιρίων»	15 ημ. + 4 ώρ.	23	22	332	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
52. Σχέδιο νόμου «Διατήρηση ενός ελαχίστου επιπέδου αποθεμάτων αργού πετρελαίου ή και προϊόντων πετρελαίου και άλλες διατάξεις (Εναρμόνιση του εθνικού δικαίου προς την οδηγία 2009/119/EK)	13 ημ. + 13 ώρ.	22	14	32	1. Σχέδιο Νόμου 2. Παραρτήματα	-	-
53. Σχέδιο Συμπλήρωσης του Κανονισμού Αδειών, Υ.Α. υπ' αρ. Δ2/16570/7.9.2005 (ΦΕΚ 1306/Β/16.9.2005), για τη χορήγηση Αδειών Διάθεσης Βιοκαυσίμων, του Ν. 3054/2002, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει.	6 ημ. + 6 ώρ.	1	1	6	1. ΥΑ	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
54. Σχέδιο κοινής υπουργικής απόφασης των Υπουργών Οικονομικών, Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων «Καθορισμός κριτηρίων και μεθοδολογίας κατανομής αυτούσιου βιοντίζελ, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 15Α του ν. 3054/2002, όπως ισχύει»	10 ημ. + 5 ώρ.	10	10	52	1. ΚΥΑ 2. Παράρτημα	-	-
55. Σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος «Χαρακτηρισμός ως προστατευόμενης της περιοχής του όρους Μαινάλου ως Περιφερειακού Πάρκου»	34 ημ. + 5 ώρ.	9	5	53	1. Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη 2. ΠΔ	-	-
56. Σχέδιο νόμου «Συμπλήρωση των διατάξεων περί Εθνικού Κτηματολογίου και άλλες ρυθμίσεις»	10 ημ. + 23 ώρ.	5	4	63	1. Έκθεση Διαβούλευσης	ΝΑΙ	οι προτάσεις συνέβαλαν σε 8 ζητήματα
57. Σχέδιο εγκυκλίου για την Έγκριση δραστηριοτήτων έργων σύμφωνα με τα άρθρα 6 και 12 του Πρωτοκόλλου του Κυότο (Μηχανισμοί Κοινής Εφαρμογής και Καθαρής Ανάπτυξης).	41 ημ. + 5 ώρ.	10 μέρη	10	33	1. Σχέδιο Εγκυκλίου 2. Παραρτήματα	-	-
58. Σχέδιο νόμου «Ρυθμίσεις θεμάτων Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (Α.Π.Ε.) και άλλες διατάξεις»	41 ημ. + 3 ώρ.	20	17	146	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
59. Σχέδιο νόμου «Επείγουσες ρυθμίσεις του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και άλλες διατάξεις»	4 ώρ.	13	0	0	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
60. Σχέδιο νόμου «Ρυθμίσεις θεμάτων Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (Α.Π.Ε.) και άλλες διατάξεις»	3 ημ. + 2 ώρ.	23	18	230	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
61. Σχέδιο νόμου «Αντιμετώπιση της Αυθαίρετης Δόμησης και Περιβαλλοντικό Ισοζύγιο»	11 ημ. + 10 ώρ.	39	35	1225	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
62. Σχέδιο Νόμου «Οριοθέτηση και προστασία των υδατορευμάτων και συναφή θέματα»	18 ημ. + 2 ώρ.	9	9	77	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
63. Ηλεκτρονική ταυτότητα κτιρίων	14 ημ. + 4 ώρ.	12	11	75	1. Σχέδιο ΠΔ	-	-
64. Σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης «Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και την αλληλένδετη στρατηγική μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων»	45 ημ. + 7 ώρ.	15	10	59	1. Χάρτης 2. Παραρτήματα 3. ΚΥΑ 4. Έκθεση Αξιολόγησης 5. Στρατηγική Μελέτη	-	-
65. Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης «Καθορισμός των όρων διενέργειας και των προϋποθέσεων συμμετοχής σε διεθνείς διαγωνισμούς για την ανάδειξη ιδιωτών επενδυτών στις Εταιρείες Παροχής Αερίου (Ε.Π.Α) Στερεάς Ελλάδας και Εύβοιας, Κεντρικής Μακεδονίας, και Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης αντίστοιχα»	12 ημ. + 11 ώρ.	8	1	3	1. ΥΑ	-	-
66. Σχέδιο Νόμου “Δασικά οικοσυστήματα: Ορισμοί, μέτρα προστασίας, ανάπτυξης και διαχείρισης”	14 ημ.	21	20	355	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
67. Τεχνικές Οδηγίες για την εφαρμογή της παρ. 8 του άρθρου 11 του ν. 4178/2013 «Αντιμετώπιση της Αυθαίρετης Δόμησης – Περιβαλλοντικό Ισοζύγιο και άλλες διατάξεις.» (ΦΕΚ 174 Α’).	15 ημ. + 1 ώρ.	3	3	46	1. Σχέδιο ΥΑ 2. Παραρτήματα	-	-
68. Υπουργική Απόφαση Τροποποίηση της ΚΥΑ Δ1/Α/οικ.2497/8.2.2013 «Καθορισμός κριτηρίων, μεθοδολογίας κατανομής αυτούσιου βιοντίζελ και ρύθμιση κάθε σχετικού θέματος, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 15Α του ν. 3054/2002, όπως ισχύει» (ΦΕΚ Β’ 253)	6 ημ. + 22 ώρ.	2	1	5	1. ΥΑ 2. Παραρτήματα	-	-
69. Σχέδιο Νόμου «Ρύθμιση θεμάτων της ΑΔΜΗΕ ΑΕ»	2 ημ. + 18 ώρ.	6	3	6	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
70. Καθορισμός συμψηφισμού των ποσών που καταβάλλονται για την ενεργειακή αναβάθμιση και για τη στατική επάρκεια κτιρίων προ του έτους 2003 με τα ποσά του ειδικού προστίμου που προβλέπονται από τον ν. 4178/13 “Αντιμετώπιση της Αυθαίρετης Δόμησης – Περιβαλλοντικό Ισοζύγιο και άλλες διατάξεις.” (Α’ 174), καθώς και κάθε αναγκαίας λεπτομέρειας για την εφαρμογή.	4 ημ. + 22 ώρ.	5	4	37	1. ΚΥΑ	-	-
71. Εκσυγχρονισμός υφισταμένων Αθλητικών Εγκαταστάσεων Ποδοσφαίρου και άλλες διατάξεις.	8 ημ. + 18 ώρ.	10	10	66	1. Σχέδιο Νόμου	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
72. Σχέδιο Νόμου «Περιβαλλοντική αναβάθμιση και ιδιωτική πολεοδόμηση – Βιώσιμη ανάπτυξη, εγκαταλελειμμένοι οικισμοί και Οικοδομικοί Συνεταιρισμοί – Χρήσεις Γης»	22 ημ. + 18 ώρ.	44	42	360	1. Σχέδιο Νόμου 2. Παράρτημα	-	-
73. Σχέδιο Δράσης για την εφαρμογή της Εθνικής Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα της Ελλάδας	11 ημ. + 1 ώρ.	13 μέρη	12	31	1. Σχέδιο Δράσης	-	-
74. Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης «Αλλαγή χρήσης κτιρίων επί ρυμοτομούμενων ακινήτων».	4 ημ. + 17 ώρ.	5	3	7	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-
75. Επέκταση Ορισμού Προστατευόμενων Καταναλωτών Κατ' Εφαρμογή του ν. 4001/2011 (ΦΕΚ Α 179 19.08.2011)	10 ημ. + 20 ώρ.	1 μέρος	1 μέρος	3	1. ΥΑ	-	-
76. Σχέδιο νόμου «Κέντρο αθλητισμού, μνήμης και πολιτισμού του αθλητικού σωματείου της ΑΕΚ στη Ν. Φιλαδέλφεια Αττικής»	8 ημ.	1 μέρος	1	91	1. Αιτιολογική και σχέδιο νόμου 2. Πολεοδομική, Χωροταξική και Περιβαλλοντική Θεώρηση	-	-
77. Σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης «Κατηγορίες αδειών χρήσης και εκτέλεσης έργων αξιοποίησης των υδάτων. Διαδικασία και όροι έκδοσης ή τροποποίησης των αδειών, περιεχόμενο και διάρκεια ισχύος τους».	14 ημ. + 18 ώρ.	16	15	179	1. Σχέδιο ΚΥΑ	-	-
78. Σχέδιο νόμου «Ρυθμίσεις για την εξυγίανση του ειδικού λογαριασμού του άρθρου 40 Ν.2773/1999 και λοιπές διατάξεις»	6 ημ.	11	11	1334	1. Σχέδιο Νόμου	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
79. Σχέδιο νόμου «Δημιουργία νέας καθετοποιημένης εταιρίας Ηλεκτρικής Ενέργειας»	4 ημ.	13	13	130	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
80. Σχέδιο Νόμου «Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας- Αττικής, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης»	6 ημ. + 22 ώρ.	82	37	101	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση 3. Παραρτήματα 4. Χάρτες	-	-
81. ΚΥΑ «Καθορισμός κανόνων, όρων και προϋποθέσεων για την εναλλακτική διαχείριση των αποβλήτων ειδών ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού (ΑΗΕΕ), σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της Οδηγίας 2012/19/ΕΚ «σχετικά με τα απόβλητα ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού (ΑΗΕΕ), του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 4ης Ιουλίου 2012».	4 ημ. + 1 ώρ.	25	14	36	1. ΚΥΑ	-	-
82. Σχέδιο Νόμου «Ρύθμιση θεμάτων που αφορούν Κατασκευές Δημοσίου Ενδιαφέροντος Προστασίας Ανθρώπων και Πραγμάτων (Κ.Δ.Ε.Π.Α.Π.), για την αντιμετώπιση έκτακτων αναγκών»	28 ημ. + 4 ώρ.	30	11	15	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση 3. Έκθεση Διαβούλευσης	ΝΑΙ	9
83. Σχέδιο Νόμου «Χωροταξικός και πολεοδομικός σχεδιασμός»	13 ημ. + 20 ώρ.	13	13	176	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
84. Σχέδιο Νόμου «Πράξεις εισφοράς σε γη και σε χρήμα – Ρυμοτομικές απαλλοτριώσεις»	7 ημ. + 23 ώρ.	4	4	96	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση 3. Παραρτήματα	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
85. Σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος «Σύσταση της ανώνυμης εταιρίας με την επωνυμία “Ελληνικός Κεντρικός Φορέας Διατήρησης Αποθεμάτων Ανώνυμη Εταιρία” και κατάρτιση του καταστατικού της» και στο σχέδιο τροποποίησης του ν. 4123/2013 «Διατήρηση ενός ελαχίστου επιπέδου αποθεμάτων αργού πετρελαίου ή και προϊόντων πετρελαίου και άλλες διατάξεις (Εναρμόνιση του εθνικού δικαίου προς την οδηγία 2009/119/EK)»	14 ημ. + 2 ώρ.	2 μέρη	2	10	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Τροποποιήσεις Σχεδίου Νόμου	-	-
86. Ενσωμάτωση στο Ελληνικό δίκαιο της οδηγίας για την ενεργειακή απόδοση	10 ημ. + 1 ώρ.	25	19	66	1. Οδηγία 2. Σχέδιο Νόμου	-	-
87. Σχέδιο νόμου με τίτλο «Τροποποίηση και Συμπλήρωση των διατάξεων του Ν. 4001/2011 (Α' 179) και λοιπές διατάξεις»	5 ημ. + 19 ώρ.	15	10	118	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
88. Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης ««Σύστημα αειφορίας βιοκαυσίμων και βιορευστών»	13 ημ. + 21 ώρ.	13	11	29	1. Σχέδιο ΥΑ 2. Παραρτήματα	-	-
89. Σχέδιο Νόμου «Ενίσχυση της ανακύκλωσης και βελτίωση της διαχείρισης των αποβλήτων»	19 ημ. + 3 ώρ.	23	23	193	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
90. Έγκριση Κώδικα Ορθής Γεωργικής Πρακτικής για την Προστασία των Νερών από τη Νιτρορύπανση Γεωργικής Προέλευσης στο πλαίσιο της Οδηγίας 91/676/EK	35 ημ. + 4 ώρ.	10	10	33	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
91. Σχέδιο ΚΥΑ για την οργάνωση και εξειδίκευση των χρήσεων και των δραστηριοτήτων του Κτήματος Τατοΐου	10 ημ. + 16 ώρ.	7	7	50	1. Χάρτες 2. ΚΥΑ	-	-
92. Σχέδιο Νόμου «Βοσκήσιμες γαίες Ελλάδας και άλλες διατάξεις»	12 ημ. + 2 ώρ.	19	17	124	1. Αιτιολογική Έκθεση 2. Σχέδιο Νόμου	-	-
93. Αναθεώρηση Εθνικού Σχεδίου Διαχείρισης Αποβλήτων (ΕΣΔΑ)	10 ημ. + 10 ώρ.	1 μέρος	1 μέρος	99	1. Εθνικό Σχέδιο Διαχείρισης Αποβλήτων	-	-
94. Ενσωμάτωση στο ελληνικό δίκαιο της Οδηγίας 2012/27/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Οκτωβρίου 2012	5 ημ. + 8 ώρ.	44 μέρη	19	46	1. Σχέδιο Νομου 2. Ευρωπαϊκή Οδηγία	-	-
95. Καθορισμός κανόνων, μέτρων και όρων για την αντιμετώπιση κινδύνων από ατυχήματα μεγάλης έκτασης σε εγκαταστάσεις ή μονάδες, λόγω της ύπαρξης επικίνδυνων ουσιών, σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της οδηγίας 2012/18/ΕΕ «για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζομένων με επικίνδυνες ουσίες και για την τροποποίηση και στη συνέχεια την κατάργηση της οδηγίας 96/82/ΕΚ του Συμβουλίου» του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 4ης Ιουλίου 2012. Αντικατάσταση της υπ. αριθ. 12044/613/2007 ΚΥΑ (Β'376), όπως διορθώθηκε (Β'2259/2007)	27 ημ. + 3 ώρ.	27	21	92	1. Σχέδιο ΥΑ 2. Παραρτήματα	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
96. Σχέδιο Νόμου για την απαγόρευση της καλλιέργειας ΓΤΟ και τη συμμόρφωση προς την οδηγία (ΕΕ) 2015/412 «για την τροποποίηση της οδηγίας 2001/18/ΕΚ όσον αφορά τη δυνατότητα που παρέχεται στα κράτη μέλη να περιορίζουν ή να απαγορεύουν την καλλιέργεια γενετικά τροποποιημένων οργανισμών (ΓΤΟ) στην επικράτειά τους»	8 ημ. + 4 ώρ.	6	6	14	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
97. Δασικές Συναιτεριστικές Οργανώσεις	15 ημ. + 10 ώρ.	49	29	131	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
98. Πλαίσιο για την ασφάλεια στις υπεράκτιες εργασίες έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων	21 ημ. + 1 ώρ.	36	29	53	1. Ευρωπαϊκή Οδηγία 2. Σχέδιο Νόμου	-	-
99. Χαρακτηρισμός των χερσαίων και θαλάσσιων περιοχών των «GR2330005: Θίνες και παραλιακό Δάσος Ζαχάρως, Στροφυλιά, Κακόβατος», «GR2330008: Θαλάσσια περιοχή Κόλπου Κυπαρισσίας: Ακρ. Κατάκολο – Κυπαρισσία» και «GR2550005: Θίνες Κυπαρισσίας (Νεοχώρι – Κυπαρισσία)» και της ευρύτερης περιοχής τους, ως «Περιοχή Προστασίας της Φύσης», καθορισμός ζωνών προστασίας, καθορισμός χρήσεων, όρων και περιορισμών δόμησης και σύσταση αρμόδιου οργάνου διαχείρισης και διοίκησής του.	17 ημ. + 22 ώρ.	11 μέρη	11	188	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Παραρτήματα 3. Χάρτες	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
100. Σχέδιο Νόμου «Επίσπευση διαδικασιών κατάρτισης, θεώρησης και κύρωσης των δασικών χαρτών και λοιπές διατάξεις»	34 ημ. + 17 ώρ.	3	3	61	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
101. Σχέδιο της Υπουργικής Απόφασης «Κατηγοριοποίηση παραβάσεων και καθορισμός διαδικασίας επιβολής προστίμων σχετικά με την τήρηση των κριτηρίων αειφορίας βιοκαυσίμων και βιορευστών. Αναπροσαρμογή των προστίμων της παρ. 4α του άρθρου 29 του ν. 4062/2012»	15 ημ.	7	0	0	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-
102. Σχέδιο Νόμου «Νέο καθεστώς στήριξης των σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας και Συμπαγωγή Ηλεκτρισμού και Θερμότητας Υψηλής Απόδοσης»	10 ημ. + 4 ώρ.	11 μέρη	10	112	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
103. Προεδρικό Διάταγμα «Χαρακτηρισμό χερσαίων και υδάτινων περιοχών της Οροσειράς Ροδόπης ως Εθνικό Πάρκο»	30 ημ. + 3 ώρ.	9	6	43	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Χάρτης	-	-
104. Προεδρικό Διάταγμα «Χαρακτηρισμός της Περιοχής Λευκά όρη και Παράκτια Ζώνη ως Εθνικό Πάρκο»	20 ημ. + 21 ώρ.	9	4	10	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Χάρτης	-	-
105. Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης με θέμα «Καθορισμός τεχνικών προδιαγραφών χάραξης, σήμανσης, διάνοιξης και συντήρησης των ορειβατικών – πεζοπορικών μονοπατιών»	30 ημ. + 18 ώρ.	20	19	217	1. Σχέδιο ΥΑ 2. Παραρτήματα	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
106. Σχέδιο της κοινής υπουργικής απόφασης “Τροποποίηση της ΚΥΑ Δ1/Α/οικ.2497/8.2.2013 «Καθορισμός κριτηρίων, μεθοδολογίας κατανομής αυτούσιου βιοντίζελ και ρύθμιση κάθε σχετικού θέματος, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 15Α του ν. 3054/2002, όπως ισχύει» (ΦΕΚ Β’ 253)	10 ημ. + 2 ώρ.	2	1	1	1. Σχέδιο ΚΥΑ	-	-
107. Νόμος για τον έλεγχο και την προστασία του δομημένου περιβάλλοντος	38 ημ. + 21 ώρ.	111	107	2273	1. Σχέδιο Νόμου 2. Παραρτήματα	-	-
108. Έγκριση γενικών κανόνων κοστολόγησης και τιμολόγησης υπηρεσιών ύδατος. Μέθοδος και διαδικασίες για την ανάκτηση κόστους των υπηρεσιών ύδατος στις διάφορες χρήσεις του	9 ημ. + 20 ώρ.	16	15	67	1. ΚΥΑ	-	-
109. Σύσταση και τήρηση Μητρώου Πιστοποιημένων Αξιολογητών Μελετών Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων σύμφωνα με το άρθρο 16 του ν. 4014/2011(Α’ 209), καθορισμός προσόντων των Πιστοποιημένων Αξιολογητών, θέσπιση των κανόνων που διέπουν την εκτέλεση του έργου τους και ρύθμιση των ζητημάτων που αφορούν τη διαδικασία πιστοποίησής τους για την εγγραφή στο Μητρώο	10 ημ. + 8 ώρ.	16	10	27	1. Σχέδιο ΠΔ	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
110. Αναδιοργάνωση της ελληνικής αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας σε εφαρμογή της νομοθεσίας για την ολοκλήρωση της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας και άλλες διατάξεις	8 ημ. + 23 ώρ.	15	9	18	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
111. Χαρακτηρισμός της χερσαίας περιοχής του δάσους Δαδιάς, Λευκίμης, Σουφλίου ως Εθνικού Πάρκου Δάσους Δαδιάς, Λευκίμης, Σουφλίου, καθορισμός ζωνών προστασίας αυτού, χρήσεων, όρων και περιορισμών	30 ημ. + 11 ώρ.	8	6	19	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Εισηγητική Έκθεση 3. Χάρτης	-	-
112. Σχέδιο Νόμου «Τροποποίηση του Ν2939/2001 – Συσκευασίες και εναλλακτική διαχείριση των συσκευασιών και άλλων προϊόντων – Ίδρυση Εθνικού Οργανισμού Εναλλακτικής Διαχείρισης Συσκευασιών και άλλων προϊόντων (ΕΟΕΔΣΑΠ) και άλλες διατάξεις»	39 ημ. + 1 ώρ.	24 μέρη	18	66	1. Τροποποίηση Νόμου	-	-
113. Μεθοδολογία υπολογισμού της Ειδικής Τιμής Αγοράς τεχνολογιών Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας και Συμπαράγωγής Ηλεκτρισμού και Θερμότητας Υψηλής Απόδοσης και άλλες διατάξεις για την εφαρμογή των άρθρων 3, 5 και 6 του Ν.4414/2016	7 ημ.	11	1	1	1. Σχέδιο ΚΥΑ	-	-
114. Σχέδιο αντικατάστασης του άρθρου 15Α του Ν3054_2002 Οργάνωση της αγοράς πετρελαιοειδών και άλλες διατάξεις	13 ημ. + 1 ώρ.	1 μέρος	1	7	1. Σχέδιο αντικατάστασης άρθρου	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
115. Σχέδιο Νόμου «Χωρικός Σχεδιασμός – Βιώσιμη Ανάπτυξη»	9 ημ. + 22 ώρ.	14	14	189	1. Σχέδιο Νόμου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
116. Θαλάσσιος Χωροταξικός Σχεδιασμός. Εναρμόνιση με την Οδηγία 2014/89/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Ιουλίου 2014	10 ημ.	18	14	94	1. Σχέδιο Νόμου 2. Έκθεση Δημόσιας Διαβούλευσης 3. ΦΕΚ Νόμου	ΝΑΙ	11
117. Κατηγορίες και Περιεχόμενο Χρήσεων Γης	16 ημ. + 21 ώρ.	18	18	552	1. Σχέδιο ΠΔ	-	-
118. Σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος «Κανονισμός Πυροπροστασίας Κτιρίων»	11 ημ.	14 μέρη	13	207	1. Κανονισμός	-	-
119. Ενεργειακές Κοινότητες και άλλες διατάξεις	18 ημ. + 22 ώρ.	11	11	71	1. Προσχέδιο Νόμου	-	-
120. Έρευνα και εκμετάλλευση λατομικών ορυκτών και άλλες διατάξεις	9 ημ. + 1 ώρ.	28	25	245	1. Παράρτημα 2. Σχέδιο Νόμου	-	-
121. Τεχνικός Κανονισμός εγκαταστάσεων αποσυμπίεσης πεπιεσμένου φυσικού αερίου και βοηθητικών διατάξεων	24 ημ. + 3 ώρ.	1	1	7	1. Τεχνικός Κανονισμός	-	-
122. Σχέδιο ΚΥΑ διάθεσης υγρών αποβλήτων	39 ημ.	12	12	79	1. Σχέδιο ΚΥΑ	-	-
123. Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2015/652	12 ημ. + 4 ώρ.	2 μέρη	0	0	-	-	-
124. Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2015/1513	12 ημ. + 4 ώρ.	1 μέρος	1	3	-	-	-
125. Τροποποίηση του άρθρου 15Α του ν. 3054/2002 & αντικατάσταση ΚΥΑ κριτηρίων & μεθοδολογία κατανομής βιοντίζελ	12 ημ. + 4 ώρ.	2 μέρη	2	8	-	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
126. Οργάνωση και λειτουργία φορέων διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών	9 ημ	13	13	504	1. Περιοχές Natura 2. Σχέδιο Νόμου	-	-
127. Χρηματιστήριο Ενέργειας	9 ημ. + 22 ώρ.	27	14	37	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
128. Σύσταση του Οργανισμού Εθνικού Κτηματολογίου	6 ημ. + 23 ώρ.	42	41	372	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
129. Εθνική Στρατηγική για την Κυκλική Οικονομία	32 ημ.	1	1	14	1. Εισηγητική Έκθεση	-	-
130. Εθνικό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης	20 ημ. + 23 ώρ.	1	1	31	1. Εισηγητική Έκθεση 2. Τελικό Κείμενο Διαβούλευσης	-	-
131. Χαρακτηρισμός των χερσαίων, υδάτινων και θαλάσσιων περιοχών των εκβολών των ποταμών Γαλλικού, Αξιού, Λουδία και Αλιάκμονα, της αλυκής Κίτρους και της λιμνοθάλασσας Καλοχωρίου και της ευρύτερης περιοχής τους ως Εθνικού Πάρκου	67 ημ. + 22 ώρ.	13	11	107	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Παραρτήματα	-	-
132. Έρευνα, εκμετάλλευση και διαχείριση του γεωθερμικού δυναμικού της χώρας και άλλες διατάξεις	21 ημ. + 2 ώρ.	24	21	76	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
133. Σχέδιο Στρατηγικής Ανάπτυξης της Δασοπονίας 2018-2038 (Εθνική Στρατηγική για τα Δάση)	28 ημ. + 9 ώρ.	13	9	303	1. Σχέδιο ΥΑ 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
134. Εθνικό Σχέδιο για την αύξηση του αριθμού των κτιρίων με σχεδόν μηδενική κατανάλωση ενέργειας (άρθρο 9 της Οδηγίας 2010/31/ΕΕ)	20 ημ. + 23 ώρ.	1	1	16	-	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
135. Κατηγοριοποίηση παραβάσεων του άρθρου 19Α του ν.4062/2012 και όρια προστίμων	10 ημ.	7	1	5	1. Σχέδιο ΥΑ	-	-
136. Σύσταση Ελληνικής Αρχής Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών	9 ημ. + 22 ώρ.	28	20	87	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
137. Εθνικός Σχεδιασμός για την Ενέργεια και το Κλίμα	23 ημ. + 21 ώρ.	1 μέρος	1	868	1. Κείμενο Εθνικού Σχεδιασμού	-	-
138. Περιβαλλοντική διαχείριση των περιοχών με οικιστικές πυκνώσεις, ιώδους περιγράμματος	33 ημ. + 6 ώρ.	14	12	92	1. Σχέδιο Νομου 2. Αιτιολογική Έκθεση	-	-
139. Χαρακτηρισμός της υδάτινης, χερσαίας και ευρύτερης περιοχής της λίμνης Παμβώτιδας (Ιωαννίνων),Π.Ε. Ιωαννίνων ως Περιφερειακό Πάρκο, και καθορισμός χρήσεων γης, όρων και περιορισμών δόμησης	30 ημ. + 23 ώρ.	8	4	95	1. Σχέδιο ΠΔ 2. Παράρτημα 3. Χάρτης	-	-
140. Κανονισμός Τιμολόγησης των ΦΟΔΣΑ και Ρυθμίσεις για την ενίσχυση της κυκλικής οικονομίας	12 ημ. + 23 ώρ.	2 μέρη	2	20	-	-	-
141. Χορήγηση οικονομικών αντισταθμισμάτων σε εφαρμογή των διατάξεων των παρ. 1 και 4 του άρθρου 22 του ν. 1650/1986	14 ημ. + 7 ώρ.	5	4	26	1. Σχέδιο ΠΔ	-	-
142. Καθορισμός των Προδιαγραφών και του Περιεχομένου των Σχεδίων Δράσης Ειδών και Τύπων Οικοτόπων στο πλαίσιο εφαρμογής των διατάξεων του ν. 3937/2011 (ΦΕΚ 60 Α')	29 ημ.	6	0	0	1. Σχέδιο ΚΥΑ	-	-
143. Σύστημα αειφορίας βιοκαυσίμων και βιορευστών σύμφωνα με το άρθρο 32η του ν. 3468/2006	8 ημ. + 2 ώρ.	12	0	0	1. Απόφαση	-	-

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας							
Διαβούλευση	Διάρκεια σε ημέρες και ώρες	Σύνολο Άρθρων κάθε Διαβούλευσης	Άρθρα προς σχολιασμό	Σχόλια επί της Διαβούλευσης	Σχετικό Υλικό	Έκθεση Διαβούλευσης	Ληφθείσες υπόψιν Προτάσεις
144. Σύστημα αειφορίας βιοκαυσίμων σύμφωνα με το άρθρο 21 του ν. 4062/2012	8 ημ. + 2 ώρ.	9	1	1	1. Απόφαση	-	-
145. Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων του Ειδικού Χωρικού Σχεδίου (ΕΧΣ) για το Εκθεσιακό Κέντρο Θεσσαλονίκης	45 ημ. + 4 ώρ.	1 μέρος	1	19	1. Μελέτη 2. Χάρτες	-	-
146. Μητροπολιτικός Φορέας Γουδή – Ιλισίων	12 ημ. + 2 ώρ.	12	8	17	1. Σχέδιο Νόμου	-	-
Μ. Ο.	18 ημέρες	81%		138	1. Σχέδιο Νόμου 2. Παραρτήματα 3. Αιτιολογική Έκθεση 4. Σχέδιο ΥΑ 5. Σχέδιο ΠΔ	-	-

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα του πίνακα, ο μέσος όρος διάρκειας μιας διαβούλευσης στους τομείς του περιβάλλοντος και της ενέργειας είναι 18 ημέρες, δηλαδή δύο (2) εβδομάδες και τέσσερις (4) ημέρες. Με πλαίσιο αναφοράς τον καινούριο νόμο για το «Επιτελικό Κράτος» που ρυθμίζει εκ νέου τη διαβούλευση, θα έλεγε κανείς ότι, σαφώς, η χρονική διάρκεια ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στην αντίστοιχη πρόβλεψη του Ν. 4622/2019, που ορίζει ότι η διαβούλευση διαρκεί δύο (2) εβδομάδες με δυνατότητα παράτασης για μία (1) ακόμη εβδομάδα. Όμως, η πλειοψηφία των διαβουλεύσεων έλαβε χώρα υπό το καθεστώς του Ν. 4048/2012, που όριζε ότι η διαβούλευση πραγματοποιείται σε δύο φάσεις.

Στην πρώτη φάση, διαρκεί τουλάχιστον δύο (2) εβδομάδες, με αντικείμενο την ενημέρωση και την παροχή δυνατότητας σχολιασμού επί του επιδιωκόμενου στόχου και αποτελέσματος της σχεδιαζόμενης ρύθμισης, τις εναλλακτικές επιλογές, τα οφέλη και τις διακινδυνεύσεις που ενδεχομένως θα προκύψουν από αυτήν. Η δεύτερη φάση διαρκεί τουλάχιστον τρεις (3) εβδομάδες και αντικείμενό της είναι η δυνατότητα κατ' άρθρον σχολιασμού των προσχεδίων των διατάξεων των νομοσχεδίων. Και εφόσον, υπάρχει έτοιμο σχέδιο διατάξεων η πρώτη φάση παραλείπεται και η δεύτερη επιμηκώνεται κατά μία (1) εβδομάδα. Εδώ, λοιπόν, προκύπτουν δύο ζητήματα. Αφενός το μεγαλύτερο ποσοστό των διαβουλεύσεων αφορά έτοιμα νομοσχέδια, που βρίσκονται στο τελικό τους στάδιο και όχι προνομοθετικά κείμενα, και αφετέρου, έστω και υπό αυτές τις συνθήκες, δεν τηρήθηκε η προϋσχύουσα χρονική διάρκεια. Εκτός από τα έτοιμα σχέδια νόμων, έντονη παρουσία έχουν και τα σχέδια υπουργικών αποφάσεων και προεδρικών διαταγμάτων.

Κατά μέσο όρο, οι διαβουλεύσεις συγκεντρώνουν περί τα 138 σχόλια, ενώ η διαβούλευση που συγκέντρωσε τα περισσότερα (2.273 σχόλια) αφορούσε το σχέδιο νόμου για τον έλεγχο και την προστασία του δομημένου περιβάλλοντος. Ακολουθούν η διαβούλευση επί του σχεδίου νόμου «Ρυθμίσεις για την εξυγίανση του ειδικού λογαριασμού του άρθρου 40 Ν.2773/1999 και λοιπές διατάξεις» με 1.334 σχόλια και η διαβούλευση για το σχέδιο νόμου «Αντιμετώπιση της Αυθαίρετης Δόμησης και Περιβαλλοντικό Ισοζύγιο» με 1.225 σχόλια. Η κατά μέσο όρο ποσοστιαία δυνατότητα διαβούλευσης επί του εγγράφου, σε σχέση με το σύνολο της έκτασής του, είναι ικανοποιητική καθώς ανέρχεται σε ποσοστό 81%. Σε γενικές γραμμές, οι διαβουλεύσεις συνοδεύονται από την ευχαριστήρια επιστολή ή κάποιο εισαγωγικό σημείωμα του φορέα που δημοσιεύει το σχετικό προς διαβούλευση υλικό. Πολλές είναι, επίσης, οι διαβουλεύσεις των εν λόγω τομέων που συνοδεύονται από παραρτήματα και αιτιολογικές εκθέσεις.

Απογοητευτικό είναι το γεγονός ότι η έκθεση αξιολόγησης των συνεπειών της ρύθμισης έχει δημοσιευθεί μονάχα σε ελάχιστες περιπτώσεις. Ως προς την έκθεση επί της

διαβούλευσης, τα πράγματα είναι ακόμα πιο αποθαρρυντικά, καθώς από τις 146 καταγεγραμμένες διαβουλεύσεις μόνο οι τέσσερις (4) περιλαμβάνουν την εν λόγω έκθεση, παρότι και ο Κανονισμός της Βουλής ορίζει στο άρθρο 85 ότι τα νομοσχέδια πρέπει να συνοδεύονται από έκθεση της δημόσιας διαβούλευσης καθώς και από έκθεση αξιολόγησης των συνεπειών της ρύθμισης, εκτός, βέβαια, εάν το νομοσχέδιο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των ειδικών νομοθετικών διαδικασιών των άρθρων 111–112 και 114–123 ή εάν η Κυβέρνηση έχει προσδώσει στο νομοσχέδιο χαρακτήρα κατεπείγοντος.⁴⁴⁹ Από τις τέσσερις (4) αυτές εκθέσεις διαβούλευσης καμία δεν ακολουθεί το Πρότυπο Έκθεσης της δημόσιας διαβούλευσης που είναι αναρτημένο στο OpenGov.gr σε μορφή εγγράφου Word, αναφέρουν ωστόσο τις προτάσεις που γίνονται δεκτές προς ενσωμάτωση στις σχετικές ρυθμίσεις. Η προφανής απουσία ουσιαστικών εκθέσεων διαβούλευσης και η έλλειψη σαφών κανονισμών που να εγγυώνται την αξιοποίηση της συμβολής των πολιτών κατά τη διαμόρφωση των δημοσίων πολιτικών δεν είναι αμελητέα, και τούτο διότι εντείνει την ήδη υπάρχουσα έλλειψη εμπιστοσύνης από την πλευρά του πολίτη ως προς τη διαβουλευτική διαδικασία και τους πολιτειακούς θεσμούς εν γένει.

Κεφάλαιο 8. Προτάσεις για την καλύτερη λειτουργία και ενδυνάμωση της διαβούλευσης

Η παράλληλη ανάπτυξη και αξιοποίηση των μηχανισμών και μεθόδων δημόσιας διαβούλευσης σε κεντρικό, περιφερειακό-τοπικό και σε τομεακό-κλαδικό επίπεδο συνιστά σε συνδυασμό με την υπέρβαση της προσήλωσης στην κεντρικά προσανατολισμένη διαβούλευση ένα κρίσιμο ζήτημα. Σαφώς, η διαβούλευση σε κεντρικό επίπεδο είναι απαραίτητη, χρήζει εντούτοις αποκέντρωσης και βελτίωσης έτσι ώστε να καταστεί πιο αποτελεσματική και να εδραιωθεί τοπικά και περιφερειακά όπου τα προβλήματα βιώνονται εκ του σύνεγγυς.⁴⁵⁰

Η αναβάθμιση των υφιστάμενων μηχανισμών διαβούλευσης μπορεί να στηριχθεί τόσο στην εκπαίδευση και ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού που εμπλέκεται στις διαδικασίες της όσο και στην αξιοποίηση των σύγχρονων εργαλείων της ηλεκτρονικής και ανοικτής διακυβέρνησης. Προαπαιτούμενος είναι, ωστόσο, ο καθορισμός σαφών στόχων και συγκεκριμένης για τον χειρισμό της διαβούλευσης μεθοδολογίας, σύμφωνα με την οποία θα συμβαδίζουν οι ενέργειες των

---

⁴⁴⁹ Κανονισμός της Βουλής των Ελλήνων και Σύνταγμα της Ελλάδας, Προεδρία Φίλιππου Πετσάλνικου, Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση εκδόσεων & εκτυπώσεων της Βουλής, επανέκδοση Οκτώβριος 2010, άρθρο 85, παρ. 3, σ. 164.

⁴⁵⁰ Μελέτη συγκριτικής αξιολόγησης δημόσιας διαβούλευσης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, Διαβαλκανικό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, Απρίλιος 2011, σ. 273.

εμπλεκόμενων φορέων.⁴⁵¹ Το ελληνικό δημόσιο διαθέτει αρκετές από τις νέες τεχνολογίες που απαιτούνται για την εφαρμογή ποιοτικής και τελεσφόρου διαβούλευσης. Για την αξιοποίησή τους, λοιπόν, χρειάζεται πρόσφορη εκπαίδευση, ενημέρωση και καθοδήγηση του εμπλεκόμενου ανθρώπινου δυναμικού. Σε πρώτο στάδιο, βέβαια, απαιτείται ο σχεδιασμός και η εκτέλεση ενιαίας στρατηγικής που θα στοχεύει στην ανάπτυξη των ΤΠΕ και στη διευκόλυνση της πρόσβασης του κοινού σε αυτές.⁴⁵²

Τα σχετικά με τη διαβούλευση εργαλεία των ΤΠΕ μπορεί να είναι δικτυακοί τόποι συζήτησης και ανταλλαγής απόψεων και ειδήσεων (web fora και newsgroups), ηλεκτρονικές εκδηλώσεις συζήτησης σε πραγματικό χρόνο (on line chat events), ηλεκτρονικά ταχυδρομικά κουτιά (electronic letter boxes) με αμφίδρομη δυνατότητα επικοινωνίας για την επίτευξη εποικοδομητικής ανατροφοδότησης, ηλεκτρονικές λίστες διανομής, όπου παρέχεται η δυνατότητα εγγραφής, ώστε να αποστέλλονται αυτόματα σχετικές πληροφορίες, έγγραφα κ.λπ. στους ενδιαφερόμενους εγγεγραμμένους, ηλεκτρονικές έρευνες και διαδραστικές εφαρμογές όπως είναι, για παράδειγμα, τα ηλεκτρονικά εργαστήρια και οι τηλεδιασκέψεις.⁴⁵³ Παράλληλα, για μία πιο αποτελεσματική χρήση των ΤΠΕ στις διαβουλευτικές διαδικασίες απαιτείται:⁴⁵⁴

- ο περιορισμός του «ψηφιακού χάσματος», δηλαδή των ανισοτήτων που υπάρχουν ως προς την πρόσβαση στις ΤΠΕ
- η πρόβλεψη εναλλακτικών τρόπων πρόσβασης για τις ειδικές ομάδες πληθυσμού (ηλικιωμένοι, ΑμΕΑ, μειονότητες)
- η διάθεση νέων χρηματοδοτικών πόρων σε συνδυασμό με επενδύσεις στον συγκεκριμένο τομέα
- η εξασφάλιση της νομιμότητας, της διαφάνειας, της ιδιωτικότητας και της ασφάλειας

Η εξασφάλιση ευρείας συμμετοχής σε όλα τα στάδια της πολιτικής, από τη χάραξη έως την εφαρμογή της, επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα των δημοσίων πολιτικών. Για την παρακίνηση και διεύρυνση της συμμετοχής των πολιτών, λοιπόν, μπορούν να ληφθούν ορισμένα μέτρα όπως:⁴⁵⁵

- Η δέσμευση για τη διενέργεια της διαβουλευτικής διαδικασίας και την αξιοποίηση των ευρημάτων της
- Η διαφανής και καθορισμένη με ακρίβεια διαδικασία της διαβούλευσης, από την έναρξη έως τη λήξη της, συμπεριλαμβανομένου του τρόπου αποτίμησης των αποτελεσμάτων της
- Κατά τον προγραμματισμό μιας διαβούλευσης, καλό είναι να διερευνάται εάν παρόμοια εγχειρήματα έχουν ήδη πραγματοποιηθεί από τον ίδιο φορέα ή πραγματοποιούνται από άλλους

---

⁴⁵¹ Στο ίδιο.

⁴⁵² Στο ίδιο, σ. 279.

⁴⁵³ Στο ίδιο, σσ. 279-280.

⁴⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 280.

⁴⁵⁵ Κομσέλη, Φ. (2011), ό.π., σσ. 28-29, σσ. 43-44.

φορείς, ώστε να αποφεύγονται επαναλαμβανόμενες διαβουλευτικές διαδικασίες, που μπορεί να οδηγήσουν σε διαβουλευτικό «υπερκορεσμό».⁴⁵⁶

- Η ενεργοποίηση της τακτικής συμμετοχής των κοινωνικών εταίρων ώστε να εισακούονται οι απόψεις και οι ανάγκες όλων των κοινωνικών κατηγοριών.
- Η πρόβλεψη παράλληλων, μη ηλεκτρονικών διαβουλευτικών διαδικασιών για την επίτευξη συμμετοχής στη διαδικασία και των ατόμων που δεν έχουν πρόσβαση ή δεν είναι εκπαιδευμένοι στη χρήση του διαδικτύου, καθώς και των ατόμων με αναπηρίες.
- Η αύξηση της δημοσιότητας των διαβουλεύσεων με τη χρήση μηνυμάτων αυτόματης κοινοποίησης της δημοσίευσης της διαβούλευσης στο διαδίκτυο προς όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς και πολίτες, οι οποίοι θα έχουν τη δυνατότητα να δηλώνουν από πριν ποιες διαβουλεύσεις εντάσσονται στο πλαίσιο των ενδιαφερόντων τους. Επίσης, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως π.χ. το Facebook και το Twitter, μπορούν να καταστούν ένα πρακτικό εργαλείο για την προώθηση των διαβουλεύσεων και τη διατήρηση επαφών με τα ενδιαφερόμενα μέρη. Παρότι δεν δύνανται να έχουν την ίδια επίδραση με άλλα επικοινωνιακά εργαλεία (όπως οι ιστότοποι, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο ή το τηλέφωνο), μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά. Πιο συγκεκριμένα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανακοίνωση και την υπενθύμιση των ημερομηνιών και προθεσμιών των διαβουλευτικών διαδικασιών καθώς και την παροχή πληροφοριών επικοινωνίας και άλλα σχετικά στοιχεία.⁴⁵⁷
- Η κατάλληλη εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού που εμπλέκεται στη διαδικασία διαβούλευσης στους διάφορους απαιτούμενους τομείς (π.χ. αναγνώριση και κατηγοριοποίηση των ενδιαφερομένων μερών, τεχνική των διαπραγματεύσεων, ερευνητικά εργαλεία και μέθοδοι, ερμηνεία αποτελεσμάτων κ.ά.)⁴⁵⁸.
- Η κατάρτιση της πρακτικής που ακολουθείται να έχουν τα νομοσχέδια που δημοσιεύονται πλήθος παραπομπών σε διάφορα διατάγματα και αποφάσεις, η οποία δυσχεραίνει τον πολίτη στην κατανόηση και τον αναγκάζει να ανατρέχει συνεχώς σε παραπομπές ή σε ειδήμονες για το εκάστοτε θέμα. Σημαντική είναι και η παρουσίαση των εγγράφων σε ελκυστική και εύκολη στην ανάγνωση μορφή, με συνοπτική και απλή γλώσσα χωρίς υπερβολές στη χρήση τεχνικών όρων παρά μόνο όπου κρίνεται πραγματικά απαραίτητο⁴⁵⁹.
- Η κατάρτιση και δημοσίευση ετήσιων εκθέσεων που δείχνουν πώς αξιοποιήθηκαν, κατά τη διάρκεια του έτους, οι συνεισφορές των συμμετεχόντων σε προηγούμενες δημόσιες διαβουλεύσεις και πώς επηρέασαν, τελικά, τη χάραξη δημόσιας πολιτικής. Οι συγκεκριμένες

⁴⁵⁶ Guide to good practice in public consultation (2015). Guide produced in collaboration with ERSAR and WAREG with the aim of making a positive impact on the way in which Public Consultation is performed, p. 8. Διαθέσιμο στο: <https://www.wareg.org/download.php?id=150> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 14.

⁴⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 6.

⁴⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 13.

ετήσιες εκθέσεις θα μπορούσαν να έχουν τη μορφή περίληψης με τις σημαντικότερες συμβολές/προτάσεις που οδήγησαν σε αλλαγές και σχετικές αποφάσεις.⁴⁶⁰

- Η διεξαγωγή εκστρατείας προώθησης και ενημέρωσης για τα οφέλη που αποκομίζει ο πολίτης από τη διαβούλευση και για το τι είναι και πώς διενεργείται τελικά η διαβούλευση. Η ενημέρωση αυτή μπορεί να λαμβάνει χώρα μία φορά τον χρόνο, για παράδειγμα, μέσω εφημερίδων, ιστότοπων, ακόμα και μέσω τηλεοπτικών προγραμμάτων ή ειδήσεων⁴⁶¹.

Η εκάστοτε κυβέρνηση πρέπει να παραμένει σταθερή στην απόφασή της για την αξιοποίηση των προτάσεων των πολιτών, όπου αυτό, βέβαια, κρίνεται εφικτό, έτσι ώστε η προσπάθεια και η συμμετοχή τους να μην είναι εικονικές. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα ενισχυθεί, μεταξύ άλλων, η εμπιστοσύνη των πολιτών προς την κυβέρνηση.⁴⁶² Ωστόσο, δεν δύναται να αναμένουμε ότι από μόνη της η εν λόγω διαβουλευτική πρακτική θα αποτελέσει πανάκεια για την υπέρβαση των παγίδων στις οποίες έχει πέσει η ελληνική αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Οι εμπειρικές μελέτες δείχνουν ότι το Διαδίκτυο είναι πιο πιθανό να διευκολύνει τη συμμετοχή στη δημόσια πολιτική των ήδη ενεργών πολιτών παρά να παρακινήσει τους παθητικούς πολίτες.⁴⁶³ Υπό το πρίσμα αυτό, στο επίκεντρο του προβληματισμού και της ερευνητικής ατζέντας πρέπει να βρίσκονται ορισμένες πτυχές της διαβούλευσης όπως η δέσμευση της κυβέρνησης, οι οργανωτικές αλλαγές για την εξομάλυνση της πολυπλοκότητας και την υιοθέτηση κοινών πρακτικών, και η αξιολόγηση της υφιστάμενης εν γένει λειτουργίας και χρηστικότητας της πλατφόρμας OpenGov.gr. Στην αξιολόγηση της πλατφόρμας μπορούν να ενταχθούν η εξέταση της πιθανής αύξησης του επιπέδου συμμετοχής, συμπεριλαμβανομένων νέων κοινωνικών ομάδων σε αυτήν, και η εξέταση των ενδεχόμενων επιπτώσεων της διαβούλευσης στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων καθώς και των επιπτώσεων στην εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στην κυβέρνηση.⁴⁶⁴ Για την αποτελεσματικότερη διαχείριση και λειτουργία της ηλεκτρονικής διαβούλευσης μέσω του OpenGov.gr θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη ορισμένα μέτρα όπως:⁴⁶⁵

- Εφαρμογή κοινής διαδικασίας στον τρόπο διεξαγωγής των διαβουλεύσεων, στον τρόπο εξέτασης των σχολίων και προτάσεων της διαβούλευσης, καθώς και στον τρόπο παρουσίασης από τα Υπουργεία και τους εν γένει φορείς των ευρημάτων της διαβούλευσης
- Εφαρμογή κοινού τρόπου επεξεργασίας και ταξινόμησης των κατατεθέντων σχολίων έτσι ώστε να καταστέλλεται, στο μέτρο του εφικτού, η υποκειμενικότητα στην επεξεργασία των σχολίων και των προτάσεων.

---

⁴⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 16.

⁴⁶¹ Στο ίδιο, σ. 5.

⁴⁶² Karamagioli, E., Staiou, E., Gouscos, D. (2014), ό.π., σ. 46.

⁴⁶³ Weber, L. M., Loumakis, A., & Bergman, J. (2003), «Who participates and why?: An analysis of citizens on the internet and the mass public» στο ίδιο, σ. 47.

⁴⁶⁴ Karamagioli, E., Staiou, E., Gouscos, D. (2014), ό.π., σ. 48.

⁴⁶⁵ Κομσέλη, Φ. (2011), ό.π., σσ. 42-43.

- Επιχειρησιακός σχεδιασμός της διαβουλευτικής διαδικασίας σε επίπεδο φορέων, με τη διαχείριση ζητημάτων όπως ο τρόπος υποδοχής των σχολίων από τον φορέα, η κινητοποίηση των πολιτών ώστε να συμμετάσχουν στη διαβούλευση κ.τ.λ.
- Εκπόνηση Κώδικα Δημόσιας Διαβούλευσης κατά το πρότυπο της Μεγάλης Βρετανίας αλλά και άλλων κρατών
- Ανάδειξη καλών πρακτικών με αναφορά στις διαβουλεύσεις στις οποίες παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη συμμετοχή.
- Κατάλληλη εκπαίδευση και κατάρτιση στους δημόσιους φορείς σχετικά με τη διαδικασία της διαβούλευσης.
- Δημιουργία ανθρώπινου δικτύου για τη διαχείριση της διαβούλευσης και ορισμός ενός υπευθύνου ανά διαβούλευση, ο οποίος θα λειτουργεί ως σημείο επικοινωνίας.
- Αύξηση του αριθμού των νομοσχεδίων που διέρχονται τη διαδικασία της διαβούλευσης.
- Αύξηση της χρονικής διάρκειας της διαβούλευσης (σε τουλάχιστον 12 εβδομάδες) κατά τα διεθνή πρότυπα και καλές πρακτικές. Ιδίως για τις διαβουλεύσεις που λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια των διακοπών, η διάρκεια πρέπει να επεκταθεί⁴⁶⁶.
- Επέκταση της χρήσης της πλατφόρμας και σε προγενέστερα στάδια της προ-νομοθετικής διαβούλευσης, για την ανάδειξη ζητημάτων που χρήζουν ρύθμισης.
- Οι διαβουλεύσεις που εξετάζουν ένα ζήτημα σε βάθος μπορούν να συνδυαστούν με ερωτηματολόγια και/ή με ηλεκτρονική ψηφοφορία⁴⁶⁷.
- Κατάρτιση, δημοσίευση και διαρκής ενημέρωση ενός πλάνου/ημερολογίου για τις επερχόμενες διαβουλεύσεις και έγκαιρη ειδοποίηση του συνόλου των πιθανών ενδιαφερόμενων μερών, με στόχο την αύξηση των πιθανοτήτων συμμετοχής τους και την ενίσχυση της ποιότητας των συνεισφορών τους στις διαβουλευτικές διαδικασίες. Οι δημόσιοι φορείς θα μπορούσαν, ακόμη, να δημοσιεύουν στον ιστότοπό τους ετήσια σχέδια/προγράμματα για τις πολιτικές και νομοθετικές δραστηριότητές τους, τα οποία θα εμπεριέχουν και πληροφορίες για τις προβλεπόμενες διαβουλεύσεις, με την παροχή στοιχείων επικοινωνίας για την κάλυψη αιτημάτων για πρόσθετες πληροφορίες.⁴⁶⁸
- Η αναγνώριση της συμβολής των συμμετεχόντων με την ενεργοποίηση αυτόματης αποστολής ευχαριστήριας επιβεβαίωσης παραλαβής σχολίου σε κάθε συνεισφέροντα. Καθώς στην

⁴⁶⁶ Guidance for national OGP dialogue. Open Government Partnership, Files, p. 3. Διαθέσιμο στο: <https://www.opengovpartnership.org/?s=Guidance+for+national+OGP+dialogue&Wx-oXTA=IL8kQsV&JEAdDuHegx=WXRDF3O4j%5B&Wx-oXTA=IL8kQsV&JEAdDuHegx=WXRDF3O4j%5B> (πρόσβαση 8-11-2019).

⁴⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 3.

⁴⁶⁸ OSCE, ODIHR. Public Consultation of Draft Legislation. Practical guidelines for public officials, who are responsible for organizing public consultations in Ukrain, ό.π., σ. 18.

ηλεκτρονική πλατφόρμα OpenGov.gr η δημοσίευση των σχολίων επί των διαβουλεύσεων δεν γίνεται αμέσως, η ενημέρωση για τη δημοσίευση της συμβολής θα ήταν μία καλή πρακτική.⁴⁶⁹

Η Επιτροπή πρέπει να αναθεωρήσει και εκείνη, με τη σειρά της, τη διαδικασία διαβούλευσης, με ιδιαίτερη προσοχή στα εξής σημεία:⁴⁷⁰

- Μεγαλύτερη συμμετοχή των πληθυσμιακών ομάδων που ενδέχεται να επηρεαστούν από τις επιμέρους αποφάσεις και πολιτικές, καθώς η συμμετοχή των πολιτών στις ηλεκτρονικές διαβουλεύσεις τείνει να είναι χαμηλή. Ιδίως κατά την έναρξη μιας νομοθετικής περιόδου, οι διαβουλεύσεις πρέπει να αποκτούν, ανά τομέα πολιτικής, μεγαλύτερη δημοσιότητα.
- Πιο εύστοχος προσδιορισμός των μελλοντικών προτάσεων, προβλημάτων και προκλήσεων, μέσω της πρόβλεψης «ρητρών ραντεβού» ('rendez-vous clauses') και εκ των υστέρων αξιολογήσεων (ex-post evaluations).
- Ενίσχυση της συμμετοχής των κοινωνικών εταίρων με την εδραίωση μιας συλλογικής συνεργασίας που θα βασίζεται στην εκ των προτέρων διαβούλευση.

---

⁴⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 27.

⁴⁷⁰ Van den Abeele, E. (2019), ό.π., σσ. 33-34.

Συμπεράσματα

Παρότι οι απαρχές της διαβουλευτικής πολιτικής φιλοσοφίας ανάγονται στα χρόνια της αθηναϊκής πόλεως και του Αριστοτέλη, στη σημερινή Ελλάδα η συμμετοχή των πολιτών κατά τον σχεδιασμό και την εφαρμογή της δημόσιας πολιτικής είναι περιστασιακή και περιορισμένη. Εντούτοις, υπό το πρίσμα της ανάγκης εναρμόνισης της Χώρας με τις επιταγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της ανάγκης εκπλήρωσης του στόχου της καλής νομοθέτησης και της ανταπόκρισης στις αρχές της χρηστής διακυβέρνησης, ο διάλογος για τη βαρύτητα της συμμετοχικότητας και της διαβούλευσης στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων έχει διευρυνθεί.

Στη Χώρα εφαρμόζονται κυρίως τέσσερις μορφές διαβούλευσης για τη χάραξη δημοσίων πολιτικών: η διαδικτυακή, η κοινοβουλευτική, η κοινωνική και η διαβούλευση μέσω γνωμοδοτικών ή συμβουλευτικών οργάνων ή επιτροπών. Κοινός παρονομαστής και των τεσσάρων μορφών διαβούλευσης αποτελεί η ύπαρξη σημαντικών ελλείψεων και προβλημάτων που επιφέρουν την αναποτελεσματικότητά τους. Βέβαια, κατά την εξέταση σημαντικών αλλαγών πολιτικής, οι διαβουλεύσεις ενθαρρύνονται και παρουσιάζεται ευρεία συμμετοχή. Όσον αφορά τον τομέα του Περιβάλλοντος και της Ενέργειας, το αρμόδιο Υπουργείο έχει επιδείξει μια ιδιαίτερα σεβαστή προσπάθεια στην ενεργοποίηση της εμπλοκής των πολιτών στη χάραξη περιβαλλοντικής πολιτικής, καθώς μέσω της ηλεκτρονικής πλατφόρμας OpenGov.gr έχει διενεργήσει τις περισσότερες διαβουλεύσεις. Αν και η περιβαλλοντική πολιτική είναι ένα από τα πιο ρυθμισμένα και, παράλληλα, πιο εξευρωπαϊσμένα πεδία πολιτικής, η Ελλάδα θεωρείται ότι, σε γενικές γραμμές, δεν παρουσιάζει μια αρκετά αναπτυγμένη δραστηριότητα στον συγκεκριμένο τομέα πολιτικής, ενώ σε ευρωπαϊκό επίπεδο εμφανίζει και ανεπάρκεια στην εκπροσώπησή της κατά τις διαπραγματεύσεις για τις περιβαλλοντικές υποθέσεις και εξελίξεις.

Σε εθνικό επίπεδο, παρά τις όποιες φαινομενικά καλές προθέσεις, εξακολουθεί να υφίσταται μια προφανής έλλειψη κατάλληλων εργαλείων που θα αντιμετωπίζουν σοβαρά τη δημόσια διαβούλευση και που θα προσδίδουν σε αυτή κάποιο νόημα, ενώ αρνητικής κριτικής έτυχε και η θέσπιση πιο συνοπτικής διαδικασίας διαβούλευσης με τον Ν. 4622/2019 «Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης». Στο πλαίσιο αυτό, οι διαδικασίες των ηλεκτρονικών διαβουλεύσεων του OpenGov.gr παρουσιάζουν ορισμένες ασυνέπειες και ελλείψεις. Η απουσία ουσιαστικών εκθέσεων διαβούλευσης και η έλλειψη σαφών κανονισμών που να εγγυώνται την αξιοποίηση της συμβολής των πολιτών κατά τη διαμόρφωση των δημοσίων πολιτικών φαίνεται να εντείνει την ήδη υπάρχουσα έλλειψη εμπιστοσύνης από την πλευρά του πολίτη ως προς τη διαβουλευτική διαδικασία και τους πολιτειακούς θεσμούς εν γένει. Υπάρχει, επομένως, επιτακτική ανάγκη για μια ολιστική προσέγγιση περί του τι αναμένουν οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής από τη

διαβούλευση και πώς σκοπεύουν να αξιοποιήσουν τη συμβολή των συμμετεχόντων, με τέτοιο τρόπο ώστε να συμβάλλει στην ανοικοδόμηση εμπιστοσύνης στις σχέσεις κράτους-πολίτη.

Η ΕΕ έχει, από την πλευρά της, καταβάλει προσπάθειες και θεσπίζει μέτρα τόσο για την αύξηση της θεσμικής διαφάνειας όσο και για την εμπλοκή ευρύτερου κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Τα μέτρα αυτά έχουν ως στόχο να φέρουν την ΕΕ πιο κοντά σε μία δημοκρατία, στην οποία οι ενώσεις πολιτών και οι μεμονωμένοι πολίτες θα αναπτύσσουν από κοινού πολιτικές που θα εφαρμόζονται από την Επιτροπή. Έτσι, η Επιτροπή διενεργεί δημόσιες διαβουλεύσεις, ενώ παράλληλα λειτουργεί, από το 2015, την πλατφόρμα REFIT, ένα πρόγραμμα το οποίο στοχεύει στη θέσπιση ενός απλού, σαφούς και προβλέψιμου κανονιστικού πλαισίου για τις επιχειρήσεις, τους εργαζομένους και τους πολίτες, αξιοποιώντας, στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό, τις προτάσεις, γνώσεις και απόψεις των αποδεκτών της κοινοτικής νομοθεσίας.

Ωστόσο, η υλοποίηση του αξιακού πλαισίου και των μηχανισμών της συμμετοχικής και διαβουλευτικής δημοκρατίας αποδείχτηκε μια αρκετά δύσκολη πρόκληση. Μάλιστα, μελέτες έχουν επικρίνει την Επιτροπή ότι είναι υπερβολικά τεχνοκρατική και ότι, τελικά, δεν έχει επιτύχει την ευρεία συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών και των απλών πολιτών. Παρά τις προσπάθειές της, η διαδικασία διαβούλευσης κατευθύνεται από ισχυρές και καλά οργανωμένες ομάδες πίεσης, με τους πολίτες -λιγότερο οργανωμένοι και επομένως πιο ευάλωτοι- να παραμερίζονται. Επίσης, ενώ ο αριθμός των διαβουλεύσεων που έχουν διενεργηθεί στο δικτυακό τόπο διαβουλεύσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επί της περιβαλλοντικής και ενεργειακής πολιτικής είναι μεγάλος, η αποδεδειγμένη αξιοποίηση και ενημέρωση επί αυτής παραμένει πενιχρή. Παρ' όλ' αυτά, η κάθε προκύπτουσα αποτυχία στο θεσμό της διαβούλευσης δεν μπορεί να συνεπάγεται και αυτομάτως την επιστροφή στη χάραξη πολιτικής με τεχνοκρατική διαβούλευση κλεισμένων των θυρών. Και τούτο, διότι, μεταξύ άλλων, οι διαβουλευτικές διαδικασίες διαδραματίζουν καίριο ρόλο στη διευκόλυνση της σύνδεσης εθνικών και ενωσιακών θεσμικών ιδιομορφιών, κατά το σχεδιασμό αλλά και κατά την εφαρμογή των ρυθμίσεων για την περιφερειακή εναρμόνιση των πολιτικών. Άλλωστε, ιδίως όσον αφορά την ΕΕ, η διαβούλευση πραγματοποιείται σε τόσο μεγάλο αριθμό διαφορετικών τρόπων, διαφορετικών φάσεων του κύκλου πολιτικής και μεταξύ ποικίλων παραγόντων, που τόσο η κατανόησή της όσο και η διαχείρισή της καθίσταται δύσκολη.

Η απουσία ενός κοινού και απαρέγκλιτου μηχανισμού που να λειτουργεί ως εχέγγυο της ουσιαστικής αξιοποίησης των απόψεων και προτάσεων των πολιτών συντηρεί και ενισχύει την εκδήλωση αμφιβολιών, σχετικά με το κατά πόσο η γνώμη και οι προτάσεις των συμμετεχόντων στις διαβουλεύσεις λαμβάνονται υπόψη από τους αρμόδιους φορείς κατά τη διαμόρφωση των νομοθετικών ρυθμίσεων. Το γεγονός αυτό αποθαρρύνει, με τη σειρά του, τους πολίτες από το να συμμετάσχουν σε επόμενες διαβουλεύσεις. Ένα άλλο κρίσιμο ζήτημα είναι ότι πολύ μεγάλο μέρος των νομοσχεδίων, που δίνονται προς διαβούλευση στο OpenGov.gr, βρίσκονται στο τελικό τους

στάδιο. Πρόκειται, δηλαδή, για διαβουλεύσεις επί έτοιμων νομοσχεδίων και όχι επί προνομοθετικών κειμένων. Όταν, όμως, η διαβούλευση διεξάγεται με βάση ένα έτοιμο νομοσχέδιο, το οποίο έχει συνταχθεί με βάση τη φιλοσοφία και τους στόχους του εκάστοτε φορέα, αντιμετωπίζει πολλές φορές την απόρριψη των άλλων μερών, που, εν τέλει, δε συμμετέχουν σε όλα τα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας των δημόσιων πολιτικών παρά μόνο στην επικύρωσή τους. Ως κατάληξη, όπως ετέθη από τους Pimbert και Wakeford, «η δημοκρατία χωρίς τη διαβούλευση και τη συμμετοχή των πολιτών είναι τελικά μια κενή και άνευ νόημα έννοια»⁴⁷¹. Όταν, όμως, η διαβούλευση δεν επηρεάζει τις αποφάσεις, τότε πρόκειται, αρκετές φορές, είτε για «φάρσα» είτε για «τραγωδία» που προωθεί την απομόνωση και αποξένωση από τα κοινά, τις οποίες υποτίθεται ότι πρέπει να καταπολεμήσει⁴⁷².

---

⁴⁷¹ Pimbert, M., and Wakeford, T. (2001) «Overview: Deliberative Democracy and Citizen Empowerment» στο Creighton, J.L. (2005). *The public participation handbook: Making better decisions through citizen involvement*. San Francisco: Jossey-Bass Press, p. 2.

⁴⁷² Kettering Foundation (2010), *Public Deliberation in Democracy*, Matthews, D. (1999), *Politics for People: Finding a Responsible Public Voice*, Blacksher, E, Diebel, A, Forest, PG et. al. (2012). «What Is Public Deliberation?» στο Forest, P.G. (2013), *ό.π.*, σ. 10.

Πηγές-Βιβλιογραφία

Πηγές

Α' Αρχεία

Ανακοινώσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

COM (2002) 704. Προς ενίσχυση της διαβούλευσης και του διαλόγου - Γενικές αρχές και ελάχιστες προδιαγραφές για τη διαβούλευση των ενδιαφερομένων μερών από την Επιτροπή.

Διαθέσιμο στο <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2002/EL/1-2002-704-EL-F1-1.Pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).

COM(2014) 368 final. Regulatory Fitness and Performance Programme (REFIT): State of Play and Outlook. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and social Committee and the Committee of the Regions. Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/smart-regulation/docs/com2014_368_en.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).

COM(2015) 3261 final. Commission Decision of 19.5.2015 establishing the REFIT Platform. Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/info/files/commission-decision-establishing-refit-platform_en (πρόσβαση 8-11-2019).

COM(2016) 615 final. Better Regulation: Delivering better results for a stronger Union. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Διαθέσιμο στο <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vk7wb9jggiv7> (πρόσβαση 8-11-2019).

COM(2018) 703 final. Οι αρχές της επικουρικότητας και της αναλογικότητας: ενίσχυση του ρόλου τους στη διαδικασία χάραξης των πολιτικών της ΕΕ. Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:52018DC0703> (πρόσβαση 8-11-2019).

Απόφαση της Ευρωπαϊκής Συνεργασίας στον τομέα της Επιστήμης και της Τεχνολογίας

European Cooperation in Science and Technology (COST) (2018). Memorandum of Understanding for the implementation of the COST Action “Constitution-making and deliberative democracy” (DeliberativeConstitutionMaking) CA17135. Διαθέσιμο στο <https://www.cost.eu/actions/CA17135/#tabs|Name:overview> (πρόσβαση 8-11-19).

Cabinet Office, (2004). Better Regulation Executive, Code of Practice on Consultation. Διαθέσιμο

στο

<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20051020170806/http://www.cabinetoffice.gov.uk/regulation/consultation/documents/pdf/code.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).

ΕΕΔΑ (2018). Ετήσια Έκθεση 2017. Διαθέσιμο στο <http://www.nchr.gr/index.php/2013-04-03-11-07-36> (πρόσβαση 8-11-2019).

Ινστιτούτο Στατιστικής Τεκμηρίωσης Ανάλυσης και Έρευνας. «Η Πρώτη Διαβουλευτική Δημοσκόπηση® για την επιλογή υποψηφίου Δημάρχου στο Μαρούσι». Κοινή Ανακοίνωση με το Κέντρο Διαβουλευτικής Δημοκρατίας του Πανεπιστημίου του Στάνφορντ. Διαθέσιμο στο <http://www2.aueb.gr/statistical-institute/deliberative-polling/press-release-marousi-greek-15jn06.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).

Πρακτικά Συνεδρίασης Ολομέλειας της Βουλής των Ελλήνων

ΙΗ΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (Θ΄ Αναθεωρητική - ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ) Α' Σύνοδος Θ' 05/08/2019 και ΙΗ΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (Θ΄ Αναθεωρητική - ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ) Α' Σύνοδος Ι' 06/08/2019

Στρατηγικό σχέδιο της ΕΕ

Annex 6 - Horizon Europe Cluster 6 Food, Bioeconomy, Natural Resources, Agriculture and Environment (2019) in Orientations towards the first Strategic Plan implementing the research and innovation framework programme Horizon Europe. Co-design via web open consultation Summer 2019. Διαθέσιμο στο European Commission, Online consultation to shape Horizon Europe. Διαθέσιμο στο <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/online-consultation-shape-horizon-europe> (πρόσβαση 8-11-2019).

Υπουργείο Εσωτερικών. Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε. Οδηγός Δημοτικής Διαβούλευσης. Διαθέσιμο στο https://www.eetaa.gr/kallikratis/odhgoi/odhgos_dhmotikhs_diavoulefsis.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).

Υπουργείο Διοικητικής Ανασυγκρότησης, (2019). «4ο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ανοικτή Διακυβέρνηση 2019 – 2021». Διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016DC0179> (πρόσβαση 8-11-2019).

World Justice Project

Greece. World Justice Project – Rule of Law Index 2018 (raw scores: 0 to 1). Διαθέσιμο στο https://docs.google.com/document/d/1me9KpuhWBrH0rY3z62AqncZjZ6OMAHd_2-eE5rlZyOc/edit# (πρόσβαση 8-11-2019).

Varieties of Democracy (V-Dem)

Greece. Varieties of Democracy (V-Dem) 2018 (raw scores). Διαθέσιμο στο https://docs.google.com/document/d/1me9KpuhWBrH0rY3z62AqncZjZ6OMAHd_2-eE5rlZyOc/edit# (πρόσβαση 8-11-2019).

Β' Νόμοι-Διατάγματα-Σχέδια Νόμου-Εκθέσεις-Κανονισμοί

Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης».

Έκθεση της Β' Διεύθυνσης Επιστημονικών Μελετών, Τμήματος Νομοτεχνικής Επεξεργασίας Σχεδίων και Προτάσεων Νόμων της Βουλής επί του σχεδίου νόμου «Ρυθμιστική Διακυβέρνηση: Αρχές Διαδικασίες και Μέσα Καλής Νομοθέτησης».

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 211/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Φεβρουαρίου 2011 σχετικά με την πρωτοβουλία πολιτών (ΕΕ L 65 της 11.3.2011). Διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1498037262633&uri=CELEX:02011R0211-20150728> (πρόσβαση 8-11-2019).

N. 1767/1988 «Συμβούλια εργαζομένων και άλλες εργατικές διατάξεις-Κύρωση της 135 διεθνούς σύμβασης εργασίας» (ΦΕΚ 63/Α/6-4-88).

N. (2232/1994) «Σύσταση Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 140/Α/31-8-1994).

N. 2667/1998 «Σύσταση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου» (ΦΕΚ Α' 281/18-12-1998).

N. 3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα «Καλλικράτης»» (ΦΕΚ 87 Α/7-6-2010).

N. 3861/2010 «Ενίσχυση της διαφάνειας με την υποχρεωτική ανάρτηση νόμων και πράξεων των κυβερνητικών, διοικητικών και αυτοδιοικητικών οργάνων στο διαδίκτυο "Πρόγραμμα Διαύγεια" και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 112/Α/13-7-2010).

N. 3979/2011 «Για την Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση και λοιπές διατάξεις», (ΦΕΚ 138/τ. Α'/16-06-2011).

N. 4002/2011 «Τροποποίηση της συνταξιοδοτικής νομοθεσίας του Δημοσίου – Ρυθμίσεις για την

ανάπτυξη και τη δημοσιο νομική εξυγίανση – Θέματα αρμοδιότητας Υπουργείων Οικονομικών, Πολιτισμού και Τουρισμού και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης» (ΦΕΚ Α' 180/22.8.2011).

N. 4048/2012 «Ρυθμιστική Διακυβέρνηση: Αρχές, Διαδικασίες και Μέσα Καλής Νομοθέτησης» (ΦΕΚ Α' 34/23-02-2012).

N. 4210/2013 «Ρυθμίσεις Υπουργείου Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 254/Α/21-11-2013).

N. (4497/2017) «Άσκηση υπαίθριων εμπορικών δραστηριοτήτων, εκσυγχρονισμός της επιμελητηριακής νομοθεσίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 171/13.11.2017).

N. 4555/2018 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης - Εμβάθυνση της Δημοκρατίας - Ενίσχυση της Συμμετοχής - Βελτίωση της οικονομικής και αναπτυξιακής λειτουργίας των Ο.Τ.Α. [Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι»] - Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των ΦΟΔΣΑ - Ρυθμίσεις για την αποτελεσματικότερη, ταχύτερη και ενιαία άσκηση των αρμοδιοτήτων σχετικά με την απονομή ιθαγένειας και την πολιτογράφηση - Λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 133/19.07.2018).

N. 4622/2019 «Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης» (ΦΕΚ Α' 133/07.08.2019).

N. 4623/2019 «Ρυθμίσεις του Υπουργείου Εσωτερικών, διατάξεις για την ψηφιακή διακυβέρνηση, συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις και άλλα επείγοντα ζητήματα» (ΦΕΚ 134/Α/9-8-2019).

ΠΔ 81/08.07.2019 «Σύσταση, συγχώνευση, μετονομασία και κατάργηση Υπουργείων και καθορισμός των αρμοδιοτήτων τους - Μεταφορά υπηρεσιών και αρμοδιοτήτων μεταξύ Υπουργείων» (ΦΕΚ 119/Α/08-07-2019).

Γ' Ιστοσελίδες

About Open Government Partnership: <https://www.opengovpartnership.org/about/> (πρόσβαση 8-11-2019).

Βουλή των Ελλήνων. Νομοθετική διαδικασία: <https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Nomothetiki-Diadikasia> (πρόσβαση 8-11-2019).

Βουλή των Ελλήνων. Κοινοβουλευτικές Επιτροπές: <https://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleutikes-Epitropes/Katigories/>

Βουλή των Ελλήνων. Η Βουλή, Το Πολίτευμα, Σύνταγμα, Άρθρο 70: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-72/>.

Βουλή των Ελλήνων. Η Βουλή, Το Πολίτευμα, Σύνταγμα, Άρθρο 72: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-74/>

Coppedge, M., Gerring, J., Henrik Knutsen, C., Lindberg, S. I., Teorell, J., Altman, D., Bernhard, M. et. al. (2019). "*V-Dem [Country-Year/Country-Date] Dataset v9*", Varieties of Democracy (V-Dem) Project: <https://www.v-dem.net/en/analysis/CountryGraph> (πρόσβαση 8-11-2019).

Detailed information on the follow-up by the Commission to REFIT Platform opinions – November 2018, Πλατφόρμα REFIT, Follow-up of the Platform recommendations (opinions): https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly/refit-platform/follow-platform-recommendations-opinions_el (πρόσβαση 8-11-2019).

ΕΕΔΑ. Αρχές των Παρισίων: <http://www.nchr.gr/index.php/2013-04-03-10-13-40/arxes-ton-parision> (πρόσβαση 8-11-2019).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Βελτίωση της νομοθεσίας: γιατί και πώς: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how_el (πρόσβαση 8-11-2019).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Πλατφόρμα REFIT. Βιογραφικά στοιχεία των μελών: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly/refit-platform/refit-platform-members/refit-platform-members-stakeholder-group_el (πρόσβαση 8-11-2019).

European Commission. Contribute to law-making: https://ec.europa.eu/info/law/contribute-law-making_en (πρόσβαση 8-11-2019).

European Commission. Lighten the load: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/lighten-load_en (πρόσβαση 8-11-2019).

European Commission, Environment, Nature and biodiversity. Συχνές ερωτήσεις για το δίκτυο Natura 2000: https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/faq_el.htm (πρόσβαση 8-11-2019).

Eagan, J.L. Deliberative Democracy, Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/deliberativedemocracy> (πρόσβαση 8-11-2019).

Ennahda Party, Political Party, Tunisia. Encyclopædia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/Ennahda-Party> (πρόσβαση 8-11-2019).

G1000. Doing democracy better: <http://www.g1000.org/> (πρόσβαση 8-11-2019).

Foundation for Future Generations. Who we are: <https://www.foundationfuturegenerations.org/en/wie-zijn-we> (πρόσβαση 8-11-2019).

Focus Bari. Focus on Tech Life:

<https://www.focusbari.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1/focus-on-tech-life.html> (πρόσβαση 8-11-2019).

Ηλεκτρονική διαβούλευση επί σχεδίου νόμου «Επείγουσες ρυθμίσεις των Υπουργείων

Εσωτερικών, Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, Δικαιοσύνης, Ψηφιακής Διακυβέρνησης και Τουρισμού και διατάξεις για την ψηφιακή πολιτική, την ηλεκτρονική διακυβέρνηση και την απλούστευση των διοικητικών διαδικασιών»: <http://www.opengov.gr/yves/?p=6859> (πρόσβαση 8-11-2019).

Ηλεκτρονική διαβούλευση επί του νομοσχεδίου «Επιτελικό Κράτος: Οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των Κυβερνητικών Οργάνων και της Κεντρικής Δημόσιας Διοίκησης»: <http://www.opengov.gr/gengk/?p=357#comments> (πρόσβαση 8-11-2019).

Καλής, Α. (2013). Το παράδειγμα της Ισλανδίας για νέο σύνταγμα. arriton.gr: <https://arriton.gr/democracybox/item/214-%CE%84%CE%BF-%CE%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CE%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CE%BB%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CE%AF%CE%B1%CF%82> (πρόσβαση 8-11-2019).

ΚΕΕ. Δίκτυο Επιμελητηρίων και αποτελεσματική οργάνωση: <https://www.uhc.gr/el/%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%BF-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%83%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BF%CF%81%CE%B3%CE%AC%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7>

Κοντιάδης, Ξ. (2019). «Η προσχηματική αναθεώρηση του Συντάγματος». Syntagma Watch: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-proschimatiki-anatheorisi-tou-syntagmatos/> (πρόσβαση 8-11-2019).

Λαδή, Σ. (2015). Think Tank. Encyclopædia Britannica. Διαθέσιμο στο: <https://www.britannica.com/topic/think-tank> (πρόσβαση 8-11-2019).

labs.opengov.gr <http://labs.opengov.gr/> (πρόσβαση 8-11-2019).

labs.opengov.gr. Με επιτυχία πραγματοποιήθηκε η ημερίδα του 5ου κύκλου των εργαστηρίων της Ανοικτής Διακυβέρνησης – Labs.OpenGov: <http://labs.opengov.gr/2012/04/29/4488> (πρόσβαση 8-11-2019).

labs.opengov.gr. Crowdsourcing: <http://labs.opengov.gr/crowdsourcing> (πρόσβαση 8-11-2019).

Landemore, H. (2014). Five lessons from Iceland's failed experiment in creating a crowdsourced constitution. SLATE: <https://slate.com/technology/2014/07/five-lessons-from-icelands-failed-crowdsourcedconstitution-experiment.html> (πρόσβαση 8-11-2019).

Plebiscite, Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/plebiscite> (πρόσβαση 8-11-2019).

Οικονομική & Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος. Ο Θεσμός των Ο.Κ.Ε.: <http://www.oke.gr/el/o-thesmos-ton-oke> (πρόσβαση 8-11-2019).

Open Government Partnership: <http://www.opengov.gr/home/open-government-partnership-ogp> (πρόσβαση 8-11-2019).

Open Government Partnership. Ανεξάρτητος Μηχανισμός Αξιολόγησης (IRM): Τελική Έκθεση για την Ελλάδα 2016-2018: https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2019/06/Greece_End-of-Term_Report_2016-2018_GR.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).

OpenGov. Στατιστικά OpenGov: <http://www.opengov.gr/home/%ce%bfpengov-statistics> (πρόσβαση 5-10-2019).

OpenGov.gr. Διαδικασία Οργάνωσης Διαβουλεύσεων: <http://www.opengov.gr/home/services/%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%b1%cf%83%ce%af%ce%b1-%ce%bf%cf%81%ce%b3%ce%ac%ce%bd%cf%89%cf%83%ce%b7%cf%82-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b2%ce%bf%cf%85%ce%bb%ce%b5%cf%8d%cf%83%ce%b5%cf%89%ce%bd> (πρόσβαση 8-11-2019).

OpenGov.gr. Σχέδιο Δράσης. Ενθάρρυνση της Δημόσιας Συμμετοχής: <http://www.opengov.gr/ogp/?p=124> (πρόσβαση 8-11-2019).

REFIT Platform brochure: <https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly/refit-platform/role-structure-and-working-> (πρόσβαση 8-11-2019).

«REFIT Platform working methods (flowchart)»: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly/refit-platform/role-structure-and-working-methods-refit-platform_en (πρόσβαση 8-11-2019).

REFIT Scoreboard. https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly_en (πρόσβαση 8-11-2019).

Το Βήμα (2017). «Τσίπρας: Οι πολίτες πρέπει να έχουν λόγο στη Συνταγματική Αναθεώρηση»: <https://www.tovima.gr/2017/03/06/politics/tsipras-oi-polites-prepei-na-exoyn-logo-sti-syntagmatiki-anathewrisi/> (πρόσβαση 8-11-2019).

Υπηρεσίες του OpenGov: <http://www.opengov.gr/home/services> (πρόσβαση 8-11-2019).

Υπουργείο Εσωτερικών. Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση: http://minadmin.ypes.gr/?page_id=12126 (πρόσβαση 8-11-2019).

Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, Αποστολή: <https://mindigital.gr/to-ypourgeio/apostoli> (πρόσβαση 8-11-2019).

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Περιβάλλον, Διαχείριση Φυσικού Περιβάλλοντος. Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Natura 2000:

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αλεξανδρόπουλος, Γ. (2013). *«Κράτος και επιλογή στελεχών της εκπαίδευσης. Ο λόγος της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδας (1964-2004)»*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Αποστολίδου, Β.Π. (2009). *«Μια ουδέτερη γλώσσα επικοινωνίας για την διαβούλευση ανομοιογενών συλλογικών σωμάτων στο πεδίο της περιβαλλοντικής πολιτικής και της διαχείρισης φυσικών πόρων»*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Αρβανίτης, Α. (2011). *«Οι συμμετοχικοί θεσμοί του προγράμματος Καλλικράτης. Ο ρόλος και η σημασία της δημόσιας διαβούλευσης στην τοπική αυτοδιοίκηση»*, Τελική Εργασία, Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Δ' εκπ. Σειρά, Αθήνα.
- Βιτσάκα, Μ., (2018). *«Η Δημόσια Διαβούλευση και η Συνεισφορά της στη Διαδικασία Λήψης Απόφασης»*. Πτυχιακή Εργασία, ΕΚΠΑ.
- Γιαννάκος, Ι. (2018). *«Ρυθμιστική πολιτική και κρατικοί μετασχηματισμοί: Οι Ανεξάρτητες Αρχές στο ελληνικό πολιτικό σύστημα»*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Γκούτος, Χ. (2006). *Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Γρομιτσάρη, Δ. (2013). *«Ο Θεσμός του Επιμελητηρίου. Η περίπτωση του Νομού Αιτωλοακαρνανίας»*. Τελική Εργασία, ΤΕΙ Πειραιά/ Παράρτημα Σπετσών.
- Δεμερτζής, Ν. (1999). Βιβλιοκριτικές, Άντονι Γκίντενς, Πέραν της Αριστεράς και της Δεξιάς. Το μέλλον της ριζοσπαστικής πολιτικής (μετάφραση Στέφανος Ροζάνης), Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τ. 5-6, 2000-2001.
- Ζερβάς, Ν. (2017). *«Διακυβέρνηση και Διαβούλευση: Δύο άγνωστες έννοιες για το ελληνικό πολιτικό σύστημα»*, σελ. 321-333, στο Πανταζής Σπ., Μαράκη Ελ. κ. ά., (2017) επιμ. Ανθρωπιστικές Επιστήμες, Εκπαίδευση, Κοινωνία και Πολιτική Παιδεία - Πρακτικά 3ου Πανελλήνιου Επιστημονικού Συνεδρίου του Ινστιτούτου Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, τόμος Α', Ηράκλειο.
- Ζαρταμόπουλος, Ν. & Ανδρουλιδάκης, Γ. (2008). *«Βασικοί Θεσμοί της Ελληνικής Πολιτείας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης»*. Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΙΔΕΚΕ). Διαθέσιμο στο <https://www.openbook.gr/vasikoi-thesmoi-tis-ellinikis-politeias-kai-tis-eyrwpaikis-enwsis/> (πρόσβαση 8-11-2019).

- Κανονισμός της Βουλής των Ελλήνων και Σύνταγμα της Ελλάδας, Προεδρία Φίλιππου Πετσάλνικου, Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση εκδόσεων & εκτυπώσεων της Βουλής, επανέκδοση Οκτώβριος 2010
- Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2018). Πως γράφεται το Σύνταγμα; Συνταγματικός σχεδιασμός και διαβουλευτική δημοκρατία. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κομσέλη, Φ. (2011). Καινοτόμο Εργαστήρι «Καινοτομίες στη διαβούλευση: η συμμετοχή του πολίτη στη λήψη αποφάσεων», Έκθεση πολιτικής, Συμπεράσματα και Προτάσεις, ΕΚΔΔΑ, Αθήνα, Ιούλιος 2011.
- Κουντούρη, Φ. (2015). «Οι συλλογικοί εισηγητές των δημόσιων προβλημάτων». [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Κουντούρη, Φ. (2015). *Τα δημόσια προβλήματα στην πολιτική ατζέντα*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, κεφ 6. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4433> (πρόσβαση 8-11-2019).
- Καρβούνης, Α. (2006). Σύγχρονες μορφές διακυβέρνησης. Πολιτικά και επικοινωνιακά συστήματα στην εποχή των δικτύων. Εκδόσεις Έλλην.
- Κριμπάς, Γ., (2013). «Σχεδίαση και ανάπτυξη πλατφόρμας για την υποστήριξη επεξεργασίας δεδομένων του συστήματος Δι@ύγεια», Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Κελεμένης, Ν. (2017). «Διαβούλευση και λήψη αποφάσεων: Η οργάνωση της δημόσιας διαβούλευσης και η συμβολή της στον σχεδιασμό, τη διαμόρφωση και την αξιολόγηση της δημόσιας πολιτικής στην Ελλάδα», Τελική Εργασία, Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, ΚΔ΄ Εκπαιδευτική Σειρά.
- Κιουπκιολής, Α. (επιμ.), Σίνου, Χ. (μετάφραση) (2009). Πωλ Γούντραφ, Πρώτη δημοκρατία: Η πρόκληση μιας αρχαίας ιδέας. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Λαδή, Σ. (2010). «Συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια πολιτική: από τη θεωρία στην πράξη». *Επιστήμη και Κοινωνία. Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 24.
- Λαδή, Σ. (2017). «Εξευρωπαϊσμός και αλλαγές δημοσίων πολιτικών: η περίπτωση της ελληνικής περιβαλλοντικής πολιτικής». *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 29(1), 40-60.
- Λιότζης, Ε. (2010). «Διαβούλευση και ηλεκτρονική διαβούλευση: Συναποφασίζοντας με τους πολίτες». *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 24, 13-34.
- Μακρής, Σ. (2011). Η διαβούλευση ως φιλοσοφική θεωρία της δημοκρατίας. Κανονιστικές, διαδικαστικές και κριτικές όψεις, Ανάπτυπο από την Επιθεώρηση Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, Δικαιώματα του Ανθρώπου (Revue Hellénique Des Droits De L' Homme), τ. 51.
- Μπέσιλα-Μακρίδη, Ε. (2010). Έλεγχος Διοίκησης, Το δικαίωμα της αναφοράς στις αρχές- Οι ανεξάρτητες Αρχές (Ν. 3051/2002)- Ο Συνήγορος του Πολίτη, τόμ. Α΄, Β΄ έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκουλας.

- Μαυρογορδάτος, Γ. (2001), Ομάδες πίεσης και δημοκρατία στο Κουντούρη, Φ. (2015). Οι συλλογικοί εισηγητές των δημόσιων προβλημάτων. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Κουντούρη, Φ. (2015). *Τα δημόσια προβλήματα στην πολιτική ατζέντα*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 6. Διαθέσιμο στο <http://hdl.handle.net/11419/4433> (πρόσβαση 8-11-2019).
- Μελέτη συγκριτικής αξιολόγησης δημόσιας διαβούλευσης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, Διαβαλκανικό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, Απρίλιος 2011.
- Μπιθυμήτρης, Γ. & Κωτσονόπουλος, Α. (2018). «Μετασχηματισμοί του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος από τη μεταπολίτευση μέχρι την κρίση: συνέχειες και ρήξεις». *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 44(1), 99-12.
- Muller, P. Sured, Y. (2002). Η ανάλυση των πολιτικών του κράτους. Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός.
- Παπαμανώλης, Ν. (2015). Το περιβάλλον. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Παπαμανώλης, Ν. 2015. *Δομική φυσική και αρχές περιβαλλοντικού σχεδιασμού κτιρίων*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 1. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5404> (πρόσβαση 8-11-2019).
- Παπάζογλου, Μ. (2009). Οι προκλήσεις του εξευρωπαϊσμού και της διαβούλευσης για το ελληνικό πολιτικό σύστημα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Παπάζογλου, Μ.Γ. (2010). «Διαβούλευση, συμμετοχή και έλεγχος στη δημοκρατία. Υπάρχουν όρια στη δημοκρατική αμφισβήτηση;». *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 35.
- Παπάζογλου, Γ. Μ. (2012). Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Παναγόπουλος, Ε. (2016). «*Η έννοια της ηθικής στην επικοινωνία κατά τον Jürgen Habermas*», Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Παπαστυλιανού, Α., (2015). «Προώθηση Ανοικτών Διαβουλεύσεων και Ανοικτών Προσκλήσεων» στο «Ανοικτή διακυβέρνηση & τρόποι εφαρμογής της», Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ). Διαθέσιμο στο <https://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/14999/2/papastyliau.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).
- Παπακωνσταντίνου, Κ. & Κατσίρας, Α., *Πολιτική και Δίκαιο, Β' Γενικού Λυκείου*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Παγώνης, Ν.Χ. (2016). «*Η Εθνική Πολιτική για την προώθηση της Διαβούλευσης στον Δημόσιο Τομέα, στα ΑΕΙ και στα Κόμματα*», Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.
- Σιόλας, Α., Βάσση, Α., Βλαστός, Θ. κ.ά. (2015). Συμμετοχικός Σχεδιασμός και άλλες μορφές εναλλακτικών προσεγγίσεων του καθολικού σχεδιασμού. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Σιόλας, Α., Βάσση, Α., Βλαστός, Θ. κ.ά. (2015). *Μέθοδοι, εφαρμογές και εργαλεία*

πολεοδομικού σχεδιασμού. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, κεφ 9. Διαθέσιμο στο: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/5417> (πρόσβαση 8-11-2019).

Σπινέλλης, Δ., Βασιλάκης, Ν., Πουλούδη, Ν., Τσούμα, Ν. (2018). Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση στην Ελλάδα. Επιτυχίες, Προβλήματα και ο Δρόμος προς τον Ψηφιακό Μετασχηματισμό. Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης «διαΝΕΟσις».

Τριανταφύλλου, Β. (2015). Η δημοκρατία στην Κοινωνία της Πληροφορίας. [8]. Στο Παρασκευάς, Μ., Ασημακόπουλος, Γ. & Τριανταφύλλου, Β. (2015). *Κοινωνία της πληροφορίας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, κεφ 8. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/413> (πρόσβαση 8-11-2019).

Χριστοπούλου, Σ. (2011). «Δημόσια διαβούλευση μέσω του Διαδικτύου. Η περίπτωση της δικτυακής πλατφόρμας *opengov.gr*», Τελική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ξενόγλωσση

Aitamurto, T., & Landemore, H.E. (2015). «Five Design Principles for Crowdsourced Policymaking: Assessing the Case of Crowdsourced Off-Road Traffic Law in Finland». *Journal of Social Media for Organizations*. Vol. 2, Issue 1.

Aitamurto, T. & Landemore, H. (2016), «Crowdsourced Deliberation: The Case of the Law on OffRoad Traffic in Finland». *Policy & Internet*, 8: 174-196.

Andersen, I.E., & Jaeger, B. (1999). «Scenario workshops and consensus conferences: towards more democratic decision-making». *Science and Public Policy*, 26(5), 331–340.

Becker, T. & Ohlin, T. (2006). «The Improbable Dream: Measuring the Power of Internet Deliberations in Setting Public Agendas and Influencing Public Planning and Policies». *Journal of Public Deliberation*, Vol. 2 : Iss. 1 , Article 2.

Backstrand, K., Kronsell, A. et al., (eds) (2010). Environmental politics and deliberative democracy: Examining the promise of new modes of governance. Cheltenham/Northampton: Elgar.

Blacksher, E., Diebel, A., Gerlier Forest, P. et. al. (2012). «What Is Public Deliberation?». *Hastings Center Report* 42, no. 2 (2012): 14-17

Berg, M., & Lidskog, R. (2017). «Deliberative democracy meets democratised science: a deliberative systems approach to global environmental governance». *Environmental Politics*, 27(1), 1–20.

Button, M., & Mattson, K., (1999). «Deliberative Democracy in Practice: Challenges and Prospects for Civic Deliberation». *Polity* 31, no. 4: 609-637.

- Bar Cendon, A. (1999). Accountability and public administration: concepts, dimensions, developments, Openness and transparency in governance: challenges and opportunities, (eds by Michael Kelly), Proceedings of the second NISPAcee Civil Service Forum held in Maastricht, the Netherlands, October 28-29, 1999, NISPAcee & EIPA, 2000.
- Benson, J. (2019). «Deliberative democracy and the problem of tacit knowledge». *Politics, Philosophy & Economics*, 18(1), 76–97.
- Boyte, H.C. (2005). «Reframing Democracy: Governance, Civic Agency, and Politics». *Public Administration Review*, 65(5), 536–546.
- Bergsson, B. & Blokker, P. (2013). The Constitutional Experiment in Iceland. Forthcoming, Kalman Pocza (ed.), *Verfassunggebung in konsolidierten Demokratien: Neubeginn oder Verfall eines Systems?*, Nomos Verlag.
- Bäckstrand, K., Kronsell, A. et al., (eds) (2010). Environmental politics and deliberative democracy: Examining the promise of new modes of governance. Cheltenham/Northampton: Elgar.
- Carcasson, M., & Sprain, L., (2010). «Key Aspects of the Deliberative Democracy Movement». *Public Sector Digest*.
- Cavaye, J.M. (2004), Governance and community engagement. The Australian experience. In: Lovan, W.R., Murray, M. & Shaffer, R. (Eds). *Participatory Governance: Planning, Conflict Mediation and Public Decision Making in Civil Society*, Ashgate Publishing UK.
- Chambers, S. «Deliberative Democratic Theory», *Annual Review of Political Science* 6 (2003): 307-326.
- Cooke, B. & Kothari, U. (2001). Participation: the new tyranny? Zed Books, London-New York.
- Chambers, S. (2012). Deliberation and mass democracy. In: Parkinson, J. & Mansbridge, J. (Eds.), *Deliberative Systems: Deliberative Democracy at the Large Scale* (Theories of Institutional Design, pp. 52-71), Cambridge: Cambridge University Press.
- Carcasson, M. & Sprain, L. (2010). «Key Aspects of the Deliberative Democracy Movement». Reprinted from Public Sector Digest, Summer 2010, Center for Public Deliberation, Colorado State University. Διαθέσιμο στο <https://cpd.colostate.edu/wp-content/uploads/sites/4/2014/01/carcasson-key-aspects-of-deliberative-democracy.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).
- Carcasson, M. (2016). «Tackling Wicked Problems Through Deliberative Engagement». *National Civic Review*, 105(1), 44–47.
- Creighton, J.L. (2005). The public participation handbook: Making better decisions through citizen involvement. San Francisco: Jossey-Bass Press.
- Deters, H. (2019). «European environmental policy at 50: Five decades of escaping decision traps?». *Env Pol Gov.* ; 29: 315– 325.

- Eerola, A. & Reuchamps, M. (2016). «Constitutional Modernisation and Deliberative Democracy: A Political Science Assessment of Four Cases». *Revue interdisciplinaire d'etudes juridiques*, volume 77(2).
- Estellés-Arolas, E., & González-Ladrón-de-Guevara, F. (2012). «Towards an integrated crowdsourcing definition». *Journal of Information Science*, 38(2), 189–200.
- Evaluation of the community engagement process for the 10 Year Financial Plan. Prepared for City of Melbourne 18 May 2015, σ. 8. Διαθέσιμο στο: City of Melbourne. Participate Melbourne. 10-Year Financial Plan Delivering on our vision for the city's growth, prosperity and liveability, <https://participate.melbourne.vic.gov.au/10yearplan> (πρόσβαση 8-11-2019).
- European Risk Forum, Communication 19 (2018). Strengthening the EU's Better Regulation Strategy: Ideas from the European Risk Forum. Διαθέσιμο στο: http://www.riskforum.eu/uploads/2/5/7/1/25710097/181108_erf_-_ec_public_consultation_booklet.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).
- Fishkin, J. (2003). «Consulting the Public through Deliberative Polling». *Journal of Policy Analysis and Management*, 22(1), 128-133.
- Fishkin, J., R. Luskin, J. Panaretos, et al. (2008). «Returning Deliberative Democracy to Athens: Deliberative Polling for Candidate Selection», paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Boston, August 28th.
- Forest, P. G., (2013) «"Citizens As Analysts" Redux: Revisiting Aaron Wildavsky on Public Participation», *Journal of Public Deliberation*: Vol. 9 : 1, 7.
- Fung, A. & Wright, E.O. (2001). «Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance». *Politics and Society*, 29, 1.
- Fink, S. & Ruffing, E. (2019), Why Do Bureaucrats Consider Public Consultation Statements (or Not)? Information Processing in Public Organizations. In: Bach T., Wegrich K. (eds) The Blind Spots of Public Bureaucracy and the Politics of Non Coordination. Executive Politics and Governance. Palgrave Macmillan, Cham.
- Guide to good practice in public consultation (2015). Guide produced in collaboration with ERSAR and WAREG with the aim of making a positive impact on the way in which Public Consultation is performed. Διαθέσιμο στο: <https://www.wareg.org/download.php?id=150> (πρόσβαση 8-11-2019).
- Guidance for national OGP dialogue. Open Government Partnership, Files, p. 3. Διαθέσιμο στο: <https://www.opengovpartnership.org/?s=Guidance+for+national+OGP+dialogue&Wx-oXTA=IL8kQsV&JEAdDuHegx=WXRDF3O4j%5B&Wx-oXTA=IL8kQsV&JEAdDuHegx=WXRDF3O4j%5B> (πρόσβαση 8-11-2019).
- Hagendijk, R., & Irwin, A. (2006). «Public Deliberation and Governance: Engaging with Science

- and Technology in Contemporary Europe». *Minerva*, 44(2), 167–184.
- Hansson, K., Belkacem, K. & Ekenberg, L. (2015). «Open Government and Democracy: A Research Review». *Social Science Computer Review*, 33(5), 540–555.
- Hendriks, C., & Kay, A. (2019). «From ‘Opening Up’ to Democratic Renewal: Deepening Public Engagement in Legislative Committees». *Government and Opposition*, 54(1), 25-5.
- Harvey, G., Hodder, A., & Brammer, S. (2017). «Trade union participation in CSR deliberation: an evaluation». *Industrial Relations Journal*, 48(1), 42–55.
- Hollo, E. (Ed.), Kulovesi, K. (Ed.), & Mehling, M. (2013). *Climate Change and the Law*. (Ius Gentium : Comparative Perspectives on Law and Justice; Vol. 21). Dordrecht: Springer
- Ivic, S. (2011). «European commission's plan D for democracy, dialogue and debate: The path towards deliberation?». *Journal of Law and Conflict Resolution*, 3. 14-19.
- Galster, A. (2018). *Transparency and open government*. 35th Session, Report CG35(2018)14final, 7 November 2018. Διαθέσιμο στο <https://rm.coe.int/transparency-and-open-government-governance-committee-rapporteur-andre/16808d341c> (πρόσβαση 8-11-2019).
- Gudowsky, N. & Bechtold, U. (2013). «The Role of Information in Public Participation». *Journal of Public Deliberation*: Vol. 9 : Iss. 1 , Article 3.
- G1000 & Foundation for Future Generations (2019). German-speaking Community of Belgium becomes world's first region with permanent citizen participation drafted by lot. Ambitious model for innovating democracy designed by G1000. Διαθέσιμο στο: https://www.foundationfuturegenerations.org/sites/www.foundationfuturegenerations.org/files/documents/news/20190226_dgpermanentcitizensassembly_pressrelease.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).
- G1000 & Foundation for Future Generations (2019). Oversight of deliberative democracy initiatives. Version DRAFT 0.1 (1) | 14.06.2019. Διαθέσιμο στο: https://www.foundationfuturegenerations.org/sites/www.foundationfuturegenerations.org/files/projet/files/20190614_g1000_note_oversightdeliberativedemocracynitiatives_draft_0.pdf
- G1000 & Foundation for Future Generations (2018). Proposal for a model of permanent citizen involvement in the policy-making of the German-speaking community in Belgium. Report from the international expert group to the Bureau of the Parlament der Deutschsprachigen Gemeinschaft. Διαθέσιμο στο: <https://s3.amazonaws.com/uploads.participedia.xyz/66a5808a-44cf-40cf-90db-3940cf9614dd-German-speaking%20Community%20of%20Belgium%20becomes%20world%E2%80%99s%20first%20region%20with%20permanent%20citizen%20participation%20drafted%20by%20lot> (πρόσβαση 8-11-2019).

- Karolewski, I. P. (2011). «Pathologies of Deliberation in the EU». *European Law Journal*, 17: 66-79.
- Karamagioli E., Staiou ER., Gouscos D. (2014) Can Open-Government Models Contribute to More Collaborative Ways of Governance?. In: Gascó-Hernández M. (eds) *Open Government. Public Administration and Information Technology*, vol 4. Springer, New York, NY.
- Kadlec, A. & Friedman, W. (2007). «Deliberative Democracy and the Problem of Power». *Journal of Public Deliberation*: Vol. 3 : Iss. 1 , Article 8.
- Loukis, E., Wimmer, M., Triantafyllou, A. et. al. (2007). Electronic support of participation in the development of legislation: the LEX-IS project, 5th Eastern European eGov Days 2007, 11-13 April, 2007, Prague, Czech Republic.
- Loeffler, E. & Bovaird, T. (2018), From Participation to Co-production: Widening and Deepening the Contributions of Citizens to Public Services and Outcomes. In: Ongaro E., Van Thiel S. (eds) *The Palgrave Handbook of Public Administration and Management in Europe*. Palgrave Macmillan, London.
- Loftsdóttir, K. (2014). «Building on Iceland's "Good Reputation": Icesave, Crisis and Affective National Identities». *Ethnos*, 81(2), 338–363.
- Luskin, R., & Fishkin, J. (2004). Deliberation and “better citizens” (Research paper). Stanford, CA: Center for Deliberative Democracy, Stanford University.
- Mansbridge, J., Hartz-Karp, J., Amengual, M. & Gastil, J. (2006). «Norms of Deliberation: An Inductive Study». *Journal of Public Deliberation*: Vol. 2 : Iss. 1 , Article 7.
- Mansbridge, J., Bohman, J., Chambers, S. et. al. (2012). A systemic approach to deliberative democracy, In: *Deliberative Systems: Deliberative Democracy at the Large Scale* (pp. 1-26). Cambridge University.
- Maboudi, T. (2019). «Reconstituting Tunisia: Participation, Deliberation, and the Content of Constitution». *Political Research Quarterly*.
- Mikuli, P. & Kuca, G., (2016). «The Public Hearing and Law-Making Procedures». *Liverpool Law Review*, Volume 37, Issue 1–2.
- Mann, C., Voß, J.P., Amelung, N. et. al. (2014). Challenging futures of citizen panels. Critical issues for robust forms of public participation. A report based on an interactive, anticipatory assessment of the dynamics of governance instruments, 26 April 2013. Berlin, Technische Universität (TU) Berlin.
- Mayne, S. (2018). We hear you! Case studies in authentic civic engagement from the City of Melbourne. In Wanna, J. & Vincent, S. (Eds.), *Opening Government: Transparency and Engagement in the Information Age* (pp. 115-122). Australia: ANU Press.
- Mărcuț, M. (2017). Crystallizing the EU Digital Policy. In: *Crystallizing the EU Digital Policy*.

Springer, Cham.

- Muhlberger, P. (2005). «The Virtual Agora Project: A Research Design for Studying Democratic Deliberation». *Journal of Public Deliberation*, 1,1.
- Monnoyer-Smith, L. & Wojcik, S. (2011). Technology and the Quality of Public Deliberation.: A Comparison Between On and Off-line Participation. 61st Conference of the International Communication Association, May 2011, Boston, United States.
- Nielsen, A.P., Hansen, J., Skorupinski, B. et. al. (2006). Consensus Conference Manual. Research Report, The Hague: LEI, onderdeel Wageningen UR - 40 p.
- OSCE, ODIHR. Public Consultation of Draft Legislation. Practical guidelines for public officials, who are responsible for organizing public consultations in Ukraine. Διαθέσιμο στο: <https://www.legislationline.org/searchn2/runSearch/1/key/PUBLIC+CONSULTATIONS+ON+DRAFT+LEGISLATION+Practical+guidelines+for+public+officials%2C+who+are+responsible+for+organizing+public+consultations+in+Ukraine/country/52/rows/10/type/0,0,0,0> (πρόσβαση 8-11-2019).
- OECD (2003). Promise and Problems of EDemocracy. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development (OECD): <http://www.oecd.org/governance/digital-government/35176328.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).
- OECD Public Governance Reviews. Chile, (2017). «Setting the context for a constitutionbuilding process». Διαθέσιμο στο <https://www.oecd.org/gov/public-governance-review-chile-2017.pdf> (πρόσβαση 8-11-2019).
- OECD Regulatory Policy Outlook 2018: <https://www.oecd.org/governance/oecd-regulatory-policy-outlook-2018-9789264303072-en.htm> (πρόσβαση 8-11-2019).
- Pekkonen, A., «Citizens Juries». CIVICUS, with contributions from Ned Crosby, Jefferson Center, USA. Διαθέσιμο στο https://www.civicus.org/documents/toolkits/PGX_B_Citizens%20JuryFinalWeb.pdf. (πρόσβαση 8-11-2019).
- Pukallus, S. (2019). «Single-issue Ratifiers or Political Deliberators?». *International Review of Public Policy*, 1:1.
- Price, D. (2009). «Debategraph - Politics Online Conference 2009» στο Tambouris, E., Migotzidou, A., Tarabanis K. (2015) e-Consultation Platforms: Generating or Just Recycling Ideas?. In: Tambouris E. et al. (eds) Electronic Participation. ePart 2015. Lecture Notes in Computer Science, vol 9249. Springer, Cham.
- Ranson, S. (2003). «Public accountability in the age of neo-liberal governance». *Journal of Education Policy*, 18, 5.
- Roznai, Y., (2017). «Amendment Power, Constituent Power, and Popular Sovereignty: Linking

- Unamendability and Amendment Procedures». In: Albert, R., Contiades, X. & Fotiadou, A. (eds), *The Foundations and Traditions of Constitutional Amendment* 23-49, Hart Publishing.
- Rummens, S. (2007). «Democratic Deliberation as the Open-Ended Construction of Justice». *Ratio Juris*, 20(3), 335–354.
- Scottish Government Social Research Group, Social Science Methods Series, (2009). Guide 1: Deliberative Methods. Διαθέσιμο στο <https://www2.gov.scot/Topics/Research/About/Social-Research/Methods-Guides/Guide-1> (πρόσβαση 8-11-2019).
- Steenbergen, M.R., Bächtiger, A., Spörndli, M., & Steiner, J. (2003). «Measuring Political Deliberation: A Discourse Quality Index». *Comparative European Politics*, 1, 21-48.
- Sanders, L. (1997). «Against Deliberation». *Political Theory*, 25(3), 347-376
- Singh, A. & Sharma, V. (2009). «e-Governance and e-Government: A study of some initiatives». *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*, 1 (1), 1-14.
- Sprain, L. (2017). «Paradoxes of Public Participation in Climate Change Governance». *The Good Society*, 25(1), 62-80.
- Suteu, S & Tierney, S. (2018). «Squaring the circle? Bringing deliberation and participation together in processes of constitution-making» In: Levy, R., Kong, H., King, J. & Orr, G. (eds), *The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism*. Cambridge University Press.
- The European Union's efforts to simplify legislation. 2018 Annual Burden Survey. Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-annual-burden-survey_en_0.pdf (πρόσβαση 8-11-2019).
- Tse-Mei, Wu (2010). Deliberative Democracy and the Environment in the 1st International Conference: Applied Ethics and Applied Philosophy in East Asia, 26-7 July 2010, Kobe University, Japan. Διαθέσιμο στο: https://gra103.aca.ntu.edu.tw/gdoc/99/D94124004a.pdf?origin=publication_detail (πρόσβαση 8-11-2019).
- Van den Brand, L. (2017). Reaching out to EU citizens. A new opportunity : ‘about us, with us, for us’: report by Luc Van den Brande, special adviser to the President of the European Commission, Jean-Claude Juncker. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/commission/publications/reaching-out-eu-citizens-new-opportunity_en (πρόσβαση 8-11-2019).
- Van den Abeele, E. (2019). The European Union versus the Better Regulation Agenda Why the outcome depends on a paradigm shift. Background analysis 2019.02, European Trade Union Institute. Διαθέσιμο στο: <https://www.etui.org/Publications2/Background-analysis/The-European-Union-versus-the-Better-Regulation-Agenda> (πρόσβαση 8-11-2019).

- Verdiesen, I., Dignum, V., & Hoven, J. V. D. (2018). «Measuring Moral Acceptability in E-deliberation. A Practical Application of Ethics by Participation». *ACM Transactions on Internet Technology*, 18(4), 1–20.
- Weimer, M. (2015). «Risk Regulation and Deliberation in EU Administrative Governance—GMO Regulation and Its Reform». *European Law Journal*, 21, 622– 640.
- Wise, J. (2017). «Citizens’ juries for health policy». *BMJ*, j2650.
- Yeherzkel Dror, Transparency and openness of quality democracy, Openness and transparency in governance: challenges and opportunities, (edited by Michael Kelly), Proceedings of the second NISPAcee Civil Service Forum held in Maastricht, the Netherlands, October 28-29, 1999, NISPAcee & EIPA, 2000.
- 10 Year Financial Plan 2015-2025. Διαθέσιμο στο: City of Melbourne. Participate Melbourne. 10-Year Financial Plan Delivering on our vision for the city’s growth, prosperity and liveability, <https://participate.melbourne.vic.gov.au/10yearplan> (πρόσβαση 8-11-2019).

Παράρτημα Α'

Σχόλια στην ηλεκτρονική διαβούλευση του OpenGov.gr επί του νομοσχεδίου για το «Επιτελικό Κράτος» σχετικά με το άρθρο 61 που ρυθμίζει τη διαβούλευση καθώς και τη διάρκεια και τον τρόπο διεξαγωγής της διαβούλευσης⁴⁷³.

26 Ιουλίου 2019, 15:53 | Ελισάβετ Αλλισον

Μόνιμος Σύνδεσμος

Το βλέπω Θετικά/Αρνητικά:

Αγαπητοί Αρμόδιοι, θα ήταν ΠΙΟ ΧΡΗΣΤΙΚΟ για όσους θέλουν να καταθέσουν τα σχόλιά τους και θα ΒΟΗΘΟΥΣΕ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΑ στη σύνταξη της «Έκθεσης Δημόσιας Διαβούλευσης» από τους αρμόδιους ΑΝ ... το Νομοσχέδιο είχε αναρτηθεί για ΣΧΟΛΙΑΣΜΟ ανά Κεφάλαιο (ΤΟΥΛΑΧΙΣΤΟΝ!!!). Ευχαριστώ για τη φιλοξενία.

26 Ιουλίου 2019, 16:43 | Ειρήνη Δρακοπούλου

Μόνιμος Σύνδεσμος

Το βλέπω Θετικά/Αρνητικά:

Τέλος, το γεγονός ότι το νομοσχέδιο τίθεται σε διαβούλευση εντός 5 μόλις ημερών δείχνει, αν μη τι άλλο, απαξίωση της ιδιότητας του πολίτη.

26 Ιουλίου 2019, 18:03 | Mix.Mix

Μόνιμος Σύνδεσμος

Το βλέπω Θετικά/Αρνητικά:

Διαβούλευση 5 ημερών και μετά την κατάθεση; Είναι κάτι που βοηθά στην Διαφάνεια της Κυβέρνησης;

26 Ιουλίου 2019, 23:25 | Δρ Γεώργιος Γιαννιτσιώτης

Μόνιμος Σύνδεσμος

Το βλέπω Θετικά/Αρνητικά:

1. Άρθρο 39: Μονάδες Εσωτερικού Ελέγχου
Απουσιάζει η λογική των Συστημάτων Ποιότητας (μελέτη ροών έργου - εφαρμογή - εντοπισμός προβλημάτων - διορθωτικές & προληπτικές ενέργειες). Προφανώς, κυριαρχεί η τιμωρητική λογική των νομικών που δεν βοηθά στην ανάδειξη των προβλημάτων
2. Άρθρο 58: Αρχές καλής νομοθέτησης
Απουσιάζει η θεμελιώδης για την διασφάλιση ποιότητας νομοπαραγωγής αρχή ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗΣ κάθε είδους (ν)τροπολογίας άσχετης με το θέμα εκάστου νομοσχεδίου και η αρχή ένα νομοσχέδιο-ένα θέμα (όχι π.χ. «νόμος περί ηλεκτρονικών επικοινωνιών, θέματα μεταφορών κ.α. διατάξεις»)
3. Άρθρο 61: Διαβούλευση πρέπει να γίνεται πρωτίστως μέσω OpenGov (πλην νομοσχεδίων που άπτονται της εθνικής άμυνας & ασφάλειας της χώρας)

27 Ιουλίου 2019, 05:33 | Φ. Α.

Μόνιμος Σύνδεσμος

Το βλέπω Θετικά/Αρνητικά:

Προτιμητέα θα ήταν η δυνατότητα για σχολιασμό κατ' άρθρο.

29 Ιουλίου 2019, 19:53 | Ανδριανός

Μόνιμος Σύνδεσμος

Το βλέπω Θετικά/Αρνητικά:

Το να πετάτε χύμα 116 άρθρα όλου του νομοσχεδίου σε μια σελίδα σχολιασμού αποτελεί παρέκκλιση από το τυπικό σύστημα σχολιασμού κατ' άρθρο της δημόσιας διαβούλευσης, υποτίμηση της διαδικασίας, και προσβολή προς όσους και όσες αφιερώνουν χρόνο για να ασχοληθούν με αυτό. Απ' ότι φαίνεται η εν λόγω διαδικασία γίνεται μόνο για τα μάτια του κόσμου.

31 Ιουλίου 2019, 11:11 | Μαρίνα Γαλανού - Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών

Μόνιμος Σύνδεσμος

Το βλέπω Θετικά/Αρνητικά:

Το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών (Σ.Υ.Δ.) μη κυβερνητική οργάνωση εθελοντικού χαρακτήρα για την προαγωγή των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρανς, φυλοδιαφορετικών και ίντερσεξ ανθρώπων, με το παρόν καταθέτει τις παρατηρήσεις - προτάσεις του επί του Σχεδίου Νόμου: «Επιτελικό Κράτος: Οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των Κυβερνητικών Οργάνων και της Κεντρικής Δημόσιας Διοίκησης»[1], με κύρια παρατήρηση την νομοτεχνική βελτίωση του Άρθρου 58 ώστε να συμπεριληφθούν στους κανόνες «καλής νομοθέτησης» πέραν της ισότητας των φύλων και την ίση μεταχείριση χωρίς διακρίσεις για λόγους φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, φύλου, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου.

Ακολουθούν οι παρατηρήσεις μας κατ' άρθρον:

Άρθρο 61, παράγραφοι 1 & 2 (Διαβούλευση): Σε αυτό το Άρθρο ορίζεται ο τρόπος και η διάρκεια της διαβούλευσης των νομοθετικών ρυθμίσεων. Στην παράγραφο 1 του Άρθρου 81 ορίζεται ότι «η διαβούλευση επιτυγχάνεται με τη δημοσιοποίηση με πρόσφορα μέσα της σχεδιαζόμενης ρύθμισης με σκοπό την έγκαιρη ενημέρωση και συμμετοχή σε αυτήν κάθε ενδιαφερομένου». Ωστόσο, οι αρχές της διαβούλευσης των νομοθετικών ρυθμίσεων ανάγονται στον ν. 4048/2012, Άρθρο 6[2] στο οποίο αναφέρεται ότι: «Η διαβούλευση επιτυγχάνεται με τη δημοσιοποίηση, με πρόσφορα μέσα, της σχεδιαζόμενης ρύθμισης, με σκοπό την έγκαιρη ενημέρωση και συμμετοχή σε αυτήν των πολιτών, κοινωνικών φορέων και κάθε ενδιαφερομένου. Υπόχρεος για την κίνηση της διαδικασίας διαβούλευσης είναι ο έχων τη νομοθετική πρωτοβουλία Υπουργός». Προτείνουμε την διατήρηση της συγκεκριμένης διάταξης του ν. 4048/2012, καθώς είναι πιο πλήρης.

Επιπλέον προτείνουμε την διατήρηση της παραγράφου 2 του ν. 4048/2012 που ορίζει την διάρκεια της διαβούλευσης σε δύο φάσεις:

«α) Η πρώτη φάση της διαβούλευσης διαρκεί τουλάχιστον δύο (2) εβδομάδες. Αντικείμενο της διαβούλευσης είναι η ενημέρωση και η παροχή δυνατότητας σχολιασμού σχετικά με το στόχο και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της σχεδιαζόμενης ρύθμισης, οι εναλλακτικές επιλογές, το κόστος, τα οφέλη και οι διακινδυνεύσεις που ενδέχεται να προκύψουν από αυτήν. Β) Η δεύτερη φάση διαρκεί τουλάχιστον τρεις (3) εβδομάδες. Κατά τη δεύτερη φάση της διαβούλευσης αναρτάται στο δικτυακό τόπο προσχέδιο των διατάξεων του νομοσχεδίου και παρέχεται η δυνατότητα κατ' άρθρον σχολιασμού», αντί μόνο μίας διάρκειας 2 εβδομάδων που προτείνονται στο Σχέδιο Νόμου.

Δεν βρίσκουμε κανένα απολύτως λόγο για πιο συνοπτικές διαδικασίες για την διαβούλευση νομοθετικών ρυθμίσεων, καθώς η διαβούλευση αποτελεί συστατικό στοιχείο της συμμετοχής της κοινωνίας των πολιτών, των κοινωνικών φορέων και κάθε ενδιαφερομένου στη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών.

⁴⁷³ Διαθέσιμο στο <http://www.opengov.gr/gengk/?p=357#comments> (πρόσβαση 08-11-2019).

Σχόλιο επί της διαδικασίας διαβούλευσης

Ως θέση αρχής, το WWF Ελλάς υποστηρίζει την ουσιαστική και χρονικά επαρκή διαβούλευση επί του νομοθετικού έργου κάθε κυβέρνησης. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης νομοθετικής πρωτοβουλίας, είναι κατ' αρχήν απαράδεκτο το γεγονός ότι για ένα τόσο σημαντικό νομοσχέδιο δίνονται μόνο έξι μέρες διαβούλευσης, ενώ μάλιστα ταυτόχρονα το νομοσχέδιο έχει ήδη κατατεθεί στη Βουλή για ψήφιση και η συζήτηση έχει ήδη ξεκινήσει στις αρμόδιες επιτροπές. Η παράλειψη αυτή αντιβαίνει και τις ίδιες τις προβλέψεις του νομοσχεδίου (άρθ. 61 παρ. 2). Μόνο ως προσχηματική μπορεί να χαρακτηριστεί αυτή η διαδικασία. Υπενθυμίζεται μάλιστα ότι σύντμηση της διαβούλευσης επιτρέπεται με πρωτοβουλία του αρμόδιου υπουργού «για επαρκώς τεκμηριωμένους λόγους» (άρθ. 6 παρ. 3 ν. 4048/2012), τους οποίους, προσώρας, δεν έχει επικαλεστεί κανείς.

Παράρτημα Β΄

Η αρχική σελίδα των ηλεκτρονικών διαβουλεύσεων του OpenGov.gr

Υπουργείο Εσωτερικών
Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης

Ανοικτή Διακυβέρνηση

Σχέδιο Δράσης OGA

Ανακοίνωση

Θα θέλαμε να σας ενημερώσουμε ότι τα σχόλια που υποβάλλονται από τους πολίτες στις ανοικτές προς σχολιασμό διαβουλεύσεις δεν δημοσιεύονται άμεσα στην πλατφόρμα του OpenGov με το πάτημα του πλήκτρου "Υποβολή". Η δημοσίευσή τους προϋποθέτει την έγκριση από την ομάδα παρακολούθησης των σχολίων του εκάστοτε αρμόδιου Υπουργείου. Η Ομάδα παρακολούθησης επιβάλει σε τακτά χρονικά διαστήματα και εντός κάθε ημέρας τη διεξαγωγή της ηλεκτρονικής διαβούλευσης και προχωρά στην ανάρτηση των σχολίων (Για περισσότερες πληροφορίες παρακαλούμε επισκεφτείτε τον σύνδεσμο "[Διαδικασία Οργάνωσης Διαβουλεύσεων](#)")

Αρχική Υπηρεσίες Εκδηλώσεις Πληροφορίες Επικοινωνία

Αρχική > Διαβουλεύσεις

Ροή RSS

Διαβουλεύσεις > Προσκλησεις >

Αναζήτηση

Το OpenGov σε Αριθμούς

Διαβουλεύσεις: 857

Σχόλια: 210525

Προσκλησεις: 164

Θέσεις: 2114

Αιτήσεις: 42087

Περιεχόμενα ανά Υπουργείο

Οικονομικών

Ανάπτυξης και Επενδύσεων

Εξωτερικών

Προστασίας του Πολίτη

Εθνικής Άμυνας

Παιδείας και Θρησκευμάτων

Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων

Υγείας

Περιβάλλοντος και Ενέργειας

Πολιτισμού και Αθλητισμού

Δικαιοσύνης

Εσωτερικών

Ψηφιακής Διακυβέρνησης

Υποδομών και Μεταφορών

Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής

Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων

Τουρισμού

Επικρατείας

Περιεχόμενα άλλων Φορέων

Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων

Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης

Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων

Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων

Διαβουλεύσεις άλλων φορέων

Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση ΑΕ (ΕΡΤ ΑΕ)

Open Government Partnership

Επιτροπή Πληροφορικής και Επικοινωνιών

Επιτροπή Εποπτείας και Ελέγχου Πανηγύων (ΕΕΕΠ)

Επιτροπή Προμηθειών Υγείας

Εθνικό Δίκτυο Υποδομών Τεχνολογίας και Έρευνας ΑΕ (ΕΔΥΤΕ ΑΕ)

Περιεχόμενα Πρώην Υπουργείων

Πρώην Διοικητικής Ανασυγκρότησης

Πρώην Μεταναστευτικής Πολιτικής

Πρώην Μακεδονίας Θράκης

Διαβουλεύσεις OpenGov >

Στατιστικά OpenGov >

RSS Διαβουλεύσεων >

RSS Προσκλησεων >

Σελίδα 1 από 42

1 2 3 4 5 ... 10 20 30 ... > Τελευταία >

Σχέδιο Νόμου «Ρύθμιση Θεμάτων Υπουργείου Εσωτερικών»

Ρυθμίσεις cookies

18 Νοέμβριος, 2019

Ενομοσίχυση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/2341 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης δεκεμβρίου 2016 για τις δραστηριότητες και την εποπτεία των ιδρυμάτων επαγγελματικών συνταξοδοτικών παροχών (I.E.Σ.Π.).

14 Νοέμβριος, 2019

ΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ «ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΣΗ ΑΣΚΗΣΗΣ ΕΚΛΟΓΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΕΚΛΟΓΕΩΝ ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ»

11 Νοέμβριος, 2019

ΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ «ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΜΕ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΑΥΡΙΟ»

8 Νοέμβριος, 2019

ΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ «ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΑΓΟΡΑΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ, ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΕΗ, ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΔΕΠΑ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ ΑΠΕ»

7 Νοέμβριος, 2019

ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ ΕΚΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

4 Νοέμβριος, 2019

Σχέδιο Νόμου: «Επείγουσες ρυθμίσεις για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση»

25 Οκτωβρίου, 2019

Σχέδιο Νόμου Περί Διεθνούς Προστασίας

16 Οκτωβρίου, 2019

Σχέδιο νόμου: «Τροποποιήσεις Ποινικού Κώδικα, Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και συναφείς διατάξεις»

14 Οκτωβρίου, 2019

Κύρωση της Σύμβασης Magglingen/Macolin, σχετικά με τη χειραγώγηση των αθλητικών αγώνων, επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της βίας στον αθλητισμό και άλλες διατάξεις

7 Οκτωβρίου, 2019

Τροποποίηση διατάξεων του νόμου 4512/2018 (Α' 5) για τη διαμεσολάβηση σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις

2 Οκτωβρίου, 2019

Σχέδιο νόμου του Υπουργείου Υγείας με τίτλο «Σύσταση Εθνικού Οργανισμού Δημόσιας Υγείας (ΕΟΔΥ)», Ρυθμίσεις για τα προϊόντα καπνού και άλλες διατάξεις του Υπουργείου Υγείας»

25 Σεπτεμβρίου, 2019

Σχέδιο διατάξεων για το Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης

19 Σεπτεμβρίου, 2019

Ενομοσίχυση στην ελληνική νομοθεσία των Οδηγιών 2016/797, 2016/798 και 2016/2370 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και άλλες διατάξεις

19 Σεπτεμβρίου, 2019

ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΜΗΤΡΩΟ

17 Σεπτεμβρίου, 2019

Αναπτυξιακό Πολυνομοσχέδιο

11 Σεπτεμβρίου, 2019

Σχέδιο Νόμου για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα

13 Αυγούστου, 2019

Επείγουσες διατάξεις των Υπουργείων Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, Δικαιοσύνης, Εσωτερικών, Ψηφιακής Ανασυγκρότησης και Τουρισμού και διατάξεις για την ψηφιακή πολιτική, την ηλεκτρονική διακυβέρνηση και την απλοποίηση των διοικητικών διαδικασιών

30 Ιουλίου, 2019

Επιτελικό Κράτος: Οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των Κυβερνητικών Οργάνων και της Κεντρικής Δημόσιας Διοίκησης

26 Ιουλίου, 2019

Μονάδες Μέριμνας Νέων και άλλες διατάξεις

10 Ιουνίου, 2019

Σελίδα 1 από 42

1 2 3 4 5 ... 10 20 30 ... > Τελευταία >

Το **OpenGov** σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από την Ομάδα Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης του Γραφείου του Πρωθυπουργού.

Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης
Διεύθυνση Αποδοτικότητας, Πιστοποίησης & Νέων Τεχνολογιών
Τμήμα Εφαρμογών Πληροφορικής
E-mail: [Επικοινωνία](#)

Πολιτική Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα
Πολιτική Ασφαλείας και Πολιτική Cookies
Όροι Χρήσης

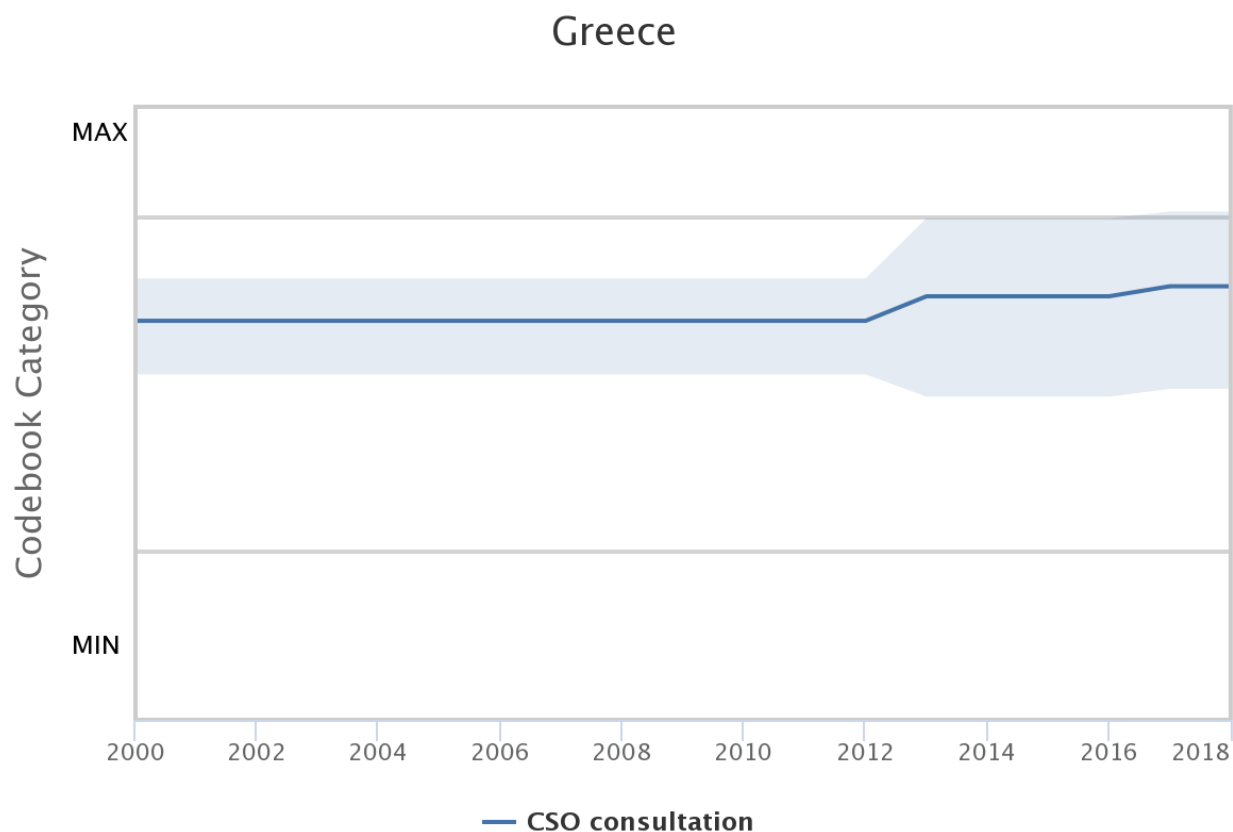
Creative Commons License

Με χρήση ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ Λογισμικών.

Ρυθμίσεις cookies

Πηγή: <http://www.opengov.gr/home/category/consultations?cn-reloaded=1&cn-reloaded=1&cn-reloaded=1&cn-reloaded=1&cn-reloaded=1>

Παράρτημα Γ'

Διάγραμμα Γ1'. Ο βαθμός τακτικών διαβουλεύσεων των μεγάλων οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών με τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής σχετικά με τις πολιτικές που αφορούν τα μέλη τους.

Highcharts.com | V-Dem data version 9.0

Αναδημοσίευση από: Coppedge, M., Gerring, J., Henrik Knutsen, C., Lindberg, S. I., Teorell, J., Altman, D., Bernhard, M. et. al. (2019). *"V-Dem [Country-Year/Country-Date] Dataset v9"*, Varieties of Democracy (V-Dem) Project. Διαθέσιμο στο: <https://www.v-dem.net/en/analysis/CountryGraph/> (πρόσβαση 08-11-2019).